

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**SOSYALİST DÖNEMDE BULGARİSTAN'DA
TÜRK KİMLİĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nergis İMAMOĞLU

BURSA- 2011

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SOSYALİST DÖNEMDE BULGARİSTAN'DA
TÜRK KİMLİĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Nergis İMAMOĞLU

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM**

BURSA- 2011

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim/Anasanat Dalı, Tarih Bilim Dalı'nda 700842004 numaralı Nergis İMAMOĞLU'nun hazırladığı "Sosyalist Dönemde Bulgaristan'da Türk Kimliği" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 07/ 07/ 2011 günü 14: 00- 15:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı/ve Sınav Komisyonu
Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nergis Sevinç

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Emin Adıgöz

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Y. Doç. Dr. İsmail Selimoğlu

07/ 07/ 2011

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Nergis İMAMOĞLU
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Tarih
Bilim Dalı : Tarih
Tezin Niteliği: : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : xii +281
Mezuniyet Tarihi :
Tez danışman(lar)ı : Yrd. Doç. Dr. Sezai SEVİM

SOSYALİST DÖNEMDE BULGARİSTAN'DA TÜRK KİMLİĞİ

Bulgaristan Türklerinin sosyalist deneyimden elde ettiği kültürel mirası konu alan bu çalışmanın amacı, bir kimlik değişim modelinin kendine özgü yönlerini açığa çıkarmaktır. Bulgaristan'da komünist iktidar, 1944- 1989 yılları arasında, modern dünyaya hiç de yabancı olmayan “toplum mühendisliği” projesiyle bir kültür devrimi yaratmaya çalışırken, aynı zamanda Türk azınlık da kendi modernleşme serüveni içine girmiştir. Dolayısıyla, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Türk kimliğine sahip olmanın tüm çelişki ve çıkmazlarıyla birlikte, sosyalist düzenin gündelik hayata yansıyan farklı görünümünü ortaya koymak da bir o kadar önemlidir.

Osmanlı döneminden itibaren devam eden genel sürecin bir parçası olarak düşünülen 45 yıllık komünist rejim, burada tarihsel- antropolojik bir bakış açısıyla, kültürel aidiyet bağlamında tahlil edilmeye çalışılmıştır. Arşiv belgesi, resmi gazete ve edebi eserler gibi dönemin ideolojik söylemini yansıtan kaynaklar, tanıkların sözlü ifadeleriyle karşılaştırılarak, Bulgaristan'daki Türk kimliği geniş bir açıdan değerlendirilmiştir. Böylece sosyalist gelişme modelinin, hem algılanıp yaşanan hem de propaganda edilen yönlerine ışık tutma imkânı doğmuştur.

Çalışmanın genel kurgusu, siyasî, toplumsal ve kültürel alanların her birini ayrı birer olgular ve semboller dünyası olarak ele alma fikriyle şekillenmiştir. İlk bölümde, Balkan kimliğinden hareketle, 1944'e kadar devam eden kültürel süreçlere göz atılmış; ardından, komünist rejimin ideolojik, kurumsal ve sembolik yapısı, sosyalist toplumun özellikleri ve kimlik üretim politikaları üzerinde durulmuştur. Konunun düğüm noktasını oluşturan son bölüm, sosyalist modernleşmenin bir azınlık gözüyle ifade ettiği anlamların tahliline ayrılmıştır. Ulaşılan sonuçlar, sosyalist toplumda Türk kimliğinin, geleneksel ile modern, hâkim kültür ile azınlık kültürü, resmi ideoloji ile tarihi miras arasında kendine özgü, dinamik bir değişim sürecine girdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Bulgaristan Türkleri	Sosyalist Dönem	Türk Kimliği	Gelenek
İdeoloji	Zihniyet	Kültür	

ABSTRACT

Name and Surname : Nergis Imamoglu
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : History
Branch : History
Degree Awarded : Master
Page Number : xii+281
Degree Date : / / 20.....
Supervisor (s) : As. Lec. Dr. Sezai SEVIM

TURKISH IDENTITY IN BULGARIA DURING SOCIALIST PERIOD

The subject of this study is the cultural heritage of Bulgarian Turks from the socialist experience and it aims to uncover the peculiarities of this identity transformation model in Bulgaria. While the Bulgarian communist authority struggled to create a cultural revolution with the very familiar “the community engineering” concept between 1944– 1989, meanwhile the Turkish minority was also in a modernism adventure, as a consequence. Hence, it is important to reflect different perspectives of the socialist life as well as the difficulties of belonging to a Turkish identity in the People’s Republic of Bulgaria.

The 45-year communist regime which is thought to be a part of the general continuum originating to the Ottoman era is analyzed in terms of cultural belongings from a historic – anthropologic point of view. Turkish identity in Bulgaria is studied comprehensively by comparing the resources such as archive documents, the official gazette, and literature works, which reflects the ideology of that period, to the testimonies of the witnesses. As a result, this study enlightens the socialist development model both as a propagandized one and an actual one which people perceive and experience in real life.

The layout of this study is such that political, social and cultural perspectives are handled as distinct phenomena. In the first section, based on the Balkan identity issue, cultural processes that lasted until 1944 are reviewed. Second, the ideological, institutional, and symbolic structure of a communist regime is analyzed in addition to elaborating on the properties and the identity generation policies of a socialist society. Lastly and most critically, the socialist system is analyzed from the perspective of minorities. The results of this study show that the Turkish identity in the socialist system is in a distinctive and dynamic position between modern and traditional culture, major and minor culture, and between formal ideology and inherited ideology.

Keywords:

Bulgarian Turks

**Socialist
Period**

Turkish Identity

Tradition

Ideology

Mentality

Culture

ÖNSÖZ

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nde Türk olmanın ne anlama geldiği sorusu, bakış açısına göre, pek çok farklı şekilde cevaplanabilir. Genellikle ilk akla gelen, azınlık kimliğidir. Bu soru aynı zamanda, bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde "Bulgaristan Türkü" olmanın muhtemel anlamlarını da kapsamaktadır. Nitekim Bulgaristan'da yaşanan 45 yıllık komünist geçmişin Türk kimliği üzerindeki etkilerini ölçmek için bir mihenge ihtiyaç duyulduğunda, azınlık- çoğunluk meselesinden ziyade, geçmiş zaman ve mekânın dışındaki koşullara bakmak gerekmektedir.

Bulgaristan Türklerinin durumunda bir ülkeden diğerine göç, basit bir yer değiştirme değil; bir sistemden (komünizm) diğerine (kapitalizm), bir kültürden başka bir kültüre, bir kimlikten başka bir kimliğe geçiş, hatta mit ile gerçeğin yer değiştirmesidir, denilebilir. Sadece komünizmin "ideal toplum" düşünüyü değil, orada gizlice beslenip büyütülen "anavatan" imgesini de yerli yerine oturtan söz konusu geçişler, bir noktada sona ermek yerine, "şimdi" ile "o zaman", "burası" ile "orası", "ben" ile "öteki" arasında sürekli bir gidiş- geliş halini almıştır. Görüldüğü kadarıyla, Bulgaristan Türklerinin, komünist dönemde "sınanmış" varsayılan "milli azınlık" kimliği, modern koşullarda yerini "kültürel azınlık" kimliğine bırakmıştır. Dolayısıyla artık, 45 yıllık totaliter yönetimin tutumundan ziyade, bu dönemde kültür kodlarına işlenmiş farklılıkların çok daha geniş bağlama yayılan nedenleri sorgulanmaktadır. Geçmişle bugünü aynı düzlemde buluşturan bu sorgulama, içinde yaşayarak tecrübe edilmiş bir dönemi, dıştan görüp kavrama çabasını ifade etmektedir. Buradaki çalışma da, yakın geçmişin, mevcut koşullarda yeniden anlamlandırılma talebine bir arz niteliği taşımaktadır.

Bilimsel alana bakıldığında, 1989 göçü sonrasında "asimilasyon" ve "soykırım" gibi terimlerle öne çıkan siyasi- ideolojik söylemin, bugün kimlik, farklılık gibi yeni kavramlarla çeşitlendiği görülmektedir. Son dönemde, özellikle Bulgaristan'da yapılan, Türklerle ilgili çok sayıdaki kültürel- antropolojik çalışmanın sunduğu yeni yaklaşımları değerlendirme fikri de, tezin ana hedeflerinden biri olmuştur. Bu fikrin temel dayanağı ise, komünist yönetimin azınlık politikalarından çok, Türklerin rejime verdiği- burada adına "kimlik oluşumu" denilen- cevabı okuma niyetinde yatmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında payı olan kişiler, oldukça uzun bir liste oluşturacak kadar fazladır. Bunlar arasında herhangi birine diğerlerine göre öncelik atfetmek mümkün olmadığı halde, ilk olarak, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sezai Sevim ve Yrd. Doç. Dr. İsmail Selimoğlu'na, araştırma süresince gösterdikleri yardım ve desteklerinden dolayı teşekkür borçluyum. Ayrıca, Sayın Bilal Şimşir'in, dolaylı da olsa, benim için büyük önem arz eden katkısını buradan dile getirmek yerinde olacaktır. Nitekim yazarın, 2009 tarihli bir konferansında, "yaşadıklarını hala anıtlamamış" olan Bulgaristan Türklerine yönelttiği sitem, çoktandır plânlanan bir tasarımı hayata geçirmem için itici bir güç olmuştur.

Tez araştırmasını Bulgaristan'da, Sofya Üniversitesi Felsefe Fakültesi Kültürel Antropoloji Bölümü'ne bağlı olarak yürütmeme imkân veren, Uludağ Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanı Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen'e ayrıca minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum. Onun teşvikiyle Sofya'da gördüğüm beş aylık Erasmus eğitimi, hem akademik hem de kişisel açıdan bana büyük kazanımlar getirmiştir. Bulgaristan Merkez Devlet

Arşivi, Milli Kütüphane ve üniversite kütüphanelerinde elde ettiğim çalışma fırsatı da, tezin yazılışında hayati rol oynayan etkenlerdir. Ayrıca, her zaman fikir ve önerileriyle bana yol gösteren, Sofya Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi, Dr. Aleksey Kalionski'ye, gönüllü danışmanlığımı üstlenmesinden dolayı son derece minnettarım. Tarihsel Antropoloji dersinden, gerek bilgi gerekse kuram ve çalışma yöntemi açısından büyük fayda sağladığım Prof. Dr. İvan Elenkov'a da teşekkürlerimi sunarım.

MİCROCON (A Micro Level Analysis of Violent Conflict) Projesi kapsamındaki alan çalışmasında bana deneyim imkânı veren, Sofya Sosyoloji Enstitüsü öğretim üyesi Dr. Teodora Karamelska, eğitimim süresince her türlü yardım ve yakınlığını esirgemeyerek bu teze çok büyük katkı sağlamıştır. Kendisinin, Sofya'daki ilk günlerimden itibaren, hatta Türkiye'ye dönüşümden sonra da devam eden desteği, benim için çok özel bir önem taşımaktadır. Öncelikle Doç. Dr. Daniela Koleva olmak üzere, Sofya Üniversitesi Kültürel Antropoloji Bölümü'ndeki tüm öğretim üyelerine minnet ve teşekkür borçluyum. Ayrıca, Slavka Karakuşeva, yakın bir dost olarak, moral desteği ve kaynak konusundaki yardımlarıyla her zaman yanımda olmuş ve Sofya'daki akademik ortamı yakından tanımamı sağlamıştır. Bu nedenle ona karşı minnet duygularımı ne kadar ifade etsem azdır. Bulgaristan'da gerçekleşen alan çalışmasında yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşım Tsvetomir Todorov, Dobriç Bölge Müftüsü Bilal Darcan, Şumnu Üniversitesi Türk Filoloji Fakültesi öğretim üyelerine ve en önemlisi de, sözlü görüşme sırasında büyük bir misafirperverlik göstererek bana evlerinin kapılarını açan tüm kişilere buradan sonsuz teşekkürlerimi iletirim.

01. 06. 2011

Nergis İMAMOĞLU

BURSA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BALKAN KİMLİĞİNDEN BULGARİSTAN TÜRKÜ KİMLİĞİNE: BİR KİMLİK KURUCU OLARAK TARİH VE MEKÂN

I. BALKANLAR'DA GELENEK VE DEĞİŞİM: İMPARATORLUK, ULUS DEVLET VE SOVYET EGEMENLİĞİNDE BALKAN KİMLİĞİ	14
A. TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ALAN OLARAK BALKANLAR	14
B. BALKANLAR'DA KÜLTÜREL SÜREÇLER	19
1. Türkleşme- İslâmlaşma Süreci	19
2. Avrupalılaşma- Uluslaşma Süreci	23
3. Sovyetleşme Süreci	24
II. SOSYALİST DONEMDEN ÖNCE BULGARİSTAN TÜRKLERİ: BİR İMPARATORLUK MİRASI OLARAK TÜRK AZINLIK KİMLİĞİ	28
A. 1878- 1944 YILLARI ARASINDA SİYASÎ GELİŞMELER	28
B. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLER.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

BULGARİSTAN'DA KOMÜNİST YÖNETİM VE SOSYALİST MODERNLEŞME

I. BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOJİK TEMELLERİ.....	35
A. TOPLUMSAL KURAM OLARAK MARKSİZM.....	35
B. MARKSİZM'DE İNSAN VE AHLÂK ANLAYIŞI.....	39
II. BULGARİSTAN'DA KOMÜNİST YÖNETİM.....	40
A. KURULUŞ DÖNEMİ (1944- 1948).....	40
B. KLÂSİK STALİNİZM DÖNEMİ (1948- 1956).....	41
C. 1956- 1968 DÖNEMİ.....	41
D. 1969- 1985 DÖNEMİ.....	43
E. 1985- 1989 DÖNEMİ.....	43
III. MARKSİST İDEOLOJİNİN BULGAR YORUMU: SEMBOLİK İKTİDAR VE REEL SOSYALİZM.....	44
A. BULGARİSTAN KOMÜNİST PARTİSİ'NİN SİYASİ SÖYLEMİ.....	44
1. “Sosyalist Devrim” Kavramı.....	45
2. “Sosyalist Demokrasi” ve “Halk” Kavramları.....	46
3. Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Antifaşist Söylem.....	51
B. REEL SOSYALİZM.....	52
1. Sovyet Rusya'nın “Dünya Sosyalist Topluluğu” Projesinde Reel Sosyalizm.....	52
2. “Reel Sosyalizm”in Bulgar Yorumu.....	53
IV. BULGARİSTAN'DA SOSYALİST DEVRİM VE MODERNLEŞME.....	55
A. SOSYALİST DEVRİMİN ANAYASAL TEMELLERİ.....	55
B. SOSYALİST DEVRİMDE VATAN CEPHESİ.....	57
C. EKONOMİK VE TOPLUMSAL DEVRİMLER.....	59
1. Sosyalist Bir Devrim Projesi Olarak Kolektifleştirme.....	59
2. Nüfus Politikası.....	61
3. Halka Hizmet Politikası.....	62
4. Şehirleşme Politikası.....	64
5. Bulgaristan'ın “Tarım Komünizmi” Örneği.....	65

D. SOSYALİST MODERNLEŞMENİN TOPLUMSAL VE PSİKOLOJİK DİNAMİKLERİ.....	67
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYALİST MODERNLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK POLİTİKALARI

I. KİMLİK KURAMLARI.....	71
A. ETNİKLİK, ETNİK GRUP VE ETNİK KİMLİK.....	73
B. MİLLET, MİLLİYETÇİLİK VE MİLLİ KİMLİK.....	76
II. SOSYALİST TOPLUM MÜHENDİSLİĞİNDE KÜLTÜR POLİTİKALARI.....	78
A. HALK KÜLTÜRÜ DÖNEMİ (1944- 1947).....	78
B. “SOSYALİST KÜLTÜR DEVRİMİ” (1948- 1954).....	80
C. YENİLENME DÖNEMİ (1954- 1972).....	81
D. LYUDMİLA JİVKOVA’NIN “ESTETİK” KÜLTÜR POLİTİKASI (1975- 1981)	82
E. MİLLİ- SOSYALİST KÜLTÜR DÖNEMİ (1981- 1989).....	84
III. SOSYALİST KİMLİĞİN TEMSİLLERİ: BİR KİMLİK KURUCU OLARAK KOMÜNİST SÖYLEM.....	85
A. SOSYALİST KİMLİĞİN İNŞASINDA MİLLİYETÇİLİK SÖYLEMİ.....	86
B. KOMÜNİST SÖYLEMDE KADIN.....	88
C. ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK ANLAYIŞI.....	90
D. “ORGANİK TOPLUM”: SOSYALİZMDE PARTİ- HALK İLİŞKİSİ.....	94

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYALİST MODERNLEŞME VE ETNİK POLİTİKALAR ARASINDA TÜRK KİMLİĞİ

I. KOMÜNİST YÖNETİMİN ETNİK POLİTİKALARINDA TÜRK KİMLİĞİ.....	98
A. TARİHİ BİR MİRAS OLARAK “TÜRK SORUNU”.....	98
B. SOSYALİST TOPLUM MÜHENDİSLİĞİNDE BİR ARAÇ OLARAK ETNİK POLİTİKALAR.....	101
1. Hoşgörü Politikası: Azınlık Kimliğinden “Enternasyonal Türk Kimliği”ne.....	102

2. Bütünleşme (Entegrasyon) Politikası: Gelişmiş Sosyalist Toplumun İnşasında “Kültür Devrimi”	104
a. Ferece- Fes Kanunu.....	107
b. Sosyalist merasim sistemi	110
3. Asimilasyon Politikası.....	114
II. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE SOSYALİST MODERNLEŞMENİN ETKİLERİ	120
A. DEĞİŞİMİN FAKTÖRLERİ	120
B. EĞİTİM- KÜLTÜR ALANINDA DEĞİŞİM.....	121
C. TOPLUMSAL ALANDA DEĞİŞİM.....	126

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİR DENEYİM OLARAK SOSYALİST MODERNLEŞME

(BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN GÖZÜYLE 1944- 1989 DÖNEMİ)

I. GELENEK VE MODERNLEŞME ARASINDA TÜRK KİMLİĞİ: KOLEKTİF TEMSİLLER VE YAŞAM BİÇİMİ	130
A. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE “SOSYALİSTÇE YAŞAMA BECERİSİ”	130
1. “Devlet Baba” Kültüründen “Parti Ana” Egemenliğine.....	132
2. “Kolektif Ruh” ve “Toplulukçuluk” Anlayışı	136
3. Bulgaristan Türklerinde Çalışma Hayatı ve “Emekçi” Aile Tipi.....	140
4. Sosyalist Toplumda Türk Kadını.....	152
B. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE TARİHİ MİRASA BAKIŞ VE VATAN ALGISI.....	158
II. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE KÜLTÜREL KİMLİK	162
A. KÜLTÜREL KİMLİĞİN TEMSİLLERİ	162
1. Gelenek ve Din	163
2. Dil ve Etnik Kimlik	169
3. Resmi İdeoloji	172
B. KÜLTÜREL KİMLİĞİN SINIRLARI.....	177
1. Bulgaristan Türklerinde Kültürel Stereotipler ve “Öteki” Algısı.....	177

2. Sosyalist Türk Kimliği: Toplumsal Bir Olgu mu, İdeolojik Bir Kurgu mu?	183
SONUÇ	192
EKLER	200
EK. I.....	201
FOTOĞRAFLAR.....	201
EK. II.....	221
MÜLÂKATLAR.....	221
KAYNAKLAR.....	270
ÖZGEÇMİŞ	281

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.y.	Aynı yer
APK	Agrarno Promişlen Kompleks (Tarım ve Sanayi Kompleksi)
b.a.	Eserin bütününe atıf
Bkz.	Bakınız
BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
BSKK	Bilim Sanat ve Kültür Komitesi
BZNS	Bılgarski Zemedelski Narodni Sıyuz (Bulgaristan Çifti Halk Birliği)
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DZS	Dırjavno Zemedelsko Stopanstvo (Devlet Tarım İşletmesi)
ed.	Editör
God.	Godina (Yıl)
haz.	Hazırlayan
IMIR	International Center for Minority Studies and Intercultural Relations (Uluslararası Azınlık ve Kültürlerarası Etkileşimi Araştırma Merkezi)
KPSS	Komunističeska Partiya na Sıvetskiya Sıyuz (Sovyetler Birliđi Komünist Partisi)
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
Sıst.	Sıstavitel (Hazırlayan)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TKZS	Trudovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo (Emek Kooperatif Tarım İşletmesi)
TsDA	Tsentrallen Dırjaven Arhiv (Merkez Devlet Arşivi)
TsPA	Tsentrallen Partien Arhiv (Merkez Parti Arşivi)

GİRİŞ

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin resmi söylemine göre Bulgaristan Türkleri, "*Türkiye burjuva milletinden bir parça olmayan, hâlihazırda sosyalist bir azınlıktır*"¹. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, "*kaybedilen topraklarımızın aziz hatıraları*" veya "*Osmanlı torunları*"² gibi ifadeler yaygınlık kazanmıştır. Bu resmi söylemin günlük hayattaki yansımaları, bilinçsizce de olsa, ilginç bir şekilde aynı karşıtlığa dayanmaktadır. Türkiye "*burjuva milleti*" ile eski kuşak "*sosyalist Türkler*", modern dünyanın kültürel karşılaşma anlarında birbirinden pek çok yönden ayrılmaktadır. Her şeyden önce, Bulgaristan göçmenleri, "yerli" Türkler tarafından, "komünist rejimde özünden uzaklaşmış" kişiler olarak bilinmektedir. Bu "öz"ün peşine düşüldüğünde, "Bulgaristan yönetiminin totaliter zulmü", yakın geçmişin en karanlık dönemini ortaya seren anlatıların bir özeti haline gelmektedir. Sonu, doğal olarak nokta işaretiyle biten bu tarz açıklamalar, düşünceyi fazla derinlere inme yükünden kurtarmış olmaktadır. Ancak konunun bu kadar basit olmadığını gösteren ve dikkatlerden kaçan, bir de Bulgaristan Türklerinin kendine yönelik algılama biçimi söz konusudur. Bu çalışmanın temel çıkış noktası, tam da bu "öznel" bakışı nesnelleştirip bilimsel olarak ortaya koyma niyetinde yatmaktadır. Bunun anlamı, değişimi sırf kişilerin perspektifinden değerlendirmek değil, siyasî- toplumsal- kültürel dinamiklerin içinde şekillenen bireysel ve kolektif algı biçimlerini kendi bağlamına oturtmaktır. Bu amaca en uygun olacağı fikriyle, burada karşılaştırmalı yöntem esas alınmıştır. Karşılaştırma genel olarak, Bulgaristan'daki komünist iktidarın Türk kimliğini algılama- sunma tarzı veya politikasıyla, Türklerin, hem kendilerini hem de yaşanan dönemi algılama- sunma biçimi arasında yapılmıştır. Mülâkat ve katılımcı gözlem yoluyla ulaşılan bireysel ve kolektif temsiller, öz kimliğin yeniden inşa sürecini ortaya koymakla birlikte, bunlar ayrıca, dönemin öznel bir değerlendirmesini de içermektedir. Resmi yaklaşım ise, birincil ve ikincil kaynaklardan alınan bilgiler bir yana, özellikle 1971 ve 1985 yılı Yeni Işık Gazetesi'nin sayfalarına yansıyan ideolojik söylemin analiziyle ortaya konmaya

¹ İbrahim Tatarliyef, **Antolojiya: 9. IX. 1944'ten Sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı**, Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya, 1960, s. 5.

² M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I- II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 136.

çalışılmıştır. Karşılaştırmalı yöntem, sosyalist dönemde Türk kimliğinin belirleyici özelliklerinin daha gerçekçi ve eleştirel bir bakışla değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

Sosyalist devrim- geleneksel kültür, azınlık- çoğunluk, ideoloji- toplum ilişkisi içinde oluşan/ değişen kimlikleri mercek altına alma girişimindeki asıl hedef, bugünkü gerçekliğin içinde yeniden yoğrulan bu kimliklerin somut ve anlaşılabilir bir portresini ortaya koymaktır. Bulgaristan’da Türk kültürünün sosyalist sisteme, sosyalist sistemin de Türk kültürüne verdiği yanıtı anlama gayreti kaçınılmaz olarak, geçmişe uzanan kültürel kökleri ve söz konusu rejimin, kendi sınırlarını aşan etkilerini izlemeyi de zorunlu kılmıştır. Karşılıklılık esasını gözeten bu yaklaşımın kendisi de bir ölçüde, “sosyalist dönem kalıntısı” örtük bir eşitlikçilik anlayışının ifadesi olarak yorumlanabilir. Bu durumda, araştırmacının bizzat konuyu kavrayış tarzında (zihniyet biçiminde), geçmişte yaşanan deneyimin kalıcı etkilerinden biri açığa çıkmış olacaktır. Bu çalışmada, gözle görülebilir somut yapısal değişimleri tanımlamanın ötesinde, kolektif bilinçaltının tam da böylesi “istem dışı” yansımalarını yakalama çabası söz konusudur. Bu da, sözlü anlatıların dilbilimsel- psikolojik yorumuyla birlikte, resmi yayın ve edebi metinlerin eleştirel söylem analizini de gerekli kılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Balkanlar’ın genel özellikleri ve bölgede yaşanan farklı tarihsel süreçler ele alındıktan sonra, Marksizm’in dünya görüşü ve Bulgaristan’da komünist iktidarın söz konusu ideolojiyi yorumu ve uygulayış biçimi üzerinde durulmuştur. Ardından, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanda, “gelişmiş sosyalizme ulaşma”, “sosyalist modernleşme”, “kültür devrimi” adı altında uygulanan politikalar, toplumdaki yansımalarıyla birlikte tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu genel siyasî- toplumsal manzaranın içinde Türk azınlık da yer aldığı halde, dördüncü ve beşinci bölümler, yaşanan değişim sürecinin sadece Bulgaristan Türkleriyle ilgili görünümüne ayrılmıştır. Özellikle kültür- zihniyet- kimlik üzerinde durulan bu bölümlerde, yenilik ve dönüşümün boyutları, nitelik ve sonuçlarıyla birlikte kavranmaya çalışılmıştır. Ayrıca, kimlikle ilgili analizlerde, sırası geldikçe, rejimin yıkılışından sonraki dönemden örneklere başvurma gereği duyulmuştur. Bu tutumun ardında, geçmiş dönemin kalıcı etkilerinin daha net olarak kavrama çabası yatmaktadır. Son bölümde, odak noktası olarak, Bulgaristan Türklerinin modern koşullarda “sosyalist mirasla baş etme” olarak özetlenebilecek tutum ve davranışları, kısaca, kimlik üretme stratejileri, sözlü veriler ve edebi eserlerin ışığında tahlil edilmiştir.

Bu çalışmada “her deneyimin bir kazanım olduğu” görüşünden hareketle, farklı kültürel- toplumsal alanların çatışmasından doğan kültür yapıcı dinamiklere dikkat çekme girişimi öne çıkmaktadır. Örneğin, sosyalist dönemden önce Bulgar toplumu içinde bir Osmanlı mirası olarak Türklerin durumu, Bulgar ve Türk halkı arasındaki etkileşim biçimi ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti’nde “muhacir” Türkler, hep farklı kültürel alanların karşılaşmasına verilebilecek örneklerdir. Ancak bu örnekleri daha yakından kavrayabilmek için, siyasî alanın çatışmacı zeminine mesafeli durmak gerekmektedir. Nitekim ideolojik bakış, kültürel çelişkileri egemenlik söylemi içine hapsederek, çoğu zaman bilimsel yaklaşımı engellemektedir. Muhtemelen yine bu sebepten, Bulgar “zulmünden” kurtulan “soydaşların”, anavatandaki yeni koşullara kolayca uyum sağladığına dair genel bir kanaat oluşmuştur. Sosyalizmi bizzat tecrübe edenlerin görüşleri ise, bu tür yerleşik yargıları pek çok kez yeniden sorgulamayı gerektirmektedir.

Konunun Önemi

Bulgaristan Türklerinin geleneksel kültürüyle Marksist- Leninist ideolojinin karşılaşması, başlı başına verimli bir inceleme alanı teşkil etmektedir. Bir tarafta, sosyalizmin Sovyet modelini taklit eden Bulgaristan Komünist Partisi iktidarı, diğer tarafta, yüzyıllardır yaşadıkları topraklar üzerinde “sahip” değiştirmiş Türkler vardır. Bundan sonra vatandaş olarak “Bulgaristanlı”, kültür ve etnik köken olarak Türk, din olarak Müslüman, sosyal statü olarak azınlık, ardından, resmi söylemde “devrimci-sosyalist” kimliğiyle tanımlanan bu grubun, kendisine sunulan bunca farklı kimliği birbiriyle nasıl bağdaştırdığı sorusu, üzerinde durmaya değerdir.

Bulgaristan Türklerinde kimlik konusu, bir azınlık sorunu kapsamında ve sırf siyasî terimlerle düşünüldüğünde, hakim iktidarın edilgen bir nesnesiyle karşı karşıya kalmak kaçınılmazdır. Bu tür yaklaşımlarda “asimilasyon” kavramı, tahlillerde kilit bir rol oynamanın ötesinde, söz konusu topluluğu biçimlendiren tarihi sürecin farklı boyutlarını gölgede bırakmaktadır. Nitekim “Bulgaristan Türkleri” başlığı taşıyan çalışmalar, çoğunlukla siyasî alan üzerine odaklanıp, kültür ve kimlik konusunu göz ardı etmektedir. Bunun nedeni de, komünist rejimin son yıllarında Türklere yönelik isim değiştirme politikasının, hafızalarda kalıcı bir yer etmiş olmasıdır. Komünist dönemde toplumsal ve kültürel alanın sınırlarını belirleyen, totaliter bir yönetimin söz konusu olduğu doğrudur. Ancak bu sınırlar içinde işleyen siyaset dışı dinamikleri ve zamanla bir mirasa dönüşecek olan gündelik yaşam birikimini yok saymak mümkün değildir. Bu nedenle burada daha çok

üzerinde durulan, Bulgaristan Türklerinin bir “azınlık sorunu” olarak “dıştan” görünümüne karşılık, kendine özgü bir kültürel geleneğe sahip olan bir topluluğun öznel deneyimidir. Bu deneyimi, tarihsel ve antropolojik açıdan ortaya koyma çabası, aynı zamanda, 1989 yılından sonra yeniden Anadolu Türk dünyasına katılan Bulgaristan göçmenlerinin, buraya nasıl bir zihniyet dünyası taşıdıklarını da açığa çıkarmaya yöneliktir.

Bulgaristan Komünist Partisi’nin asimilasyon ve zorunlu göç politikası sonucunda, 1989’da Türkiye’ye 212 688 kişinin göç ettiği tespit edilmiştir.³ Sovyet sistemin çöküşüyle başlayan büyük değişimle birlikte, “medeniyetler çatışması”, “tarihin sonu” gibi tezlerin yanı sıra, kimlik konusunun önem kazandığı görülmektedir. Milli, etnik, dini veya kültürel kimlik tartışmaları, yeni çalışmalara vesile olurken, Bulgaristan Türklerinin kimlik sorunları, verimli bir inceleme alanı haline gelmiştir. Günümüzde özellikle etnik- kültürel aidiyet üzerinde odaklanan çalışmalar, tarihçi, sosyolog ve etnologları önemli ölçüde meşgul etmektedir. “Büyük Göç”ün ardından, göçmenlerin iki ülke arasında sürekli yer değiştirme durumuyla ortaya çıkan sosyal hareketliliğe ek olarak, Bulgaristan Türklerinin, “çifte vatandaşlık” statüsünden yararlanarak rahatça Avrupa’ya gidip gelmesi, sosyal ve kültürel açıdan önemli bir konudur. Böylece bu topluluk, hem Bulgaristan hem Türkiye vatandaşı, bir de ayrıca “Avrupalı” kimliği ile ilginç bir kültür sentezi ortaya koymaktadır. Modern dünyanın çok kimlikli vatandaşları olarak yeni bir çağı temsil eden bu göçmenlerin, sürekli hareket (göçebelik) halinden, sabit bir kültür ve mekâna bağlı “yerleşik” duruma geçmesi artık imkânsız gibi görünmektedir.

Konuyu ilgiye değer kılan bir başka etken, Bulgaristan Türklerinin, iki farklı rejim tipini karşılaştırma, dolayısıyla içinde buldukları toplumsal koşullara “dışarıdan” bakabilme şansına sahip olmalarıdır. Türkiye’de genellikle karşılaştırma, eski ile yeni, geleneksel ile modern ekseninde dönmektedir. Bu karşıtlık, sadece olumsuz anlamıyla değil, fikir ve sentez üretici boyutuyla da ele alınabilir. Bulgaristan Türkleri, komünizme dair pratik bir deneyim kazanmış olarak Türk toplumuna katılırken, farklı algı biçimlerini de kendileriyle birlikte getirmişlerdir. Nitekim bu fark, bugün hala somut olarak gözlemlenebilmektedir. Burada amaç, farklılığı vurgulamaktan ziyade, nedenleri anlaşılır kılmaktır. Bu yaklaşım, Bulgar araştırmacıların son dönem çalışmalarında belirgin biçimde öne çıkmaya başlamıştır. Komünist rejimin çöküşüyle birlikte, hem eski sistemin toplumsal

³ İsmail Selimoğlu, “Cumhuriyet Döneminde Bursa’ya Mübadele Sonrası Göçler”, **Bursa’nın Zenginliği Göçmenler**, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, s. 203.

tarihini inceleme, hem de bir nevi geçmişle hesaplaşma eğilimi içine giren Bulgar sosyal bilimciler, Türkiye’de göçmenlerin durumuyla ilgili önemli araştırmalar gerçekleştirmişlerdir. Avrupa destekli projelerle yürütülen saha çalışmaları, Türk kültürünü mercek altına alarak, geçmiş dönemin bugüne yansımalarını açıkça gözler önüne sermekte ve konuyu yeni bakış açılarıyla zenginleştirmektedir. Bu çalışmalar arasında, Mila Maeva: *Obrazıt na Turtsite v Republika Turtsiya Prez Pogleda na Bılgarskite Turtsi- Preselnitsi* (Göçmen Türklerin Gözüyle Türkiye Cumhuriyeti Türkleri) Antonina Jelyazkova: *Sotsialna i Kulturna Adaptatsiya na Bılgarskite İzselnitsi v Turtsiya* (Türkiye’de Bulgaristan Göçmenlerinin Sosyal ve Kültürel Uyumu) ve IMIR (Uluslararası Azınlık ve Kültürlerarası Etkileşimi Araştırma Merkezi) tarafından 1998’de yayımlanan “Uyum ve Nostalji Arasında: Türkiye’de Bulgaristan Türkleri” adlı eserler örnek olarak gösterilebilir.

Konunun Tarihsel Sınırları: Öncesi ve Sonrasıyla Sosyalist Dönem

“Sosyalist dönem” veya “komünist rejim” kavramları, konunun tarihsel sınırlarına işaret etmekle birlikte, burada benimsenen bakış açısı, zaman zaman 1944- 1989 döneminin dışına çıkmayı gerektirmiştir. Öyle ki, Bulgaristan’da sosyalist sistemin kendine özgü nitelik ve boyutları incelenirken, geçmiş ve bugünle ilgili bağlantıları gözden kaçırmamak adına, hem geriye hem de ileriye dönük karşılaştırmalara sıkça başvurulmuştur. Öncelikle, konunun bugünden hareketle belirlenmesi nedeniyle, ulaşılan sonuçlar, incelenen dönemle birlikte, Bulgaristan Türklerinin bugünkü durumuna da ışık tutmaktadır. Nitekim komünist dönem ele alınırken, sistemin kendi yapısal özellikleri, geçmişten gelen tarihi mirasla birlikte değerlendirilmiştir. Bundaki temel gerekçe, problemi, geçici politik süreçlerin ekseninde değil, uzun bir tarihi gelişimin ışığında yorumlama düşüncesidir. Dolayısıyla, belli bir siyasî dönemde, belli bir ülkenin sınırları içinde yaşayan Türklerden bahsederken, konunun gerek zamansal gerekse toplumsal sınırları bilinçli olarak geniş tutulmuştur. Öncelikle, Balkanlar’ın kendine özgü kültürel yapısını görmeden, komünist ideolojinin etkilerini tespit etmek mümkün değildir. Bölgede bugüne dek korunduğu iddia edilen köylü yaşam biçiminin tarihi arka plânına bakıldığında, çoğunlukla tarım kesimini temsil eden Bulgaristan’daki Türklerin, sosyalist dönemde yaşanan hızlı sanayileşme- modernleşme süreciyle ilişkisi daha anlaşılır bir hale gelmektedir.

Bulgaristan’da Dokuz Eylül 1944 Devrimi’nden sonra meydana gelen toplumsal değişim, rejimin hüküm sürdüğü tarih dilimi içinde başlayıp sona ermediği gibi, sistemin

sadece kendi yapısı ve uygulamalarıyla da açıklanabilir nitelikte değildir. Ne var ki komünist iktidar politikaları, geçmişten süregelen bir toplumsal gelişmeyi kendi ideolojik mantığıyla kodlayarak Bulgaristan Türklerinin kültürel kimliğine damgasını vuracaktır. Bu nedenle, bugün bu topluluğa atfedilen bazı nitelikler kolayca “komünist deneyim” ile açıklanabilmektedir. Örneğin, dini tutumun esnekliği, rejimin ateist politikasına bağlanırken, Balkanlar’da yaşanan İslâm’ın bölgesel özellikleri ve dünya çapındaki genel modernleşme eğilimleri dikkate alınmamaktadır. Bu durumda sağlıklı sonuçlara ulaşmak için, çözümlenin daha geniş bir zamansal- toplumsal bağlama yerleştirilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, sosyalist sistemin, sıfır noktasından hareketle, yepyeni bir “Bulgaristan Türkü” modelini üretmiş olduğu düşünülebilir. Hâlbuki tarihten gelen bir miras- temel üzerine kurulan mevcut siyasî düzenin en radikal projeleri bile bu mirası tamamen yerinden etmesi söz konusu değildir. Özellikle Türklere yönelik azınlık politikalarında, bu topluluğun temsil ettiği geleneksel değerler, yeni rejimin muhatabı, düşmanı veya “çözümeyen sorunu” olabilir, ancak “nesnesi” veya popüler bir deyimle ve basitçe “kurbanı” olmamıştır. Diğer bir ifadeyle, toplumu yeniden şekillendirmeye girişen komünist yönetimin “büyük” hedefleriyle, gerçekte ulaşılan sonuçlar arasındaki farkı ayırt etmek gerekmektedir. Nitekim bu tür devrimci girişimlerin toplumda yol açtığı yeniden yapılanma süreci, bazen öngörülenin tam aksi bir istikamete dönebilmektedir.

Konunun Toplumsal Sınırları: Hangi Türk Kimliği?

Tarihsel sürekliliğin dikkate alınmasını gerektiren bir diğer kavram, “Türk Kimliği” kavramıdır. Araştırmada inceleme konusu olarak seçilen Türk topluluğuna hangi açıdan bakılacaktır? Başka bir deyişle, söz konusu çözümlene biriminin toplumsal sınırları nelerdir? Fizikî- coğrafi sınırların tek belirleyici etken olmaktan çıktığını gösteren tanım çeşitliliğine bakılırsa, bu tanımlar arasında yapılan tercih, yine bakış açısına göre belirlenmiş olacaktır.

Türk tarih kaynaklarında Osmanlının Balkanlar’da da yaşayan mirası olarak yer alan Bulgaristan Türkleri, genel Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmektedir. Ancak, bu “ayrılmaz” tabiri, sadece genel anlamıyla geçerlidir; çünkü içinde yaşanan ekonomik, siyasî, coğrafi ve toplumsal koşullar, Bulgaristan Türklerini farklı kültürel yönelimlerle donatmıştır. Bu yüzden buradaki kültürün pek çok yönden kendine özgü bir karaktere sahip olduğunu dikkate almak gerekmektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türklerle yapılan mülâkatlara şöyle bir göz atmak bile, bu iddianın dayanaktan

yoksun olmadığını anlamaya yeterlidir. Diğer tarafta, Bulgar devleti için her zaman “Türk sorunu” olarak algılanmış bir azınlık meselesi vardır. Bulgar toplum psikolojisinde de bu azınlığa yönelik son derece dar sınırlara şartlanmış bir “öteki” algısı söz konusudur. Halkın çoğunluğu buradaki Türkleri, eski ve köklü bir kültürel geleneğin taşıyıcısı, kendi maddî-manevî değerlerine sahip büyük bir uygarlığın parçası olarak görmemektedir. Bulgaristan Türkleri, resmi söylemde daha çok “karanlık bir Osmanlı zulüm dönemi kalıntıları” veya sosyalizmi inşa sürecinde modernleştirilmesi gereken bir azınlık olarak tasvir edildiğinden, toplumun da bu konuda fazla bilgi sahibi olmasına imkân kalmamıştır.⁴

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti idaresinin bir döneminde “Türk sosyalist milli azınlık”⁵, bir başka dönemde “Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” olarak anılan sosyalist kuşak Türkleri, Türkiye’ye göç ettikten sonra burada, “soydaş”, “muhacir”, “Bulgaristan göçmeni”, hatta “Bulgar” veya “Bulgar Türkü” gibi ifadelerle tanımlanır olmuştur. Bu kavram karmaşası, 1985’ten itibaren Bulgaristan’da yaşanan trajik olaylardan sonra anavatana akın eden göçmenler için üzücü bir sürpriz olmuştur.

Burada bizi ilgilendiren, sadece sosyalist kuşak mı, yoksa genel Türk kültürüne dâhil edilen ve geçmişinde sosyalist bir tecrübesi yaşamış olan Türk topluluğu mu? Ayrıca, 1989’dan çok daha önceki göç dönemlerinde gelenlerin bile, bugün hala “Bulgaristan göçmeni” olarak bilinmelerinin ve kendilerinin de bunu bir aidiyet- kimlik algısı olarak sürdürmelerinin sebepleri nelerdir?

“Hangi Türk kimliği?” sorusunun cevabı, görüldüğü üzere, büyük bir seçenek çeşitliliği sunmaktadır. Gerçek şu ki, “Bulgaristan Türkü” kimliği, bugün Türkiye’de tarihi bir miras olarak yaşamaya devam etmektedir. Nihayet sorun, uzun bir tarihi süreçte şekillenen ve kendine özgü bir biçim kazanmış olan kültürel kimlik ve aidiyet meselesinde düğümlenmektedir. Bu durum, bir değil birçok tarihi mirasın içselleştirilmesi ve “Bulgaristan Türkü” kimliğinde birleştirilmiş olmasıyla ilgilidir.

Balkanlar söz konusu olunca, Bulgaristan Türkü kimliğine dair ilk akla gelen, Osmanlı mirasıdır ve bu konuda artık yeni bir şey söylemek pek mümkün değildir. Sonra, sırada sosyalist dönemin mirası vardır. Bu çalışmada üzerinde durulan, sosyalist mirastır. Fakat işlenecek kavramlar sadece yarım asırlık bir dönemi ilgilendirmeyip çok daha genel

⁴ Antonina Jelyazkova, “Turtsi” (Türkler), **Obştnosti i İdentıçnosti v Bılgariya** (Bulgaristan’da Topluluklar ve Kimlikler), Sist. Anna Kristeva, İzd. Petekston, Sofya, 1998, s. 371.

⁵ Tatarliyef, a. g. e. , s. 5.

bir çerçeveye yayıldığından, burada Bulgaristan Türkleri ile kast edilen, tarihi ve kültürel bileşenleri ile Türk- Osmanlı- İslâm çevresinden gelen, fakat Bulgar toplumu ile ortak bir paylaşım alanı içinde yeniden şekillenen bir kimliğin taşıyıcısı olan Türk topluluğudur. Öyle ki bu topluluğun dünya görüşü ve davranış biçiminde, yaşadığı tüm tarihi deneyimlerin izlerini bulmak mümkündür. Fakat bu izleri birbirinden ayırt etmek, hatta birbiriyle karşılaştırabilmek için, her deneyimi kendi özgün koşulları içinde incelemek gerekmektedir. Ancak amaç bu kadarla sınırlı kalmaz. Nihâî hedef, bir dönem içinde şekillenen kültürel kimliğin, sonraki adımda daha genel bir bağlama yerleştirebilmektir. Bu nedenle, sosyalist sistemin Bulgaristan Türklerinin, oradan da genel olarak Türk kültürünün tarihinde nasıl bir yere sahip olduğunu belirlemek önemlidir.

Yöntem ve Kaynaklar

Zihniyet, kimlik ve söylem üzerine bir tarihsel antropoloji denemesi olarak tasarlanan bu çalışmanın kapsamı ve amacına dair açıklamalardan sonra, seçilen konunun ve bakış açısının gerektirdiği yöntemler üzerinde daha ayrıntılı olarak durmakta yarar vardır.

Burada, kültürel ve toplumsal bir değişim süreci içinde şekillenen Türk kimliği üzerinde durulduğundan, incelemeler daha çok zihniyet ve sembolik temsiller düzeyinde yapılmıştır. Bununla birlikte, tarihi veriler de genişçe ele alındığından, sırf yorumcu bir yaklaşımdan söz edilemez. Mümkün olduğunca geniş bir perspektiften yapılan tahlil ve değerlendirmelerde, tarih, antropoloji, sosyoloji, felsefe, etnoloji ve dilbilim alanlarından yararlanılmıştır. Bu nedenle, arşiv, basın gibi birincil ve diğer ikincil kaynakların yanı sıra, sözlü verilere de geniş ölçüde başvurulmuştur. Kaynak araştırma- derleme çalışmalarının Bulgaristan'da gerçekleşmesi; Türk azınlığa karşı Bulgar bakış açısındaki değişimi yansıtan yeni çalışmalardan istifade etmeyi kolaylaştırdığı gibi, bir yandan da mülâkat ve katılımcı gözlem yöntemiyle ulaşılan sonuçları yerinde değerlendirip sınama imkânı sağlamıştır.

Niçin tarihsel antropoloji? Tarih, sadece geçmişle değil, aynı zamanda değişimle de ilgilenen bir bilimdir.⁶ Antropoloji ise, insan algısında belli bir deneyim sonucunda şekillenen tarihi bilgiyi dikkate almakla birlikte, daha genel tespitlere ulaşmayı hedeflemektedir. Tarih araştırmacısından farklı olarak antropolog için geçmiş, bugünü

⁶ Daniel Chirot, "Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası", çev. Ahmet Fethi, **Tarihsel Sosyoloji**, ed. Theda Skocpol, 2. b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 44.

belirlediği ölçüde önemlidir.⁷ Bu yaklaşımın etkisi, burada yapılan çözümlenmelerde açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Bulgaristan Türklerinde modernleşme konusu, sosyalist deneyimin bugüne yansıyan kalıcı etkileri bakımından önem kazanmaktadır.

Tarihçi ile antropoloğun ortak özelliklerinden biri, “öteki” olanla ilgilenmeleridir. Tarihte bu ötekilik, farklı bir zamana- geçmişe ait olmakla, antropolojide ise başka bir mekân- kültürel çevre içinde ortaya çıkmaktadır. Tarihçi genellikle hazır belge ve verilerden hareket ederken, antropolog alan çalışmasıyla, kişisel bir deneyim sürecinde verilerini toplamaktadır.⁸

Tarihsel antropoloji, kültürler arasındaki etkileşimi, tarihi gelişimin temel itici gücü olarak görmektedir.⁹ Ayrıca öznel (sübjektif) alan, siyasî ve ekonomik yapı kadar önemli bir inceleme konusudur. Bu disiplinin uzmanları, insanın iç dünyasını mercek altına alarak, dini tutumlardan, çalışma, cinsiyet, aile, çocukluk, yaşam ve ölüme dair kanaatlere kadar geniş bir alanı konu edinmektedir.¹⁰

Bu çalışmada, Marksist ideolojiyle Bulgaristan Türkleri arasındaki ilişkiyi incelerken, yerleşik kanaatlerin ve geleneğin bu devrimci teoriden ne şekilde etkilendiğini anlamak için, antropolojik yöntem başvurma gereği duyulmuştur. Hem nesnel hem de öznel olanı dikkate almaksızın, kültür ve kimlik hakkında sağlıklı sonuçlara ulaşılamayacağı fikriyle, ayrıca bazı psikolojik tahliller de zorunlu hale gelmiştir. Bununla birlikte, burada ulaşılan tüm tespitlerin sorgulamaya açık olduğu belirtilmelidir.

“Bulgaristan’da Türklerin, yabancı bir kültürel çevrede, hem uyumlu bir vatandaş olma, hem de kendi kimliğine sadık kalma mecburiyetiyle nasıl başa çıktığı” sorusuyla, “Bulgaristan yönetiminin, Türk azınlık problemini nasıl çözdüğü sorusu arasında herhangi bir ayırım yapılmadığı takdirde, tüm yorum ve tespitler, dönemin yönetim anlayışına işaret edecektir. Burada incelenen problemin ise, ilk sorunun cevabında yattığı açıktır. Dolayısıyla, kaynakların seçimi kadar, benimsenen yöntemler de, bu bakış açısını yansıtmaktadır. Sosyalist modernleşmenin ya da “sosyalist yaşam biçiminin”

⁷ Christian Giordano, **Vlast, Nedoverie i Nasledstvo, Skeptična Antropologiya** (İktidar, Güvensizlik ve Miras, Skeptik Antropoloji), İzdatelstvo POLİS, Sofya, 2006, ss. 84- 85, 67.

⁸ Johannes Fabian, **Zaman ve Öteki: Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur**, çev. Selçuk Budak, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, ss. 93- 94.

⁹ Veneta Yankova, **Etnokulturni Vzaimodeystviya** (Etnokültürel Etkileşimler), İzd. Faber, Veliko Tırnovo, 2005, s. 12.

¹⁰ Gert Dressel, **İstoričeska Antropologiya** (Tarihsel Antropoloji), Prev. Kristina Popova, İzdatelstvo Makedonya Pres, Sofya, 1996, ss. 74- 76.

Bulgaristan'daki Türk topluluğu açısından ne ifade ettiğini, sadece resmi verilere bakarak anlamak pek kolay olmadığından, bu konuda sözlü kaynaklara önemli bir görev düşmektedir.

Kavramlar

Tez metni içinde sıkça geçen, “komünist ideoloji”, “sosyalist sistem”, “sosyalist devrim” ve “modernleşme” gibi terimler, kullanıldıkları bağlam içinde genişçe değerlendirilmiştir. Ancak, çalışmanın niteliğini ve düşünce akışını belirleyen bazı temel kavramları ayrıca açıklamak gerekmektedir. Toplumsal ve kültürel alanı, öznel boyutuyla da ortaya oyma çabası söz konusu olunca, ayrıca bir de kişilerin kullandığı ifade biçimleri önem kazanmaktadır. Bu yüzden sözlü alıntılarının, herhangi bir düzeltme yapılmadan, orijinal haliyle aktarılmasına gayret edilmiştir.

a. Zihniyet

Kültürün farklı görünümelerini anlamlandırmaya ve açıklamaya çalışan tarihsel antropoloji, kaçınılmaz olarak zihniyet tarihine yönelmektedir. İnsan bilincinde, açıkça idrak edilmeksizin işlev gören ve tarihsel olarak değişkenlik gösteren düşünce kategorilerini kapsayan zihniyet, bu alanın en önemli konularından biridir.¹¹

Zihniyet tarihi çalışmalarındaki genel yaklaşımdan farklı olarak tarihsel antropoloji, inceleme nesnesi ve zaman bakımından daha küçük bir ölçekte çalışmaktadır. Ayrıca zihniyet, yaşamsal alandan ayrı bir kategori olarak ele alınmayıp, tam da bu alanın içine oturtulmaktadır. Diğer yandan, hiçbir zaman mutlak halde olmayan gerçekliğin kendisi de, her zaman, belli temsiller aracılığıyla algılanarak ifade edilmektedir.¹² Sadece nesnel veya sadece öznel olandan yana çıkan yaklaşımları reddeden ünlü sosyolog P. Bourdieu, bu konuda oldukça geniş bir kavram seçeneği sunmaktadır.¹³ Bu çalışmada da zihniyet, tarihsel- antropolojik bir perspektifle ve Bourdieu'nün “*bireylerin bedenlerine zihinsel ve bedensel algı şemaları biçiminde konulmuş tarihsel bağıntılar bütünü*” olarak tarif ettiği *habitus*¹⁴ kavramının kapsamı içinde değerlendirilmiştir. Nitekim burada Bulgaristan

¹¹ Dressel, a. g. e. , ss. 121- 122.

¹² Dressel, a. g. e. , ss. 83- 84, 122.

¹³ Pier Bourdieu- Loic Wacquant, **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 25.

¹⁴ Bourdieu- Wacquant, a. g. e. , s. 27.

Türkleri incelenirken, sosyalist dönem, hem farklı zihniyet biçimleri hem de temsil ve gerçeklik arasında bir çatışma- sentez alanı olarak ele alınmıştır.

b. Kültür

Kültür, insanın toplumsal yaşam içinde edinip kendinden sonraki kuşaklara aktardığı bilgi, deneyim, fikir, alışkanlık, gelenek ve değerler bütünüdür. Kültür, bu anlamda, insanın bir nevi zamana meydan okumasıdır.¹⁵ Aynı zamanda, belli bir kültürel çevrenin mensubu olarak insanın, çevrenin belirlediğinden “başka türlü davranamaması” durumu, faaliyet alanını sınırlayıcı bir etken olarak da düşünülebilir. Nitekim insanın yaşam tarzı büyük ölçüde, içinde bulunduğu kültürel ortam tarafından belirlenmektedir.¹⁶ Öyle ki, tüm mevcut olasılıklar içinde her zaman seçim şansı olsa bile, bu seçimin kendisi de, kültürün belleğe kaydettiği düşünce kalıplarına göre ve yarı bilinçsiz şekilde yapılmaktadır.¹⁷

Kültür, tarihsel antropolojide en geniş anlamıyla ve temel kavramlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Kültürün ifade biçimleri ve insan faaliyetleri, bu alanda her şeyden önce sembolik içerikleriyle önem kazanmaktadır. İnsanın dünyaya ve kendi davranışlarına atfettiği anlamlar ağı olarak kültür, her zaman birey ve grupların yorum tarzına bağlı olarak şekillenmektedir. İnsan varlığının temel özelliklerinden biri de, öğrenme, anlama ve yorumlama potansiyelini, eylem içinde yansıtmaya yeteneğidir. Kültür de tüm bunları ifade etmenin olası yöntemlerini içermektedir. Aynı zamanda kültürel alan, tıpkı tarih gibi, daimi bir değişim ve dinamik içinde şekillenmektedir.¹⁸

Kültür, sosyal bir olgu olarak, toplumsal yapıyla bir sebep- sonuç ilişkisi içinde değil, karşılıklılık içinde inşa edilmekte ve kendini sürekli yenileyerek, insanın ihtiyaçları doğrultusunda yeni formlar oluşturmaktadır. Kültürde bir diğer özellik, bireylere ve topluluğa özdeşleşme zemini sunmasıdır. Kültürdeki dinamizmin kaynağı ise, farklı kültürlerin, geleneksel olanla bileşiminden meydana gelen sentezlerdir. Kültür, sosyalleştirme işlevini, kendi iç potansiyelini dış koşullara göre uyarlamakla yerine

¹⁵ Alfred Louis Kroeber, “Antropologiya: Modeli i Protsezi na Kulturata”, Prev. Nedyalka Çakalova, **ABC na etnologiyata: Antologiya na Naukata za Çoveka, Kulturata i Obşttestvoto**, Sist. İvaniçka Georgieva, T. I, Univ. İzd. “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999, s. 138.

¹⁶ Kroeber, a. g. m. , s. 152.

¹⁷ Routh F. Benedict, “İntegratsiya na Kulturata” (Patterns of Culture. Boston, 1934), Prev. Galina Lozanova, **ABC na Etnologiyata: Antologiya na Naukata za Çoveka, Kulturata i Obşttestvoto**, Sist. İvaniçka Georgieva, T. I, Univ. İzd. “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999, ss. 187- 188.

¹⁸ Dressel, a. g. e. , ss. 79- 81.

getirirken, bir yandan da bu koşullar üzerinde etkili olmaktadır. Bu süreçte ortaya çıkan bazı çelişkiler de, kültürün gelişmesinde itici bir güç haline gelmektedir. Gelenek ve yenilikler arasındaki çatışma, aynı zamanda, durağanlaşma veya yozlaşma gibi durumlara da sebep olabilmektedir. Böylece denebilir ki kültürel gelişim, bir topluluğun, yenilik ve gelenek arasındaki mücadeleyi verimli bir potansiyel olarak kullanabilme yeteneğine bağlıdır. Öyle ki bu gelişme, içe kapanmakla değil, geleneğin üzerine yeni formların- değerlerin eklenmesiyle mümkün olmaktadır. Tarihsel perspektiften bakıldığında, kültürel formların yenilenme ve değişme potansiyeli açıkça ortaya çıkmaktadır. Kültürün seçici karakteri, onun aktif yanını ifade etmektedir. Toplumsal eğilimler ise, çevrenin taleplerine karşı her zaman geniş bir alternatif imkânı barındırmaktadır.¹⁹

Sosyal değişimin göstergesi olan kültür değişimleri, kültürel temas, kültürleşme gibi doğal biçimde veya müdahaleci- mecburî değişimler olarak ortaya çıkabilmektedir. Mecburî kültür değişimi, genellikle siyasî iktidarın yeni bir kimlik üretimi yönündeki plânlı politikası sonucunda meydana gelmektedir. Böyle durumlarda ise toplumda yabancılaşma veya çözülme durumları ortaya çıkmaktadır.²⁰

Bu çalışmada maddî- manevî kültür ayrımı yapılmayarak kültür kavramı, içerebileceği tüm anlamlarıyla birlikte ele alınmıştır. Öyle ki Bulgaristan Türklerinde kültür, her türlü algı-düşünce- iletişim biçimi, faaliyet, dil, pratik ve entelektüel bilgi birikimi olarak düşünülmüştür. Kültür çatışmalarının, tarihin temel dinamiğini oluşturduğu²¹ savı dikkate alındığında, hem Bulgar ve Türk kültürü, hem de Türk azınlık-komünist zihniyet arasındaki çatışma veya etkileşim unsurlarını ortaya koymanın önemi daha iyi anlaşılmaktadır.

c. Kimlik ve Farklılık

Başlangıçta psikoloji bilimine ait olan “kimlik” kavramı, 20. Yüzyıldan sonra, tüm sosyal bilimlere kapsayan geniş bir alanda kullanılmaya başlamıştır. Bu durum, kimliğin muhtemel tanımlarında pek çok farklı yaklaşımın birbiriyle kesişmesine neden olmuştur. Örneğin, bazı uzmanlar tarafından kimlik, “*pekişmiş özdeşlik ve süreklilik duygusu*” olarak

¹⁹ Vliçko Kunçev, **Kulturata i Predizvikelstvata na Noviya Vek** (Kültür ve Yeni Çağın Tahrikleri), Godişnik, T. 1, Yugozapaden universitet “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, 2001, ss. 3- 10.

²⁰ Sadık K. Tural, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, ss. 65- 66.

²¹ Dressel, a. g. e. , s. 59.

tarif edilirken, bazıları da kimliği, “*öznenin savunma ve kontrolü için örgütlenmiş duygu, ifade ve stratejiler bütünü*” olarak görmektedir.²²

Klâsik “özcü” (essentialist) yaklaşımların aksine, modern kuramlarda kimlik, kültür ve gelenek, yeniden üretilebilen kategoriler olarak öne çıkmaktadır.²³ Bununla birlikte kimlik, son dönem araştırmalarında “ötekilik” kavramı ile birlikte ele alınır olmuştur. Modern söylemin ortaya çıkardığı “ötekilik” problemi, pek çok alanda bilim dünyasına girmiştir. Öncelikle Balkanlar bağlamında düşünüldüğünde, bölgenin, modern Batı Avrupa’nın karşısında konumlanan bir kültürel kimliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Balkanlar’ın ötekileştirilmesi- “*Balkanlaştırma*”, Avrupa kimliğinin inşa sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Ötekilik kavramı aynı zamanda, azınlık, etniklik, milliyetçilik gibi konularda son derece işlevsel bir kategoridir. Özellikle 1960’lı yıllardan sonra, toplumsal ve kültürel olguları açıklamada yetersiz kalan yapısalcı analizlerin yerine, sembolik yaklaşımlar ağırlık kazanmıştır. Dolayısıyla son zamanda toplumsal incelemeler, siyasi-ekonomik yapılardan ziyade kültür alanı üzerine yoğunlaşmıştır.²⁴

Bu çalışmada kültürel aidiyet meselesine, öncelikle bölgesel perspektiften giriş yapıldığı görülmektedir. Bulgaristan Türkleri konusu ele alınırken, genelde Balkan kimliği üzerinde pek fazla durulmamaktadır. Bunun nedeni belki de, uzun bir süre milliyetçi- etnik söylemlerin ve azınlık sorununun araştırma konularında ağırlıklı bir yer işgal etmiş olmasıdır. Ancak yeni yeni önem kazanmaya başlayan bölgesel aidiyet konusu, pek çok açıdan üzerinde durulmaya değerdir. Bu düşünceden hareketle, kimlik meselesinin irdelendiği bir çalışmada öncelikle bölgenin tarihi bağlamına göz atmanın yararı ortaya çıkmaktadır. Balkan veya Rumeli kimliğinin, Bulgaristan Türklerin kültürel gelişim serüveninde önemli bir yere sahip olması nedeniyle, burada yapılan tüm incelemelerde tarihsel perspektifin göz önünde bulundurulmasına özen gösterilmiştir.

²² Nikolay Aretov, “Balkanski İdentıçnosti v Bilgarskata Kultura ot Modernata Epoha (XIX- XX vek) (Modern Çağda Bulgar Kültüründe Balkan Kimlikleri), **Balkanski İdentıçnosti** (Balkan Kimlikleri), Institut za İzsledvane na İntegratsiyata, Sofya, 2001, ss. 5- 6.

²³ Maria Todorova, **Bilgariya, Balkanite, Svetit: İdei, Protsesi, Sıbitiya** (Bulgaristan, Balkanlar, Dünya: Fikirler, Süreçler, Olaylar), İzd. Prosveta, Sofya, 2010, ss. 113- 114.

²⁴ Todorova, a. g. e. , ss. 113- 115, 120.

Birinci Bölüm

BALKAN KİMLİĞİNDEN BULGARİSTAN TÜRKÜ KİMLİĞİNE: BİR KİMLİK KURUCU OLARAK TARİH VE MEKÂN

I. BALKANLAR'DA GELENEK VE DEĞİŞİM: İMPARATORLUK, ULUS DEVLET VE SOVYET EGEMENLİĞİNDE BALKAN KİMLİĞİ

A. TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ALAN OLARAK BALKANLAR

Avrupa ile Asya, Doğu ile Batı medeniyetleri arsında konumlanan Balkanlar, tarih boyunca farklı zihniyetlerin kesiştiği, kültür üretici bir bölge olarak bilinmektedir.¹ Aynı zamanda bu topraklar, imparatorluk sisteminin çöküşüyle birlikte, modern ideolojilerin çarpışma ve rekabet alanı olarak, sorun üretici yanıyla da tanımlanır olmuştur.

Osmanlı'nın sön dönemlerinden itibaren, hem siyasî hem de kültürel açıdan oldukça dinamik bir gelişme süreci içine giren Balkanlar'da geleneğin mi yoksa değişimin mi daha baskın geldiğini anlamak oldukça zordur. Nitekim tarihin sunduğu rengârenk ve değişken tablonun içinde, “tutucu” ve tek tip bir “Balkan kimliği” boy göstermektedir. Doğu'nun mistik ve gizemli suretiyle Batı'nın rasyonel ve modern imgesi arasında melez bir hüviyet kazanmış gibi görünen Balkan kimliğinin bu özelliği, burada yaşayan toplulukların kaderini ve aidiyet algılarını da doğrudan etkilemektedir. Daha küçük ölçekte düşünülürse, bölgede azınlık statüsünde kalan Bulgaristan Türklerinde de aynı durum söz konusudur. Şu farkla ki, bu sefer karşıtlık, modern Batı'yı temsil eden hâkim Bulgar kültürüyle, eski bir imparatorluğun “çağ dışı” zihniyetini cisimleştiren “geri kalmış Türk” imgesi arasındadır. Bu bakımdan, “Türklüğün”, hem yönetenler hem de yönetilen azınlık için tam bir çıkmaza girdiği komünist dönemi ele almadan önce, Balkan (Rumeli) kimliğini şekillendiren koşulları değerlendirmek yararlı olacaktır. Diğer yandan, söz

¹ Jean Figel, “Balkanski Modernizim Sreštu Balkanski Kompleksi” (Balkan Komplekslerine Karşı Balkan Modernizmi), *Vestnik “Kultura”* (Kültür Gazetesi), Br. 6, 19. 02. 2010.

konusu koşullar, artık kalıplaşmış olan “Bulgaristan Türkü” sıfatına alternatif olarak, başka aidiyet kategorilerini de dikkate almak gerektiğini göstermektedir.

Tarih boyunca üzerinde pek çok farklı topluluğun yan yana yaşadığı Balkanlar’da homojen bir toplumsal alandan bahsetmek zordur. Ancak diğer yandan, Balkan kimliği denilen olgunun varlığı, bölgeye dair genel bir çerçeve çizmenin gereğine işaret etmektedir. Bulgaristan’da 1944 yılından sonra komünist rejimin nasıl bir miras üzerine yerleştiğini görmek, sosyalist modernleşme sürecinin boyutlarını kavramak açısından önemlidir. Nitekim bir sistemin başarısı veya başarısızlığı, yöneticilerin uyguladığı politikalar kadar, toplumun tarihten devraldığı geleneksel yapının niteliğine de bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, herhangi bir siyasî dönemin iç dinamiklerini anlayabilmek için, değişime tabi olan toplumun içindeki direnç ve değişim potansiyelini, tarihsel açıdan ortaya koymak gerekmektedir.

Pek çok uzmanın birleştiği ortak kanaate göre, Balkan topluluklarında geçmişten bugüne süreklilik gösteren birtakım karakteristik özellikler öne çıkmaktadır. Ancak, genel ekonomik ve toplumsal süreçler bir kültürün özünü değiştirmese de, yeniliklerin belli ölçüde özümsemesi kaçınılmazdır. Diğer yandan kültürler, belli bağlamlarla ilişki içinde, her kuşakta yeniden üretildiğinden, önceden verili olanın mutlak belirleyiciliği de söz konusu değildir.² Dolayısıyla, Balkanlar’da süreklilik olgusundan bahsederken, kültürel özgünlük ile özcülük (essentializm) anlayışlarını birbirinden ayırt etmek önemlidir.

Balkan coğrafyasının kültürel ve toplumsal yapı üzerindeki etkilerini inceleyen Batılı araştırmacılar, bölgenin Avrupa’ya göre “geri kalmışlığı” konusunda hemfikirdir. Bu bakış açısına göre, köylü- tarım toplumu, Balkanlar’ın sosyal ve kültürel çekirdeğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, toprağa bağlı, “köylü bir tip” olarak nitelendirilen Balkan insanı da, tarih boyunca bu sıfatı taşımaya mahkûm edilmiş gibidir.³ Batılı gelişme modeli ölçüt alındığında bu tespitlere katılmak mümkündür. Ancak, sanayi toplum tipinin bu denli mutlaklaştırılıp tüm diğer alternatiflerin “gerilik” addedilmesi, özcü veya Avrupa-merkezci bir yaklaşım olarak, bilimsel tutuma aykırı düşmektedir. Örneğin, Osmanlı Devleti’nin uyguladığı sistem de, sırf farklı bir zihniyeti temsil ettiği ve Batılı sanayileşme

² Sami Zubaida, **İslam, Halk ve Devlet** (Islam, People and State), çev. Sami Oğuz, Araştırma- İnceleme Dizisi 41, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 198- 207.

³ Christian Giordano, **Vlast, Nedoverie i Nasledstvo: Skeptična Antropologiya** (İktidar, Güvensizlik ve Miras: Skeptik Antropoloji), Prev. Daniela Koleva- Ivanka Petrova, Izdatelstvo POLIS, Sofya, 2006, ss. 121- 122.

modeline denk düşmediği için yargılanmaktadır. Tüm dünyanın tek tip bir ekonomiye geçmesinin önünde bir engel teşkil eden farklılıkların bu şekilde damgalanması, totaliter bir düşünce yapısına işaret etmektedir ki, bu bakımdan modern Avrupa'nın demokratikliği ciddi bir sorgulamayı hak etmektedir.

Osmanlı dönemine bakıldığında, tarım ağırlıklı ekonominin, bölgedeki toplumsal yaşamın köylü niteliğine uygun bir gelişme modeli ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde halkın duygu- düşünce dünyası ve kültürünün şekillenmesinde temel faktör olarak, yine köylü yaşam biçimi öne çıkmaktadır.⁴ Tarıma dayalı bir düzene ve buna göre belli değerler sistemine sahip olan bölge ülkelerinde bu özelliğin kalıcı bir sosyo- kültürel gerçekliğe dönüşmesi son derece doğaldır ve bir eksiklikten çok, kendine özgü bir toplumsal yapılanma modeline işaret etmektedir.

Osmanlı yönetiminin en önemli özelliklerinden biri, küçük aile çiftlikleri şeklinde örgütlenen emeğin korunmasıdır. “Çift- hane” veya “raiyyet çiftliği” denilen birimler, bir çift öküze sahip köy ailesinden oluşan küçük birer toprak işletmesidir. Böylece Osmanlı döneminde, “toprak ve reaya sultanıdır” prensibiyle, toprak ve köylü emeği, feodal beylerin sömürsünden kurtararak, devlet kontrolüne alınmıştır.⁵

Komünist dönemde de iktidar, toprağın devlet mülkiyetine geçmesinin, köylü için bir yaşam güvencesi olduğu fikriyle hareket edecektir. Kolektifleştirme politikaları da, halkı burjuva sınıfının sömürsünden kurtarma söylemi eşliğinde yürütülecektir. İlerleyen bölümlerde, Bulgaristan Türklerinde emeğin örgütleniş biçimi ve aile- çalışma anlayışını ele alırken, bu durum daha net olarak anlaşılacaktır.

Osmanlı sonrasına bakıldığında, Balkanlar'da “köylülük” niteliğinin, toplumsal bir gerçeklikten öte, siyasî bir gündem konusu haline geldiği dikkat çekmektedir. Yeni kurulan Balkan ülkelerinde köylü değerler, milletin en sağlam unsuru olarak algılanmaktadır. Köylülük erdemleri, aile boyutundan etnik- milli boyuta taşınırken, bölgede hâkim olan aile anlayışı da milli onurla özdeşleşmeye başlayacaktır. Köylü yaşam biçiminde, toprağa duyulan derin bağlılığın temel bir erdem sayıldığı dikkate alınırca, Balkan milliyetçiliğine atfedilen karakteristik özelliklerin dayanaklarından biri de burada ortaya çıkmaktadır. Milli kültürle köylü kültürün birbiriyle bu şekilde örtüşmesi, belli bir vatan algısını

⁴ Giordano, a. g. e. , ss. 31- 32.

⁵ Halil İnalçık, “Türkler ve Balkanlar”, **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 16- 18; Geogieva, a. g. m. , s. 63.

şekillendirmiştir. Bu algı biçiminde, vatan toprağı, tıpkı ailenin namusu gibi kutsal sayılmaktadır.⁶

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Bulgaristan'da BZNS (Bilgarski Zemedelski Naroden Sıyuz: Bulgaristan Çiftçi Halk Birliğı) dönemi, köylü- tarım popülizmine iyi bir örnek oluşturmaktadır. 1919- 1923 yılları arasında ülkeyi yöneten A. Stamboliyski, köy ile şehri, birbirine zıt iki kategoriye ayıran ve köylülüğün, hem sosyal hem de moral açıdan üstünlüğünü savunan biridir. Bu anlayışa göre şehirli yaşam biçimi, her türlü yozlaşmanın ve kötülüğün temel kaynağıdır. Çiftçi Partisi liderinin köylülük ideolojisi, eski tip esnaf örgütlenmesi ve tarım yoluyla modernleşme hayaline dayanmaktadır. Bu, kapitalizm ile sosyalizme karşı alternatif bir gelişme yoludur. Köylü bir Cumhuriyet kurma hedefi güden Stamboliyski'ni öldürülmesiyle bu hayaller de sona erecektir. Bulgaristan dışında, tüm diğer Güneydoğu Avrupa ülkelerinde de görülen bu köylülük ideali, 1930'u yıllardan sonra kurulan krallık ve faşist rejimlerde de varlığını sürdürmüştür. Bu olguyu harekete geçiren temel faktör ise, bölgede Osmanlı'dan sonraki süreçte bir türlü çözülemeyen modernleşme- Avrupalılaşıma sorunudur. Sonuçta, kurgulanmış bir mutlu- köylü dünya özlemine sığınan Balkan aydınları ve toplum, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünizmin gelişile kendilerini bambaşka bir gerçekliğin içinde bulacaklardır. Komünist ideoloji, köylülüğün yerine bir dünya proletaryası mitini getirerek, toplumsal yapıyı temelden değıştirme projelerine girişecektir.⁷

Balkanlar'da köylülüğün, milli kimliklerin inşasında temel bir faktör olarak öne çıkması ve bir ideolojiye dönüştürülmesi, aslında modern Batı'ya karşı bir tepki niteliğı taşımaktadır. Bu tutumun ardında, bir tarafta modern dünyanın seviyesine erişme, diğer yanda ise kendi geleneksel erdemlerini öne çıkarma arzusunun doğurduğu çelişkiler yatmaktadır.⁸ Aynı durum, komünist dönemde Bulgaristan'daki Türkler için de söz konusudur. Nitekim hâkim kültür karşısındaki azınlık statüsünün verdiği mahrumiyet hissi, eğitim ve meslek hayatında Bulgar vatandaşlara yetişme arzusunun tetikleyen önemli bir etken olacaktır. Toplumda belli bir yere gelmek için her zaman eşit imkânlarla sahip olmayan bir Türk, yeri geldiğinde de, Bulgar'ın karşısında kendi kültürünün üstünlüklerini öne çıkarmaya çalışacaktır. Bu ikili tutumun nedeni, toplumsal statü eşitsizliğinin ve

⁶ Giordano, a. g. e. , ss. 31- 34.

⁷ Giordano, a. g. e. , ss. 130- 138.

⁸ Giordano, a. g. e. , s. 130.

azınlık- çoğunluk karşıtlığının doğal bir sonucudur. Aynı şekilde, tüm gelişmekte olan ülkelerin de, Avrupa'ya yetişmek için bu tür eğilimler sergilediği bilinmektedir.

Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfus çoğunlukla kırsal kesimlerde yoğunlaştığından, tarımsal üretim ve köylü yaşam tarzının öne çıkması doğaldır. Bunun dışında, azınlık statüsünden dolayı Türkler, Bulgar milliyetçilik anlayışının doğrudan hedefi durumundadır. Diğer yandan bu topluluk, Balkanlar'ın tarihi- kültürel ortamının bir parçasıdır ve aynı deneyimi paylaştığı Bulgar toplumu kadar bu coğrafyanın insanıdır.

Sosyalist dönemde Bulgaristan'daki değişim sürecini ele alırken, Balkanlar'da yaygın olan köylü yaşam biçimi, önemli bir etken olarak göz önünde tutulsa da, Türklerin tamamen bu zihniyete bağlı kaldığını öne sürmek doğru olmayacaktır. Bulgaristan'da yaşanan değişimin, çoğunlukla, toplumsal alanda karmaşık ve birbirine zıt eğilimleri aynı anda tetiklediği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Bulgaristan Türklerinin, komünist dönem politikalarına köylülükten kaynaklanan bir tutuculukla cevap verdiğini söylemek mümkün değildir.

Balkan coğrafyasının sıkça değinilen başka bir yönü, farklı etnik- dini grupların birlikteliğinden kaynaklanan kültürel hareketliliklerdir. Burada farklı kültürlerin karşılaşması, etkileşimi ve çatışması, bir yandan sorun odaklı yaklaşımlara neden olurken, diğer yandan konuya farklı bakış açıları sunmaktadır.⁹ Örneğin, Balkanlar'da siyasî açıdan sorun oluşturan etnik çeşitlilik, kültürel etkileşim bakımından bir zenginlik olarak görülmektedir. Ulus- devlet çağından önceki dönemi örnek gösteren bazı uzmanlar, eski hoşgörü- barış modelini tekrar yaşatılabilme olasılığına dikkat çekmektedirler. Nitekim yüzyıllarca süren ortak Osmanlı deneyimi sonucunda buradaki topluluklar, farklı olanla yan yana yaşama geleneği edinmişlerdir. Bu şekilde kurulan etkileşim ağının temel özelliği ise, farklı dini- etnik grupların kültürel kimliklerinin karşılıklı olarak tanınması ve korunmasıdır. Bu sebeple, Pax Ottomanica adıyla bilinen bir sistemin yanı sıra, Balkanlarda Hıristiyan ve İslâm uygarlığının karşılaşmasıyla, kendine özgü bir Balkan kültüründen- "*homo balkanicus*"¹⁰ kimliğinden söz edilir olmuştur.¹¹ Daha sonra, Sovyet sosyalizminin kurulmasıyla bu "*homo balkanicus*" ifadesine bir de "*homo sovieticus*" deyimini

⁹ Veneta Yankova, **Etnokulturni Vzaimodeystviya** (Etnokültürel Etkileşimler), İzd. Faber, Veliko Tırnovo, 2005, ss.12- 13.

¹⁰ Yankova, a. g. e. , s. 11.

¹¹ Georgieva, a. g. m., ss. 75- 76.

eklenecektir. Ancak, Sovyet rejiminin yıkılışından sonra, sosyalizmin yarattığı yeni bir insan tipinden bahsedilemeyeceği ortaya çıkmıştır.¹² Nitekim, homojen bir kültür ve kimlik yaratma tasarısını ifade eden “*homo sovieticus*”, sosyalizmin eşitlikçi ilkelerini uygulamada hiçbir zaman gerçekleştiremeyen Sovyet Rusya ve diğer Balkan ülkelerinin tarihinde hayali bir fikir olarak kalmıştır.¹³

Bu çalışmada kimlik konusu önemli bir yer tuttuğundan, yukarıda adı geçen iki deyim de, farklı toplumsal ilişkiler düzeyinde, dolaylı olarak sorgulanmış olacaktır.

B. BALKANLAR’DA KÜLTÜREL SÜREÇLER

1. Türkleşme- İslâmlaşma Süreci

Batı Avrupa’nın gözünde Balkanlar kültürel açıdan her zaman Avrupalı olduğu kadar Doğuludur da. Bu yaklaşımın kökenleri, Roma İmparatorluğu’nun ve Hıristiyan dininin Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılmasına kadar dayansa da, bölgenin kültürel kimliğine kazınan bu nitelik, asıl anlamına Osmanlı döneminde kavuşacaktır . Nitekim bu dönemde, burada kalıcı olarak bir İslâm kültürünün yerleştiği bilinmektedir.¹⁴

Tarih boyunca, “*Avrupa’yı İslama karşı koruyan bir kale*”¹⁵ olarak da tanınan Balkanlar’da, aslında iki büyük dinin mensupları, aynı mekân ve sürekli bir etkileşim içinde, kültürlerinin maddî ve manevî temellerini koruyup geliştirme imkânına sahip olmuşlardır. Milliyetçilik ideolojisinin henüz bilinmediği modern öncesi çağda İslâmiyet, burada bölgesel bir özellik kazanarak eklektik bir kültürel evren yaratmayı başarmıştır. Balkan ülkelerinde Osmanlı mirasının, son yıllarda bir zenginlik olarak görülmeye başlaması ve İslâm diniyle ilgili çalışmaların artması, bu gerçeği doğrulamaktadır. Bulgar

¹² İsmail Soysal, “Günümüzde Balkanlar ve Türkiye’nin Durumu”, **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 191.

¹³ Emin Atasoy, **Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, ss. 45- 47.

¹⁴ Rositsa Gradeva- Svetlana İvanova, “İzledvane na İstoriyata i Sıvremennoto Sıstoyanie na Myusyulmanskata Kultura po Bılgarskite Zemi- Naroden i Visok Plast”, **Sıdbata na Myusyulmanskite Obştnosti na Balkanite 2, Myusyulmanskata Kultura po Bılgarskite Zemi, İzsledvaniya**, sıst. Rositsa Gradeva- Svetlana İvanova, İMİR, Sofya, 1998, s. 10.

¹⁵ Gradeva- İvanova, a. g. m, s. 10.

araştırmacıların da, ortak kültürel mirasa gittikçe daha fazla vurgu yaparak, kendine özgü bir Balkan İslâm Kültürü'nden bahsettikleri görülmektedir.¹⁶

Burada Türkleşme- İslâmlaşma sürecinden bahsederken, bununla sadece dini ilgilendiren bir değişimden ziyade, bölgenin kültürel anlamda uğradığı daha genel bir dönüşümün kastedildiği belirtilmelidir. Diğer bir ifadeyle, burada temel amaç, Osmanlı döneminde hâkim dinin yayılması veya yerel halkların İslâmiyet'e geçişi gibi egemenlik iddialarını doğrulamak değil, Balkanlar'ın, 14. Yüzyıl'dan itibaren kazanmaya başladığı yeni kültürel yapının özelliklerini ortaya koymaktır.

Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlara kalıcı olarak yerleşmesinde kolonizasyon yöntemi önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, devletin plânlı olarak uyguladığı göçler dışında, Anadolu'dan batıya doğru doğal bir nüfus hareketi de söz konusudur. Örneğin, Ahiler, dervişler ve yeni verimli topraklar arayan göçebe kitleler, ilk yıllardan itibaren Balkanlar'ın nüfus yapısını önemli ölçüde etkilemişlerdir. Osmanlı'nın sürgün yöntemiyle yerleştirdiği Türkmen kitleleri ve gönüllü olarak gelen göçmenler dışında, Hıristiyan halk arasında İslâm dinine geçenler de olmuştur. Böylece, farklı yollardan gerçekleşen İslâmlaşma süreci, bölgenin kültürel çehresini büyük bir değişime uğratmıştır.¹⁷

Balkanlar'da Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğunun merkezîyetçi yönetim biçimini İslâm dini temelinde yeniden kuran Osmanlı Devleti, bölgede yaşayan farklı dini-etnik grupların birlikteliğini istimalet (hoşgörü ve koruma) politikasıyla sağlamıştır. İslâm hukukuna göre zimmi (devletin koruması altında) statüsünde kabul edilen Gayrimüslimler, Müslüman tebaa ile birlikte devletin güvencesi altına alınmıştır. Bu, her şeyden önce dinin bir emridir; ancak imparatorluk sisteminin devamı açısından da gerekli bir uygulamadır.¹⁸

Osmanlı millet sisteminde farklı kültürel kimliklerin korunması, "çoğulcu toplum" modeline bir örnek oluşturmaktadır. Bu heterojen yapı, toplumsal alanda daha yoğun bir etkileşim sağlamak ve mevcut dini- etnik sınırlar arasındaki kültürel paylaşımı daha kolay hale getirmektedir. Toplumsal işbölümü, farklı kültürdeki insanlar arasında yakın

¹⁶ Gradeva- İvanova, a. g. m. , ss. 10- 12.

¹⁷ Antonina Jelyazkova, "Formirane na Myusyulmanskite Obştnosti i Kompleksite na Balkanskite İstoriografii", (Balkanlar'da Müslüman Toplulukların Oluşması ve Balkan Tarihyazımlarının Kompleksleri), **Sıdbata na Myusyulmanskite Obştnosti na Balkanite 1** (Balkanlarda Müslüman Toplulukların Kaderi), IMIR, Sofya, 1997, ss. 16- 19.

¹⁸ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul,1993, s.16

ilişkilerin kurulmasına yol açmaktadır. Ancak bu durum, refah ve istikrar dönemleri için geçerlidir. Ekonomik ilişkiler, güvenlik ortamında toplumsal ve kültürel değişimlere dönüşürken, kriz dönemlerinde sınırlar yeniden tanımlanmakta ve ayrılıklar keskinleşmektedir.¹⁹

Balkanlar'da bir geleneğe dönüşen ortak yaşam sayesinde buradaki Türkler, Bulgaristan vatandaşı olarak, yabancı bir yönetim altında olsalar da, baskı dönemlerine rağmen bölgeye aidiyet duygularını korumuşlardır. Bu tarihi tecrübenin geleneksel hale gelmesi, söz konusu yaşam biçiminin birtakım toplumsal ihtiyaçlara cevap verdiğini göstermektedir.

Yönetici ve dini kesim tarafından temsil edilen Sünnî İslâm, Balkanlar'da genellikle şehirlerde yaygınlık kazanırken, İslâm dininin yerel halk arasında yayılması ise daha çok tasavvuf tarikatları sayesinde gerçekleşmiştir. Dervişler, kutsal mekânlara ve yerel kült anlayışına İslâmî bir içerik kazandırarak, iki dinin üyelerini ortak bir manevî bilinçte birleştirmişlerdir. Belli tarihlerde kutsal mekânları ziyaret etme, aziz ve veli olarak kabul edilen kişilere adaklar sunma geleneğinin, bugün de farklı dini grupları bir araya getirmeye devam ettiği görülmektedir.²⁰

Yukarıda bahsedilen durumun sadece Balkanlar'a özgü olmadığı belirtilmelidir. Nitekim Orta Doğu toplumlarında da dini uygulamalar, halk arasında Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi gelenekleriyle iç içe geçmiştir. Bu "popüler din" örneği, kitabî kaynaklardan beslense de, kendine özgü bir gelişme biçimine sahiptir. Orta Doğu- Akdeniz bölgesi, İmparatorluk döneminde farklı kültürlerin birbirine karışmasından doğan bir uygarlık alanına dönüşerek, pek çok kültürel unsurun ortak paylaşımını getirmiştir. Halk kültürü, sihir inancı, yerel şeyhlere saygı ve törensel uygulamalarda görülen bu unsurlar, dinin araçsal ve dayanışmacı kullanımına işaret etmektedir.²¹

Halk dini veya halk kültürü denilen olgunun, Bulgaristan'da hala yaygın olarak devam ettiği görülmektedir. Gruplar arasında çatışma ise, dinden çok mezhep temeline dayanmaktadır. Burada eski bir geleneği sürdüren halk, ortak tarihi deneyimin getirdiği bir

¹⁹ Zubaida, a. g. e. , ss. 159- 161.

²⁰ Jelyazkova, a. g. m., s. 39; Yordanka Telbizova Zak, "İslamska İstoriya i Kultura na Balkanite, İstoriçeski Obzor" ("Balkanlarda İslam Tarihi ve Kültürü, Tariyel Bakış"), **Balkanistic Forum**, 2004, I-II- III, God. XIII, Sıst. M. Angelova- D. Georgiev, İzd. Yugozapaden Universitet "Neofit Rilski", Blagoevgrad, 2004, ss. 142- 144; Ayrıca bkz. Ek. I, Foto 1.

²¹ Zubaida, a. g. e. , ss. 157- 158, 163- 165.

alışkanlıkla, aslında Osmanlı döneminin mirasını yaşatmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla, Balkanlar'ın bu özelliği, siyasî süreçlerin olumsuz etkilerine rağmen, toplumsal alanda kalıcı olarak yer etmeyi başarmıştır.²²

Rumeli veya Balkan Türklerinin kültüründen söz etmeye olanak veren bu gelişmeler, Anadolu Türk tipinden farklı özellikler gösteren bir yapıya işaret etmektedir. Daha sonraki dönemlerde, özellikle 1989 “Büyük Göç” olayından sonra Bulgaristan'dan gelen Türkler ve Türkiye'nin yerli halkı arasında ortaya çıkan kültür farklarının temelini de, komünist rejimin yanı sıra, Osmanlı geçmişine, yani Balkanlar'daki Osmanlı mirasına dayandırmak yanlış olmayacaktır. Nitekim Bulgaristan Türkleri, bugün kendilerini hala “Avrupalı Müslümanlar” olarak görmektedirler.²³ Eskiden olduğu gibi, bugün de, kitabî kurallara bağlılık yerine, halk inancı şeklinde yaşanan din, daha çok pratik- faydacı yönüyle ve bir aidiyet aracı olarak işlev görmektedir. Bu durum da, komünizmin ateist politikalarını açıklamada dikkate alınması gereken önemli etkenlerden biridir. Ayrıca, din konusunda dikkate değer bir başka durum da, modern dünyanın getirdiği ve komünizmle ilgisi olmayan genel sekülerleşme sürecidir.

Bulgaristan'da din, ülke sınırlarını paylaşan Türklerle Bulgarları birbirinden ayıran, aynı zamanda da her bir topluluğu kendi içinde birleştiren temel faktördür. Günlük ilişkilerde veya resmi söylemlerde etnik kimliğin ön plâna çıkması bu gerçeği değiştirmemektedir. Ancak, gündelik ilişkilerde dini ayırım, halk arasındaki temas ve karşılıklı etkileşim sayesinde bir çatışma unsuru olmaktan çıkarak, daha çok, aidiyet tanımlama aracı haline gelmiştir.²⁴

Dil faktörüne bakıldığında, Osmanlı döneminde Türkçe hâkim bir dil olduğu halde, diğer dillerin de varlığını koruyup geliştiği bilinmektedir. Farklı milletler, bir kendi ana dili bir de resmi dil Türkçe olmak üzere, yıllar boyunca iki dili aynı anda kullanmışlardır. Böyle bir ortamda, kişilerin kültürel dağarcığında iki farklı uygarlığın düşünce mirası birleşmiş olmaktadır. Bunun dışında, sonradan İslâm dinini kabul eden kişiler de, iki farklı inancın mensupları arasındaki kültürel etkileşimde önemli bir rol oynamaktadır. Yerel

²² Tsvetana Georgieva, “Transformatsiite na Edin Sblısık na Tsivilizatsii- Hristiyanstvoto i İslama na Balkanite” (Bir Medeniyet Çatışmasının Dönüşümleri- Balkanlar'da Hristiyanlık ve İslâmiyet”), **Balkanski İdentiçnosti, III (Balkan Kimlikleri, III)**, Sıst. Evgeniy Raduşev- Stefka Fetvadjeva, Rık. Lütvi Mestan, İİİ (İnstitut za İzsledvane na İntegratsiyata), Sofya, 2009, ss. 56- 58.

²³ Anonina Jelyazkova, “Turtsi”, **Obştnosti i İdentiçnosti v Bilgariya** (Bulgaristan'da Topluluklar ve Kimlikler), Sıst. Anna Kristeva, İzd. Petekston, Sofya, 1998, s. 372.

²⁴ Georgieva, a. g. m., s. 56.

dillerin ve Türkçenin (Osmanlı Türkçesi) kaynaşmasına en güzel örnek, ticarî alanda, özellikle de çarşı hayatında görülmektedir.²⁵

Osmanlı sonrasına bakıldığında, dil konusunda, etki bakımından bir ters- yüz oluş süreci dikkat çekmektedir. Bu sefer Türk dili, hâkim konumunu yitirerek bir azınlık diline dönüşmüştür. Dolayısıyla, bundan sonra kültürel etkileşim de ağırlık noktası değişmiş olacaktır. Bulgaristan Türkleri örneğinde bu durum özellikle dikkat çekmektedir. Nitekim komünist rejimde dil, iktidarın önemli bir tahakküm aracına dönüşmüştür. Bununla birlikte, kültürel süreçlerin yön değiştirmesi, Türk azınlık arasındaki “çift dillilik” olgusuna olumlu açıdan bakmayı zorlaştırırsa da, bunu sırf asimilasyon belirtisi saymak da doğru olmasa gerek. Aynı anda iki dili kullanma, sadece sembollerin değil, iki farklı zihniyetin de bir araya gelmesi demektir. Bu nedenle dil olgusu, Bulgaristan Türklerinin kültürel kimlik inşasındaki rolü bakımından büyük bir önem teşkil etmektedir.

2. Avrupalılaştırma- Uluslaştırma Süreci

Geçmişte Balkanlar’da uygarlık nasıl Bizans- Ortodoks ve ardından Osmanlı- İslâm dünyası içinde şekillendiye, bir sonraki dönemde Avrupa- kapitalist sistemin egemenliği altında gelişmeye devam edecektir. Batı’daki siyasî- ekonomik devrimlerin getirdiği değişim ve özellikle 18. Yüzyıldan sonra gittikçe yayılan modernleşme- sekülerleşme eğilimi, Balkanlar’da dini faktörün toplumsal hayattaki etkisini gittikçe azaltmıştır. 19. Yüzyılda Avrupa’nın ekonomik ve siyasî etkisiyle, hayatın farklı alanlarında Batılılaşma- yenileşme çabaları hız kazanırken, dine dayalı dünya görüşünün yerini, ulusçuluk, modernleşme, sanayileşme gibi dünyevî değerler almıştır. Bu genel gelişmeler içinde, Balkanlar’daki milli- bağımsızlık hareketleri ve bunların sonucunda ortaya çıkan yeni siyasî oluşumlar, artık bambaşka değerlerin geçerlilik kazandığı yeni bir döneme işaret etmektedir.²⁶

Osmanlı’nın Balkanlar’da uyguladığı millet sistemi, Avrupalılaştırma sürecinde imparatorluğun dağılmasını ve buradaki farklı toplulukların ulus- devlet halinde örgütlenmelerini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Bu kaçınılmaz gelişmelerin ardından, eski çoğulcu yapının ortadan kalkması ve büyük devletlerin çıkarları doğrultusunda sınırların

²⁵ Georgieva, a. g. m., ss. 69- 70.

²⁶ Jelyazkova, a. g. m., s. 375.

yeniden çizilmesiyle, Balkanlar'da azınlık sorunu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında, bölgede bugüne dek varlığını koruyan ekonomik ve siyasi istikrarsızlık da, yeni kurulan küçük Balkan ülkelerinin temel bir özelliği haline gelmiştir.²⁷

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Balkanlar'da Avrupalılaşıma ve sanayileşme meseleleri yine gündemdedir. Nitekim Osmanlıdan bağımsızlaşan bölge devletleri, ne ekonomik ne de siyasî anlamda Avrupa'ya bağımlı olmaktan kurtulamamışlardır. Tarım toplumu özelliğini koruyan Balkan ülkelerinde, devlet eliyle sanayileşme çabalarının bir türlü başarıya ulaşamaması, daha sonra kurulacak totaliter rejimler için de hazır bir zemin oluşturmaktadır.²⁸

Kapitalist dünyanın karşısında geri kalmışlık kompleksi yaşayan tüm gelişmekte olan ülkeler gibi, bu dönemde Bulgaristan da, bölgenin diğer ülkeleriyle birlikte, hem kendi içindeki hem de dış baskıdan kaynaklanan sorunlarını çözmek için, yeni devrimci projelere umut bağlayacaktır.

3. Sovyetleşme Süreci

Sovyetleşme veya sosyalist modernleşme dönemi, kapitalist dünya sisteminin kuruluşuyla sona eren Batılı sanayileşme sürecinin bir parçasıdır. Balkanlar'ın bu genel sürece, Osmanlı'nı son dönemlerinden itibaren katıldığı bilinmektedir. Sovyetleşme dönemi, bölgenin Roma- Bizans döneminden başlayarak, tarih boyunca öne çıkan "Doğulu" kimliğini, bu sefer Doğu- Batı Bloğu içinde, ideolojik boyutta bir kez daha pekiştirmiş olacaktır.²⁹ Bu açıdan sosyalist sistemi, geçmişin miras silsilesinde olağanüstü bir sapma olarak değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir.

Balkanlar'da komünist rejimlerin kurulmasına giden sürecin başlangıcı, iki büyük dünya savaşı arasında meydana gelen gelişmelere bağlanmaktadır. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı, "Demokratik Avrupa" mitinin yerle bir olduğu büyük bir kriz dönemine kapı açmıştır. Demokrasinin, hem halk hem de aydınlar arasında anlamını yitirdiği bu yıllarda, faşizm ve komünizm gibi totaliter ideolojiler, uygun bir gelişme ortamı bulmuş

²⁷ Sina Akşin- Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar", **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 98- 100.

²⁸ Akşin- Fırat, a. g. m., ss. 100- 113.

²⁹ Maria Todorova, **Bulgariya, Balkanite, Svetit: İdei, Protsesi, Sıbitiya** (Bulgaristan, Balkanlar, Dünya: Fikirler, Süreçler, Olaylar), İzd. Prosveta, Sofya, 2010, s. 41.

olacaktır. Mevcut koşullar, sadece demokrasi inancının değil, genel olarak kapitalist düzenin bunalımını da gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, duruma çözüm getirecek yeni bir güce bağlanma ihtiyacı içindeki halklar, söz konusu ideolojiler için hazır bir kitle halinde ortaya çıkacaktır.³⁰

Balkan ülkeleri açısından bakıldığında, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Avrupa demokrasilerinden örnek alınan parlamenter sistemin çöküşüne geçmesiyle, burada militan hareketlerin büyük bir ağırlık kazanmaya başladığı görülmektedir. Doğu Avrupa'da, mevcut yönetimlerin gittikçe çıkmaza sürüklenmesine karşın, faşist ve komünist örgütlenmeler günden güne güçlenmekte ve geniş halk yığınlarını kendine çekmektedir. 1935'lerden itibaren güçlenmeye başlayan komünist hareketler, Marksist temellerine rağmen, aslında sınıflara değil, düzen ve emniyet duygusunu yitirmiş geniş kitlelere seslenmektedir. Her yerde kurulan Halk Cepheleeri, toplumun yeni bir örgütlenme içinde birleşmesini sağlayarak, savaş koşullarının doğurduğu hoşnutsuzluğu devrimci bir potansiyele dönüştürmektedir. Çok partili sistem ise, bu dönemde artık inandırıcılığını ve gücünü büyük ölçüde kaybetmiş durumdadır.³¹ Diğer yandan, Halk Cephesi şeklindeki örgütler, "faşizmle mücadele" sloganları altında, milliyetçi bir misyon yüklenerek, ülkenin çıkarlarını temsil eden yegane güç olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu koşullarda sınıf mücadelesinden çok, milli kurtuluş projeleri ön plana geçmiştir. Daha sonraki dönemlerde de burjuva şovenizmi, sınıf perspektifinden ziyade, daha çok "vatan hainliği" şeklinde yorumlanmıştır.³² Bu durum dikkate alındığında, Balkanlar ve Bulgaristan'daki Sovyetleşme sürecinin, 19. Yüzyıl milliyetçiliğini geçersiz kılan bir olgu olarak değil, onun yanı sıra ve milli çıkarlarla bir sentez halinde devam ettiği görülmektedir. Tarihsel sürekliliğin bu tür tezahürlerine, ilerleyen bölümlerde yine sıkça rastlanacaktır.

Yukarıda işaret edilen genel tabloya rağmen, Balkanlar'da komünist yönetimlerin, mevcut koşulların doğal bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenemez. Burada en önemli faktör, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonunda bölge üzerinde hâkimiyet sağlayan

³⁰ İvaylo Znepolski, "Totalitarizmit- iz İstoriyata na Edin Nezavirşen Debat" (Totalitarizm- Bitmemiş Bir Meselenin Tarihinden), **İstoriya na Narodna Republika Bulgariya: Rejmit i Obştestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, s. 27.

³¹ Hannah Arendt, **Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 246- 249.

³² Çavdar Marinov, "Ot İternatsionalizim Kım Natsionalizim: Komunistiışeskiyat Rejim, Makedonskiyat Vipros i Politikata kım Etniçeskite i Religioznite Obştnosti", **İstoriya na Narodna Republika Bulgariya: Rejmit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, s. 480.

Sovyet Rusya'dır. Nitekim bu dış etken olmadan, Balkan ülkelerinde proleter devrimlerin kendiliğinden yaşandığını söylemek mümkün değildir.³³ Balkanlar'da Sovyet gelişme modelinin benimsenmesinde, devletlerin özgür seçiminden ziyade dünyadaki yeni güç dağılımının getirdiği bir zorunluluk söz konusudur. Savaştan sonra SSCB'nin yükselen itibarı ve kapitalist dünyanın 1930'lu yıllarda yaşadığı ekonomik kriz, Sovyet tipi plânlı ekonominin başarılı bir uygulama olduğuna dair fikirlerin yayılmasında önemli bir etkidir. Bu fikirler, Avrupa'da da etkisini göstermiş, yıkıcı kapitalist düzenle Sovyet tipi sosyalizm arasında orta yol bulmaya çalışan sol hareketler popülerlik kazanmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra, Bulgar toplumunda zaten var olan tarihi Sovyet hayranlığı da, göz önüne alınması gereken önemli bir faktördür.³⁴

Balkan ülkelerinin, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet himayesine girmesiyle birlikte, bölgede sosyalizmin kuruluşuna giden yeni bir gelişme serüveni başlamış olacaktır. Bu model, tüm tipik özelliklerine rağmen, şekil olarak değilse de, fikir olarak Avrupa'nın sanayileşme örneğini takip etmektedir. Buna rağmen devlet sosyalizminde modernleşme projeleri, kendine özgü bazı niteliklere sahiptir. Örneğin, geleneksel toplum modeline karşı verilen mücadele, totaliter bir parti tarafından, devlet politikası olarak yürütülmekte ve toplumsal yapının kısa sürede dönüştürülmesi için her türlü baskı yöntemi meşru görülmektedir.³⁵

Sovyet sosyalist gelişme modeli öncelikle, Batılı devletlerden farklı olarak, üretim araçlarının ortak mülkiyetini getirmiştir. Ekonomi, tamamen devlet yönetimindedir ve tüm reformların temelinde, plânlı ekonominin pazar ekonomisine üstünlüğünü ortaya koyma amacı yatmaktadır. Sürekli gündemde olan Beş Yıllık Kalkınma Plânları, ekonomik gelişmenin ve sanayileşmenin temel itici gücüdür. Bu modelde, toplumun tüm üyelerine eşit sosyal haklar ve yüksek bir yaşam seviyesi sağlamak, temel hedef olarak gösterilmekle beraber, bunun ardında yine sanayileşme yolunda Batı'ya erişme ve yeni sistemin üstünlüklerini dünyaya kanıtlama çabası söz konusudur.³⁶

³³ Daniel Vaçkov, "Pıtyat na Komunističeskata Partiya Kım Vlastta (1939- 1944)" (Komünist Partisinin İktidara Giden Yolu), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejmit i obšttestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 91- 92.

³⁴ Znepolski, a. g. m, ss. 80- 83; Bkz. Ek. I, Foto 19, 20.

³⁵ İskra Baeva, **Bılgariya i İztoçna Evropa**, İzd. Paradigma, Sofya, 2001, s. 23.

³⁶ Baeva, a. g. e. , ss. 18- 19.

Sosyalist sistem, pratik uygulama boyutuyla, merkez- Batı'dan gelen kapitalist modernleşmenin meydan okumasına karşı, çevre- Doğu Avrupa ülkelerinin verdiği bir tepki olarak değerlendirilmektedir. Alternatif bir modernleşme yöntemi sunan bu rejim, Marksist ideolojiden sadece bir araç olarak yararlanmaktadır. Teorideki ve pratikteki sosyalizm arasında önemli bir fark, devlete yaklaşımda ortaya çıkmaktadır. Milliyetçilik anlayışında olduğu gibi, sosyalizmin uygulamasında da devlet, toplum için vazgeçilmez bir varoluş sebebidir. Hâlbuki Marksist teorinin, devlet kurumunu toptan reddettiği bilinmektedir.³⁷

“Devlet komünizmi” olarak da tanımlanan sosyalizmde Batı'ya karşı rekabet mantığı, Stalin'in sözlerinde açıkça görülmektedir:

“Bizler tam gaz sanayileşme yoluyla sosyalizme doğru ilerliyoruz.(...) SSCB'yi otomobile, köylüyü de traktöre oturtunca, işte o zaman kapitalistler bize yetişsin bakalım. O zaman bakacağız, hangi ülkelere geri kalmış, hangilerine gelişmişlik etiketi vurulabilir...”³⁸

Sosyalist tipi gelişmede, çok kısa sürede modern bir sanayi toplumuna ulaşma hedefiyle yatırımlar öncelikle ağır sanayi üzerine odaklanarak, klâsik sanayileşme modeli tersine çevrilmiştir. Devletin ve bürokrasinin öncü rolü ise, ideolojik gerekçeler bir yana, geç sanayileşen tüm ülkelerde olduğu gibi, kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Üstelik bir burjuva sınıfının oluşmasını engelleyen koşullar- köylü toplum yapısı ve toplulukçu gelenekler de buna elverişli bir zemin sunmaktadır.³⁹

Bulgaristan örneğine bakıldığında, 1944 öncesinde ülkede zayıf bir kapitalist ekonominin hâkim olduğu görülmektedir. Son derece sınırlı imkânlar ve istikrarsız bir yapıyla karakterize edilen ekonomik yaşam, genellikle küçük tarım işletmeleri ve zanaatçılık faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu yönüyle Bulgaristan, kapitalist gelişme koşullarından tamamen yoksundur. Ayrıca, köylü toplum yapısının hâkim olduğu bölgedeki yerleşik ataerkil zihniyetin de, kapitalist sistemi baştan engellediği düşünülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, sanayinin ve burjuva sınıfının gelişmediği Doğu Avrupa'da, Sovyet sisteminin yerleşmesi için koşullar oldukça elverişlidir. Savaş sırasındaki askeri- siyasi gelişmelerle birlikte, halkın içinde bulunduğu yoksulluk ve eski

³⁷ Todorova, a. g. e. , s. 133.

³⁸ Todorova, a. g. e. , s. 113.

³⁹ Todorova, a. g. e. , ss. 19- 20.

yönetimlerin savaş yanlısı politikaları, yeni sistemin benimsenmesinde diğer önemli etkenlerdir.⁴⁰

II. KOMÜNİST DONEMDEN ÖNCE BULGARİSTAN TÜRKLERİ: BİR İMPARATORLUK MİRASI OLARAK TÜRK AZINLIK KİMLİĞİ

A. 1878- 1944 YILLARI ARASINDA SİYASÎ GELİŞMELER

Siyasî ve toplumsal bir kategori olarak “azınlık” kavramı, modern milli devlet sistemi içinde ortaya çıkmıştır ve genellikle “azınlık sorunu” olarak anlaşılmaktadır. Belli bir topluluğun azınlık olarak nitelendirilmesi, ancak milli devlet sınırları içinde mümkündür. Temel niteliği gereği, modern devlet, içindeki farklı unsurları tek bir milli kimlik altında birleştirme eğilimi taşımaktadır. “Milli azınlık” ise, siyasî olarak inşa edilen ve ardından sosyal bir gerçeklik kazanan azınlığın siyasî aidiyetini ifade etmektedir.⁴¹

Birinci Dünya Savaşı’na kadar uluslar arası antlaşmalarda “azınlık” ifadesi yoktur. Ancak bundan sonra, sınırların yeniden çizilmesiyle birlikte, milli azınlıkların da siyasî olarak inşa süreci başlamıştır. Azınlık sorununun varlığı, doğrudan doğruya, ulus devletin homojen toplum projelerinin sonuçlarıyla baş etmedeki yetersizliğini ifade etmektedir. Genel olarak öncelikli hedef, milli yapının korunması olduğundan, bu yapının bütünlüğüyle farklı grupların çıkarlarını bağdaştırmak çoğu zaman mümkün olmamaktadır.⁴²

1919’da, Balkanlar’daki küçük ulus- devletlerde, Batı Avrupa’ya özgü ulusal bir türdeşliğin kurulması, her açıdan büyük bir problem teşkil etmektedir. Nitekim görece bir çoğunluğa karşın, toplam sayı itibarıyla azınlıkların ağırlık kazandığı Balkan devletleri içinde, tek tip ulus fikrini hayata geçirme çabaları, birtakım insanlık dışı tedbirlerin alınmasına yol açmıştır.⁴³

Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra, Avrupa’nın siyasî haritası Avrupalı büyük güçler tarafından yeniden düzenlenirken, azınlıklar, dünya tarihinde ilk defa uluslararası bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Savaşta galip gelen devletler, Avrupa’da düzeni sağlamak için bu

⁴⁰ Baeva, a. g. e. , ss. 21- 22.

⁴¹ Baeva, a. g. e. , ss. 15- 16.

⁴² Baeva, a. g. e. , ss. 22- 26.

⁴³ Arendt, a. g. e. , s. 245.

soruna hâkim olmak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle, milli sınırların içindeki azınlıklar, uluslararası güvence altına alınmıştır.⁴⁴ Ancak hukuken kabul edilmiş olmasına rağmen, azınlık haklarını koruyacak etkili bir mekanizmanın kurulamadığı görülmektedir. Nitekim bu dönemde Avrupa'nın öncelikli sorunu, milli sınırların belirlenmesidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise azınlık sorunu diye bir mesele yoktur, çünkü milli devletlerin güvenliği, uluslararası hukuka göre değil, Doğu- Batı ekseninde değerlendirilir olmuştur.⁴⁵

Osmanlı Devleti'nin varlığı süresince Balkanlar'da egemen unsur olan Türkler, 1878'de Bulgar Prensiği'nin kurulmasıyla, bu topraklarda bir azınlık olarak yaşamaya devam etmişlerdir. Bu durum, Balkanlar'da uluslaşma sürecine bağlı olarak yaşanan genel gelişmelerin bir sonucudur. 1908 yılında, bağımsız bir ulus olarak ortaya çıkan Bulgaristan devleti, Osmanlı'dan miras kalan kalabalık bir Türk nüfusuyla karşı karşıyadır.⁴⁶ Ülkedeki etnik manzara, ulus devlet modeli için büyük bir sorun oluşturduğu gibi, daha sonra kurulacak olan sosyalist sitemin söylem düzeyinde kalan eşitlikçi ve enternasyonalist ilkeleri de bu probleme çözüm getirmeyecektir.

Bulgaristan'da Türklerin milli azınlık statüsünün, 1878 Berlin Antlaşması, 1909, 1913 ve 1914 İstanbul Antlaşmaları, 1919 Neuilly ve 1925 Ankara Antlaşması ile hükme bağlandığı bilinmektedir. Ancak, uluslararası hukukun güvencesiyle belirlenen azınlık haklarından pratikte yararlanma durumu, Bulgaristan yönetiminin politikalarına bağlı olarak, sık sık değişime uğrayacaktır.⁴⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli toprakları üzerindeki hâkimiyetini sona erdiren 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı, sonuçları bakımından hem Türk hem de Bulgar tarihi için -farklı anlamlarda- bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bulgar Prensiği'nin kurulması, Bulgar halkı için bağımsızlık yolunda önemli bir adımdır. Ayastefanos Antlaşması'nın Berlin'de, 13 Temmuz 1878'de yeniden düzenlenmesiyle, Rusya'nın öngördüğü Büyük Bulgaristan projesi suya düşecektir. Bunun yerine, bir Bulgaristan Prensiği, bir de özerk

⁴⁴ Maya Grekova, **Maltsinstvo: Sotsialno Konstruirane i Prejivavane**, İzd. Kışta KX, Sofya, 2001, ss. 53- 54.

⁴⁵ Grekova, a. g. e., s. 32.

⁴⁶ İbrahim Karahasan- Çınar, **Etniçeskite Maltsinstva v Bulgariya: İstoriya, Kultura, Religiya, Obreden Kalendar** (Bulgaristan'da Etnik Azınlıklar: Tarih, Kültür, Din, Merasim Takvimi), İzd.kışta LİK, Sofya, 2005, ss. 206- 208.

⁴⁷ Çınar, a. g. e. ss. 208- 209.

Doğu Rumeli Vilâyeti kurulacaktır. Bu vilâyet, askeri ve siyasi olarak Osmanlı devletine bağlı olsa da, Hıristiyan bir vali tarafından ve Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı bir Anayasa ile yönetilmektedir. Dolayısıyla burada yaşayan Türkler de böylece Osmanlı yönetiminden çıkmış olacaktır. Vilâyetin sınırları içinde bulunan Filibe, Tatarpazarcık, Eskizağra, Bergos, İslimiye ve Hasköy sancakları ve bunlara bağlı kazalarda genelde Bulgar yöneticiler bulunurken, Türklerin çoğunlukta olduğu Rupçoz ve Kırcaali'de Türk yöneticiler bulunmaktadır. Doğu Rumeli Vilâyeti, 1885 yılında Bulgar Prenslığıne katılmış ve 1908 yılında da bağımsız Bulgaristan devleti kurulmuştur.⁴⁸

Bulgaristan'da, Prenslık Dönemi'nden komünist döneme kadar başa geçen yönetimlerin, ülke sınırları içindeki Türk topluluğuna karşı farklı yaklaşımları söz konusu olsa da, siyasî iktidar çevrelerinde her zaman, devletin bütünlüğünü koruma kaygısı öne çıkacaktır. Azınlık meselesi, bir nevi "Osmanlı mirasıyla başa çıkma sorunu" olarak kendini gösterdiğinden, Türklerin sadece varlığı değil, geçmişten getirdikleri tüm sosyal-kültürel özellikler de, çözüm bekleyen büyük bir problem haline gelecektir. Dolayısıyla Bulgaristan'da Türk kimliği, siyasî olduğu kadar, kültürel açıdan da iktidar politikalarıyla karşı karşıya bulunmaktadır.

Osmanlı'dan sonra, Balkanlar ve Bulgaristan'da Batılılaşma süreçlerinin "geç kalmışlığı" ve bölgenin kendine özgü kültür- zihniyet dünyası, buradaki azınlıklara karşı yürütülen politikaları etkilediğine dair yaygın bir kanaat vardır. Bunun dışında, Türklerin, dini ve etnik bakımdan sınırları kesin bir aidiyet duygusuna sahip olması da, Bulgaristan'ın siyasi liderlerini huzursuz eden önemli bir etkidir. Tüm bunlara, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakınlığı eklendiğinde, yönetimin bu konudaki tedirginliğini anlamak zor olmayacaktır. "Koruyucu" bir anavatanın varlığı, hem iktidar politikalarında hem de Türk azınlığın hayatında göçün sürekli bir olgu halini almasına neden olacaktır. Örneğin, 1879- 1912 yılları arasında 350 000, 1925' ye kadar 100 000 kişi ve sonrasında azar azar devam eden göçler sonucunda, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Bulgaristan'dan toplam 130 000 Türk anavatanına göç etmiştir. İlk göç dalgaları daha çok idarî- askeri ve varlıklı kesime mensup kişileri kapsarken, daha sonraki göçmenler içinde şehirli ve entelektüel çevrelerden gelenlerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu da, Bulgaristan'da kalan Türklerin daha sonraki kültürel- toplumsal gelişimini belirleyen önemli bir faktördür. Nitekim eski şehirli

⁴⁸ Mahir Aydın, "Doğu Rumeli Vilâyeti", **Osmanlı**, C. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 329- 333.

aydın kesimin göç etmesi, geride kalan Türk halkının sosyal yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Modernleşmeye eğilimli şehirli elitlerden yoksun kalan Türk azınlık, sonraki dönemlerde de köylü- muhafazakâr niteliğini koruyan bir topluluk olarak öne çıkacaktır.⁴⁹

Bulgaristan topraklarında yaşamaya devam eden Türkler, Osmanlı'ya özgü "millet" anlayışına göre, her şeyden önce Müslüman kimliğini temsil etmektedir. Etnik aidiyet belirten "Türk" tanımı ise, kullanıma girdiği 19. Yüzyıl'dan itibaren, uzun bir süre yine dini kimliğe işaret eder olmuştur. Nitekim Bulgaristan'da, hem Türk hem de Bulgar toplumu arasında, Türk ve Müslüman sıfatları eş anlamlı olarak algılanmaktadır.⁵⁰ Bu durumun, günümüze kadar geçerliliğini koruduğu söylenebilir.

B. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLER

Türk araştırmacıların tabiriyle, "*Osmanlı Türklerinin, yani Rumeli fatihlerinin torunları*"⁵¹ olan Bulgaristan Türkleri, bölgeye Anadolu topraklarından gelip yerleşmişlerdir. Fakat Bulgaristan'da komünist yönetimin iddialarına göre bu topluluk, tarihi süreç içinde Türkiye toplumundan farklılaşmış ve Bulgar halkıyla kaynaşmıştır.⁵² Bu temel fikir ayrılığına rağmen, Türk ve Bulgar uzmanların, Türk azınlığın "geri kalmışlığı" konusunda ortak bir görüşte birleştiği görülmektedir. "*Hükümete bağlı, tutucu, soğukkanlı ve kültürce epey geri kalmış*"⁵³ olarak tarif edilen bu azınlığın kendisi de, iki ülke- iki vatan arasında bir tercih yapmak durumunda kaldığında, her zaman güçlük yaşamıştır.

Bulgaristan Türkleri, 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı'na kadar, yoğun olarak buldukları bugünkü Kuzeydoğu Bulgaristan ve Rodop bölgelerinde ekonomik açıdan oldukça etkin bir konumdadır. Sadece tarımda değil, zanaat ve ticaret hayatında da aktif olarak yer alan Türk azınlığın durumu, 1878'den sonra tamamen tersine dönecektir. Savaşta pek çok kayıp veren ve yurtlarından kovulan Türkler için bundan sonra zor bir

⁴⁹ Valeri Stoyanov, **Turskoto Naselenie v Bulgariya Mejdu Polyusite na Etničeskata Politika** (Etnik Politikanın Kutupları Arasında Bulgaristan'da Türk Nüfus), İzd. "LİK", Sofya, 1998, ss. 63- 64.

⁵⁰ Stoyanov, a. g. e. s. 57.

⁵¹ M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I- II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 136.

⁵² İbrahim Tatarliyef, **Antologiya: 9. IX. 1944'ten Sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı**, Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya, 1960, s. 5.

⁵³ Acaroğlu, a. g. e. , s. 136.

dönem başlayacaktır. Bulgaristan topraklarında kalanlar, mal ve mülklerinin yağmalanmasıyla sefaletle sürüklendikleri gibi, savaş sırasında göçe zorlananların da sonradan geri dönmeleri, Geçici Rus Askeri Yönetimi tarafından engellenmiştir. Yaşanan bu büyük trajedinin ardından, uzun yıllar boyunca ekonomik ve sosyal açıdan toparlanma imkânı bulamayan Türk azınlık, daha çok tarım alanında veya şehirlerde işçi olarak çalışan, düşük gelirli bir topluluk olarak kalmıştır.⁵⁴

Hüseyin Memişoğlu, 1879- 1945 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin yaklaşık % 90 kadarının küçük çiftçi statüsünde kaldığını ifade etmektedir. Yazarın aktardığı, 1934 yılı resmi verilerine göre, Türk çiftçi aileleri arasında fakir olanların (10- 50 dekar toprağı olan) oranı %78, 71'dir. 50- 100 dekar arasında toprağına sahip, orta halli ailelerin oranı ise % 17'dir. Türk asıllı çiftçi ailelerden zengin sayılanların ise sadece % 4, 27' olduğu görülmektedir. Ülkenin genel olarak yoksulluğı bir yana, Türk azınlık, köylü bir topluluk olarak, çoğunluğına göre çok daha düşük bir sosyo- ekonomik düzeyde kalmıştır.⁵⁵

1878'den sonra Bulgaristan Türkleri, ekonomik açıdan olduğu kadar, kültürel açıdan da son derece elverişsiz koşullar altında bulunmaktadır. Türk azınlık okullarının özel statüde olması, eğitimde ve öğretmen kadrolarında maddî açıdan önemli sıkıntıları da beraberinde getirdiğı için, eğitim alanı yeterli bir gelişme gösterememiştir. Türklerdeki dini ağırlıklı ders müfredatının, Bulgar yetkililer tarafından önemli bir engel olarak görülmesi nedeniyle, daha 1920'li yıllarda, azınlık okullarının devletleştirilmesine dair bazı öneriler getirilmiştir.⁵⁶

Bulgaristan'da Türklerin dini yaşamı, ilk defa Berlin Antlaşması ile güvence altına alınmıştır. Bu topluluğun dini işleri, Sofya'da bulunan Baş müftüye bağılı bölge müftüleri tarafından yönetilmektedir. Müftülük, aynı zamanda Müslüman halkın devletle ilişkilerinde aracı rolünü yerine getirmektedir. Vakıflar tarafından finanse edilen dini kurum ve okullar gibi, aile ve veraset işleri de komünist döneme kadar özerk niteliğini korumuştur.⁵⁷

⁵⁴ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türkleri'nin Sosyo- Ekonomik Yapısı", **Belleten**, C. LVII, Sayı 220, (Aralık 1993), TTK Basımevi, Ankara, 1994, ss. 781- 783.

⁵⁵ Memişoğlu, a. g. m., ss. 784- 787.

⁵⁶ Stoyanov, a. g. e., ss. 72- 73.

⁵⁷ Stoyanov, a. g. e. , ss. 67- 70.

Türklerin en geniş haklara sahip olduğu bilinen BZNS (Bılgarski Zemedelski Naroden Sıyuz: Bulgar Çiftçi Halk Birliği) döneminde, azınlık eğitim sistemini iyileştirmeye yönelik ciddi tedbirler alınmıştır. Bu yıllarda, özellikle Türkiye'deki Kemalist Devrim'den sonra Bulgaristan'da Türk derneklerinin sayısında önemli bir artış görülmektedir. Ayrıca, 1922'de Şumnu'da kurulan ve dini kadrolar yetiştiren Nüvvab Okulu'ndan mezun olan pek çok genç, Türk aydın kesimin temelini oluşturmuştur.⁵⁸ Bu yüzden, bu kurumun Bulgaristan'daki Türk eğitim ve kültür hayatında büyük bir önemi olduğu söylenebilir. Kimlik- aidiyet oluşumunda iki temel etken olarak, din ve dil unsurlarının önemi dikkate alındığında, Nüvvab Okulu'nun, Bulgaristan Türklerinin bir azınlık olarak gelişimindeki rolü daha iyi anlaşılmaktadır.

Çiftçi Hükümeti'nin devrilmesiyle birlikte, ülkede koşullar yine azınlıkların aleyhine dönmüştür. 1925'te Halk Meclisi'nde 10 Müslüman temsilci bulunurken, 1033'te bu sayı dörde düşmüş, ardından bu kademedeki temsil hakkı tamamen kaldırılmıştır. 1926 yılında Bulgaristan'daki Türk dernekleri, "Turan" birliği altında birleştirilmiştir. Bu birliğin, zamanla, Kemalist ilkeleri savunan milliyetçi bir teşkilât niteliği kazanması, sadece devlet yöneticileri için değil, Türk dini çevreleri için de bir huzursuzluk kaynağı olmuştur. Nitekim bu dönemde, Bulgar yetkililer ile Türk din adamlarının, milliyetçi eğilimlere karşı işbirliği içine girdikleri görülmektedir. Yönetimde gerçekleşen darbenin ardından gelen Kimon Georgiyev döneminde "Turan" derneği yasaklanıp, onun yerine devlet destekli "Bulgaristan'da İslâm Dinini Koruma Derneği" kurulmuştur. Bu süreçte Türk basınına da ciddi kısıtlamalar getirilmiş ve Türk azınlığın kültürel ve ekonomik gelişimini kasıtlı olarak engelleme yönünde bir politika benimsenmiştir.⁵⁹

Türkler arasında milliyetçiliğin yayılmasından büyük bir kaygı duyan hükümet, 1934'te tüm Türk derneklerini yasaklamış, ayrıca, Arap alfabesinin ve dini eğitimin korunması için bazı girişimlerde bulunmuştur.⁶⁰ Buna rağmen, Türkiye'deki Kemalist devrimlerin, Bulgaristan'da genellikle dini kurumlara bağlı olarak faaliyet gösteren Türk okulları üzerinde önemli etkileri olduğu görülmektedir. Milli bir bilinç kazanmaya başlayan aydın kesimin önderliğinde, bu dönemde Türklerin eğitim, kültür, düşünce ve

⁵⁸ Çınar, a. g. e. , ss. 221- 222.

⁵⁹ Çınar, a. g. e. , ss. 210- 211.

⁶⁰ Jelyazkova, a. g. m., s. 385- 386.

yaşayış biçiminde modernleşme eğilimleri gittikçe gelişmeye başlamıştır.⁶¹ Ne var ki, 1934'ten itibaren baskı ve kısıtlamaların artmasıyla birlikte, Türklerin eğitim ve kültür hayatı büyük bir durgunluğa sürüklenmiş olacaktır.⁶²

⁶¹ Jelyazkova, a. g. m, s. 385.

⁶² Stoyanov, a. g. e. , ss. 82- 85.

İkinci Bölüm

BULGARİSTAN'DA KOMÜNİST YÖNETİM VE SOSYALİST MODERNLEŞME

I. BULGARİSTAN HALK CUMHURİYETİ'NİN İDEOLOJİK TEMELLERİ

Bulgaristan'da 1944 yılında kurulan rejim, temel ilkelerini Marksizm denen öğretilerden almıştır. Ancak bu teorinin ülkeye, Sovyet Rusya aracılığıyla geldiği bilinmektedir. Marksizm'in Bolşevik yorumuna dayanan Sovyet sosyalizmi, Bulgaristan'da ithal bir model olarak uygulanırken, köylü niteliği ağır basan Bulgar toplumunda bu modeli aynen hayata geçirmek mümkün olmamıştır. Sonuç olarak, toplumsal yapının karakterine uygun, kendine özgü bir Bulgaristan komünizmi örneği ortaya çıkmıştır.¹

Bulgaristan'da kurulan rejim, yukarıda belirtilen niteliğine rağmen, hem bir meşrulaştırma zemini, hem de yeni toplumun inşasında temel bir rehber olarak geniş ölçüde Marksizm'e yaslandığından, bu teoriye kısaca göz atmakta yarar vardır.

A. TOPLUMSAL KURAM OLARAK MARKSİZM

Avrupa'da sanayileşme ve Aydınlanma dönemleri sonrasında ortaya çıkan modern uygarlığın özelliklerinden biri, ilerleme inancına ve “büyük tarih” tasarısına dayanan yeni evrensel teorilerin ortaya çıkışıdır. Modern ideolojiler, bir yandan mevcut toplumsal sorunlara çözüm ararken, diğer yandan da, dünyayı radikal biçimde değiştirmeye yönelik, kapsamlı projeler ortaya koymaktadır. Marksizm de, materyalist temellerine rağmen, metafizik bir dünya görüşünü andıran bu büyük teorilerden biridir.²

¹ İvaylo Znepolski, **Bilgarskiyat Komunizim: Sotsiokulturni Čerti i Vlastova Traektoriya**, (Bulgar Komünizmi: Sosyokültürel Özellikler ve İktidar Alanı), CİELA, Sofya, 2008, s. 192.

² Carl Pietsch, “Sınıf, Milliyetçilik ve Kimlik Politikaları”, çev. H. Erbaş- M. Kemal Coşkun, **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. Hayriye Erbaş, EOS Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 342- 344.

Marksist ideoloji, ilk olarak klâsik Yunan düşüncesinde (Epikür felsefesi) ortaya çıkan mekanik materyalizmden farklı olarak, daha çok “pratik materyalizm” anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre insan, tamamen doğanın- maddenin evrimine bağımlı olmayarak, pratik- eylem sayesinde kendini ve dünyayı dönüştürebilen etkin bir varlıktır. İnsanın tüm bilgisi, bu dünyada edindiği deneyimlerden ve duyuvar âleminden gelmektedir. Kısaca, pratik materyalizmde, özgürlüğün eşlik ettiği bir zorunluluk anlayışı hâkimdir. Böylece Marx, hem dini görüşe, hem de maddeyi evrensel ruha (Geist) tabi tutan Hegelci idealizme karşı çıkmaktadır.³

Marksist düşüncenin temelleri, büyük ölçüde Saint- Simon’un tezlerine dayanmaktadır. Bu tezler pozitivist olduğu kadar sosyalist fikirler de içermektedir. Örneğin, özel mülkiyetin toplumsallaşmasını ve üretken sınıfın “aylak” sınıftan ayrıştırılarak, iktidarın üretici kesimin eline verilmesini savunan Saint- Simoncu görüş, 19. Yüzyıl’da kapitalist sisteme karşı yükselen sosyalist teoriye kaynaklık etmiştir. “Sosyalizm” kavramı da ilk defa, 1832 yılında, Saint- Simoncu Pierre Leroux tarafından kullanılmıştır. Bu kavram, özel mülkiyetin kaldırılması, üretimin devlet tarafından örgütlenmesi, eşitlik ve refahın sağlanması gibi fikirleri kapsamaktadır.⁴

Marx ve Engels tarafından ütöpik niteliğinden dolayı eleştirilen erken dönem sosyalizmi, daha sonra “bilimsel sosyalizm” veya “Marksizm” adıyla yaygınlık kazanacaktır. 1840- 1850 yılları arasında Marksizm, bilimsel analizi proletarya sınıf çıkarlarıyla özdeşleştiren ilk sosyolojik teori olarak öne çıkacaktır.⁵ Bu teori tek bir temele dayanmayıp, esas olarak, 19. Yüzyıl Avrupasının, Klâsik Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizmi gibi üç büyük düşünce akımının, hem eleştirisi hem de sentezi üzerinde yükselmiştir. 1844’le kaleme alınan “Ekonomik ve Felsefi El Yamaları”nda K. Marx, Alman filozof Hegel ve komünist sistem üzerine ilk düşüncelerini ortaya koymuş, ayrıca A. Smith, D. Ricardo gibi iktisat kuramcılarının tezlerine dair tespitlerini dile getirmiştir. Adı geçen üç akımın eleştirel değerlendirmesini içeren bu eser aynı zamanda, 1867’de ortaya çıkacak olan “Kapital”in ilk taslağını oluşturmaktadır.⁶

³ John Bellamy Foster, **Marx’ın Ekolojisi:Materyalizm ve Doğa**, çev. Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, Ankara, 2000, ss. 9- 18, 21.

⁴ Alan Swinewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, ss. 81

⁵ Swingewood, a. g. e. , ss. 83- 84.

⁶ Brian Morris, **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**, çev. Tayfun Atay, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, ss. 46- 49.

“Kapital” adlı eserinde Marx, “Ekonomik ve Felsefi El Yazmaları”nı, gözden geçirilmiş ve kapitalist sistem üzerine genişletilmiş haliyle yeniden sunmaktadır. Marx’ın işlediği kavramlar (emek, sermaye, artı- değer, piyasa, komünizm, yabancılaşma, komünizm, tür- varlık), Hegel, Feuerbach ve Smith’in birleşik etkilerini ortaya koymaktadır.⁷

K. Marx, kapitalist sistemin kapsamlı analizi içinde, “emeğin yabancılaşması” ve “aktif insan özne” kavramlarını geliştirmektedir. Genel olarak Marx’ın felsefesinde, Hegel diyalektiğinin tinsel yanından arındırılmış ve materyalist temele oturtulmuş hümanist bir düşünce tarzı öne çıkmaktadır. Bu düşünceye göre kapitalist sistem, çelişkilere dayalı bir üretim biçimi olarak, insanî değerleri tahrip etmekte ve insanı özüne yabancılaştırmaktadır. Yabancılaşma, dört düzeyde gerçekleşmektedir: insanın doğadan, kendisinden, türsel varlığından ve diğer insanlardan yabancılaşması. Bu durumun ortadan kaldırılıp insanın “gerçek özüne kavuşturulması” ve hak ettiği onura sahip olması için, insanın yaratıcı potansiyelinin mevcut sömürü sisteminden kurtarılması gerekmektedir.⁸

Marx’a göre, insan ilişkilerinin maddî karakteri ve “atomlaşmış” niteliği, toplum için büyük bir yozlaşmaya işaret etmektedir. Nesnelere insanları yönettiği kapitalist dünyada sermayenin gücü, toplumu sürekli tahakküm altında tutmaktadır. Bu nedenle toplumsal düzen, kişiler tarafından, kendi denetimlerinden çıkmış kör yasalarla yönetilen bir dünya olarak algılanmaktadır.⁹ İnsandaki yabancılaşma ancak, proleter devrimle başlayıp komünizmle sonuçlanacak olan süreçle ortadan kaldırılabilir. Böylece komünist sistem, özel mülkiyeti evrensel mülkiyete dönüştürerek, insanlığın gerçek özgürlüğünü getirmiş olacaktır.¹⁰

Marksist düşüncede devlet, egemen sınıfın çıkarlarını temsil etmektedir ve devletin önce topluma tabi kılınması, sonra da tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir. Özgür topluma ancak, mevcut sistemin devrilmesiyle ulaşılabilecektir. Devletin yıkılması için belli bir sürecin geçmesi gerekmektedir; çünkü ilk olarak devlete ihtiyacı dayatan koşullar

⁷ Morris, a. g. e. , s. 49; Karl Marx, **Kapital**, C. 1- 2- 3, 7. b. , çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2009, b.a.

⁸ Swingewood, a. g. e. , ss. 85- 90.

⁹ Swingewood, a. g. e. , ss. 93- 94.

¹⁰ Metin Becermen, “Dünyayı Değiştirmeye Dair: Marx’ın On Birinci Tezi Üzerine Bir deneme, **Doğu Batı**, , Sayı 55, Yıl 14, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, s. 88.

ortadan kaldırılmalıdır.¹¹ Sosyalizm, Marx'a göre, insanın kendi bilincine varışı, komünizm ise, insanın kurtuluşu yönündeki tarihi sürecin bir sonraki aşamasıdır. Proleter sınıf, devrimle kendini egemen hale getirince, eski üretim ilişkileriyle birlikte, sınıfların varoluş koşulları da ortadan kalkmış olacaktır.¹²

Tüm bu fikirler ve varsayımlar, söylem ve propaganda düzeyinde, topluma bir yaşam rehberi olarak sunulmakla birlikte, Marksizm'i toplumsal gerçeğe aynen uyarlamak mümkün olmayacaktır. Bunun yerine farklı koşullarda farklı sosyalist yönetimler ortaya çıkacaktır.

19. Yüzyıl Avrupa'sında, sınıfsal mücadele konusunu savunan devrimci fikirler yükselmeye başladığında, milliyetçilik ideolojisi çoktan tahtına yerleşmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, mevcut koşullarda "sınıf" kategorisini "millet" in yerine geçirmek pek kolay değildir. İki büyük rakibin- sosyalizm ve milliyetçiliğin çatışmasında, tarihsel süreç, millet kimliğinden yana gelişmiştir. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda devletler, sınıf uğruna değil, millet için mücadele vermişlerdir. Milliyetçi politikaların kitleleri harekete geçirme ve örgütlemedeki başarısı, sonraki yıllarda daha da artarak devam etmiştir.¹³

SSCB'de (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) 1917'de kurulan sosyalist rejimde sınıf politikası, yine iktidarı meşrulaştırma ve propaganda aracı olmaktan öteye geçememiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet egemenliğine giren Balkan ülkelerinde de aynı durum söz konusudur. Böylece, işçileri tarihin aktörlerine dönüştürmeyi hedefleyen Marksizm, işçi sınıfının edilgen bir nesne olarak manipüle edilmesine olanak veren bir fikir haline gelmiştir. Sınıf söyleminin kendisi de, ezilen kesimlerden ziyade, aydın tabakanın fikirlerinden doğmuş olduğundan, proletarya bilinci, başlı başına tarihi bir güç olarak kendini hiçbir zaman ortaya koyamamıştır. Neticede tüm ideolojiler gibi, sosyalizm de, haklılığını kitlelere dayandırmaya çalışan iktidar güçleri için bir egemenlik aracı olagelmiştir. Zaten Marksist felsefe de, tıpkı milliyetçilik ideolojisi gibi, insana dair bütüncül ve özgürlükçü bir yaklaşıma sahiptir. Bu, Aydınlanma'nın evrensel fikirlerinden alınmış bir anlayıştır. Sovyet örneğini takip eden Bulgaristan'da da, 1944' ten sonra kısa bir süre geçerli olan Marksist ilkeler, bir 10 yıl sonra yerini komünist milliyetçiliğe bırakmıştır. Bu şekilde evcilleştirilen komünizmde, tüm eşitlik sloganlarına

¹¹ Becermen, a. g. m., s. 89.

¹² Becermen, a. g. m., s. 88.

¹³ Pietsch, a. g. e., ss. 338- 340.

rağmen, etnik söylemler de sınıfsal jargonun altına gizlenmiş olarak devam etmiştir. Marx ve Lenin'in fikirlerinin uygulamadaki tek başarılı örneği, ilk 10 yılda Türklere verilen geniş haklardır. Sonraki yıllar ise, klâsik teoriden gittikçe uzaklaşan bir gelişme sürecine işaret etmektedir.¹⁴

B. MARKSİZM'DE İNSAN VE AHLÂK ANLAYIŞI

Marksist düşüncede işçi sınıfı sorunu, bir varlık meselesi olarak ele alınmaktadır. Marksizm, ahlâkın hem dini hem de pozitivist yorumlarına karşı çıkmaktadır. Pozitivizm, bilim ile ahlâkı birbirinden ayırırken, bilimsel sosyalizm, ahlâkı bilimsel temele oturtmaktadır. Sosyalist düşünürlere göre, devrimci ahlâk, tüm insanlığın amaçlarına hizmet eden sınıf mücadelesine katılmayı buyurmaktadır. Toplumdaki diyalektik ilerleme, insanın etkin katılımı ile yaşanmakta ve buna göre, başlangıçta tarihin nesnesi olan insan, bilinçli mücadele sayesinde tarihin öznesi haline gelmektedir. Bu yüzden işçilerin zaferi, dış zorunluluktan iç zorunluluğa geçişle, yani bilinçlenme ile mümkün olacaktır. İşçi sınıfının ahlâkı da, devrimin, insanın “özünü gerçekleştirmeye yönelik” olmasıyla ortaya çıkmaktadır.¹⁵

Burjuvanın hayali hümanizmasına karşılık, sosyalist hümanizmanın amacı, tüm insanlara, benliklerindeki zenginlikleri ortaya çıkarma ve geliştirme imkânını sunmaktır. Sosyalizmin mücadelesi, Garaudy'nin deyimleriyle, “*bütün metafizik başkaldırmaları, sevgileri ve tedirginlikleri, içinde taşıyacak kadar zengin bir mücadeledir*” ve insanın her türlü ihtiyacına cevap verecek bir amaca odaklıdır.¹⁶

Marksist felsefe, hakikat konusunda hem dini görüşe hem de her bilginin göreceli olduğunu savunan relativist akımlara karşı çıkararak, kendine özgü bir “mutlak gerçeklik” teorisi geliştirmiştir. Bu teoriye göre, dünyada insandan bağımsız bir üst- gerçek vardır ve bilimin ilerlemesiyle buna ulaşmak mümkündür. Ayrıca bilgi, hazır verili bir kategori değil, bir süreçtir. Dolayısıyla, insan, bilgiye erişme yeteneğini sürekli geliştirmek zorundadır. Aynı şekilde toplum da, yine bilim sayesinde, kusurlu durumdan “ideal duruma”

¹⁴ Todorova, **Bilgariya, Balkanite, Svetit: İdei, Protsesi, Sibitiya**, İzd. Prosveta, Sofya, 2010, ss. 134-139.

¹⁵ Roger Garaudy, **Sosyalizm ve Ahlâk**, çev. Selahattin Hilav, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1965, ss. 7-12, 59- 65.

¹⁶ Garaudy, a. g. e. , ss. 66- 76.

ulaşabilecek potansiyeli kendinde barındırmaktadır. Kısaca Marksizm’de gerçeklik, hem göreceli (kusurlu) hem de mutlak (kusursuz) olanı içeren ayrılmaz bir bütünlük olarak görülmektedir.¹⁷ Bilgi, tecrübe ile sürekli sınındığından, insan “doğru yolda” olup olmadığını veya mutlak gerçeğe yaklaşp yaklaşmadığını anlayabilir. Marksist anlayışta ahlâk, tam da bu noktada, kişinin bu sürekli tekâmül yolunda aldığı mesafeye göre belirlenmektedir. İnsanın manevî gelişimine ve varoluşun anlamına sıkça vurgu yapan sosyalist görüşler, toplumun önünde âdeta bir “kemale erme” yolu çizmektedir. İdeal bir toplum tasarısı ortaya koyan Marksist düşüncenin, bu sayede geniş kitlelere nüfuz etme şansı artmaktadır.

II. BULGARİSTAN’DA KOMÜNİST YÖNETİM

A. KURULUŞ DÖNEMİ (1944- 1948)

Bulgaristan’da 9 Eylül 1944 tarihinde, Kızıl Ordu desteğiyle gerçekleşen askeri darbe sonucunda, ülkenin tüm kurumları ele geçirilmiş ve “Halk Demokrasisi” adı altında, Vatan Cephesi’nin çok partili yönetimi kurulmuştur. Devrimci fanatizmin coşkunluğu içinde gelişen kitlesel terör ve şiddet faaliyetleri, kısa zamanda yeni rejimin totaliter niteliğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, siyasî ve toplumsal alandaki tüm muhalif güç odakları ortadan kaldırılmış ve “demokrasi” sloganı altında, yeni rejimin kuruluşu tamamlanmıştır.¹⁸

İlk yıllarda, gençlik, kadın ve meslek birlikleri gibi kuruluşlarla, kısa zamanda kitleleri örgütlemeye girişen yönetim, toplu tutuklamalar ve baskının yanı sıra, miting ve propaganda faaliyetlerine de ağırlık vererek, gücünü meşrulaştırmaya çalışmıştır. Resmi olarak iktidar, Vatan Cephesi’nin elinde olsa da, asıl güç, 1948 yılında, Bulgaristan Komünist Partisi adını alacak olan İşçi Partisi’nin elindedir. Ayrıca, polis örgütü, basın-yayın ve yerel yönetimler de bu partinin egemenliğindedir.¹⁹ Görünürdeki “Halk Demokrasisi” ve çoğulcu yönetim şekli, sadece devrimi meşrulaştırma işlevi görmektedir.

¹⁷ **Sovremennyye Problemy Teorii Poznaniya Dialektiçeskogo Materializma** (Diyalektik Materyalizmin Bilgi Teorisinin Çağdaş Sorunları), Red. M. B. Mitina- V. S. Şvıyeva, T. 2, İzd. “Mıysl”, Moskova, 1970, ss. 12- 23.

¹⁸ Znepolski, a. g. e. , ss. 34- 35.

¹⁹ Vladimir Migev, “Bılgariya po Vreme na Komunistiçeskiya Rejim (1946- 1989)”, **İstoriçeski Pregled (1- 2)**, God. 58, BAN, Sofya, 2002, ss. 137- 138.

1947’de, tek partili yönetimin ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasıyla, Stalin tipi yönetim kendini belli etmiş olacaktır.²⁰

B. KLÂSİK STALİNİZM DÖNEMİ (1948- 1956)

1947’den sonra, Bulgaristan’da sosyalizmin kuruluşuna geçildiği resmen ilan edilmiştir. Stalin tipi uygulamaya tam olarak geçiş, 1948’de düzenlenen 16. Parti Plenumu’ndan sonra gerçekleşmiştir. Bu yönetim şekli (Stalin sosyalizmi), zaman zaman belli tavizler verilerek de olsa, 1953 yılına kadar devam etmiştir.²¹

Bu dönemin en belirgin özellikleri, tek partili yönetim, kitlesel terör, totaliter hâkimiyet, lider kültürünün yerleşmesi, kitlelerin yeniden örgütlenmesi ve ekonominin devletleştirilmesidir. Ayrıca, “nomenklatura” denilen parti bürokrasi aygıtının inşası ve güçlenmesi de bu aşamada gerçekleşmiştir.²²

1953’te Stalin’in ölümüyle birlikte, Sovyetler’de ve tüm sosyalist Balkan ülkelerinde olduğu gibi, Bulgaristan’da da bir liberalleşme dönemi başlamıştır. Ancak, ceza kamplarının kapatılması, tutuklamaların azalması ve aydın kesim üzerindeki baskıların hafifletilmesi gibi gelişmelere rağmen, bu süreç çok ciddi değişiklikler getirmeyecektir.²³

C. 1956- 1968 DÖNEMİ

1956 yılında, Sovyet Rusya’da KPSS’nin (Komunistiçeska Partiya na Sıvetskiya Sıyuz: Sovyetler Birliği Komünist Partisi) XX. Kongresi ve Bulgaristan Komünist Partisi’nin Nisan Plenum’u gerçekleşmiştir. Bu iki olayın önemi, Stalin sonrası yeni bir dönemin başlangıç noktası oluşturmalarıdır. Bundan sonra, doğrudan şiddet yöntemleri yerine, daha ılımlı bir politika benimsenerek, topluma yeni komünist değerlerin aşılması için çaba gösterilmiştir.²⁴

²⁰ Migev, a. g. m. , s. 137.

²¹ Migev, a. g. m. , s. 137.

²² Znepolski, a. g. e. , ss. 35- 36.

²³ Migev, a. g. m. , ss. 139- 141.

²⁴ Znepolski, a. g. e. , s. 36.

Bulgaristan'da 1956'da düzenlenen Nisan Plenumu ile Todor Jivkov, partinin yeni lideri olarak yönetime gelmiştir. İlk aşamada, Sovyetler'deki yumuşama dalgasının etkileriyle hareketlenmeye başlayan toplumun dizginlenmesiyle meşgul olan Jivkov, hemen sıkı tedbirler almaya koyulmuştur. Rejime yönelik aykırı fikir beyanında bulunma cesareti gösteren pek çok kişi, bu dönemde işten ve partiden atılmış, Belene kampı yeniden açılarak yeni tutuklularla doldurulmuştur. 1950'lerin sonunda, özellikle 1961 yılında KPSS'nin 22. Kongresinden sonra görülen yeni bir liberalleşme eğilimiyle birlikte tekrar bir yumuşama dönemi başlamıştır. Bu dönemde, Devlet Güvenliği'nin ülkenin ekonomik ve sosyal hayatındaki etkilerine sınırlama getirilmiş ve 1962'de tüm ceza kampları kapatılmıştır. Diğer yandan BKP yönetimi, kontrolü elden bırakmamak için sürekli tetiktedir. Nitekim toplumdaki rahatlamanın, rejimin temellerini tehdit edecek düzeye erişmemesi için, her zaman büyük bir titizlik gösterildiği ortaya çıkmaktadır.²⁵

1964 yılında Sovyet lideri Hruşçov'un iktidardan alınmasıyla, Bulgaristan'da yeni bir değişim havası esmeye başlamıştır. Yönetim çevrelerine, yeni tedbirler alma zamanının geldiğini haber veren bu liberalleşme dalgası, ülkenin pek çok alanında belirgin biçimde hissedilmektedir. Jivkov'un kendisi, birçok yerde basın- yayında özgür tartışmanın ve eleştirel tutumun önemini vurgulamaya başlamıştır. 1966 yılında ise, Parlamento'nun etkisini artırma yönünde yeni düzenlemelere girişilmiştir. Bu dönemde Parlamento'daki halk temsilcilerinin sayısı, 321'den 416'ya çıkarılırken, BZNS (Bulgaristan Çiftçi Halk Birliği) temsilci sayısı da artırılmıştır. Tepeden gelen liberalleşme direktifleri sayesinde, ülkenin aydın kesimi de, daha rahat nefes almaya başlamıştır. Ancak, basında, partinin çizgisine pek uymayan, yeni bir demokratik- komünist insan tipini ortaya koyan eserlerin yer almaya başlaması, yetkilileri tekrar harekete geçirecek ve liberalleşme çabaları sona erecektir. Dönemin siyasî hayatında gel- git halini alan bu geçici yumuşama ve hemen ardından gelen sıkı denetim uygulamaları, Bulgaristan'da komünist yönetimin, başta sona aynı çizgide kalmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, partinin kendi içindeki usulsüzlükler ve alınan kararların aynen uygulamaya geçirilememesi de, parti içinde büyük sıkıntılar yaratmaktadır. Belli aralıklarla görülen demokratikleşme çabaları- sonuçsuz da olsa- yönetimin mevcut koşullara duyarsız kalamadığını da ortaya koymaktadır. Ne var ki,

²⁵ Migev, a. g. m., ss. 142- 145.

sistemin temellerine zarar vermeme kaygısıyla uygulanan yenilikler, çözüm getirmekten öte, yeni sorunlara kapı açmaktadır.²⁶

D. 1969- 1985 DÖNEMİ

Bu dönemde, rejimin vaaz ettiği ideallere dair inancın ve büyük beklentilerin tükenmeye yüz tutmasıyla, “reel sosyalizm” doktrini işlenmeye başlamıştır. Toplum artık, kendi özel alanına çekilmiş bireylerden oluşan pasif bir kitle halini almıştır. Parti kadrolarında eski eğitimsiz kişilerin yerini, Moskova ve Sofya’da eğitim görmüş uzman yöneticiler almaya başlamış ve yönetim, insanların gündelik hayatına doğrudan müdahale etmekten vazgeçmiştir.²⁷

1971 yılında Bulgaristan’da yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Yönetim sisteminde ciddi değişiklikler getirmeyen bu Anayasa, BKP’nin toplumdaki egemen konumu yasallaştırmış ve vatandaşlık haklarına bazı düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelerin ardındaki amaç ise, Jivkov’u hukuken devletin başı konumuna getirmekten ibarettir. Ayrıca, bu dönemde halkın yaşam düzeyini yükseltmeye yönelik büyük projeler ortaya konulmuştur. Fakat 1970’li yıllarda partinin gizli oturumlarında okunan raporlar, halkın refah düzeyinde önemli bir iyileşmenin olmadığını göstermektedir. 1980’lerin başında ise, pek çok ailenin, normal koşulların altında bir yaşam sürdüğü ve 1 milyon üzerindeki vatandaşın (toplam nüfusun %12’si) gelir seviyesinin, asgarînin altında olduğu tespit edilmiştir.²⁸

E. 1985- 1989 DÖNEMİ

1985’te Sovyet lideri Gorbaçov’un radikal politikasıyla başlayan yeni dönemde komünist yönetim, mutlak otoritesini yitirmeye başlamıştır. Sovyet baskısından kurtulan Balkan ülkelerinde, özgürlük eğilimleri ve toplumsal hareketlenmeler hızla artarken, rejimin sonunu hazırlayan gelişmelerin de önü açılmış olacaktır.²⁹

²⁶ Migev, a. g. m. , ss. 145- 147.

²⁷ Znepolski, a. g. e. , s. 37.

²⁸ Migev, a. g. m. , s. 151.

²⁹ Znepolski, a. g. e. , s. 38.

Bulgaristan’da, bu dönemde ortaya atılan dönüşüm ve yenileşme projeleri, hükümet tarafından başlangıçta fazla rağbet görmemiştir. Bununla birlikte, 1987’ de toplanan, Temmuz Plenumu’nda, Jivkov iktidarı için oldukça radikal sayılan birtakım kararlar yeni alınmıştır. Bu kararlar, kısaca, “*gelişmiş ülkelerde geçerli olan insanî değerlerin kabul edilmesi*”, “*sosyalist çoğulculuk*”³⁰ ve devletten bağımsız kuruluşlar oluşturma gibi fikirler içermektedir. Ancak, kısa süreli özgürlükçü girişimlerin pek çoğu, sadece kâğıt üzerinde kalacaktır. Öyle ki, 1988’de parti yönetimine sunulan raporlarda, Anayasanın getirmiş olduğu pek çok vatandaşlık hakkının hiçbir zaman uygulanmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumun düzeltilmesi için harekete geçen yetkililer, ülkedeki dini kurumların maddî olarak desteklenmesi, eğitim ve basının daha serbest hale gelmesi için bazı tedbirlere girişmişlerdir. Bunun dışında, aynı yıl, ekonomide temel kuruluş olarak firmanın kabul edilmesi, yabancı yatırımcılara iş kurma imkânının verilmesi için kararlar alınmıştır. 1989’da ise, özel firma kurma hakkı yasal hale gelmiştir. Bunun ardından, kısa süre içinde devlet kuruluşları özel işletmelere dönüşmeye başlamıştır. Rejim karşıtı faaliyetlerin de görülmeye başladığı bu dönemde partinin tüm çabaları, rejimi ayakta tutmak için bir nevi çırpınma niteliğindedir. Nitekim 10 Kasım 1989 tarihinde, totaliter yönetim sona ermiş ve Bulgaristan’da yeni bir dönem- Avrupa dünyasına ve demokrasiye doğru yeni bir gelişme süreci başlamıştır.³¹

III. MARKSİST İDEOLOJİNİN BULGAR YORUMU: SEMBOLİK İKTİDAR VE REEL SOSYALİZM

A. BULGARİSTAN KOMÜNİST PARTİSİ’NİN SİYASİ SÖYLEMİ

Bulgaristan’da 1944 yılından sonra ortaya çıkan ve resmen “reel sosyalizm” adıyla tanımlanan sistem, Marx’ın tezlerinde ve komünist klişelerde yer alan ideal toplum tipinden son derece uzaktır. Nitekim sosyalist devrimin ilerleyen yıllarında şekillenen düzen, eski “gelişmemiş kapitalizm” modelinden olduğu kadar, partinin tasarladığından da çok farklıdır. Bu yeni düzenin dinamiklerini ele almadan önce, rejimin kendi yönetim şeklini ve pratiklerini kavramlaştırma- sunma biçimine göz atmak gerekmektedir. Resmi

³⁰ Migev, a. g. m. , s. 155.

³¹ Migev, a. g. m. , ss. 155- 156.

söylemde söz konusu pratikler; “sosyalist sanayileşme”, “sosyal haklar”, “eşit- emekçi toplum”, “ekonomik reform” şeklinde ifade edilmektedir.³²

Bulgaristan’da komünist yönetim boyunca resmi basında, miting ve parti nutuklarında sürekli “sosyalist devrim”, “sosyalist modernleşme”, “sosyalist insan tipi”nden bahsedilmektedir. Rejim, kendi yönetim şeklini kavramlaştırırken, “gelişmiş sosyalist toplum” inşasının başarıyla tamamlanmış olduğunu telkin ederek, kendi meşruiyetini sağlama almaya çalışmaktadır.³³

1. “Sosyalist Devrim” Kavramı

Bulgaristan’da komünist iktidarın gelişi, dönemin resmi söyleminde, başlangıçta “halk isyanı”, daha sonra “proleter devrim”, ardından “sosyalist devrim” ifadeleriyle tanımlanmaktadır. “Proleter devrim” ifadesi, işçi sınıfının egemenliğini ve aynı zamanda büyük bir toplumsal dönüşümü varsaymaktadır. Fakat hâlihazırda bu devrimi gerçekleştirecek bir proletarya bulunmadığından, öncelikli hedef, kısa sürede böyle bir sınıfın inşa edilmesidir. Yoksa ideolojinin kendi dayanağından- işçi kitlesinden yoksun kalması söz konusudur. Âdeta bir kült haline getirilen sanayileşme- modernleşme politikaları, tam da bu olmayan sınıfı inşa etmeye yöneliktir. Köylüleri bir işçi sınıfına dönüştürme sürecinde, şehirlerdeki burjuva yaşam biçimi ve kültürü tamamen yozlaştığı gibi, köylü halkın zihniyetinde de geleneksel değerler, yaşamı yönlendiren manevî bir rehber olmaktan çıkacaktır. Sonuçta bilinçli bir proletarya sınıfı yerine, çarpık bir toplumsal yapılanma meydana gelecektir.³⁴

“Sosyalist devrim” kavramı, bir iktidar değişiminden öte, köklü bir toplumsal- kültürel dönüşüme işaret etmektedir. Bu değişim süreci, Sovyet örneğine göre, kademeli olarak ve zamana yayılarak gerçekleşecektir. Mülkiyet biçimi, toplumsal dinamikler, zihniyet dünyası, hatta toplumun kendini ifade biçimi- temsiller dünyası, yeniden bir yapılanma içine girecektir. Bu yeni yapının, siyasî- ideolojik terminolojideki adı “reel sosyalizm” olacaktır. Sosyalist devrimin itici gücü olma görevi ise Bulgar Komünist Partisi’ne düşmektedir. Partinin önünde hazır denenmiş bir model olarak, Sovyet örneği ve

³² Znepolski, a. g. e. , s. 26.

³³ Znepolski, a. g. e. , s. 26.

³⁴ Znepolski, a. g. e. , s. 63.

Stalin'in politikası vardır. Dolayısıyla yeni rejimin kurulması ve yerleşmesi, mevcut koşulları bu hazır modele uyarlama şeklinde olacaktır. Her şeyden önce, geniş halk kitlelerinin harekete geçirilmesi ve komünist ilkelere göre yeniden örgütlenmesi gerekmektedir. Rejimin, ilk yıllarda karşı karşıya bulunduğu en büyük problem de budur. Bu nedenle, var olan tüm toplumsal yapıları toptan ortadan kaldırmak ve yeni bir düzeni yerleştirmek gibi devrimci bir tasarımı hayata geçirmek için, mümkün olan tüm yöntemler denenecektir. Tabii ki böyle bir durumda, baskı ve şiddete başvurma da gerekçeleri peşinen hazır bulunmaktadır. Nitekim her devrimde, radikal bir değişimi gerçekleştirmek için, hem eski sistemin kalıntılarını hem de toplumun düşünce ve davranış alışkanlıklarını tamamen ortadan kaldırmak başlıca amaçtır.³⁵

2. “Sosyalist Demokrasi” ve “Halk” Kavramları

Bulgaristan'da Halk Cumhuriyeti'nin ilânından önce, 1946'da tartışılan yeni Anayasa önerilerini değerlendiren ilk komünist lider G. Dimitrov, yeni rejimin nasıl bir yönetim şeklini öngördüğünü şu sözlerle açıklamaktadır:

“Devlet kuruluşumuzun yeni temele, yeni şekillere ihtiyacı vardır. Bütün genç demokratik halklarla birlikte, tarihçe reddedilmiş, eski, formel ve yalancı demokrasi yolunda değil, yeni, gerçek halk demokrasisi yolundan yürümek azmindeyiz (...) Büyük Halk Meclisi seçimleri esnasında halkımızı en layık, en sadık evlat ve kızlarının, halkımızın bütün tabakalarının temsilcilerinin seçilmesi gerektiği görüşünü kesinlikle savunuyoruz.”³⁶

Yine Dimitrov, 7 Eylül 1946'da Bulgaristan halkına hitap ettiği bir radyo yayınından şöyle seslenmektedir:

“Erkek ve kadın vatandaşlar! Kardeş ve kızkardeşler! Halka danışma kampanyası sona ermiş bulunuyor. Yarın kadın ve erkek Bulgar seçmenleri sandık başına gidecek, oy kullanacaktır (...) Devlet idaremizin şekil ve karakteri meselesi hakkında gerçek iradelerini göstereceklerdir (...) Söz konusu olan, sadece Cumhuriyet fikri değildir. Mesele, bu fikrin fiilen gerçekleştirilmesindedir. (...) Kampanyanın taşıdığı özel önem şundan ibarettir: Kampanya, geniş halk kitleleri, özellikle yüzbinlerce kadın ve erkek için büyük bir siyasi okul haline geldi. Bu da, şüphesiz, vatanımızın anayasasını hazırlayacak olan Büyük Halk Meclisi seçimleri için de iyi bir hazırlıktır (...) Lakin demokratik halkımızın hangi Cumhuriyet lehine oyunu vereceğini bir defa daha söylemek lazımsa, açık ve kesin bir şekilde ve

³⁵ Znepolski, a. g. e. , ss. 63- 65.

³⁶ Georgi Dimitrov, **Halk Cumhuriyetine Doğru**, çev, Sulhi Dönmez- Sahir Ertan, Habora Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 57.

*kısaca şöyle cevap vermek isterim: Halkımız, plutokratik Cumhuriyete değil, Parlamento rejimli **Halk Cumhuriyeti**'ne taraftardır. O, **burjuva Cumhuriyet idaresine değil, Halk Cumhuriyeti idaresine taraftardır.**"³⁷*

1972'lerin resmi basınından alınan aşağıdaki satırlarda, komünist iktidarın, yıllar sonra kendi yönetim biçimini nasıl kavramlaştırdığı görülmektedir.

"Halk hâkimiyeti, sosyalizmde politik idarenin derin aslını teşkil etmektedir. Yani sosyalist devlet halk hâkimiyetinin bir ifadesidir. Demokrasi olmadan sosyalizm mümkün değildir. Sosyalist demokratizm her türlü durgunluğa yabancıdır. Bütün toplumsal sistemin gelişmesiyle o da gelişir, sosyalist mahiyetini muhafaza ederek kendi özellikleriyle çeşitli aşamalardan geçer. Bilindiği gibi sosyalist devlet inkişafının ilk aşamasında proletarya diktatürası devletidir. Gelişmiş sosyalist toplum kuruculuğu sırasında, proletarya diktatürası devletin umum halk devletine geçişine has olan spesifik özellikler ve vasıflar, gittikçe daha ayan görülecektir. Bu proses (süreç) ilk önce devletin sosyal bazasında tekamül edecektir. Güçlü ekonomik, politik ve kültürel progres (tekamül), toplumun birincinstenliğini kuvvetlendirecek, bütün emekçilerin kültürünü ve şuurluluğunu yükseltecek, onların yönetime aktif surette katılmaları için pratik imkânlarını artıracaktır. Bu gelişmeler, devlette de nitelik bakımından değişikliklere sebep olacaktır. Devlet, toplumun kendi kendini idare edeceği komünizme kadar gelişip mükemmelleşecektir. Proletarya diktatürasının, sınıflar tamamıyla ortadan kalkıncaya kadar muhafaza olunacağı unutulmamalıdır. Ama olgun sosyalizm şartlarında siyasal hâkimiyet gelişip mükemmelleşecek ve demokratikleşecektir (...) Demokrasinin gelişimi, Bulgaristan Komünist Partisi'nin memleketimizde yönetici bir kuvvet olarak mükemmelleşip demokratikleşmesinde ifadesini bulacaktır (...) Gelişmiş sosyalizm kuruculuğu sırasında Halk Meclisinin rolü önemli derecede genişleyecektir. Devletin yasama ve icra faaliyetini birleştiren ve en yüksek kontrolü tatbik eden yüksek organ olarak önemi artacaktır (...) Olgun sosyalist toplum kuruculuğu devresinde sosyalist hukukun sağlamlaştırılması, sosyalist demokrasinin genişletilmesinde başlıca yönlerden biri olacaktır. Sosyalist demokrasinin gelişimindeki tayin edici yön, yönetim işlerine halk yığınlarının şimdiye kadar görülmedik bir ölçüde celbedilmesini gerektiriyor.(...) Sosyalist kanunlar, halk iradesinin ifadesidir (...) Olgun sosyalist toplum devresinde sosyalist demokrasinin bundan böyle gelişmesi devletin icra edici ve talimat verici faaliyetinde, yönetim kararlarının gerçekleştirilmesinde de ifadesini bulacaktır. Biz fikir, ide ve prensiplerdeki demokrasinin faaliyet, ahlak ve davranışlarda demokrasi olması için çalışıyoruz. Bizde devletin bütün faaliyetinde demokratizme sıkı surette riayet edilmesine teminat, idarenin birliği prensibidir. Bu birlik, gelişmiş demokrasinin talimat verici faaliyetinin icra edici ve kontrol faaliyetiyle en sıkı surette birleştirilmesini gerektiriyor."³⁸

Proleter Devrim'in gerçekleşmesinden sonra bir ara evrede, devlet şekli olarak proletarya diktatörlüğünün öngörülmesi, Marksist ideolojinin Stalin yorumuna dayanmaktadır.³⁹ Halk demokrasisi de, Znepolski'nin ifadesiyle, Bulgaristan'da komünist

³⁷ Dimitrov, a. g. e. , ss. 83- 84.

³⁸ Yeni Işık, Sayı 134, 06. 11. 1972, s. 2.

³⁹ Znepolski, a. g. e. , s. 139.

antifaşizm hareketinin “ölu doğmuş çocuğudur”.⁴⁰ Bu kavram, siyasi alanda gerçek anlamından çok, Stalin tarafından bir propaganda aracı olarak kullanıldığı şekliyle yaygınlık kazanmıştır. Nitekim 1946 yılında Kremlin’de Stalin ile Dimitrov arasında gerçekleşen buluşmada, Sovyet lider şu tavsiyede bulunmaktadır:

“Sizin Anayasanız, bir Halk Anayasası olmalıdır; mümkün olduğu kadar az ayrıntıyla, Parlamenter rejimli bir Halk Cumhuriyeti Anayasası. Emekçi olmayan kesimi ürkütmeyin! Sizin ihtiyacınız olan, işçi sınıfını diğer kesimlerle birleştirmektir. Bu, sizin sosyalizme farklı bir yoldan- proletarya diktatörlüğü olmadan geçişinize kolaylık sağlayacaktır.”⁴¹

Bulgaristan’da kapitalizmden sosyalizme geçiş, Stalin’in yardımıyla, Sovyet sistemini aynen kurmaya gerek kalmadan, proletarya diktatörlüğü işlevini yerine getirecek olan “halk demokrasisi” ile olacaktır. Ancak ilerleyen dönemde, 1948 yılında Stalin, Dimitrov’un bir mektubuna cevabında, halk demokrasisinin, proletarya diktatörlüğünün sadece bir şekli olduğunu ifade etmektedir:

“Sizde, yönetimin işçi sınıfı tarafından ele alınması, bir devrimle değil de, Sovyet askerlerinin yardımıyla ve kolayca gerçekleştiğinden, Sovyet modeli yerine Marx ve Engels’in bahsettikleri halkçı- demokratik- parlamenter modele dönebilirsiniz. Ancak bu rejim, proleter diktatörlük işlevini yerine getirecektir...”⁴²

Bu konunun görüşüldüğü dönemde ise Bulgaristan’da artık Komünist Parti diktası ve Stalin’in totaliter modeli kurulmuş bulunmaktadır. Halk demokrasisi, bir söylem olarak yöneticilerin dilinden düşmese de, uygulama itibarıyla bir demokrasiden bahsedilmesi mümkün değildir. T. Jivkov, BKP’nin VII. Kongresi’nde şu açıklamayı yapmaktadır:

“Zaferden sonra çok partili bir sistem kurulduğu halde Komünist Parti hiçbir zaman iktidarı bölüşmemiştir. Merkez Komite’ye göre, bizim ülkemizde, şekil olarak demokratik-halk devrimi, başından itibaren Yüce Ekim Sosyalist Devrimi’nin bir benzeridir,(...) dünya çapındaki kapitalizmden sosyalizme geçiş hamlesinin bir parçası ve tezahürüdür (...), başından beri sosyalist bir nitelik taşımaktadır.”⁴³

Komünist rejimde halk ve demokrasi kavramları, rejimin kendine özgü kullanımlarıyla dikkat çekmektedir. Örneğin “halk” kavramı, sadece emekçi sınıfı kapsayan sınıfsal bir kategoriye indirgemektedir. Aydın kesim de, ancak işçi- köylü

⁴⁰ Znepolski, a. g. e. , s. 136.

⁴¹ Znepolski, a. g. e. , s. 137.

⁴² Znepolski, a. g. e. , s. 139.

⁴³ Znepolski, a. g. e. , ss. 139- 140.

kökenli olmak kaydıyla halktan sayılır. Dolayısıyla “halk karşıtı” ve “devlet karşıtı” olarak damgalanan muhalif gruplar, halktan ayrı bir unsur olarak telâkki edilerek devre dışı bırakılmak istenmektedir. “Emek” kavramıyla kastedilen ise, öncelikle kol gücüne dayalı çalışma şeklidir. Rejimin en popüler sloganlarından biri: “çalışmayan yemesin”, bu anlayışı ifade etmektedir. Fiziksel emek harcamayan kesimlerin- varlıklı sınıfın lüzumsuzluğuna gönderme yapan bu yaklaşım, 1971 Anayasası’nda da yerini bulmuştur:

“Madde 59: Çalışabilir durumda olan her vatandaş, kendi yetenek ve becerilerine göre topluma yararlı bir işle uğraşmakla yükümlüdür. (...) Madde 60: Vatandaşlar, sosyalist mülkiyeti, sosyalist rejimin dokunulmaz temeli olarak, korumak ve çoğaltmakla yükümlüdür.”⁴⁴

“Halk” ve “demokrasi” kavramları gibi, Bulgaristan yönetiminin siyasi terminolojisinde “cumhuriyet” kavramı da ideolojinin ilkelerine uyarlanarak yeni bir anlam kazanmıştır. Komünist sistem, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’nden, eşitlik ve refah fikirlerini alarak, bunları, halkın organik birliğinin yeniden sağlanması anlamında, yeniden formüle etmiştir. Cumhuriyetçilik anlayışının prensiplerini tersine çevirmek için, yine bu anlayışın evrenselliğinden yararlanan iktidar, gerçek bir halk demokrasisini kurmakla övünmektedir. Fakat bu, sadece emekçi sınıfın cumhuriyetidir, halktan dışlanan kesimlerin değil.⁴⁵

Komünist dönem boyunca yürütülen propaganda, topluma ideolojiyi aşılama ve kitleleri yönetmede çok önemli bir yere sahiptir. Yeni bir üretim ve toplum biçimi yaratmak için, mevcut toplumsal ilişkilerin tamamen ortadan kaldırılması gerekmektedir. Diğer yandan, 1989 sonrası literatürde bir çeşit “devlet kapitalizmi” olarak tanımlanan sosyalizmde, sözleşmeye dayalı kapitalist üretim ilişkilerinin eşitsizliği reddedilirken, aynı eşitsizlik, başka bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim ortak mülkiyet sisteminde, işçiler yine sermayeye bağlı konumdadır. Üstelik kendisini temsil eden devletin hizmetindeki bir işçi, doğal olarak, hiçbir bireysel hak iddiasında bulunamamaktadır.⁴⁶ Resmi söylemde ise, halk devletin değil, devlet halkın hizmetindedir:

⁴⁴ **Bilgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti**, “Konstitutsiya na Narodna Republika Bılgariya ot 1971 g.”, (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin 1971 Anayasası), Sıst. Veselin Metodiev- Lıçezar Stoyanov, İzd. “Petr Beron”, Sofya, 1990, s. 66.

⁴⁵ Znepolski, a. g. e. , s. 143.

⁴⁶ İvaylo Znepolski, “Konsensusna Diktatura i Sotsialnata i Baza: Korumpirane na Masite” (Konsensus Diktası ve Sosyal Temelleri: Kitlelerin Yozlaşması”, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, s. 397.

“Madde 2: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde tüm egemenlik halktan kaynaklanmaktadır ve halka aittir. (...) Madde 3: Devlet, halka şu şekilde hizmet etmektedir: Halkın çıkarlarını ve sosyalist kazanımlarını koruyarak; insanın özgürce gelişmesini sağlayarak, haklarını güvence altına alarak (...)ve SSCB ile dostluk, işbirliği ve dayanışmayı geliştirip güçlendirerek (...) Madde 4: Sosyalist devlet, sosyalist toplumun komünist topluma dönüşmesi için çalışmaktadır.(...) Madde 5: Siyasî sistemin üzerine kurulduğu ve hareket ettiği temel prensipler; halk bağımsızlığı, egemenliğin birliği, demokratik merkeziyetçilik, sosyalist demokrasi, yasallık ve sosyalist enternasyonalizmdir.”⁴⁷

İktidarın terminolojisinde yer alan “cumhuriyet” ve “demokrasi” gibi kavramları ancak, dönemin ideolojik mantığı içinde kavramak mümkündür. Bunların kullanım biçimleri, modern demokrasi ve Cumhuriyet fikrinden çok, komünist ideolojiyi yansıtmaktadır:

“Bulgaristan bir Sovyet Cumhuriyeti olmayıp bir Halk Cumhuriyeti olacaktır ve bu Cumhuriyette sevk ve idarede halkın muazzam çoğunluğu, yani işçiler, köylüler, zanaatçılar ve halk aydınları rol oynayacaktır. Halk Cumhuriyeti’nde büyük muhtekir kapitali ve siyasî, ahlaki bakımdan çürümüş ve iflas etmiş burjuva yüksek sosyetesinin teşkil ettiği bir azınlık değil, halkın emekçi çoğunluğu, topluma fayda getiren emeğin insanları esas, en mühim amili teşkil edecektir (...) Bu Cumhuriyet, rezil monarşizm, faşizm ve büyük Bulgar şovenizmi mazisine dönülmesine hiç açık kapı bırakmayacak ve memleketimizin gelişmesi, insanın insan tarafından her türlü istismarına son verilinceye kadar emin olarak yükselmesi için lazım gelen bütün yasamalı, siyasî, ekonomik, maddi ve kültürel teminatlar sağlayacaktır.”⁴⁸

Parti liderlerine göre sosyalist sistemin gelişmesi, “gerici burjuva güçleriyle” sürekli bir mücadele şeklinde olacaktır. Bu mücadele ruhu, topluma durmadan aşılansak, devrimin “onurlu ve haklı davası” telkin edilmektedir:

“Partimizin idaresi altında, kapitalist irticanın geçmişi geri getirmek maksadıyla giriştiği teşebbüse karşı,(...) kapitalist sınıfın ekonomik üslerine radikal şekilde el konmadan (...) emekçilerin refahının yükselmesi düşünülemezdi. Bulgaristan’da yapılan tecrübe de, Lenin’in görüşünü doğrulamıştır (...) Kapitalizmin esaslarına dokunulmadan, sosyalizme doğru adım atılmada, ileri gidilemezdi (...) Sosyalizm yolunda memleketimizin planlı gelişmesini kesin olarak pekiştiren en önemli devrimci iktisadi tedbir, endüstrinin millileştirilmesidir.”⁴⁹

⁴⁷ **Bulgarski konstitutsii i konstitutsionni proekti**, “1971 Anayasası”, ss. 57- 58.

⁴⁸ Dimitrov, a. g. e. , s. 84.

⁴⁹ Dimitrov, a. g. e. , ss. 176- 180.

3. Bir Meşrulaştırma Aracı Olarak Antifaşist Söylem

Komünist yönetimin temel meşrulaştırıcı sembollerinden biri de, antifaşist söylemdir. “Faşist”- “antifaşist” karşıtlığı, hem genel olarak komünist ideoloji, hem Sovyet sistemi, hem de BKP yönetimi, “demokrasi” fikrini bir paravan olarak kullanmaktadır. Nitekim “komünist demokrasi” söylemi sayesinde, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra itibar kazanan SSCB’, kapitalizmin tek muhalifi olarak ortaya çıkmıştır. Faşizm karşıtlığı ise, yine aynı savaş sonrası koşullarda tüm Avrupa’da toplumsal düzenin değişimini getirecek, devrimci bir teori olarak yükselmiştir. Komünistler de genel olarak kendilerini, faşizmin en büyük düşmanları ve demokrasinin savunucuları ilân etmişlerdir. Böylece komünizm, uluslararası arenada büyük bir kurtuluş fikri haline gelmiştir.⁵⁰ 1941 yılında, Parti Merkez Komitesi yetkililerinin Bulgar halkına bir hitabında şu sözler geçmektedir:

“Faşizmin SSCB’ne karşı giriştiği bu savaştan daha haydut, daha emperyalist ve daha karşı- devrimci bir savaş, tarih boyunca görülmemiştir. Ve aksine olarak, Sovyet halklarının faşist istilâsına karşı giriştikleri ve bütün dünya halklarının geleceğini, sonucuyla tayin edecek olan bu savaştan daha adil bir savaş olamaz. (...) Büyük çoğunluğu ile Sovyet halklarına sevgi besleyen ve daha iyi bir gelecek ile bütün umudunu Sovyet halklarına bağlayan Bulgaristan halkının önünde, (...) Alman faşizminin bizim topraklarımızdan ve ordumuzdan yararlanarak, yağmacı maksatlarına varmasına meydan vermemek gibi büyük bir ödev durmaktadır.”⁵¹

1946 tarihli bir nutukta geçen şu ifadeler de, antifaşist söylemin önemini ortaya koymaktadır:

“Kurtarıcı ve yenilmez Vatan Cephesi davasının galebesi uğrunda, irtica ve faşizme karşı İleri! (...) Vatan Cephesi, Halk Cumhuriyeti’nin kurulması gayesiyle irticaya karşı, faşizm kalıntularına karşı, (...) bir bütün olarak, halkımızın bütün faşist aleyhtarı, demokratik, gelişmiş kuvvetlerinin birliği olarak çıkmaktadır.”⁵²

Bulgaristan’da 9 Eylül 1944’ten sonraki yıllarda “faşist” kavramı, tüm rejim karşıtlarını damgalamak için kullanılmaya devam etmiştir. Alman işgalcilere karşı nefreti, tüm burjuva sınıfına kapsayacak şekilde genelleştiren parti, bu şekilde proleter devrimin davasını yüceltmeye çalışmaktadır. Böylece “faşist” kavramı, sınıf düşmanlığının ideolojik bir kılıfı haline dönüşerek, kitlelerin seferber edilmesi için gerekli olan motivasyonu

⁵⁰ Dimitrov, a. g. e. , s. 116- 117.

⁵¹ Dimitrov, a. g. e. , s. 156.

⁵² Dimitrov, a. g. e. , s. 88.

sağlamaktadır. Devrimin ardından, resmi söylemden hiç düşmeyen yoksul- zengin, işçi- burjuva karşıtlığı, artık tek başına bir ideoloji olarak işlev görmeye başlamıştır. Bu nedenle, ülkede burjuva unsuru kısa sürede ortadan kaldırıldığı halde, “antifaşist mücadele” propagandası, rejimin sonuna kadar devam etmiştir.⁵³

Köylü kültürün baskın olduğu Bulgaristan’da, hükümetin durmadan körüklediği burjuva düşmanlığı, kapitalist yaşam biçimine karşı bir tahammülsüzlüğü ifade etmektedir. Şehir kültürüne özgü giyim kuşam, beslenme, eğlence alışkanlıkları ve davranış tarzları, sıradan halka yabancı ve “yozlaştırıcı” olarak nitelendirilmekte ve bunlara karşı şiddetli bir mücadele verilmektedir. Tüm bu alışkanlıklar, “burjuva- faşist” yaşam biçimine atfedilmektedir. Faşizm imgesinin bu şekilde genelleştirilmesi, iktidara önemli bir meşruiyet zemini sağlamaktadır. Antifaşist olmak için, eski kapitalist düzenin toptan reddetmek ve Sovyetler Birliği’ne bağlılık göstermek yeterlidir. Aksi görüşte olan herkes, doğal olarak, düşman cephede yer alacaktır. Böyle kişiler, özellikle takip edilerek, aile, akraba, hatta eş dost çevresiyle birlikte “potansiyel suçlu” olarak damgalanmaktadır.⁵⁴

Komünist yönetim tarafından kavramların kasıtlı olarak çarpıtılarak kullanılması, rejimin meşru ve güçlü gösterilmesi adına sıkça başvurulan bir yöntemdir. Ne var ki bu yöntem, toplum psikolojisinde kalıcı hasarlara yol açmaktadır. Nitekim insanlar, içeriği boşaltılmış belli kavramları, asıl anlamını bilmeden, rastgele kullanmakta ve içinde yaşadıkları dünyayı da aynı zihin bulanıklığı içinde algılamaktadır.⁵⁵ Bu durum, doğal olarak, resmi propagandanın, toplumu “aydınlatma” görevini büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

B. REEL SOSYALİZM

1. Sovyet Rusya’nın “Dünya Sosyalist Topluluğu” Projesinde Reel Sosyalizm

“Reel sosyalizm” kavramı, genel olarak, klâsik Marksist teoriden uygulama itibarıyla farklılaşan örnekler için kullanılmaktadır. Sovyetler’de ve diğer sosyalist ülkelerde yaşanan rejimlerin, Marksist- Leninist çizgiden uzaklaşarak kendine özgü bir

⁵³ Znepolski, a. g. e. , ss. 118- 122.

⁵⁴ Znepolski, a. g. e. , ss. 123- 124.

⁵⁵ Znepolski, a. g. e. , ss. 124.

uygulama biçimiyle ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu nedenle söz konusu ülkelerdeki sistemi tanımlamak için “reel sosyalizm”, “devlet sosyalizmi” gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Bu kavramlarla tanımlanan siyasî rejimin temel özellikleri; politikanın ekonomiye göre öncelik kazanması, ülkenin “nomenklatura” denilen bir iktidar elit tarafından yönetilmesi ve gerçekte toplumun veya üreticinin çıkarlarından hareket edilmesi gerekirken, parti diktasına başvurulmuş bir düzendir.⁵⁶

Bu genel tanımın dışında, kavramın, mevcut koşullara göre bazı özel kullanımları söz konusudur. Reel sosyalizm, Doğu Avrupa’da, 1970’lerin başında kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasının tamamlandığı ve komünist yönetimlerin kesin olarak yerleşmiş olduğu bir dönemi ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, bu terim, Üçüncü Dünya ülkelerinde, Sovyet desteğiyle yürütülen bağımsızlık mücadeleleriyle de yakından ilgilidir. Emperyalizm karşıtı Marksist söylem, gerçekte bu ülkelerin yaşam koşullarına pek uymadığından, etki alanını genişletmek isteyen SSCB, sosyalizmin daha pratik- araçsal bir kullanımına ihtiyaç duymuştur. 1969’da Moskova’da gerçekleşen Komünist ve İşçi Partilerinin Uluslararası Toplantısı’nda, “sosyalizmin dünya sistemi” ile ilgili tasarımı farklı toplumlarda hayata geçirmenin zorlukları üzerinde durulduğu görülmektedir. Görüşmeler sonucunda, bir çözüm yolu olarak, “reel sosyalizm” kavramı ortaya atılmıştır. Komünizmin bir ön aşaması olarak, sosyalist sisteme farklı yollardan geçilebileceği fikrine dayanan bu kavram, Marksizmin, her ülkede işlevsel hale getirilmesini kolaylaştırmaktadır. “Dünya sosyalist topluluğu” hayalinden esinlenen bu fikir, tüm Doğu Avrupa ülkelerinde yansımaları bulacaktır. Fakat “reel sosyalizm” terimi, ilerleyen yıllarda daha çok “zafer kazanmış sosyalizm” anlamında kullanılmaya başlayacaktır. Komünist yönetimlerin, “gelişmiş sosyalizm”, “gelişmiş sosyalist toplumun ileri aşaması” gibi ifadeleri, “reel sosyalizm” ile eşdeğer tutması, mevcut düzeni meşru gösterme çabasından kaynaklanmaktadır.⁵⁷

2. “Reel Sosyalizm”in Bulgar Yorumu

Diğer Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Bulgaristan’da da, “reel sosyalizm” kavramı, sosyalizmin- ideal refah düzeninin, hayalden gerçeğe başarıyla taşınmış olduğuna

⁵⁶ Gordon Marshal, “Reel Sosyalizm”, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 613.

⁵⁷ Znepolski, a. g. e. , ss. 255- 257.

dair bir bildiri niteliği taşımaktadır. Böylece iktidar, başlangıçta halka vaat ettiği bir geleceği, artık hâlihazırda sunmuş olduğunu ilân etmektedir. Öyle ki toplumun, bütünüyle sosyalist dünyanın gerçekliği içinde yaşadığını kavraması gerekmektedir.⁵⁸ Bu yüzden resmi yayın ve tüm propaganda araçlarında “sosyalist yaşam biçimi”, “sosyalistçe yaşama becerisi”, “refah programı” gibi ifadeler, aşırı bir sıklıkla kullanılmaktadır.⁵⁹

Toplum, bir yandan reel sosyalizmin sunduğu imkânlardan yararlanırken, diğer yandan başka ülkelerde, başka türlü ve daha gelişmiş sosyalizm örnekleri olduğunu öğrendikçe, içinde bulunduğu düzeni yavaş yavaş sorgulama içine girmeye başlayacaktır:

“O dönemde dışarıdaki hayatı nasıl hayal ediyordunuz veya düşünüyor muydunuz? Ben düşündüğüm var da, ben devamlı yabancı radyoları dinliyordum. Türkiye radyosunun Türkler için yaptığı programları dinliyordum. Sonra “Doyçe Vele”yi dinliyordum. BBC’yi dinliyordum, oranın haberlerini. Ben devamlı onları dinlemişimdir. Aaa, kaçan Bulgarlar vardı yani o İngiltere’ye filan. Onları dinliyordum. Ama tasavvur etmek farklı. Bilmediğin bi şeyi nasıl tasavvur edersin, özgür bir hayatı? Yani burada bir çürüklük var diye düşünüyorsunuz, ama anca bu çürüklük ne kadar, nereye kadar, nasıl olduğunu bilemiyorsunuz Bulgaristan için. Dış devlet, yani dış ülkelerde dış halklarla hayat başka olduğunu, yani o halkların hayatın başka olduğunu düşünebiliyorsunuz ama ne biçim değişik olduğunu bilemiyorsunuz. Ben Rusya’ya kadar, Peterburg’a kadar gitmişim. Rusya’yı gördüm, Rumanya’yı gördüm, yani sosyalist devletleri veriyorlardı. Ama onların bizden de farklı yaşadıklarını görüyorsunuz yani. Bazılarının özgürce düşünmeleri veya Yugoslavya’ya kadar gidesin. Yugoslavya’daki Sırp’ların yaşantısı bizden daha farklı. Meselâ Macaristan’a gidebiliyorsunuz, Macarlar da bizden daha farklı. Sosyalist devleti olmuş olsa da bizden daha farklı yaşadığını görüyorsunuz. O zaman diyorsun ki, demek ki başka ülkenin insanları bizden daha iyi de yaşayanlar da var olduğunu düşünebiliyorsunuz ama uı, kapitalist devletleri de olanları nasıl olduğunu bilmiyorduk.”⁶⁰

Komünist rejimin ilk yıllarında Bulgar yöneticiler için, Marksizm’in sunduğu “ideal sosyalist toplum” düşüyle pratik gerçekleri bağdaştırma konusunda herhangi bir sorun söz konusu değildir. Ancak ilerleyen dönemlerde bu konu, ciddî bir sorun halinde kendini dayatacaktır. Dolayısıyla yönetim, topluma aşlamaya çalıştığı “dünya proletaryası” mitini somut olarak gerçekleştirmekte zorluk çekmeye başlayacaktır. “Reel sosyalizm” kavramı, tam bu zor anda imdada yetişen bir kurtarıcıdır. Yeni düzenin yerleşmesi ve hayatın rutin akışına girmesiyle, klâsik Marksist modelin aynen takip edilemeyeceği artık anlaşılmıştır. Başlangıçta, mevcut koşulların getirdiği problemler, rejimin henüz geçiş aşamasında olmasıyla açıklanırken, 1960’lı yıllardan sonra bu bahane

⁵⁸ Znepolski, a. g. e. , ss. 257- 258.

⁵⁹ Bkz. Ek. I, Foto 13, 14, 15, 18.

⁶⁰ Nergis İmamoğlu, E. H. İle Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

artık inandırıcı olmaktan çıkmıştır. Nitekim toplumsal düzen, bir türlü vaat edilen düzeye ulaşamamış ve ilk dönemde kitleleri coşturan sloganlar, içi boş klişelere dönüşerek eski gücünü yitirmiştir. Bu yüzden, insanların gerçek gereksinimlerine cevap veremeyen rejim, “reel sosyalizm” maskesinin altına gizlenmeye başlamıştır. Yaygın olarak kullanılan “gelişmiş sosyalizm” terimi de, siyasî çevrelerde artık, komünizme bir geçiş aşaması olarak değil, Marksizm’in öngördüğü modelden ayrı, başlı başına bir siyasî- toplumsal örgütlenme şekli olarak tanımlanır olmuştur.⁶¹ Anlaşıldığı kadarıyla, Bulgaristan Komünist Partisi, öngörülen hedeflere ulaşamayınca, gücünü ayakta tutmak için yeni formüller icat etmeye girişmiştir. “Reel sosyalizm” kavramı da, dönemin sonuna kadar içi bir türlü doldurulamayan boş bir slogan olarak kalacaktır; çünkü sonuç itibarıyla ülkenin durumu, “gelişmiş” veya “reel sosyalizm” düzeninden çok, iktidarın gittikçe yönetmekte zorlandığı toplumsal bir krize işaret etmektedir.⁶² Gerçeğin tüm çıplaklığıyla ortaya çıktığı 1989 sonrasında ise, Bulgaristan’da fiilen uygulanan rejimin, hiçbir zaman başta verilen vaatlerle ve Marksist ilkelerle uyuşmadığı açıkça anlaşılmış olacaktır.

IV. BULGARİSTAN’DA SOSYALİST DEVRİM VE MODERNLEŞME

A. SOSYALİST DEVRİMİN ANAYASAL TEMELLERİ

Bulgaristan’ın ilk komünist lideri G. Dimitrov, 1947 Dimitrov Anayasası’nda da yer alacak olan, rejimin temel ilkelerini şöyle tanıtmaktadır:

*“İşçi sınıfı nasıl ki, köylülerle birlikte Vatan Cephesi’nin ve 9 Eylülünden sonra kurulan halk idaresinin temeli, granit temelidir (...) Bir buçuk yıl içinde halk idareimiz bütün sahalarda: memlekette demokratik esaslar dâhilinde yeni baştan kurulması işinde de, halk ekonomisi sahasında da, emeğin korunması ve işçi sınıfı ile genel olarak Bulgaristan emekçilerinin maddi ve kültürel seviyesinin yükseltilmesi sahasında da bir hayli işler bitirdi (...) Önümüzde bir halk cumhuriyeti meydana getirmek görevi durmaktadır. Karanlık maziye dönülmesine karşı bütün maddi, siyasi, kültürel ve manevi garantileri verebilecek bir Halk Cumhuriyeti; aç gözlü, muhtekir, tufeyli kapitale yer verilmeyeceği, başıboşlara, muhtekirlere, halkı soyanlara (...) yer olmayacağı bir Halk Cumhuriyeti; **Bizde emek kesin ve ulu bir amildir** hükmünü kesin olarak takviye edecek bir Halk Cumhuriyeti ve, çalışmaya muktedir olup da çalışmak istemeyen, cemiyete faydası olan emek sarf etmeyen dişlememelidir, prensibinin gerçekleştirileceği bir Halk Cumhuriyeti...”⁶³*

⁶¹ Znepolski, a. g. e. , ss. 260- 261.

⁶² Znepolski, a. g. e. , s. 263.

⁶³ Dimitrov, a. g. e. , ss. 48- 49.

Görüldüğü üzere, yeni toplum düzeninin inşasında takip edilen ilkeler, halkın milli kurtuluşu ile komünist ideolojinin emek anlayışını birleştiren bir sentez ortaya koymaktadır. Nitekim “milli bağımsızlık”, “özgür gelişme ve çalışma” gibi kavramlar, tüm propaganda metinlerinde iç içe geçmiş olarak dillendirilmektedir. Bu söylemde özellikle vurgulanan konu ise, emek sarf etmeyen, yeni düzende yeri olamayacağı görüşüdür. İlk dönemde komünist jargonun, milliyetçi söyleme nazaran ağırlığını koruduğu görülmektedir:

*“Bulgaristan halkı; bizde emeğin kesin bir sosyo- ekonomik amil olacağı, toprağın onu işleyenlere ait olacağı, bütün yeraltı ve yerüstü tabiat servetlerinin bütün halkın malı olacağı; kadının, erkeğin malik olduğu aynı haklara sahip olacağı, gençliğin ise gelişmesi ve sosyal çalışmalarını yürütmesi için geniş bir sahaya sahip bulunacağı durumunu kesin olarak sağlamlaştıracak bir Halk Cumhuriyeti istemektedir. Emekçi halkımız, çalışmaya muktedir olup da çalışmak istemeyen, topluma faydalı emek vermeyi istemeyen yememelidir, halkın maddi, kültürel ve manevi nimetlerinden faydalanmamalıdır, diyen prensibin gerçekleştireceği bir Halk Cumhuriyeti istemektedir”.*⁶⁴

Bulgaristan Komünist Partisi, 1947’de SSCB’de kaleme alınan Dimitrov Anayasası’nı kabul ettikten sonra, büyük bir hızla toplumsal reformların uygulanmasına girişmiştir. Bu reformlardan en önemlisi ise, tarımın kooperatifleştirilmesidir.⁶⁵

Bulgaristan’da ortaya çıkan sosyal- ekonomik yapılanmanın temelleri, yıllar sonra, 1971 Anayasası’nda şu ifadelerle tanımlanmaktadır:

*“Madde 13: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nin ekonomik sistemi sosyalisttir, üretim araçları üzerinde toplum mülkiyetine dayanır, insanın insan tarafından sömürülmesini reddeder ve planlı olarak komünist ekonomiye doğru gelişir.(...) Sosyalist ekonominin gelişimi, toplumun ve özgür bireyin her türlü ilerleyişinin, sosyalist demokrasinin genişletilmesinin, toplum refahının, vatanın kalkınmasının temelidir. (...) Madde 14: Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde mülkiyet biçimleri; devlet (toplu halk) mülkiyeti, kooperatif mülkiyet, toplum kuruluşları mülkiyeti ve özel mülkiyettir(...)Madde 32: Emek, temel sosyo- ekonomik faktördür. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde ‘Herkesten imkânlarına göre, herkese emeğine göre’ prensibi uygulanmaktadır.”*⁶⁶

Genel halk oylamasıyla kabul edilen Anayasanın giriş kısmında ise şöyle bir metin yer almaktadır:

⁶⁴ Dimitrov, a. g. e. , ss. 55- 56.

⁶⁵ R. J. Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Nuray Ekici, JeoPolitika Yay. , İstanbul, 2007, ss. 170- 175.

⁶⁶ **Bilgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti**, “1971 Anayasası”, s. 59.

“BİZLER, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti vatandaşları; özgürlük ve insanlık, halk egemenliği ve toplumun sosyalist inşası adına verilen asırlık mücadeleler içinde oluşmuş büyük devrimci geleneklerin varisleri,1944 yılı Dokuz Eylül Sosyalist devriminin BKP önderliğinde ve kurtarıcı Sovyet ordusunun yardımıyla, Vatan Cephesi’nde birleşmiş işçi sınıfı, emekçi köylü ve halk aydınları tarafından kazanılan tarihi zaferine; Demokratik halk devletimizin başarılı gelişimine, tarihi olarak ortaya çıkan BKP ve BZNS arasındaki fikir ve eylem birliğine; Üretim araçları üzerinde halkın tam egemenliğini getiren ve insanın insan tarafından sömürüsünü ebediyen ortadan kaldıran sosyalizmin zaferine, (...) DAYANARAK, BKP önderliğinde, gelişmiş sosyalist toplum yaratmaya (...), sosyalist demokrasiyi geliştirmeye (...), dünya barışına katkıda bulunmaya (...) kesin KARARLI OLARAK, toplu halk oylamasıyla bu ANAYASAYI KABUL ETTİK...”⁶⁷

Bu ifadelerle bakıldığında, komünist yönetimin dayandığı ve halka aşlamaya çalıştığı ilkeler açıkça ortaya çıkmaktadır. Halk adına yöneten bir parti olarak kendini tanıtan BKP’nin meşruiyeti, neredeyse yarım asır boyunca bu söylemin gücüne dayanacaktır.

B. SOSYALİST DEVRİMDE VATAN CEPHESİ

Sosyalist devrimden önce Bulgaristan, toplumsal ve ekonomik açıdan son derece ağır bir tarihi mirasla karşı karşıyadır. Yoksulluk ve bezginlik içindeki toplum, yeni bir kurtarıcıya ihtiyaç duymaktadır. Henüz savaş yıllarında ortaya çıkan bu kurtarıcı ise, Vatan Cephesi olacaktır.⁶⁸ Vatan Cephesi’nin, halkı Hitler askerlerinden kurtarma dışındaki temel görevleri, şu şekilde sıralanmaktadır:

“Vatan Cephesi’nin görevi, halk servetini ve halk emeğini yabancıların el koymalarından korumak ve Bulgaristan’ın hür ve bağımsız bir memleket olarak, iktisadi bakımdan doğru bir şekilde gelişmesini sağlayacak şartlar yaratmak, halkın geçimini, emekçi şehirli ve köylü halkın çalışmasını, gelirini ve insan gibi yaşamasını sağlamaktır (...) Halkımız için zaruri olan bu görevlerin gerçekleştirilmesi, Vatan Cephesinin kurtarıcı siyasetini metanet ve sebatla uygulamaya muktedir gerçekten milli bir hükümetin bir an önce kurulmasını gerektirmektedir (...) Bütün Bulgaristan halkının irade ve desteğine dayanan bu hükümet, Büyük Millet Meclisi’nin çağırılmasını sağlayacak şartları da hazırlayacaktır ve bu meclis Bulgaristan’ın gelecekteki idare şeklini tayin edecek ve vatanımızın hürriyeti, bağımsızlığı ve gelişmesi bakımından gereken yasal ve maddi garantileri sağlayacaktır. (...) Biz, sosyalizm yolundaki gelişmemizin genel perspektifini hiçbir zaman gözden kaçırmış değiliz. Biz, faşizmin yok edilmesinin, Vatan Cephesi programıyla, 17 Temmuz 1942’de ilan edilen bir sıra ıslahatı yerine getirmenin, son hedefimiz olan sosyalizmle ayrılmaz şekilde bağlı olduğuna daima inanmış bulunuyoruz. (...) 1946 yılının sonuna doğru, Vatan Cephesi programı, 1942’de ilan edilen ve 9 Eylül’den sonra da ilk Vatan Cephesi hükümeti beyannamesinde somut hale getirilen başlıca hatlarıyla, artık gerçekleşmiş

⁶⁷ **Bilgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti**, ss. 55- 56.

⁶⁸ Dimitrov, a. g. e., ss. 5- 6.

bulunuyordu. (...) Halk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ve iki yıllık iktisat planının hazırlanmış olmasıyla, biz artık fiilen ilk Vatan Cephesi programından daha ileri gitmiş bulunuyorduk. 9 Eylül'de başlamış olan devrimci değişiklik seyrinin gelişmesi işi, büyük kapitalist özel mülkiyetin tasfiye edilmesi,(...) devlet cihazının kökten değiştirilmesi ve buna uygun olarak sosyalizme doğru hareket perspektifleri açıkça çizilmiş olan yeni Vatan Cephesi programının hazırlanması (...) Parti önderlik rolünün bundan sonra da var kuvvetlerle takviye edilmesi için kesin tedbirler alınması lüzumu ile amansız olarak göğüs göğse geliyordu.(...) Bu durumda da Marks- Lenin bilgisi prensiplerini kavramanın, bu prensipleri, sosyal gelişmenin her safhasında bir faaliyet rehberi olarak dürüst ve zamanında uygulama ustalığından daha kolay olduğu gerçeği yine doğrulanmış oluyor.”⁶⁹

Komünist yönetimin ilk yıllarında siyasî bir koalisyon halinde ortaya çıkıp başka partileri de bünyesinde birleştiren Vatan Cephesi, 1948 yılından itibaren bu niteliğini yitirerek, kitlesel bir örgüt halinde, yeniden yapılandırılmıştır. Rejimin temel desteği olan Vatan Cephesi, bu yıldan sonra faaliyetlerini yeni bir isim altında, Birleşik Toplumsal Siyasî Teşkilât- Vatan Cephesi olarak sürdürmüştür. Zamanla bu teşkilâtın içine, Bulgaristan Halk Kadın Birliği, Avcı- Balıkçı Birliği, Kızıl Haç, Halk Okuma Evleri Birliği gibi kuruluşlar da katılacaktır.⁷⁰

1944' ten sonra Vatan Cephesi teşkilâtına verilen öncelikli görevlerden biri, ülkedeki cehaleti ortadan kaldırmak ve özellikle Türk ve diğer azınlık grupları eğitme- aydınlatma faaliyetleridir. Burada eğitimden anlaşılan, sadece okuma- yazma değil, siyasetten sağlığa kadar, partinin ilkeleri doğrultusunda yeni bir “sosyalist insan tipi” yaratma çabasıdır. Bu kitlesel eğitim projesi, dönemin sonuna kadar tamamen Vatan Cephesi'nin kontrolü altında uygulanacaktır. 1950'lerin sonunda hedeflere geniş ölçüde ulaşılmış olup, 1956 Nisan Plenumu'ndan sonra artık “yurtseverlik” eğitimi ön plana çıkacaktır.⁷¹

1950- 1960'lı yıllarda yargı organlarının yetkilerinden bir kısmı, yeni oluşturulan “yoldaş mahkemeleri” ne devredilerek, yenilikçi faaliyetlerin denetimine bizzat halkın katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Resmi kuralların dışına çıkanları topluluk önünde damgalama gibi cezalar veren bu kuruluşlar, sosyalist demokrasinin ve halkın kendi kendini yönetiminin bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Gerçekte ise yoldaş mahkemeleri, bağlı oldukları Vatan Cephesi'nin, toplumun en derin katmanlarına nüfuz

⁶⁹ Dimitrov, a. g. e. , s. 178.

⁷⁰ Mihail Gruev, “Politiçeskoto Razvitie na Bılgariya Prez 50'te- 80'te Godini na XX vek” (XX. Yüzyılın 50'li- 80'li yıllarında Bulgaristan'ın Siyasi Gelişimi), **İstoriya na NRB: Rejimit i Obştestvoto, İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, CİELA, Sofya, 2009, ss. 153- 154.

⁷¹ Gruev, a. g. m. , s. 155.

etmesine aracılık etmektedir. Öyle ki arkadaşlık ve komşuluk ilişkileri gibi özel alanlara kadar sokulan resmi denetim, bireyleri sürekli kontrol altında tutmaktadır. İkazdan teşhir etmeye kadar, farklı yöntemlerle cezalandırılan ayyaşlık, komşular arsında düşmanlık ve dedikodu gibi davranışlar, “yozlaşmış yaşam tarzı” olarak damgalanmaktadır. Toplumun ahlâkî değerlerini korur gibi görünen bu uygulama, aslında halk arasında güvensizliği tetiklemekte ve herkesin en yakınından bile şüphe duymasına neden olmaktadır. Nitekim bireylerin en önemli vatandaşlık görevlerinden biri de, etrafında veya ailesinde gördüğü herhangi bir “yanlış” anında yetkililere haber vererek partiye sadakatini kanıtlamaktır ⁷²

1957 yılında itibaren Vatan Cephesi, toplumda “burjuva taassubu” kalıntılarını temizleme ve ateist eğitim faaliyetlerini denetleme görevini de üstlenmiştir. “Ateist Evi” adıyla ortaya çıkan birimler, daha sonra “Sosyalist Yaşam ve Kültür Evi” adını alacaktır. Ayrıca Vatan Cephesi, Nisan ayında gerçekleşen ve “Lenin Cumartesileri” olarak bilinen hafta sonu toplu temizlik faaliyetlerini (yerleşim alanları, park ve okul bahçelerinin temizlenmesi) de yönetmektedir. Komünist sistemin yıkılışına kadar ayakta kalan ve temel işlevi, “halkın yurtseverlik ve komünizm yolunda yetiştirilmesi” olan bu kurum, rejimin tüm yaşam alanlarına nüfuz etmesini sağlamaktadır. Vatan Cephesi, 1970- 1980’li yıllarda, siyasî ve toplumsal alandaki tüm değişimleri yönetmekle beraber, 1984’te “Yeniden Doğuş” politikasında da merkezi bir rol oynayacaktır. ⁷³

C. EKONOMİK VE TOPLUMSAL DEVRİMLER

1. Sosyalist Bir Devrim Projesi Olarak Kolektifleştirme

Bulgaristan’da Komünist Partisi’nin iş başına geldiği dönemde, egemenlik kuracak isteğe ve potansiyele sahip bir proletarya sınıfı mevcut değildir. Bu durumda devletin yapabileceği tek şey, ideolojinin ihtiyaç duyduğu koşulları sunî olarak yaratmaktır. Toplumun çoğunluğunu oluşturan köylü nüfusu bir işçi sınıfına dönüştürmek için ise, ilk önce çiftçinin toprağını elinden almak gerekecektir. Böylece köylü, devletin hizmetine girecek ve bundan sonraki hayatının güvencesi, işlediği toprak parçasına değil, devlete bağlı olacaktır. Bu durum, aynı zamanda köylü halkın değerler sisteminde de köklü bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Yeni rejimin hedefleri açısından bakıldığında bu

⁷² Gruev, a. g. m. , ss. 155- 156.

⁷³ Gruev, a. g. m. , s. 156.

uygulama, sosyalist modernleşme sürecinin doğal bir zorunluluğudur ve toplumun, “adalet ve refahın hüküm sürdüğü aydınlık bir geleceğe” taşınması hedefine yöneliktir.⁷⁴

Kolektifleştirme projesinde amaç, sadece mülkiyet biçimini değil, tüm toplumu değiştirmektir. Komünist Partisi’nin genel politikasının önemli bir yönü olan bu tasarı, dönemin diğer uygulamaları içinde en kapsamlı olanıdır. Kolektifleştirme yöntemi, Sovyet sisteminden aynen ödünç alınmış olsa da, Bulgaristan’ın kendi iç koşulları da bu süreç üzerinde etkisini gösterecektir.⁷⁵

Bulgaristan’da 9 Eylül 1944 sonrasında, nüfusun çoğunluğu köylülerden oluşmaktadır. Küçük toprak sahipleri arasında paylaştırılmış bulunan topraklarda genellikle tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetleri yaygındır. Üstelik hala ilkel üretim araçları ve yöntemleriyle işlenen topraktan elde edilen verim, yeterli olmaktan çok uzaktır. Köylünün durumunu iyileştirme çabaları, Birinci Dünya Savaşı’ndan itibaren görülmeye başlasa da, bunlar kalıcı bir sonuca ulaşamamıştır. Tarımda modernleşmenin uzun yıllar boyunca bir türlü gerçekleştirilememiş olması, yeni Sovyet tipi kolektifleştirme için uygun bir ortam sağlamıştır. Sovyet kolhoz sistemine geçilmesi, yeni rejim tarafından kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmektedir. Ayrıca bu sistem, ülke için çok da yabancı değildir. Nitekim daha 1939 yılında deneme amaçlı ilk kolektif birliklerin kurulduğu bilinmektedir. Bu birlikler Sovyet kolhoz modeline yakın nitelikte olsa da, bu dönemde özel mülkiyetin tamamen kaldırılması söz konusu değildir. Ancak 1944’ten sonra Sovyetler’deki örneğin aynen uygulanmasına girişilecektir. Aynı yıl içinde ilk kooperatifler kurulmuş, fakat bunların sayısı 1948 yılına kadar oldukça sınırlı kalmıştır.⁷⁶

1948 yılının başında yönetim, sosyalist tipi köy ekonomisinin tek alternatif olduğunu açıkça ilân ederek toplu kolektifleştirmeye girişmiştir. Bu amaçla Şubat 1948’de özel mülkiyet sahiplerinden ağır tarım araçlarının alınmasına dair bir kanun çıkarılmıştır. Aynı yılın Mart ayında ise, kooperatiflerin her türlü kontrol ve denetimi Tarım ve Orman Bakanlığı’na bırakılmıştır. Yapılan yeni düzenlemelere göre TKZS’ye üye olanların elindeki mal ve toprakların sadece bir kısmını değil, tamamını teslim etmesi gerekmektedir. Oysa o zamana kadar köylü, devlet kooperatifine girse bile, kendine ait

⁷⁴ Migev, a. g. m. , s. 137.

⁷⁵ Mihail Gruev, “Kolektivizatsiya i Sotsialna Promyana v Bılgarskoto Selo, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, CİELA, Sofya, 2009, s. 338.

⁷⁶ Gruev, a. g. m. , ss. 339- 340.

olan bir miktar toprağı da işleyebileceğini düşünmektedir. Gerçekte ise Sovyet kolhoz sistemine gittikçe daha fazla yaklaşan TKZS kuruluşları, özel sektörü yavaş yavaş tamamen devre dışı bırakmayı amaçlamaktadır. 1950 yılının sonuna gelindiğinde, Bulgaristan'da köylü nüfusun %50'si kooperatiflere katılmış durumdadır. Ancak bir yandan halkın hoşnutsuzluğu da giderek artmış ve pek çok köyde ayaklanmalar ortaya çıkmıştır. Filibe, Paşmaklı, Pırvomay kazalarında ve başka pek çok bölgede çıkan bu isyanların sebebi, aşırı baskı ve ağır vergiler nedeniyle 1950- 51 yıllarında köylerde baş gösteren açlıktır.⁷⁷

1953 yılında, Stalin'in ölümüyle birlikte ülkede özel sektör canlanmaya başlamış, fiyatlar üzerindeki sıkı kontrol kaldırılmıştır. Bu yumuşama dönemi, ikinci bir toplu kolektifleştirme girişiminin başladığı 1956'ya kadar devam etmiştir. Temmuz 1956'da alınan bir kararla, kolektifleştirmenin en fazla 3 yıl içinde tamamlanması gerektiği belirlenmiştir. Ayrıca, bu dönemde, kooperatiflere girenlerin yaşam standardını yükseltmek için yeni tedbirlerin alındığı görülmektedir. İlk sırada, özel kullanıma ait topraklardan alınan verginin kaldırılmasıdır. Kooperatif sektörünü güçlendirme yolundaki en önemli adım ise, TKZS (Trudovo Kooperativno Zemedelsko Stopanstvo: Emek Kooperatif Tarım İşletmesi) üyelerine "çiftçi emekliliği" verilmesi kararıdır.⁷⁸

2. Nüfus Politikası

Yeni rejimin iş başına gelmesiyle birlikte öncelik verilen konulardan biri, kadının toplumda aktif hale getirilmesi ve eşit bir statüye kavuşturulmasıdır. Toplu modernleşme projesinin bir parçası olan bu hedef, 1944 yılında çıkarılan özel bir kanunla resmîyet kazanmıştır. Rejimin ilk yıllardan itibaren benimsediği ilerlemeci- modernleşmeci söylem dikkate alındığında, bu girişimin önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim resmi propagandanın büyük bir kısmı da, modern, emekçi ve aktif bir kadın tipi yaratmaya yöneliktir. Komünist yönetimin en çok üzerinde durduğu, genel olarak tüm halkın, özelde ise kadının eğitim seviyesini yükseltme politikasıdır. Ancak eğitim seviyesindeki artışla birlikte, ortalama evlenme yaşı yükselirken, nüfus artış oranında da düşüş görülecektir. Özellikle 1950- 70 yılları arasında yaşanan yoğun şehirleşme nedeniyle doğurganlığın

⁷⁷ Gruev, a. g. m. , ss. 351- 360.

⁷⁸ Gruev, a. g. m. , ss. 351- 352.

azalmasından telaşlanan yetkililer, bu durumu tersine çevirmek için nüfus artışını destekleme politikasına başvurmuşlardır. Böyle bir sorunun, ülke gündeminde daha önce de yer aldığı bilinmektedir. Nitekim 1943 yılında, Halk Meclisi'nde kabul edilen özel bir kanunla, çok çocuklu aileler için vergi indirimleri, maddî destek veya ödüller verilerek doğurganlık teşvik edilmiştir. Bu uygulama yeni rejim tarafından aynen devam ettirilerek, 1951'de "Doğurganlığı ve Çok-çocukluluğu Teşvik Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanuna göre her doğan çocuk için aileye 4000 Leva, altıncı çocuk ve bundan sonrakiler için de 30 000 Leva ikramiye verilecektir. Ayrıca, kadınlarda 21- 45 yaş arası, erkeklerde 50 yaşına kadar evlenmemiş kişilere, "bekâr vergisi" olarak bilinen ek bir vergi getirilmiştir. Bu vergi, evli olduğu halde bir yıl içinde çocuk sahibi olmayan çiftler için de geçerlidir. 1951'de düzenlenen "Çalışma kanunu" ile yapılan düzenlemeler, bu yöndeki girişimleri daha da kuvvetlendirecektir. 1980 yılına kadar yürürlükte kalan bu kanuna, 1968 yılında yeni bir değişiklik getirilerek, çok- çocukluluk, 3 çocuk sayısı ile sınırlandırılmıştır. Buna göre, ilk çocuğun doğumunda 20, ikincisi için 200, üçüncü çocuk için 300 Leva ödeme yapılırken, üçüncü çocuktan sonra doğan her çocuk için sadece 20 Leva verilecektir. Bu daha çok, azınlıklar arasındaki doğurganlığı azaltmaya yönelik bir çabadır. Nitekim TKZS'nin yönetim ve teknik kadrolarında görev almayan kooperatif üyeleri- ki bunlar genelde Müslümandır- üçüncü çocuk için aylık sadece 10 Leva alabilmektedir. Doğurganlığı teşvik yöntemleri sadece maddî yardımlarla sınırlı olmayıp, manevî nitelikte ödüllendirmeler de söz konusudur. Bazı annelere, çocuk sayısına göre "Annelik onuru" madalyası verilmektedir. 1974 yılından itibaren ise 10 veya daha fazla çocuk sahibi olan anneleri, en yüksek derece olan "kahramanlık" nişanı ile ödüllendirme uygulaması başlatılmıştır.⁷⁹

3. Halka Hizmet Politikası

Komünist sistemin savunduğu eşitlik ve sosyal adalet fikri, "yeniden paylaşım ve eşitleme" politikasıyla uygulamaya girmiştir. Bu yönde yürütülen çalışmalarda, merkezi bütçe ve plânlama sistemi, kaynakların sosyal hizmet projelerine kolayca aktarılmasını sağlamıştır. Rejimin halka sunduğu en önemli kazanımlardan biri, başta çalışma hakkının yasal olarak tanınması ve işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Ücretsiz sağlık

⁷⁹ Mihail Gruev, "Demografski Tendentsii i Protsesi v Bılgariya v Godinite Sled Vtorata Svetovna Voyna", *İstoriya na NRB: Rejimit i Obştestvoto*, Red. İvaylo Znepolski, CIELA, Sofya, 2009, ss. 372-375.

hizmeti, ailelere konut temini, anaokullarının yaygınlaştırılması ve çalışanlara tanınan ücretsiz tatil imkânları, toplumsal alanda “halka hizmet” politikasının geniş çaplı uygulamalarından sadece bir kısmıdır.⁸⁰

Bulgaristan’da komünist rejimin sosyal politikası, dönemin uzmanları tarafından şu şekilde tanıtılmaktadır:

“Bulgar Halk Cumhuriyeti’nde sosyal politika, halkın yaşam düzeyinin sürekli yükselmesinin, toplumun çok yönlü ve durmaksızın gelişmesinin, sosyalist sisteminin hızla kurulmasının güçlü kaldıracıdır (...) Bu politika, yalnızca sağlıklı bir ekonomik temele değil, aynı zamanda sağlam bir bilimsel yaklaşıma dayanır (...) Sorunların çözümünü sağlayan Devlet organları ve toplumsal organlar, bir bilimsel araştırma enstitüleri sistemine sahiptirler. BKP Merkez Komitesine bağlı Toplumsal Yönetim ve Bilimler Akademisi, toplumsal süreçler ve sosyal politik alanındaki bilimsel araştırmaların eşgüdümünü sağlayan en yüksek organdır.(...) Çalışma sevinci ve boş zamanların akılcı örgütlenmesi: Sosyalizmde çalışma ağır bir yük olmaktan çıkar ve her insan için yaşamsal bir gereklilik – gelişmesi ve çok yönlü formasyonu için bir gereklilik olur. Bu, çalışmanın niteliğinin optimizasyonu ile, çalışma koşullarının iyileştirilmesiyle ve insanın kavrama biçimi üzerine olumlu bir etkiyle gerçekleşir.(...) Bulgaistan Halk Cumhuriyeti’nde İş Kanunu, dört temel sorunun çözümüne yönelmiştir. Bunlardan ilki, çalışma sürecindeki haklara ilişkindir (...) Çalışma ve, dinlenme hakkı, genel formasyon ve mesleki yeniden eğitim hakkı, dağıtım katılma hakkı, iş güvenliği ve sağlığı hakkı (...) İkinci sorun, işçilerin, kooperatif ortaklarının ve memurların topluma karşı görevlerine ilişkindir. (...) Her yurttaş, sosyalist çalışma disiplinine titizlikle uymak ve iş gününü akılcı bir biçimde tamamlamak zorundadır; yurttaş bütün gücü ve yeteneğiyle bilim ve tekniğin gelişimine (...) katılmak zorundadır. (...) Üçüncü sorun, yönetici ile uygulayıcı, kolektif ile birey, işletmeler ile çalışanlar arasındaki ilişkilerle ilgilidir. (...) 1944 sosyalist devrim zaferinden hemen sonra 8 saatlik iş günü benimsenmiştir. (...) , 1968’den başlayarak, Bulgar Halk Cumhuriyeti beş günlük çalışma haftası uygulamasına başlamıştır(...) Çalışma saatlerinin azaltılması, her zaman, bir toplumun zenginliğinin gerçek ve somut göstergesi olan boş zamanın arttığı anlamını taşımaz. Gerçek boş zaman, toplumsal ve bireysel örgütlenmeye, (...) olanak sağlayan koşulların varlığına bağlıdır (...)Boş zamanın büyük bir bölümünü ev işleri almaktadır (...) Dinlenmeye, kendini yetiştirmeye, kültürel eğlencelere, spora, turizme ayrılıysaydı bu zamanın toplumsal sonucu büyük bir kaynak oluşturacağı açıktır. E işlerinin örgütlenmesi sorununun çözümü, kişinin yetkinleşmesi alanlarına bağlı çok sayıda toplumsal sorunun çözümü anlamını taşır. Bu sorunlar, toplumsal düzeyde hizmetlerle çözülmüştür. (...)Akılcı olmayan her türlü zaman kaybı oradan kaldırılmıştır (...) Boş zamanların insanın fiziksel ve tinsel gelişim sürecini hızlandıracak biçimde kullanılması, toplumun yararınadır (...) sosyalizm koşullarında tatilin örgütlenmesi, çalışanların çalışma yeteneklerinin yenilenmesi ve kişiliklerini geliştirmelerinin bir aracıdır.”⁸¹

⁸⁰ Znepolski, a. g. e. , ss. 229- 230.

⁸¹ Christo Golemanov- Miroslav Popov, “Bulgar Halk Cumhuriyetinin Sosyal Politikası”, çev. Zafer Üskül, **Eskişehir İktisâdi ve Ticarî İlimler Akademisi Dergisi**, C. 14, Sayı 1, (Ocak 1978), Eskişehir, 1978, ss. 380- 385.

Rejimin getirdiği bir diğer önemli yenilik, toplumda okur- yazarlığın yaygınlaşmasıdır. 1946'da Bulgaristan'da halkın % 75,6' sının okur- yazar olduğu tespit edilmiştir. 1950'li yıllarda, özellikle köyleri kapsayan geniş çaplı bir okul inşa projesi uygulamaya girmiş, şehirlerde de pek çok yeni üniversite açılmıştır. Bu dönemde işçi ve köylü ailelerin çocuklarını eğitmek için ayrı bir özen gösterildiği dikkat çekmektedir. Az gelişmiş bölgelerde eğitimin yaygınlaştırılması, üniversitelere girişlerde azınlıklara öncelik tanınması ve diğer teşvik edici uygulamalarla, kısa sürede bilinçli ve eğitimli bir proletarya sınıfının oluşturulması hedeflenmiştir. Yine bu amaçla, kültür- sanat alanı da geniş halk kitlelerine açılarak, daha önce böyle bir fırsattan mahrum olan kesimlerin çok yönlü gelişimine olanak sağlanmışır. Köylerde okuma evleri, sinema salonları açılmış, işçiler için toplu tiyatro, opera ve konser ziyaretleri düzenlenmeye başlamıştır. Bu tür etkinliklerin, dönem boyunca, bir nevi Aydınlanma projesi olarak, büyük bir kararlılık ve hevesle sürdürüldüğu görülmektedir.⁸²

Rejimin getirdiği yenilik ve hizmetler, yaşam standardını önemli ölçüde yükseltmekle birlikte, entelektüel çalışmayla fiziksel iş gücünün neredeyse eşit biçimde ücretlendirilmesi, ciddi bir problem oluşturmaktadır. Uzman, sanatkâr ve aydınlardan oluşan elit kesimin yaşam standardı, genel olarak diğer çalışanlarla aynı düzeydedir. Bu şekilde homojen hale gelen toplumda tek tip bir yaşam tarzı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda eşitlik gerçekten sağlanmış görünmektedir. En azından temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra, kişilerin, kendi gelir durumlarını başkalarıkiyle kıyaslayıp daha fazlasına özenmesi söz konusu değildir. Rejimin kapalılığı, başka ülkelerle, başka yaşam biçimleriyle de karşılaştırma olanağı tanımadığı için, herkes durumundan hoşnuttur veya öyle görünmek zorundadır.⁸³

4. Şehirleşme Politikası

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da nüfus yapısının değişiminde en önemli iki etken, köylerde yürütölen kolektifleştirme faaliyeti ile şehirlerdeki hızlı sanayileşme sürecidir. İç göçler sayesinde şehir nüfusunun artması, komünist döneme özgü bir durum değildir ve gelişmekte olan pek çok ülkede böyle bir olgu gözlemlenmektedir.

⁸² Znepolski, a. g. e. , s. 231.

⁸³ Znepolski, a. g. e. , s. 233.

Ancak Bulgaristan’da sosyalist devrimin- modernleşmenin başlamasıyla birlikte bu süreç aşırı bir hız kazanmış ve zamanla birçok köyün tamamen boşalmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin, 1951- 1975 yılları arasında şehre göç edenlerin sayısı, yıllık ortalama 100 bin kişiye ulaşmıştır.⁸⁴

Şehirleşme hareketi, ilk yıllarda köyden kente doğru yoğun göçlerle kendini gösterirken, daha sonra, köylerde şehir hayatına benzer koşulların oluşmasıyla, köy ve şehir kültürü arasındaki farklar silinmeye başlamıştır. Köylü halkın giderek şehirli- işçi haline gelmesi, devlet için istenen bir gelişmedir. Bir yandan, şehirde yaşayan ve rejim düşmanı olarak görülen unsurların temizlenmesi, diğer taraftan buralara köyden sürekli akın eden kitleler, büyük bir sosyal hareketliliğe neden olmuştur. Fakat tam da bu hareketlilik, devletin iş gücü ve tek tek bireyler üzerindeki kontrolünü zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, denetimin sağlanabilmesi için, şehirlere yerleşimde bazı sınırlamalar getirilmiştir. Öncelikle bakanlık ve bazı büyük şehirlerde oturma hakkı, kanunla belirlenen birtakım şartlara bağlanmıştır. Ayrıca, büyük şehirlerde oturma izni, bazı durumlarda geri alınabilmektedir. Bu şekilde devlet, eşitlik ilkesine aykırı olarak, uygun görmediği kişileri başka yerlere sürme politikasını meşrulaştırma yoluna gitmektedir.⁸⁵

Yoğun nüfus hareketliliği, her ne kadar devlet kontrolünü zorlaştırsa da, rejimin ihtiyaç duyduğu büyük proletarya kitesini meydana getirmede kaçınılmaz bir zorunluluktur. Toplum açısından bakıldığında ise, durum pek iç açıcı değildir. Nitekim mekân değiştiren kişi, bağlı olduğu geleneksel değerlerden koparak kendine yabancılaşmakta ve her türlü propagandaya daha açık hale gelmektedir. Köyden şehre göç edenler, eski değerler sisteminden uzaklaşmış olmakla birlikte, tam olarak şehir kültürüne de uyum sağlayamamaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan ve rejimin bel bağladığı yeni sınıf, köklerinden kopuk bir kitle olarak, kolayca yönlendirilebilecek hale gelmektedir.⁸⁶

5. Bulgaristan’ın “Tarım Komünizmi” Örneği

Geleneksel toplumdaki modern sanayi toplumuna geçiş olarak nitelendirilen klâsik modernleşme gibi, sosyalist toplum mühendisliği projesi de aynı mantığı izlemektedir.

⁸⁴ Gruev, a. g. m. , ss. 383- 385.

⁸⁵ Gruev, a. g. m., ss. 382- 387.

⁸⁶ Gruev, a. g. m. , s. 387.

Bulgaristan'da yönetimin bu yönde uyguladığı reformlar, köylülüğün kısa sürede yok edilmesini ve toplumun, eski geleneksel bağlılıklarından “özgürleştirilmesini” hedeflemektedir. Ancak yüksek nüfus hareketliliği, geleneksel yapıyı ortadan kaldırmakla birlikte, onun yerine yeni- modern veya rasyonel bir zihniyet biçimini getirmeyecektir.⁸⁷ Bu durum, sadece Bulgaristan ve diğer sosyalist ülkelere özgü değildir. Nitekim Avrupalılaşıma yoluna giren tüm toplumların kapitalist modernleşme sürecinde, eski ataerkil yapıların, yeni biçimler altında yeniden canlanarak devam ettiği görülmektedir.⁸⁸ Bunun dışında, köylerden gelen yoğun göç dalgaları, şehir hayatında bir tür “köylüleşme” olgusunu ortaya çıkarmış ve şehir kültürü, var olan özelliklerini gittikçe yitirmeye başlamıştır. Böylece, hem köyün geleneksel değerlerinden hem şehir kültüründen uzak, yeni bir toplum tipi oluşmuştur. Bu yeni düzende “sosyalist vatandaş”, köy ile şehir kültürü arasında, her ikisinin de asıl değerlerinden yoksun kalmış bir tip olarak ortaya çıkacaktır.⁸⁹

Komünist rejimde yaşanan hızlı sanayileşmenin sonuçları, partinin belirlediği hedeflerden çok uzaktır. Köylerden şehirlere akın eden kitleler, büyük sanayi işletmelerinde çalışmakla işçi statüsü kazansa da, bunların Marx'ın proletaryasıyla pek bir ilgisi yoktur. Nitekim kırsal zihniyet aynen şehre taşındığı gibi, köyde kalan akraba çevresiyle de bağlar sıkı biçimde korunmaktadır. Ortaya çıkan yeni toplum tipinde, geleneksel köy kültürü, yeni kurulan veya hızla büyüyen sosyalist şehirlere kendi damgasını vurmaktadır. Bulgaristan Komünist Partisi, köylü kitleleri sistemli bir şekilde kendi bünyesinde eritmeye çalışırken, iddia ettiğinin aksine, işçilerin değil, köylülerin partisi haline gelecektir. Bu çelişki, Bulgaristan'daki rejimin belirleyici bir niteliği olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, modernleşme projelerinin köylü kültürüyle bileşiminden doğan, kendine özgü bir “tarım komünizmi” örneği meydana gelmiştir.⁹⁰

Bulgaristan'da komünist iktidarın, modernleşme söylemine rağmen, fiziksel emek gücünü ve mütevazı yaşam tarzını yücelttiği görülmektedir. Bu yaklaşımın temelleri, geçmişe dönük olarak takip edildiğinde, A. Stamboliyski döneminde köylülüğün mitleştirilmesi akla gelmektedir. Çiftçi Partisi lideri de şehir hayatını bir “çirkef yuvası”

⁸⁷ Znepolski, a. g. e. , s. 23.

⁸⁸ Ensar Nişancı, **Geleneksel Patrimonyalizmden Modern Neo Patrimonyalizme: Bir Modernleşme Denemesi**, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 77- 82.

⁸⁹ Gruev, “Kolektivizatsiya i Sotsialna Promyana v Bilgarskoto Selo, **İstoriya na NRB: Rejimit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 363- 364.

⁹⁰ Znepolski, a. g. e., s. 164.

olarak görmekte, hatta Başkent Sofya'yı Sodom ve Gomore şehirlerine benzetmektedir. Komünist liderler tarafından şehirli ve entelektüel kesime duyulan aşırı güvensizlik, folklorla bağlılık, moda ve lüks gibi "burjuva" tarzı alışkanlıklara karşı tahammülsüzlük, hep söz konusu yaklaşımın ifadeleridir. Örneğin 1945'te, parti lideri G. Dimitrov, şehirlerde başıboş dolaşan (kendi deyimiyle, "çöplük" olarak adlandırdığı) birtakım ahlâksız kişilerin, çalışma kamplarında terbiye edilmesine dair Moskova'dan direktifler verdiği bilinmektedir.⁹¹

Bulgaristan'ın sosyalist modernleşme sürecinde köylü kültürün baskın hale gelmesiyle, proleter birlik ve dayanışmacılık prensipleri, geleneksel zihniyetle iç içe gelişmeye başlayacaktır. Aile- akrabalık bağlarının önemli bir yere sahip olduğu köylü değerler sisteminde nasıl modern anlamda bireycilik söz konusu değilse, komünist ilkeler açısından da bireyin, kolektiften bağımsız olarak varlık göstermesi söz konusu değildir. Sonuç olarak, yeni sosyalist toplumun inşasında cemaatçilik anlayışı, temel bir örgütlenme prensibi olarak öne çıkacaktır. Bu anlayışa bizzat model oluşturan parti içinde olduğu gibi, dışarıdaki günlük hayatta da insanlar, küçük dayanışmacı gruplar halinde örgütlenmektedir. Bu durum, rejimin büyük bir hevesle yerleştirmeye çalıştığı sınıf bilinci yerine, gerek siyasî alanda gerekse toplum içinde, çıkar ilişkilerinin önem kazanmasıyla sonuçlanacaktır.⁹²

D. SOSYALİST MODERNLEŞMENİN TOPLUMSAL VE PSİKOLOJİK DİNAMİKLERİ

Bulgaristan'da 1944 yılında iş başına gelen komünist rejimin toplum tarafından nasıl algılandığına bakıldığında, oldukça hassas bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim bu dönemde, nesiller arasında bilgi- deneyim aktarımını sağlayan kolektif hafıza, geçmişten edinilen deneyimi geçersiz kılan bir yönetimle karşı karşıyadır. Mevcut koşullarda, geçmiş dönemle bağlar tamamen koparıldığından, her kuşak, sadece içinde bulunduğu anı algılamakta ve rejimin bütüncül bir portresini tasavvur etmekte zorlanmaktadır.⁹³

⁹¹ Znepolski, a. g. e. , s. 165.

⁹² Znepolski, a. g. e. , s. 165.

⁹³ Znepolski, a. g. e. , s. 31.

Komünist rejimden önce Bulgar toplumu arasında Batı tarzı gelişme ve kültür, belli bir düzeyde ilerlemiş olsa da, aydın kesim dışındaki halk, genel olarak yoksulluk ve işsizlik sorunlarıyla boğuşmaktadır. Bu sebeple, ezilen fakir kitleler üzerinde eşitlik propagandası önemli bir etkiye sahip olacaktır. 9 Eylül 1944'ten 1960'ların yarısına kadar, yeni devrimci yönetim, şiddet yoluyla eski burjuva kalıntılarını temizleme çabasına girmiştir. Bu dönemde sosyal ilişkiler, genellikle korku ve terör tarafından biçimlenmektedir. Sonraki yıllarda ise toplum, hayatını normal bir biçimde devam ettirebilmek için yeni sistemin değerlerine göre hareket etmenin tek çıkar yol olduğunu kavramış olacaktır. Bu yeni düzende belli bir yere gelmenin koşulu, ideolojinin devrimci ilkelerine bağlı kalmaktır. Bu nedenle, toplum ile yönetim arasında mecburî bir mutabakatın kurulması kaçınılmazdır. Baskı politikasının sonucu olarak ortaya çıkan bu teslimiyet ve kabullenme hali dışında, birçok kesimde rejimi destekleme tutumu da yaygındır. Devrimin ilk kanlı dönemlerini görmemiş olan yeni nesiller ise, mevcut sosyal ortamı yadırgamadan kabul edecek ve uyum sağlamada fazla zorluk çekmeyecektir.⁹⁴ Diğer yandan, bu evrede yaratılan manevî çöküntü, kitleleri yeniden örgütlemeye önemli bir faktördür. “Sınıfsız toplum”, “sosyal adalet”, “halk demokrasisi” ve “aydınlık gelecek” vaatleri, yeni rejimin en büyük güç kaynağını oluşturmaktadır.⁹⁵

1944 Devrimi'nden sonra, Bulgaristan'da sadece eski düzenin kurumları değil, tüm toplumsal rol ve statüler de ortadan kaldırılmıştır. Büyük şehirlerde oturan eski varlıklı aileler köylere sürülünce, onların yerine, kırsal kesimden gelen yeni proletarya aday-köylüler yerleştirilmiştir. Tâbii ki bu durum, yoksul halk için, hem maddî hem de manevî olarak büyük bir kazanç ve ayrıcalık imkânı sağlamaktadır. Parti liderleri, geleneksel zihniyete hitap etmede büyük bir başarı sergileseler de, kitleleri rejime asıl bağlayan şey, atılan sloganlardan ve propagandadan çok, sınıfsal çıkar sezgisidir. Yeni yönetimle birlikte “devran dönmüş”, gün fakirin- ezilenin günü olmuştur. Mevcut toplumsal hiyerarşi şimdi ters yüz edilerek, mağdur sınıfa bir nevi rövanş imkânı verilmiştir.⁹⁶

⁹⁴ İvaylo Znepolski, “Konsensusna Diktatura i Sotsialnata i Baza: Korumpirane na Masite” (Konsensus Diktası ve Sosyal Temelleri: Kitlelerin Yozlaşması”, **İstoriya na NRB: Rejimit i obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 395- 396.

⁹⁵ Znepolski, **Bılgarskiyat Komunizim: Sotsiokulturni Çerti i Vlastova Traektoriya**, a. g. e. , ss. 75-76.

⁹⁶ Znepolski, a. g. e. , ss. 227- 228.

Rejimin kendini kabul ettirmesinde bir diğer etken, geleneksel eğilimlerin kendi özünde yatan eşitlikçi- dayanışmacı anlayıştır. Bu anlayış, propagandanın vaaz ettiği ilkelerle örtüşmekte ve kolayca manipüle edilebilmektedir. Komünist fikirler, geniş halk kitlelerine yabancı, soyut kavramlar olarak değil, son derece anlaşılır nitelikleriyle sunulmaktadır.⁹⁷ Köylü halkın kendine özgü yatkınlıkları arasında, okumuş kimselere karşı duyulan kıskançlık ve siyasete karşı duyarsızlık da, rejimin lehine kolayca kullanılabilen eğilimlerdir. İdeolojik güdülerden yoksun bilinçsiz kitleler, daha çabuk etki altına girmektedir. Nitekim sıradan halk için önemli olan, rejimin felsefi temelleri değil, somut kazanımlardır. Dolayısıyla, varlıklı sınıfların düşmanı olarak iktidara gelen parti, ezilenin hislerini paylaştığı için desteklenmektedir.⁹⁸

Komünist rejimin yeni bir toplum tipi üretme politikasının itici gücü olarak, bizzat toplumsal bünyedeki yatkınlıkların öneminden bahsederken, bunların da kendiliğinden ve mevcut kurumsal yapılardan bağımsız olarak gelişmediği dikkate alınmalıdır. Sistemin- iktidar alanının zorunlu olarak dayattığı koşullarla, halkın mevcut ihtiyaç- beklenti ve geleneksel olarak kökleşmiş eğilimleri bir araya gelince, yöneten- yönetilen arasında bilinçdışı bir mutabakat durumu meydana gelmektedir.⁹⁹

Bulgaristan'da sosyalist toplumun kuruluş aşamasında devreye giren zorunlu intibak süreci, bazı uzmanlar tarafından, G. Tarde'nin "sosyal taklit" kavramıyla açıklanmaktadır. Bu kavram, hızlı bir değişim sürecine tabi tutulan toplumlarda resmi ideolojinin baskısıyla şekillenen bazı kanaatlerin psikolojik ve toplumsal dinamiklerini anlaşılır kılmaktadır. Bulgaristan örneğinde ise, sosyalist dönemde "çifte bir taklitçilik" örneği söz konusudur. Örneğin, önce BKP iktidarının taklit ettiği bir dış model- Sovyet sistemi vardır. Ardından toplum, bu taklit- rejimi kendince taklit etmeyi öğrenmek zorundadır. Mevcut güvensizlik ortamında bu tutum kolayca yayılmakta ve iktidarın lehine bir kamuoyu meydana getirmektedir. Ancak bu durum, koşullar değiştiğinde halkın yine kolayca karşıt kutupta örgütlenme ihtimalini de beraberinde getirmektedir.¹⁰⁰ Kitlelerin rejime verdiği bu zorunlu desteğin yüzeyselliğine rağmen, sonuçta totaliter yönetim, bir süreliğine de olsa, "halk devrimi" görünümü kazanmaktadır. Üstelik parti liderleri,

⁹⁷ Znepolski, a. g. e. , ss. 76- 78.

⁹⁸ Znepolski, a. g. e. , ss. 78- 80.

⁹⁹ Pier Bourdieu – Loic Wacquant, **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003 s. 31.

¹⁰⁰ Znepolski, a. g. e. , ss. 85- 86.

topluma sürekli bir iyimserlik ve dinamizm ruhu aşılıyarak büyük bir dava peşinde koşmanın manevi doyumunu yaşatmaya çalışmaktadır. Bu sahte kitlesel seferberlik havası içinde öne sürülen amaçlar, niyetler ve dev projeler, hep “gerçekleşmek üzeredir”; “aydınlık geleceği inşa eden emekçi” imgesi de her an her yerde kitlelerin karşısına dikilmektedir.¹⁰¹

Komünist propagandanın toplum psikolojisindeki etkisi bir yana, Bulgaristan’da Marksist ideolojinin, zamanla soyut karakterinden sıyrılarak, günlük yaşamın somut gerçekliğine uyumlu hale getirildiği de dikkate alınmalıdır. Parti çevrelerinin kültürel seviyesi, halkın düzeyinden pek farklı olmadığından, toplumla iktidar arasında bütünleşme- birlik algısını yaratmak çok da zor olmamaktadır.¹⁰² Ayrıca, komünist rejimin erdem olarak yücelttiği pek çok davranış biçimi, ataerkil topluma özgü geleneksel değerlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Örneğin, resmi yetkililer tarafından, gençler arasında gece dışarı çıkma, sokakta el ele yürüme, açık- saçık giyinme ve yararlı bir işle uğraşmak yerine başıboş dolaşma gibi zararlı alışkanlıkların önlenmesi için ciddi tedbirler almaktadır. Bulgaristan’da 1970’li yılların başına kadar gençler sıkı bir kontrol altındadır. Batı müziği dinlemek, dar veya kot pantolon giymek, erkeklere saç uzatmak, kızlarda mini etek giymek yasaktır. Ayrıca, romantik hallere saplanma, melânkoli gibi ruh halleri de, devrimci ruhun dinginliği açısından sakıncalı bulunmaktadır.¹⁰³

Devrimci yönetimin başından itibaren karşı çıktığı eski geleneksel değerlerin, resmi politika icabı yeniden canlandırılması, sosyalist modernleşmeyi başlı başına bir çelişki yumağı haline getirmiştir.¹⁰⁴ Aslında tüm devrimci projelerde ortaya çıkan bu tür sorunlar, siyasî alanla toplumsal alanın farklı bir mantık içinde işlediğini göstermektedir. Bazen bu iki alanın ortak bir çizgide bulunduğu görülse de, hayatın pratik gerçekleri çoğunlukla üstün gelmektedir.

¹⁰¹ Znepolski, a. g. e. , ss. 87- 89.

¹⁰² Znepolski, a. g. e. , s. 77.

¹⁰³ İvaylo Diçev, **Darit v Epohata na Negovata Vizproizvodimost** (Yeniden Üretimi Çağında Armağan), İzd.“LIK”, Sofya, 1999, s. 62.

¹⁰⁴ Znepolski, a. g. e. , s. 63.

Üçüncü Bölüm

SOSYALİST MODERNLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK POLİTİKALARI

I. KİMLİK KURAMLARI

Modern bilimsel terminolojide kimlik, değişken- dinamik bir kategori olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşıma göre, özdeşlik algısı, pek çok unsurun bir araya gelmesiyle meydana gelen karmaşık bir bileşim olarak öne çıkmaktadır. Öz kimliğin inşa edilmiş karakterine vurgu yapan W. Connolly'nin tarifine göre kimlik, *“benliğin kendi içinde ve kişiler arasında kurulan özdeşleşme biçimleri arasındaki karşılıklı çatışma ve bağımlılık alanıdır.”*¹ Kimliğe dâhil olan unsurlardan bazıları yeniden yapılanmaya açıkken, bazıları da değişime direnç göstermektedir. Zamanla sabit nitelik kazanan unsurlar da, dış koşullar tarafından “damgalanmış” niteliklere sahiptir. Örneğin, toplumsal düzenin ve devletin dayattığı bazı “normallik kalıpları”, kimliğin doğal bir parçası olarak sorgulanmadan kabul edilirken, bunlar, davranışları yönlendiren birer içgüdü niteliği kazanmaktadır.²

Bir kimliğin oluşumunda dil, önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Dilin kurucu bir unsur olarak görüldüğü yaklaşımlarda toplumsal süreçler, kültürel- sembolik etkenlerle birlikte değerlendirilmektedir. Kimliklerin şekillenmesi de, sözel ve sosyal yapı arasındaki kurucu diyalektik ilişkiyi ve karşılıklı bağımlılığı yansıtan bir olgu olarak ele alınmaktadır.³

F. Saussure'nin dile, “anlam kurucu bir sistem” olarak yaklaşımı, kimliğin oluşmasında dilin ve temsilin önemini vurgulayan yapısalcı ve post- yapısalcı kuramları büyük ölçüde etkilemiştir. Bu kuramlara göre, insanların kimlik algısını şekillendiren,

¹ William Connolly, **Kimlik ve Farklılık**, çev. Fatma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 224

² Connolly, a. g. e. , ss. 224- 225.

³ Recep Şentürk, **Toplumsal Hafıza** (Narrative Social Structure), çev. M. Fatih Serenli, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, ss. 83- 105.

temsil sistemleri aracılığı ile üretilen veya dışarıdan edinilen anlamlardır. M. Foucault, bu fikirden hareketle, kimlik ve söylem ilişkisi üzerine bazı tezler geliştirmiştir. Bunlardaki temel fikre göre, kimliğin ham maddesi belli söylemler içinde oluşmakta ve ardından bireyler tarafından içselleştirilmektedir. Resmi kurumların veya otoritenin ürettiği söylemler, benliğin içinde çelişkili aidiyet kalıplarının ortaya çıkmasına neden olmakta ve farklı toplumsal roller- kimlikler, birbiriyle sürekli bir etkileşim veya çatışma içine girmektedir.⁴ Kimliğin bu çok katmanlı yapısıyla şekillenen “kimlik ağı” içinde, duruma bağlı olarak, bazı kimlikler diğerlerine göre öncelik kazanmakta ve daha fazla vurgulanmaktadır. Örneğin baskı altında bulunan bir azınlık grubu, kendi dini veya etnik kimliğini daha güçlü hissetmektedir.⁵

Kimliği oluşturan farklı aidiyet formları, genelde din ile etnik kökenin başta yer aldığı hiyerarşik bir sistem içinde bulunmaktadır. Buna rağmen, bu iki faktörün her zaman, aile, meslek veya sınıf kimliğinden daha etkili olduğu söylenemez. Belli bir kimliğin öne çıkarılması, hiyerarşik sıralamadan çok, kişinin veya topluluğun içinde bulunduğu duruma ve diğer bireylerle kurduğu etkileşime bağlıdır. Bazen de kişinin kendi içindeki farklı aidiyet algıları birbiriyle çatışır hale gelmektedir. Örneğin, milliyetçilikle beraber yerleşen milli kimlik ile etnik kimliği arasında kalan bir kişi, ikisinden birini seçmek zorunda kalmaktadır. Kaldı ki bu gerilim ve iç çatışma, seçim yapıldıktan sonra da devam etmektedir.⁶

Bir kimliğin en fazla, tehdit altında bulunduğu ya da böyle bir algının ortaya çıktığı durumlarda öne çıkması doğaldır. Bu tehditler genelde, toplumun hızlı bir değişim sürecine girmesiyle ortaya çıkan güvensizlik ve belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Böyle durumlarda genellikle bir kimlik krizi söz konusudur. Nitekim toplum, alışageldiği yaşam biçiminden kopup, kısa zamanda yeni koşullara uyum sağlamakta zorluk çekmektedir.⁷ Aynı şekilde komünist dönemde de, siyasal- ideolojik hafıza, kolektif hafızanın kendisiymiş gibi gösterildiğinden, bireyler yapay bir aidiyet algısıyla kuşatılmış bulunmaktadır. Böylece,

⁴ Gordon Marshall, “Kimlik”, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, ss. 405- 406.

⁵ Nikolay Aretov, “Balkanski İdentıçnosti v Bilgarskata Kultura ot Modernata Epoha (XIX- XX vek) (Modern Çağda Bulgar Kültüründe Balkan Kimlikleri), **Balkanski İdentıçnosti (Balkan Kimlikleri)**, Rık. na pr. Lütvi Mestan- Samuel Levi i dr., Sofya, İnstıtut za İzsledvane na İntegratsiyata, 2001, s. 12.

⁶ Aretov, a. g. m. , ss. 13- 14.

⁷ Aretov, a. g. m. , s. 18.

resmi söylem, toplumdaki kolektif temsilleri mevcut ideoloji doğrultusunda yeniden şekillendirme gibi bir görevi yerine getirmektedir.⁸

A. ETNİKLİK, ETNİK GRUP VE ETNİK KİMLİK

“Etnos” terimi, 19. Yüzyılın sonunda ilk defa Fransa’da kullanılmaya başlamıştır. Kavramın antropolojik açıdan irdelenmesi ise, ilk olarak, zengin bir etnik çeşitliliğe sahip olan Rusya’da, etnografya alanında gerçekleşmiştir. Etnologlardan çok, diğer sosyal bilim uzmanlarının ilgilendiği etnisite kavramının kullanımında çoğunlukla, ortak etnik köken, ortak fiziksel ve kültürel özellikler gibi kategorilere vurgu yapılmaktadır.⁹ Başlangıçta “ırk” terimine bir alternatif olarak yaygınlık kazanan “etnisite” kavramı, son yıllarda, belli bir grubun özgün kültürel özelliklerinin tümünü kapsayan bir kategori olarak değerlendirilir olmuştur.¹⁰

Etnik kimlik, modern dünyanın ürettiği kavramlardan biridir. Teknoloji ve iletişimde meydana gelen devrimler, sekülerleşme süreci, ekonomik büyüme ve sanayileşme ile birlikte, toplumların kendi kültürel kökenine yönelmesi ve kendi özgünlüğünü kanıtlama çabaları öne çıkmıştır. Bu süreçte etnik kimlik, milliyetçilik anlayışı ile beslenerek daha da itibar kazanmıştır. Neticede bu iki olgu, hem modernleşme hem de milli devlet yapısıyla doğrudan bağlantılı olarak gelişmiştir.¹¹

Etnikliğin, doğal kökene dayalı, verili ve mutlak bir kategori olarak ele alındığı özcü yaklaşımlarda kan bağı, dil, gelenek gibi unsurlar önem kazanırken,¹² yapısalcı kuramlara göre etniklik, sosyal olarak inşa edilen, değişken bir kategoridir. Bu kuramlarda, kültürün tarihi temeli olarak, gelenek ön plâna çıkmaktadır. Gelenek ise, farklı zamanlar arasındaki bağm- sürekliliğin kurulmasını sağlamaktadır. Geçmişin ve bugünün geleceğe aktarılmasını sağlayan geleneğin bu işlevi, belli bir toplumsal ortamın ürünü olan kolektif

⁸ Aleksandır Kösev, “Nevızmojniyat Razkaz. Opit za Refleksiya Vırhu Jivota v Nespravedlivi İnstitutsii”, **Paul Ricoeur- Filozofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite**, Sıst. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştestvoto, Sofya, 1998, ss. 198- 203.

⁹ Jean- Fransoa Gossio, **Vlast i Etnos na Balkanite** (Balkanlarda İktidar ve Etnisite), İzd. Kışta LİK, Sofya, 2004, ss. 16- 18.

¹⁰ Gordon Marshal, “Etnisite, Etnik Grup”, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 215.

¹¹ Maria Todorova, **Bilgariya, Balkanite, Svetıt: İdei, Protseı, Sibitiya**, İzd. Prosveta, Sofya, 2010, ss. 128- 131.

¹² Anna Krısteva, “Etnıçnost”, **Obşnosti i İdentıçnosti v Bilgariya**, Sıst. Anna Krısteva, İzd. Petekston, Sofya, 1998, ss. 18- 23.

hafıza sayesinde mümkün olmaktadır.¹³ Sosyal etkileşim ve zaman içinde oluşan kimlik de, mevcut ortamda belli değerleri temsil eden söylem ve anlatıların ürünüdür. Hem anlaşılabilir hem de kabul edilebilir bir kimlik ortaya koymak için, bireyler tarafından, geçmiş ile bugünü birleştiren tutarlı öykülere ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁴

Geleneksel değerlerle yoğrulmuş etnik kimliğin, devrimci politikalar karşısında kolayca değişmesi kadar, eski biçimini koruması da aynı ölçüde sorun oluşturmaktadır. Gelenek, mevcut koşullara veya yeniliklere karşı belli bir esneklik gösterme potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle, mevcut ideolojiler, bazen geleneği bir meşrulaştırma aracına dönüştürebilmektedir. Geçmişin bu araçsal kullanımı, iktidar politikalarında sıkça görülen bir tutumdur.¹⁵ Örneğin Bulgaristan'da komünist iktidar, ilk dönemlerde gelenekle ilgili her şeyi “devri geçmiş” olarak reddetmekte ve değişimi baş tacı etmektedir. Ancak, homojen bir kitle yaratma çabaları, sağlam bir kişisel aidiyet algısını ortadan kaldırıncaya, yeniden geleneksel bağlara başvurma gereği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, belli bir dönemden sonra yönetim, ortak kökene dair söylemlerle, halk kutlamalarını ve eski geleneksel bayramları canlandırmaya girişecektir.¹⁶

Marksist ve Neo- Marksist kuramlarda etniklik, üretim ilişkilerine ve ekonomik çıkar çatışması içinde düşünülmektedir. Marksizm'e göre toplumsal gruplar, maddî, ekonomik ve siyasî çıkarlarıyla tanımlanmalıdır ve etniklik, sadece ortak sınıfsal çıkarları perdelemek için kullanılan bir kategoridir.¹⁷

F. Barth, etniklik problemini yeniden formüle ederek, grupların yapısal özellikleri yerine, kültürel temas ve hareketlilik üzerine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşımda asıl inceleme nesnesi, grubun kendisi değil, karşılıklı bağımlılık ve etkileşim içindeki farklı etnik grupların oluşturduğu dinamik sistemdir.¹⁸ Barth'ın incelemelerinde kilit rol oynayan, “sınır” kavramıdır. Etnik sınırlar, hem değişken hem de dayanıklıdır. Farklı gruplar arasında sosyal iletişim, bu sınırların ötesinde gerçekleşmekte ve ayrışma, etkileşimin yokluğuna bağlı değildir. Kültürel farklılıklar, etnik gruplar arasındaki temas

¹³ Kristeva, a. g. m. , s. 23.

¹⁴ Paul Ricoeur, “Političeskata Pamet” (Siyasal Hafıza), **Paul Ricoeur- Filozofiyata Pred predizvikelstvata na promenite**, (Paul Ricoeur, Değişimin Tahrikleri Karşısında Felsefe) Sıst. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Čoveka i Obštestvoto, Sofya, 1998, ss. 25- 31.

¹⁵ Kristeva, a. g. m, ss. 32- 33.

¹⁶ Kristeva, a. g. m. , ss. 33- 34.

¹⁷ Kristeva, a. g. m. , ss. 35- 37.

¹⁸ Gossio, a. g. e. , ss. 24- 24.

sırasında dayanıklılık göstermektedir. Sınırları koruma ihtiyacı, ancak çatışma durumunda ortaya çıkmaktadır.¹⁹

Modern entelektüel söylemde farklılıklar; kimlik, aidiyet, değerler, topluluk gibi soyut kavramlarla formüle edilmektedir. Sıradan insan ise farklı olanı, bizzat kendi somut gerçekliği içinde, neredeyse bilinçsizce tecrübe etmektedir. Bir uzman için kültür veya dünya görüşü anlamında yaşanan “ötekilik” durumu, belli gruplar için ancak dış görünüş ve davranışlarda ortaya çıkmaktadır. Sıradan insan, kendisinden farklı olanla, yüz yüze ilişkilerde her gün karşılaşmaktadır. Bu birebir temas, gündelik hayatın canlı algılarına doğrudan etki eden somut bir deneyimdir.²⁰

Geleneksel zihniyet dünyasında kimlik, sorgulanması gereken bir kategori değildir. Kolektif hafıza, bu konuyla ilgili tüm soruların yanıtını zaten kendi içinde barındırmaktadır. Kimliği veya aidiyet bilincini sorunsallaştırma, modern dünyanın kolektif hafızayı belli amaçlar yönünde kullanma girişimiyle ortaya çıkmaktadır. Böylece, eski aidiyet kalıpları ve sabit kimlik algıları, görecelik anlayışı altında her an değişebilir bir konuma getirilmektedir. Bu tutum, modernliğin, durağan ve mutlak olan her şeye karşı geliştirdiği, kesinlikten uzak, dinamik kavrayış biçimini ifade etmektedir.²¹

Batılı modernlik anlayışından farklı olarak komünizm, mevcut aidiyet formlarını ve zaman algısını, sonsuz bir gelecek tasavvuru ve mistik bir dünya kurgusu içinde yeniden şekillendirmiştir. Bilimsel sosyalizm, gelenekseli radikal biçimde reddederken, mevcut burjuva modernliğini de eskimiş, vadesi geçmiş olarak değerlendirmektedir. Modern anlayışın beslediği, sürekli belirsizlik ve değişim hissine karşılık, komünizm, insanın ve toplumsal düzenin tüm varlık meselesini kökten halletmiş ve her türlü sorunun cevabını kesin olarak vermiş bulunmaktadır. Böyle bir düzende kimliklerin, realiteye taşınmış bir idealle özdeşleşerek, evrensel bir tanıma ulaşması istenmektedir. Dolayısıyla, bu konuda herhangi bir ikilem veya sorunsallaştırma söz konusu değildir. Tıpkı geleneksel toplumlarda olduğu gibi, cevaplar peşinen verildiği için, kişilerin seçimi veya iradesi, artık herhangi bir önem arz etmemektedir.²²

¹⁹ Kristeva, a. g. m. , s. 40.

²⁰ Anna Kristeva, “Etničnost, Natsionalna İdentičnost, Grajdanstvo”, **İdentičnost** (Kimlikler), IMİR, Sofya, 1995, ss. 128- 129.

²¹ Georgi Fotev, **Drugiyat Etnos** (Öteki Etnos), Akademično İzdatelstvo “Marin Drinov”, Sofya, 1994, ss. 81- 82.

²² Kristeva, a. g. e. , s. 82.

B. MİLLET, MİLLİYETÇİLİK, MİLLİ KİMLİK

Kimlikler, kendi içinde tutarlı bir mitolojiyi/ kurguyu barındıran belli bir çekirdek etrafında şekillenmektedir. Bu çekirdek, kimliğin semboller ve değerler dünyasının yer aldığı temel niteliğindedir. Örneğin, eski devirlerde destan ve halk hikâyeleri ile sözlü olarak aktarılan bilgiler, topluluğun hafızasında bir özdeşleşme- aidiyet duygusu yaratmaktadır. Kimlik de böylece sabit bir temele, belli bir geçmişe dayandırılmaktadır. Daha sonra bu işlevi, yazılı edebiyat ve kutsal metinler yüklenmiştir. Kişi, kendini, öteki insanları ve dünyayı yorumladığı imgeleri, bu metinler sayesinde öğrenmektedir. Bu şekilde, kolektif bellekte oluşan ortak kimlik algısı, belli özellikler etrafında sürekli pekişmektedir.²³

Kimliğin zaman içinde, eskiye dayanarak yeniden tanımlanmasını sağlayan büyük anlatılardan biri de, Balkanlar'da 18.Yüzyıl'dan itibaren yayılmaya başlayan ulus mitolojisidir. Bu da bir nevi, kimlik hiyerarşisinin yeni baştan düzenlenmesi anlamına gelmektedir. O zamana kadar Hıristiyanlığın referans olarak alındığı dini kimlik yerine, etnik- ulusal kimlik öne çıkacaktır. Bu, dini kimliğin reddi değil, sadece yeni olanın içinde yeniden harmanlanmasıdır.²⁴ Nitekim Osmanlı sonrasında Bulgar kimliğinin karşıtı veya "öteki"si, hem Müslüman hem de Türk kimliğidir.

Milliyet; kimliği belirleyen, din, etnik köken, sınıf, soy gibi kategoriler arasında, modern çağda en fazla öne çıkan faktördür. Milliyetçilik konusunun yoğun olarak tartışıldığı günümüzde, E. Gellner, B. Anderson, E. Hobsbawm gibi araştırmacıların fikirlerine sıkça başvurulmaktadır. Bu kişilerin öne sürdüğü tezlere göre millet- ulus, insanları sınıflandırmaya yarayan modern bir mittir. Milliyetçilik, var olan kültürleri alıp millete dönüştürerek, onları yeniden kurgulamakta veya duruma göre, ortadan kaldırmaktadır. "Hayali topluluklar" olarak adlandırılan milletler (ulus devletler), asla homojen bir yapıya sahip olmadığından, bütünlüğün içindeki çeşitlilik de daima bir dağılma potansiyeli taşımaktadır.²⁵

Modern ideolojiler, gelecekle geçmişi bütünsel bir anlayış içinde bir araya getirmeye çalışmakla birlikte, daha çok değişim ve ilerleme fikrine dayanmaktadır.

²³ Aretov, a. g. m. , s. 26.

²⁴ Aretov, a. g. m. , ss. 26- 30.

²⁵ Aretov, a. g. m. , ss. 7- 8.

Dolayısıyla geçmişin de, geleceğe dair hedeflerle uyumlu olması gerekmektedir.²⁶ Modern bir gelişme oluna giren devletin içindeki kurumlar, istenen kimlik tipini yerleştirmek için plânlı bir politika izlemek durumundadır. Bir şekilde biçimlenen kimliğin kalıcı hale gelmesi ise, milli bilincin kolektif hafıza tarafından içselleştirilmesi, yani öz bilinç seviyesine yükselmesiyle mümkün olmaktadır. Bu konuda milli bayramlar, törenler, kültürel- bilimsel etkinlikler, eğitim ve basın- yayın faaliyetlerine önemli bir görev düşmektedir.²⁷

Bulgar toplumu kendi kültürel kimliğini tarih boyunca Bizans- Osmanlı- Avrupa gibi farklı faktörlerin etkisi altında oluşturmuştur. “Türk” imgesi genellikle Bulgar kimliğinin tanımlanmasında temel bir kıyas unsuru, bir “öteki” olarak yer almaktadır. Uzun bir tarihi birlikteliğin sonucu olarak, Bulgar ve Türk kimlikleri üzerinde aynı mirasın farklı etkileri söz konusudur.²⁸ Aidiyet- kimlik algısında geçmişin belli ölçüde yaşamaya devam ettiği göz önüne alınırsa, komünist dönemde Türklerin Bulgar toplumuna, Bulgarların da Türklere olan yaklaşımını, tarihi bağlamı içinde ortaya koymanın gereği daha iyi anlaşılmaktadır. Türk ve Bulgar kimliği, bazen karşıtlık, bazen dışlama veya zorunlu bir kabul biçiminde de olsa, nihayetinde karşılıklı ve sürekli bir etkileşim olgusu içinde şekillenmektedir. Balkanlar’da milli kimliklerin oluşumu, Osmanlı sınırları içinde ve Osmanlı’ya başkaldırı biçiminde gerçekleştiğinden, milli tarihlerin yazımında, resmi söylemlerde geçmişle hesaplaşma her zaman ağır basmaktadır.

Türk kimliğinin tarihsel gelişim serüvenine bakıldığında, Orta Asya’dan başlayan yaklaşık dört bin yıllık yolculukta pek çok yol ayrımı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, farklı coğrafyalarda, farklı kültürlerle etkileşim içinde gelişen Türk kültürü, modern anlamıyla milli bir nitelik kazanıncaya kadar, temel niteliklerini koruyarak pek çok yeni unsuru bünyesine katarak şekillenmiştir. Tarihi, belli coğrafi sınırlar içinde geçen milletlerden farklı olarak, Türk kimliğini tek bir bölgeye bağlı olarak incelemek mümkün değildir.²⁹

²⁶ Kemal Karpat, “Türkiye’de Bugün İdeoloji Durumu”, **Doğu Batı**, Sayı 30, Yıl 8, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004, s. 25.

²⁷ Aretov, a. g. m , s. 15.

²⁸ Yordanka Bibina, “Bılgarskite İdentıçnosti Prez Prizmata Na Tyurklyuka”, **Balkanski İdentıçnosti v Bılgarskata Kultura**, (Bulgar Kültüründe Balkan Kimlikleri) T. 4, Sist. Nikolay Aretov, İzd. “Kralitsa MAB”, Sofya, 2003, ss. 292- 293.

²⁹ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, 25. b., Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004, s. 41.

İslâm ve Osmanlı medeniyeti içinde, Orta Asya geleneklerinin yeni değerlerle bütünleştiği Türk kimliğinin, bir sonraki aşamada Batı kültürüyle karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Bu karşılaşma, özellikle milliyetçilik ideolojisinin Osmanlı'nın Rumeli'deki varlığını tehdit etmeye başlamasıyla, Türk tarihinde önemli bir dönüm noktası haline gelecektir. XIX. Yüzyıl'da ilk defa vatandaşlık kavramı üzerine ortaya çıkan ve cemaat-din ilkesine dayanan Osmanlı toplumunda işlevsiz kalan Osmanlılık fikri gibi, II. Abdulhamid'in İslâmcılık ideolojisi de, Avrupa'ya karşı birer tepki olmaktan ibaret kalmıştır. Bundan sonraki tarihi gelişmeler, Türk toplumunun modern milliyetçilik ve milli bir kimlik etrafında yeni bir yapılanma sürecine girmesine sebep olacaktır³⁰.

Bulgaristan Türkleri, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna bizzat katılmamış olsalar da, Kemalist devrimlerin bu topluluk arasında hissedildiği bilinmektedir. Ancak, Bulgaristan koşullarında Türk milli bilincin sağlıklı olarak gelişmesine imkân bulunmadığından, buradaki Türkler, uzun yıllar boyunca azınlık statüsünün getirdiği mahrumiyet içinde kendi benliklerini korumaya çalışmışlardır.

II. SOSYALİST TOPLUM MÜHENDİSLİĞİNDE KÜLTÜR POLİTİKALARI

A. HALK KÜLTÜRÜ DÖNEMİ (1944- 1947)

Bulgarista'da komünist rejim boyunca yaygın olarak kullanılan “cephe” imgesi, 9 Eylül 1944 “Halk Devrimi”yle birlikte, toplumsal ve kültürel alanda zorlu bir mücadelenin başlamış olduğunu göstermektedir. Komünist rejimde partinin en büyük meşruiyet aracı ve dayanağı olan kültür alanı, baştan itibaren, doğrudan Parti Merkez Komitesi'nin denetimi altına alınarak, istenmeyen kimliklere karşı bir nevi ideolojik savaş meydanına dönüştürülmüştür. “Çalışma/ Emek Cephesi”, “Sağlık Cephesi”, “Bilimsel Cephe”, “Edebiyat Cephesi”, “Kültür Cephesi” gibi kuruluşlarla, hayatın tüm alanlarını kuşatarak ideal sosyalist kimliğin inşasına girişen BKP, akla gelebilecek her türlü insanî faaliyete ideolojinin rengini vermeye çalışmaktadır. “Kültür” ve “Sosyalist kültür” kavramları, bilim ve sanat alanında, resmi ideolojik kabullerin dışındaki tüm alternatif eğilimleri ve bireysel

³⁰ Karpat, a. g. e. , ss. 26- 29.

yaratıcılık teşebbüslerini dışarıda bıraktığından, doğrudan rejime hizmet etmeyen her girişim, rejim karşıtı olarak damgalanmaktadır.³¹

Bulgaristan'da yeni yönetimin ilk yıllarından itibaren, entelektüel alan tamamen merkezin-parti organlarının denetimine alınmıştır. Kültür yönetimi anlayışı, bu dönemde, faşizmle eş tutulan burjuva unsurlarının, hem siyasî hem manevî olarak yok edilmesi gibi bir hedefe yöneliktir. Bu anlayış, eski burjuva zihniyetinin bir kalıntısı olarak görülen Bulgar şövenist milliyetçiliğini de reddetmektedir. Toplumun ideolojik terbiyesi ve yeni Marksist ilkelerle yetiştirilmesi için kültür, vazgeçilmez bir araç olarak öne çıktığından, tüm kültür- sanat kuruluşları ve faaliyetleri, doğrudan Propaganda Bakanlığı tarafından yönetilmektedir. Siyasetin kültür üzerindeki tartışılmaz egemenliğini kurumsallaştıran Propaganda Bakanlığı, erken Bulgar Komünizmi döneminin halkçı (popülist) söylemini üretme işlevi görmektedir. Bu bakanlığın temel birimi ise, Basın ve Propaganda Müdürlüğü'dür. Kamuoyunu biçimlendirmekle yükümlü olan bu kurum, ideolojinin öngördüğü kimlik inşasında önemli bir rol oynamaktadır. 1944'te, Halk Aydınlanma Bakanlığına bağlı Kültürel Üretim ve Halk Eğitim Müdürlüğü de Propaganda Bakanlığı'na devredilmiştir.³²

Rejimin bu ilk döneminde, burjuva unsurlarından tamamen arındırılmış ve geniş kitlelere hitap eden bir halk kültürü anlayışı oluşturmak istenmektedir. Bu tutum, 1945'te, Propaganda Bakanlığı'na bağlı Halk Kültürü Kamarası'nın kurulmasında ifade bulacaktır. Halk kültürü anlayışı, "kurtuluş", "eşitlik" ve "tek doğru yol" gibi terimlerle işlenmekte ve böylece, resmi ideolojiyi temsil eden tek tip bir kültür yaratılmaya çalışılmaktadır.³³

1945 yılında Propaganda Bakanlığı'nın adı, "İletişim ve Sanat Bakanlığı" olarak değiştirilmiş ve 1947'de bu kurum tamamen kapatılmıştır. 1948'de, kültür alanıyla ilgili tüm faaliyetleri kapsayan yeni bir kuruluşa duyulan ihtiyaç nedeniyle, Bilim, Sanat ve Kültür Komitesi kurulmuştur.³⁴

³¹ İvan Elenkov, "Kulturnata Politika Prez Vremeto na Komunizma: Partiyno Rıkıvodstvo, İdeologiya, İnstitutsionalni Rejimi" (Komünizm Döneminde Kültür Politikası: Parti Yönetimi, İdeoloji, Kurumsal Yapılar), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, s. 533.

³² Elenkov, a. g. m., ss. 534- 538.

³³ Elenkov, a. g. m., ss. 537- 538.

³⁴ Elenkov, a. g. m., s. 541.

B. “SOSYALİST KÜLTÜR DEVRİMİ” (1948- 1954)

Bulgaristan’da kültürel alan, 1948- 1954 yılları arasında, Bilim, Sanat ve Kültür Komitesi’nin yönetimi altında ve yine doğrudan siyasetin bir aracı olarak gelişmeye devam etmiştir. Ancak bu sefer, yeni bir eğilim olarak, ideolojiyi, sembolik teşhir yoluyla halka dayatma yöntemi benimsenmiştir. BSKK (Bilim, Sanat ve Kültür Komitesi), Marksist-Leninist teorinin temel mantığına uygun olarak, altyapının üzerinde, toplumsal alandaki değişimleri dışa yansıtan bir üstyapı olarak işlev görmektedir. Dolayısıyla bu kurum, sosyalist devrimin zafer ve kazanımlarını görünür kılma gibi büyük bir görevi yerine getirmektedir.³⁵

1948 yılından sonra Bulgaristan’da totaliter yönetimin yerleşmesiyle birlikte resmi kültür, “sosyalist gerçekçilik” adı verilen akımın etkisi altına girmiştir. 1932’de Stalin tarafından ortaya atılan bu fikir, partinin tartışılmaz egemenliğinin bir yansıması olarak, kültür- sanat alanında tek geçerli ilke olarak kabul edilmiştir. “Sosyalist gerçekçilik”, yeni sosyalist insan tipini hedefleyen totaliter politikalara hizmet etmek üzere icat edilmiş bir yöntemdir. Dolayısıyla, tüm edebi eserler ve diğer sanat ürünleri de, bundan böyle emekçilerin ve devrimin sözcülüğünü yapmak zorundadır. Böylece, bir süre sonra sanatsal yaratıcılık ve yeteneklerin tamamen körelmesine yol açacak bir dönem başlamıştır. Basın-yayın araçlarına uygulanan sansür ve sıkı kontrol faaliyetleriyle sadece yeni çıkan eserler değil, kütüphane raflarında ve antikacı dükkânların tezgâhındaki tüm eski kitaplar da ciddi bir temizliğe tabi tutulmaktadır. Resmi görüşe uymakta tereddüt gösteren yazar ve sanatçılar ise, ya sürgüne ya da ceza kampına gönderilmektedir.³⁶

Bu dönemde tüm kültürel- sanatsal faaliyetlerin ve ortaya çıkan yayınların, ideolojinin ruhunu somutlaştıracak bir nitelikte olması için büyük bir titizlik gösterilmektedir. Son derece katı kurallarla yürütülen denetimin en büyük amacı, sosyalist kültürün, kitlelere en kolay kavranabilir temsillerle ulaştırılmasıdır. Büyük bir yaygınlık kazanan manifestolar, yıl dönümü kutlamaları, plenum, kongre, panayır, festival, yarışma,

³⁵ Elenkov, a. g. m., ss. 542- 544.

³⁶ Plamen Doynov, “Sotsialistiçeskiyat Realizım v Literaturata i Kulturata na Narodna Republika Bılgariya i Negovite Problematıçni Alternativi” (Bularistan halk Cumhuriyeti’nin Edebiyat ve Kültüründe Sosyalist Gerçekçilik ve Problematik Alternatifleri), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejımıt i Obştestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009 ss. 568- 569.

sinema ve sergi gibi etkinliklerin tümü, propaganda kültürünün birer aracı olarak işlev görmektedir. Resmi kültürel değerlerin görsellik kazandığı alanların genişletilmesiyle, ideolojinin sembolleri bu dönemde doğrudan halkın gündelik yaşamı içine taşınmış bulunmaktadır. Bu çabaların ardındaki asıl amaç, kültürel hayatı en üst düzeye taşımakla birlikte, partinin ve rejimin üstünlüğünü gözler önüne sermektir. Diğer yandan, kitlesel boyutta uygulanan kolektif faaliyetler, halkın komünist ruhla terbiye edilmesi kadar, rejime sadakatinin de sınanmasını mümkün kılmaktadır. Bu yüzden bu tür etkinliklere katılımın en üst düzeyde olması için, tüm teşvik edici yöntemler işe koşulmaktadır. Toplumun, ideolojiye ve devlete bağlılık gösterisinde bulunduğu, ayrıca iktidarın da bu gösteriyi seyrederek güç tazelediği yegâne alan, kültürel faaliyet alanıdır. Marksist devrimci kimliğin teorik özünü cisimleştiren sosyalist kültür, ideolojinin soyutluğunu gözle görülür, elle tutulur ve doğrudan yaşanılır biçimlere dönüştürmektedir. Böylece, kültür piyasasını tamamen tekeline alan devletin egemenliğinde, büyük bir “kimlik devrimi” yaşanmaktadır.³⁷

C. YENİLENME DÖNEMİ (1954- 1972)

1954 yılında, BSKK kapatılarak, onun yerine Kültür Bakanlığı kurulmuştur. Bu dönemde kültürün merkezi yönetimi, “şekil olarak milli, öz olarak sosyalist” bir resmi kültür yaratma söylemi altında gerçekleşmektedir. 1950’li yılların sonundan itibaren kültür alanında, eski dogmatik şemanın dışına çıkan yeni ideolojik motifler dikkat çekmeye başlayacaktır. Geçici yumuşama dalgalarının etkisiyle beliren toplumsal hareketlenmenin yansımaları, kültür ve sanatta da etkisini göstermektedir. Bu sürece paralel olarak, propaganda söyleminde de belli bir değişim dikkat çekmektedir. Nitekim bundan sonra, dogmatik klişeler, daha canlı imgelerle süslenmiş olarak sunulmaya başlamıştır. Bu dönemde, resmi kültürün temel düsturu olarak, “daha fazla halkın arasında- daha fazla hayatın içinde” formülü uygulanmaktadır. Bu ifade, 1958 yılında düzenlenen, Bulgar Yazarlar Birliği’nin yıllık toplantısında, Jivkov’un aydın kesime seslenişinde dile getirilmiştir. Daha önceki “halk kültürü” teziyle aynı çizgide olan bu yaklaşım, aydınları parti politikalarına bağlama amacına yöneliktir. Nitekim 1956 Nisan Plenumu ile taze bir hüviyete bürünmüş olan rejim, yetişmekte olan yeni kuşakları ve dinamik bir döneme giren

³⁷ Elenkov, a. g. m., ss. 544- 545.

kültürel ortamı sıkıca kuşatma gereği duymaktadır.³⁸ Ancak alınan tüm tedbirlere ve uygulanan cezalara rağmen, kültür- sanat alanında resmi çizginin dışına çıkmaya cesaret eden bireysel teşebbüsler de görülmektedir. Özellikle 1957 yılından itibaren, sanatın kuru dogmalara feda edildiğine dair toplumda bazı eleştiriler yükselmeye başlamıştır.³⁹

1960'lı yıllardan itibaren, faşizm karşıtı mücadelede hayatını yitiren halk kahramanlarının anısına tören düzenleme ve heykel dikme gibi faaliyetlerin de yaygınlık kazandığı görülmektedir. 1970'lerde ise artık sadece devrim liderlerinin değil, Bulgaristan'ın milli bağımsızlığı uğruna savaşmış tüm kahramanların heykelleri inşa edilmeye başlanacaktır. Bundan sonra enternasyonal- sosyalist kültür söylemi, milliyetçi temaların ağırlığı altında işlenecektir.⁴⁰

D. LYUDMİLA JİVKOVA'NIN “ESTETİK” KÜLTÜR POLİTİKASI (1975-1981)

1970'li yılların başında komünist yönetim, “Çalışanların ve Gençliğin Estetik Eğitimi İçin Genel Halk Programı” adıyla yeni bir tasarı ortaya koymuştur. Sosyalist toplumun değişen yapısında artık kültür, sırf bir propaganda aracı olmaktan çıkarak, halkın değişen zevklerini kontrol altında tutma gibi ek bir işlev yüklenmiştir. Yeni “Estetik Eğitim Programı”; çalışma, eğitim, aile ve boş zaman gibi alanların denetim altına alınmasını öngörmektedir. Bu projede; spor, turizm, sinema- televizyon, güzel sanatlar, konserler, dans- bale gibi etkinliklere öncelik verilmektedir.⁴¹

1975'te Kültür Komitesi yöneticiliğine atanan, T. Jivkov'un kızı L. Jivkova ile ülkenin kültür hayatında yeni bir sayfa açılmıştır. “Jivkova Çağı” olarak adlandırılan 1975-1981 döneminde kültür, rejimin “ebed- müddetliği”ni kanıtlama gibi bir girişimi gözler önüne sermektedir. Topluma sunulan yeni “estetik insan” imajı, kuru dogmatik ilkelerin öngördüğü insan tipinden çok farklıdır. Bu dönemde artık kültür, sırf altyapının bir yansıması olarak değil, başlı başına, “komünist varoluş biçimine doğru giden bir yol”

³⁸ Elenkov, a. g. m., ss. 545- 547.

³⁹ Doynov, a. g. m., s. 577.

⁴⁰ Nikolay Vukov, “Monumentalnite Peprezentatsii v Propagandata na Komunističeskia Rejim v Bilgarisya (1944- 1989), **İstoriya na Narodna Republika Bilgariya: Rejmit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009ss. 598- 599.

⁴¹ Elenkov, a. g. m. s. 547.

olarak düşünölmektedir. Peş peşe devreye giren uzun vadeli költür projeleri, çağdaş estetik insanla geleceğın ideal insan tipini, çok yönlü ve gelişmiş bir kişilik portresinde birleştirmektedir. “Kemale ermiş komünist vatandaş” kimliğinin inşasında, eski emekçi fedakârlık anlayışı yerine, insandaki yaratıcı coşku ve kendini gerçekleştirme yeteneğı ön plâna çıkarılmaktadır. Bu dönemde, “devrimci” kimliğın yerine geçen “hümanizm” anlayışı, girişimci ruhtan çok, manevî uyum ve bütönlük konularını gündeme getirmektedir. Költür ve sanat alanında yeni tarzların görölmeye başladığı bu dönemde, ideolojinin geri plâna itilmesi değil, daha çekici- estetik bir şekilde bürünmesi söz konusudur. Manevî üstönlük ve güzelliğe vurgu yapan yeni költür politikası, halka özgüven duygusu aşılacaktır. Ayrıca bu özgüven, evrensel değerlerle birlikte, milli onurun da beslenmesini gerektirmektedir. Böylece, költürel kimliğın üretimi, bundan sonra, ideolojik, manevî ve milli unsurların bileşimine dayanan yeni bir sentezle devam etmektedir.⁴²

1976 yılında yürürlüğe giren, “Bulgar Devletinin 1300’üncü Yılına Kutlama programı”, 1981 yılına kadar sürecek dev bir etkinlik silsilesini kapsamaktadır. Bu programın amacı, “Bin yıllık Bulgar tarihi” ile komünist mitoloji arasındaki senteze dayanan, milli bir költ oluşturmaktır. Jivkova’nın sunduğı bu tasarı, yıllar boyunca coşkulu kutlamalar eşliğinde hayata geçirilecektir. Tarihi geçmişin, rejimi meşrulaştırma arcına dönüştüğü bu dönemde, komünist partinin tarihi, “Bulgar milletinin şanlı geçmişinin bir parçası” olarak sunulmaktadır. Dolayısıyla rejimin, ülkenin geçmişine dayanan kökenlerini kanıtlamak için büyük bir çaba gösterilmektedir. Bu çabalar aynı zamanda, geçmiş kadar geleceğı de yüceltmekte ve “aydınlık yarınlar” a dair umutları canlandırmaktadır. Böylece toplumun, mistik bir yurtseverlik kimliğı altında örgütlenmesi hedeflenmektedir. “1300’üncü Yıldönümü etkinlikleri sürecinde ülkenin pek çok yerinde inşa edilen devasa anıtlar, dönemin zihniyetini açıkça ortaya koymaktadır. Şumnu’da, yüksek bir tepe üzerinde yer alan, “Bulgar Devletinin Kurucuları Anıtı”, Dobriç’teki “Han Asparuh Heykeli”⁴³, Buzluca Tepesi”ndeki “Parti Anıtı”, Sofya Milli Költür Sarayı, bu dev anıtlara iyi birer örnek oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra, sadece 1981 yılında, ülke

⁴² Elenkov, a. g. m. , ss. 552- 553.

⁴³ Bkz. EK. I, Foto 5, 6.

içinde 3000 müze sergisi, yüzlerce sanat etkinliği, yıldönümü yayınları, uluslar arası program ve konferanslar düzenlenmiştir. ⁴⁴

L. Jivkova'nın kültür hayatına el atmasıyla yükselmeye başlayan komünist milliyetçiliğin yanı sıra, bu dönemde, "otantik Bulgar inancının özüne dönme" gibi garip bir eğilim daha dikkat çekmektedir. Budist- Bogomil karışımı bir kültür modeli sunan bu yeni anlayış, toplum hayatında bazı yeni uygulamalara neden olacaktır. Örneğin, 1978 yılında Hıristiyan ve Müslüman cenaze adetleri yerine "Otantik Bulgar Adetlerinin Canlandırılmasına Dair" bir karar alınmıştır. Bulgar tarihçiler tarafından "Kültürel Mesihçilik Dönemi" olarak da adlandırılan Jivkova döneminde yaşanan bu gelişmeler, rejimin çöküşünden sonra da halkın hafızasında kalıcı olarak yer etmiş olacaktır. ⁴⁵

E. MİLLİ- SOSYALİST KÜLTÜR DÖNEMİ (1981- 1989)

Jivkova'nın 1981 yılındaki ölümünden sonra, Bulgar kültür politikasında tekrar eski dogmatik ilkelere dönüş göze çarpmaktadır. Bu dönemde, güzelliğin ve manevî ahengin övgüsü yerine, "komünist terbiye", "sosyalist gerçekçilik" gibi terimler öne çıkmaya başlamıştır. 1981 yılından sonra, siyasette olduğu gibi, kültürde de tek tip sosyalist bir kimlik oluşturma projesi gündemdedir. Şimdi "Kültür Cephesi" kavramı, daha da büyük bir anlama kavuşmuş gibidir. Nitekim milli unsurun dışında kalan öteki etnik gruplar, rejimin önünde ciddi bir tehdit olarak görülmeye başlamıştır. Artık devre dışı bırakılması gereken, rejim karşıtı eğilimler değil, azınlıkların kültürü, özellikle de Türk kimliğidir. Böylece, eski hümanist bakışın sunduğu "ideal sosyalist insan tipi" yerine, "saf Bulgar-sosyalist kimliği" öne çıkmış olacaktır. Kültür Komitesi'nin yeni programlarında, milli kökene vurgu, gittikçe daha çok yer almaya başlayacaktır. Propaganda düzeyine indirilen kültür de, "tarihi gerçekleri" kanıtlama ve sunma vazifesini yüklenmiştir. Dolayısıyla bu dönemde, sanatsal faaliyetler bir kenara bırakılarak, "Türklerin tarihi kökeni" ortaya çıkarmaya yönelik bilimsel araştırmalara ve arkeolojik kazılara ağırlık verilecektir. ⁴⁶

⁴⁴ Elenkov, a. g. m., ss. 555- 556.

⁴⁵ Petır Vodenıçarov, "Bılgariya prez 70- te Godini- Natsionalizm, Modernizatsiya, Emantsipatsiya? Kritičeski Diskursen Analiz na Totalitarnite Politiki na Pametta, **Balkanistic Forum 1- 2- 3**, God. XIII, İzd. Yugozapaden Universitet "Neofit Rilski", Blagoevgrad, 2004, s. 116.

⁴⁶ Elenkov, a. g. m., ss. 556- 558.

Anlaşıldığı kadarıyla, siyasî alanda meydana gelen her değişim, iktidarın kültürü yönetme anlayışına doğrudan yansımaktadır. Diğer yandan, toplumun içinde filizlenmeye başlayan yeni eğilimlerin de dikkatle takip edilerek sürekli kontrol altına alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

III. SOSYALİST KİMLİĞİN TEMSİLLERİ: BİR KİMLİK KURUCU OLARAK KOMÜNİST SÖYLEM

Her ideolojinin, kendine ait bir söylemi de beraberinde getirdiği bilinmektedir. Söz ve eylem, dil ve sosyal yapı arasındaki çift yönlü etkileşim üzerinde duran modern sosyoloji kuramları, komünist dönemin incelenmesinde önemli bir teorik zemin sunmaktadır. Nitekim komünist sistemin gücü, her şeyden önce, söylemin- propagandanın etkisine dayanmaktadır. Diğer yandan, rejimin dayattığı ilkelerin, kolektif temsil düzeyine yükselip kalıcı bir değer haline alıp almadığını anlamak kolay değildir. Değişimin yönü ve niteliği belli olmakla beraber, değişim süreçlerinin derinliğine ulaşmak için ayrıca bir çaba gerekmektedir.

Komünist söylem, materyalist bir temele dayanmakla birlikte, bir nevi inanç sistemi özelliği göstermektedir. K. Marx'ın "bilimsel sosyalizm" teorisi, dünyayı bütüncül bir kavrayış içinde sunmakta ve insanlığın tüm problemlerine çözüm getirme iddiası taşımaktadır. Bu yaklaşımda farklı fikirlerin, çıkarların mücadelesi söz konusu değildir. Tek bir geçerli fikir vardır ve ona sorgusuz sualsiz teslim olunmalıdır. Tıpkı din gibi, evrensel erdemler dayatan sosyalist ideoloji, irade özgürlüğü kavramını toptan reddederek kendi gerçeğini kutsallaştırmaktadır. Bu gerçeği temsil eden işçi sınıfı ise, âdeta seçilmiş bir grup olarak yüceltilmektedir. Olayısıyla, insanlığın nihaî kurtuluşu ve yeryüzünde adaletin hâkimiyeti, bu yeni Mesih- işçi sınıfı tarafından sağlanacaktır. Evrensel bir tasarı ortaya koyan komünist ideoloji, tıpkı din gibi, koşulsuz teslimiyet ve itaate ihtiyaç duymaktadır. Kutsal- dokunulmaz bir otorite anlayışı getiren bu sistem, toplumdaki bireye en ufak bir hareket alanı bırakmaksızın, insan varlığını "yüce bir amaç" uğruna yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır.⁴⁷ Komünist rejimin ideolojik söylemi, insanlığın "aydınlık

⁴⁷ Nikolay Berdyaev, "Sotsializm, Demokrasiya i Teokrasiya" (Sosyalizm, Demokrasi ve Teokrasi), *Spisanie Hristianstvo i Kultura (Hristiyanlık ve Kültür Dergisi)*, Br. 1, God. IX, 2010, ss. 14- 20.

geleceğine” dair bir imgelem etrafında dönmektedir. Bu yüce ideale yönelik tüm çabalar ise, âdeta kutsal bir kurtuluş şeması içinde topluma sunulmaktadır.⁴⁸

Komünist ideolojinin özünde bir din niteliği taşıdığı iddiaları, Bulgaristan örneğinde de aynen geçerliliğini korumaktadır. Burada da kutsallaştırma mantığı, hem söylem hem de uygulama bakımından son derece belirgindir. Bulgar komünist liderlerin söyleminde yer alan anahtar kavramlar, rejimin temel iddiasını gözler önüne sermektedir. “Bilim”, “bilimsel yöntem”, “bilimsel gerekçeler”, “bilimsel plânlama” gibi sıkça kullanılan ifadeler, ideolojinin tekelinde ve hizmetinde olan bir bilimi ifade etmektedir. Dolayısıyla, rejime karşı gelmek, her zaman son sözü söyleyen bilime de karşı gelmek demektir. Toplum, kitle iletişim araçları, parti nutukları, törenler ve her çeşit toplu etkinlik yoluyla sürekli “aydınlatılmaktadır”. Böylece bireyler, iktidarın dilini çok iyi ezberleyerek hayatlarını sorunsuzca devam ettirmek için çeşitli stratejiler geliştirmek durumunda kalmaktadır.⁴⁹

Bulgaristan’da sosyalist dönem boyunca yüksek parti kademelerinde üretilen ideolojik söylemin sembolik baskısı, fiziksel baskı ve şiddet biçimlerinden çok daha etkili ve kalıcıdır. Mevcut sistem, totaliter egemenliğini her şeyden önce “hakikat” anlayışı üzerinde kurmaktadır. Dinin toplum hayatından çekilmesiyle, onun boş kalan yerine devlet otoritesi oturunca, parti, “hakikat”ın tek temsilcisi oluvermiştir. Böylece, hayatın yegâne gerçeğini temsil eden Parti- Devlet, toplumun eski zamanlarda alışageldiği düzeni, farklı bir biçimde, ama benzer bir mantıkla yeniden kurmuştur.⁵⁰ Toplumun bazı kesimleri, belki de bu nedenle, rejimin çöküşünden sonra, geçmişte kalan “o eski güzel günleri” özlemle anıp duracaktır.

A. SOSYALİST KİMLİĞİN İNŞASINDA MİLLİYETÇİLİK SÖYLEMİ

Bulgar toplumunun (azınlıklar dâhil) kolektif kimliği, komünist ideolojinin söylemiyle yeni bir tanıma kavuşacaktır. Ancak bu, dönem boyunca aynı kimlik tipinin yüceltildiği anlamına gelmemelidir. Nitekim ilk yıllarda enternasyonalizm üzerine yapılan

⁴⁸ Fotev, a. g. e. , s. 250.

⁴⁹ Georgi Fotev,” Komunističeskata i Postkomunističeskata Politicheski Retoriki” (Komünist ve Postkomünist Siyasi Söylemler), **Paul Ricoeur- Filozofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite**, Sıst. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştestvoto, Sofya, 1998, 249- 254.

⁵⁰ Kösev, a. g. m. , s. 214.

vurgu, daha sonra bariz bir şekilde nasyonalizm- milliyetçilik üzerine kayacaktır. Milliyetçi ruhun baş tacı edildiği 1970’li yıllarda, Bulgar halkının kahramanları, kurtarıcıları ve şanlı geçmişin görkemi dillendirilmektedir.⁵¹ Bu durum, genel halk oylamasıyla kabul edilen 1971 Anayasanın giriş kısmındaki metne bakıldığında açıkça fark edilmektedir:

*“Bizler, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti vatandaşları; özgürlük ve insanlık, halk egemenliği ve toplumun sosyalist inşası adına verilen asırlık mücadeleler içinde oluşmuş büyük devrimci geleneklerin varisleri...”*⁵²

1960- 1970’li yıllarda, Bulgaristan’da Stalinci terör döneminin sona ermesiyle birlikte, daha liberal bir milliyetçi komünizm aşamasına geçildiği görülmektedir. Bu eğilim, politik uygulamalarda olduğu kadar, resmi söylemin içeriğinde de ortaya çıkmaktadır. Sovyetlere bağlılığın sürmesi bir yana, bu dönemde yeni bir milli kimlik oluşturma yönünde yoğun girişimler söz konusudur. Örneğin, eski devrimci- partizanların hayat hikâyelerinin yayımlanmasına verilen öncelik, hatıra edebiyatında âdeta bir patlama meydana getirmiştir. Antifaşist mücadele kahramanlarının anıları sayesinde, halkın bilincinde milli onurun yeni bir uyanışı hedeflenmektedir.⁵³

1972’ de “Halkın Anıları Anlatıyor” adı altında, Bulgar halkının şanlı geçmişine dair belge ve kanıtların toplanması için bir kampanya başlatılmıştır. Hem yeni sosyal ortamın meşrulaştırılması hem de terör döneminin hafızalardan silinmesi için, faşizm ve kapitalizmle mücadele ruhunun canlı tutulması gerekmektedir. Halk Kurtuluş Hareketi’nin anıları sürekli gündemde tutularak, topluma bir düşünce ve davranış modeli sunulmaktadır. Diğer taraftan, özel sosyal komiteler kurularak, faşizm ve kapitalizme karşı aktif mücadeleçilerin kulüpleri, BKP bölge komiteleri, parti ve devlet arşivleri, müzeler, “Pioner” ve “Komsomol” gibi parti gençlik örgütlerinin faaliyetleri yeniden düzenlenmektedir. Okullarda öğrencileri, partizan hareketinin yaşayan üyelerinin anılarını toplamak için teşvik eden programlar, biyografi, yerel tarih ve aile tarihi çalışmalarını uygulamalı olarak öğretmektedir. Çocuklar ve gençler, bu partizanlık öykülerini sadece dinlemek ve kaydetmekle kalmayıp, aynı zamanda onlardan örnek alıp, milli- devrimci ruhu kendi benliğinde içselleştirmektedir. Bu faaliyetler, aile büyükleri ile gençler arasında

⁵¹ Vodeničarov, a. g. e. , s. 104.

⁵² **Bilgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti**, Sıst. Veselin Metodiev- Lıçezar Stoyanov, İzd. “Petır Beron”, Sofya, 1990, s. 56.

⁵³ Vodeničarov, a. g. m., ss. 104- 105.

geleneksel sözlü iletişimi desteklemekle birlikte, asıl hedef, halkın belleğini canlı tutmaktan ziyade, ideolojinin sürekli tazelenip kuşaktan kuşağa aktarılmasıdır. Kahramanlık hikâyeleri ile terbiye edilen gençlik, okullarda da sürekli askeri bir disiplin havası içinde tutulmaktadır. Okulda her öğrenci, küçük çaplı birer parti örgütlenmesi gibi işlev gören birliklere üyedir. “Çavdarçe”, “Pioner” ve “Komsomol” adlarıyla bilinen bu tür örgütlerde, çocuklar küçük yaştan itibaren devrimci ruhun terbiyesi ile yetişmektedir.⁵⁴

Partizanların anılarından oluşan metinlerin içeriğine bakıldığında, Bulgaristan’ın milli tarihinin, kutsallaştırma yoluyla yeni bir boyut kazandığı görülmektedir. Kahramanların şaşmaz bir standart hayat çizgisine sahip olduğu bu eserler, halkın manevi terbiyesi için önemli bir işlev görmektedir. Örneğin yoksul köylü aileden gelen ve küçük yaşta okulu bırakıp çalışmak zorunda kalan klasik kahraman tipi, birçok zorluğu atlatarak halkın davası adına gençliğini feda etmektedir. Senaryoda mutlaka aydın devrimci bir ağabey karakteri yer almaktadır. Kişiler bu ağabeyin yardımıyla ve Marksist, Sovyet yayınlarıyla kendilerini geliştirerek, halka önderlik edecek seviyeye ulaşmaktadırlar. Çileli bir hayat yolculuğu ve onurlu bir mücadelenin ardından gelen aydınlanma ve kurtuluş miti, gençlik için bir özdeşleşme modeli yaratmaktadır. Nihayetinde bu, halka mal edilen bir mücadele olsa da, halkı kurtarma misyonu “her şeye gücü yeten” Parti’ye yüklenmiştir. Yine “kahraman anaların oğulları” -devrimciler, asırlarca hep yabancı işgal altında ezilen halkın özgürlüğü uğruna canlarını vermişlerdir. Bu yüzden onlara da kutsallık atfedilmektedir.⁵⁵

Görüldüğü üzere, lâik burjuva toplumundan farklı olarak ve dini bir yönelimi andırır biçimde, komünist rejimin söylemi, bireysel çıkar ve katı maddî gerçekçilik yerine, kitleleri bir üst- gerçeğe yöneltmektedir. Bu şekilde iktidar, dil aracılığı ile mitolojik bir dünya yaratarak, halka, uğruna mücadele verilecek yüce bir ideal sunmaktadır.

B. KOMÜNİST SÖYLEMDE KADIN

Komünist iktidarın eşitlikçi ve yenilikçi projelerinde kadın, önemli bir sembol olarak öne çıkmaktadır. Hem söylem hem de uygulama düzeyinde, devrimci proletaryanın tüm niteliklerini taşıyan, girişken ve aktif bir ideal kadın imajı yaratma çabası son derece

⁵⁴ Vodeničarov, a. g. m., s. 107.

⁵⁵ Vodeničarov, a. g. m., s. 110.

belirgindir. 1946'da, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilk Anayasası'nı hazırlayacak olan Büyük Halk Meclisi'nin seçim günlerinde verilen bir nutukta, Dimitrov'un kadınla ilgili şu ifadeleri yer almaktadır:

“Bu hususta kadınlara özel dikkat göstermek lazımdır.(...)Bazıları, sanki kadınların biricik savunucusu benmişim yolunda konuşmağa başladılar. Bu hususta tek kişinin ben olmasını istemezdim, bütün partimizin olmasını isterdim. (...) Seçim kampanyamızın merkezi, ev ev, insan insan dolaşarak yapılan kişisel sözlü ajitasyondur. Kadınların muazzam kitlesi seferber edilmelidir. Yalnız partimize dahil olanlar değil, fakat aynı zamanda teşkilatlanmamış olanlar, ilk bakışta henüz siyasetle, memleketimizde olup bitenlerle ilgisiz görünenler de seferber edilmelidir. Kafalarını harekete geçirmek, biraz tazelemek lazımdır. (...) Bizim namuslu, şerefli ve çalışkan olan herkesi kucaklamamız, aydınlatmamız, adaletimizi Bulgaristan'ın en son kulübesine ulaştırmamız kesin olarak zorunludur. Bu hususta kadınlar ve kızlar mühim bir rol oynayabilirler. Kadınlar hatip doğar, derler. Onların tabiatı itibarıyla, hissettiklerini genellikle erkeklerden daha kolayca ve kuvvetle ifade edebilmeleri doğru ve doğaldır. Kural olarak, onlarda her şey, kalblerinin derinliğinden çıkar. Eğer bu kalb iyi hislerle doldurulur, eğer akılları, uğruna mücadele ettiğimiz ve edeceğimiz yüce fikirlerle aydınlatılırsa, kadınlar muazzam bir güç olurlar.”⁵⁶

Devrimin ilk yıllarından itibaren, kadınların değişimdeki büyük görevi, dönem boyunca en çok propaganda edilen konulardan biri olacaktır. Rejimin henüz yeni yerleştiği bir dönemde, 1950'li yılların resmi yayınlarında vurgulanan güçlü, girişimci kadın imajı, devrimin ruhunu belirgin biçimde gözler önüne sermektedir. Meslek ve sosyal rol paylaşımındaki klasik cinsiyet ayrımlarının aksine, sosyalist toplumda kadın, üretici, teknisyen ve idareci olarak, yeni toplumun kuruluşuna aktif olarak katılan bir devrimcidir.⁵⁷

Bu dönemde Bulgar sinemasında da güçlü kadın karakterinin sıkça boy göstermeye başladığı görülmektedir. Yeni ideal kadın modelinde, cesaret ve girişkenlikle birlikte, koruyucu bir anne imajı da öne çıkarılmaktadır. Güçlü bir ideolojik imge olarak, merkezi konuma oturtulan kadın figürü, bir bakıma, iktidarın yeni sahibi- partinin imajını cisimleştirmektedir. Nitekim komünist dönemde güçlü “Parti Ana” imgesi son derece popüler ve işlevseldir. Sosyalist toplumda kadının görevlerinden biri de, “aydınlık geleceğin sadık devrimci evlâtlarını yetiştirmektir”. Bu yüzden basında veya sanat alanında, hem cefakâr hem de mücadele ruhlu kadın tipi öne çıkarılmaktadır. Dönemin komünist liderleri tarafından kaleme alınmış pek çok biyografik eserde, hep aynı yoksul

⁵⁶ Dimitrov, a. g. e., ss. 105- 106.

⁵⁷ Vodenıçarov, a. g. m., s. 111.

aile modeli ve bu yoksulluk içinde aileyi çekip çeviren güçlü- kahraman bir anne örneği yer almaktadır. Baba ise çoğunlukla ya bir savaşta hayatını yitirmiş, ya hasta, ayyaş, işsiz, ya da pasif ve ezik bir karaktere sahiptir. Annenin baskın, baş kaldıran bir tip olarak öne çıkması, genellikle kadının güzellik, duygusallık, cinsellik gibi yönlerine vurgu yapan burjuva kültürüne karşı bir nevi tepki gösterisidir.⁵⁸

1960'lı yılların sonuna gelindiğinde, resmi söylemin kadına bakışında önemli bir değişiklik göze çarpmaktadır. Parti Merkez Komitesi, bu dönemde doğurganlığı teşvik eden özel bir kanunla, aileye ve özel yaşama yönelik daha geleneksel bir yaklaşım benimsemiştir. Bu kanunla genç çiftlere, çocuk bakımı, konut ve iş edinmede pek çok kolaylık sağlanmıştır. Aynı zamanda, hamile ve çalışan kadınlara yönelik bazı koruyucu kararlar alınmış, boşanma ve kürtaj hakkına ciddi sınırlamalar getirilmiştir.⁵⁹

1970'li yıllarda gazete sayfalarında hala çalışma hayatı içindeki kadın figürü yer alsa da, dönemin sonuna doğru basında ilk defa özel aile yaşantısından kareler de görülmeye başlayacaktır. Bu dönemde kadının, her şeyden önce iyi bir anne ve eş olarak öne çıkarıldığı görülmektedir.⁶⁰

C. ÖZGÜRLÜK VE EŞİTLİK ANLAYIŞI

Marksist düşünürlerin üzerinde durduğu önemli konulardan biri, insanın ve emeğin özgürleşmesidir. F. Engels sosyalizmi, “*insanlığın, ihtiyaçlar saltanatından özgürlük saltanatına yükselmesi*” olarak tanımlamaktadır.⁶¹ Marx'a göre ise komünizm, “*insanın doğayla ve kendi hemcinsiyle, varlık ile öz, birey ile tür, özgürlük ile zorunluluk arasındaki çatışmanın gerçek çözüme kavuşturulmasıdır*”.⁶² Devrimci anlayış, toplumsal çelişkilerin temel sebebi olarak kapitalist üretim biçiminin, kişileri sermayenin pasif bir aracına dönüştürdüğünü öne sürmektedir. Dolayısıyla burjuva düzeninde, çalışma bir yük halini alarak insanın kendi varlığını inkârına sebep olmuştur. Hâlbuki insan kendini, gerçekte emek sayesinde yaratmaktadır. Yabancılaşmış emek, bireyi sırf biyolojik ihtiyaçları için

⁵⁸ Vodiçarov, a. g. m., s. 111.

⁵⁹ Vodiçarov, a. g. m., s. 117.

⁶⁰ Vodiçarov, a. g. m., s. 112.

⁶¹ İskra Baeva, **Bilgariya i İztoçna Evropa**, İzd. Paradigma, Sofya, 2001, s. 27.

⁶² Brian Morris, **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**, çev. Tayfun Atay, İmge Kitabevi, Ankara, s. 58.

çalışmaya güdülenmektedir. İşçinin kendisi de, emeği gibi, alınıp- satılabilen bir nesneye dönüşünce, tüm insanî niteliklerinden uzaklaşmaktadır. İnsanın gerçek özgürlüğü, tüm bu koşulların ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu tespitler, Marksist teorinin temelini oluşturmaktadır.⁶³

Başka bir açıdan bakıldığında, Marksizm, insanları veya toplumları, yaşayan, gerçek varlıklar olarak değil, diyalektik hareket içinde somutlaşmış fikirler olarak görmektedir. Büyük tarihi sürece bağlanan bu harekete katılan üyeler, yüce bir ülkünün vücut bulmuş tezahürleridir. Zamanın dinamik akışı içinde kişiler, tek tek ayrı varlıklar olmaktan çıkarak, mutlak bir geleceğin hizmetine koşulmuş yığınların içinde erimektedir. Bu sebeple, Marx'ın öngördüğü bilinçlenme halinin tam tersi olarak, kitlesel bir pasifleşme durumundan bahsedilebilir.⁶⁴

Özgürlük kavramı, komünist terminolojide sıkça vurgulanmasına rağmen, uygulamada geçerlilik kazanamamıştır. Reel sosyalizm koşullarında iktidarın halka dayattığı katı kurallar ve sıkı denetim, özgürlüğün kıymetini artırmakla birlikte, kitleler tarafından böyle bir gereksinimin dile getirilmesine kesinlikle fırsat verilmemektedir. Sosyalizmde özgürlük, birey için değil, ortak toplumsal çıkarlar için gerekli bir şeydir ve sistemin kendisi de zaten bu ayrıcalığı, halka lütfetmiş görünmektedir. Modern sosyalist toplumda özgürlük, Batı'daki gibi birey odaklı bir hak değil, daha çok Doğu dünyasına özgü, soyut bir tasavvurdur ve hiyerarşik bir mantıkla, yukarıdan aşağıya doğru "ihvan" şeklinde dağıtılmaktadır.⁶⁵ Sadece özgürlük değil, hak ve adalet konusunda da, pratik uygulama itibarıyla Doğu kültürüne yakın duran sosyalizm, Batı dünyasına göre farklı bir anlam çerçevesi içinde hareket etmektedir.

Dünya ötesi bir iktidar anlayışının hâkim olduğu toplumlarda dünyevî yaşam, büyük evrensel düzenin küçük bir modeli gibi algılanmaktadır. Kozmoloji ve tarih, aynı döngüsel süreç içinde işlemekte ve olaylar, ilâhî bir düzende, birbirine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bireyler de, dikey bir dayanışma şeklinde örgütlenen ideal düzenin unsurlarını oluşturmaktadır.⁶⁶ Örneğin İslâm düşüncesine göre insanoğlu, kendi varlık nedenini sağlayabilecek yetenek ve kudretten yoksundur. Bu kudret, ancak ilâhî varlıkta

⁶³ Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara,1998, ss. 85- 89.

⁶⁴ Arendt, a. g. e. , s. 226.

⁶⁵ Baeva, a. g. e. , ss. 26- 27.

⁶⁶ Zubaida, a. g. e. , ss. 221- 222.

bulunmaktadır. İslâm'ın kutsal vahiy üzerine kurulu hiyerarşik toplum düzeninde tek tek bireylerin özgürlüğü söz konusu değildir, çünkü insan iradesi, ancak ilâhî adalete tabi olmakla yükselebilmektedir.⁶⁷

Komünizmin bütüncül- totaliter mantığı, bireyci burjuva düzeninin kaldırılmasıyla, modern öncesi toplumlarda hâkim olan dünya görüşünü diriltmiş gibi görünmektedir. Nitekim bu sistemde temel hedef, “insanlığın özgürleştirilmesi”, yani tüm çelişkileri aşmış ve kusursuz bir iç ahenge ulaşmış ideal düzenin yaratılmasıdır.⁶⁸

Modern kapitalist gelişme ise, bireyin özgür iradesi ve rasyonalite fikrine dayanmakla, sadece dini dünya tasavvuruna dayalı geleneksel toplum tipinin değil, toplulukçu sosyalist anlayışın da zıddı olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak, tıpkı sosyalizmde olduğu gibi, kapitalist düzende de özgürlük ve iktidar anlayışı, söylem ile uygulama bakımından birbiriyle çelişmektedir. Kapitalizm, dini otoriteyi ortadan kaldırmakla bireyi veya toplumu özgürleştirmiş değildir. Aksine, aynı otorite, başka biçimlerde yeniden kurularak, “özgürleşme” söylemi altında yeni kontrol mekanizmaları geliştirilmiştir. Sanayileşmenin ve modern değişimlerin, disiplinci yönetim anlayışını getirdiğini savunan Foucault'cu tezler dikkate alındığında, klâsik ataerkil – modern zihniyet ikiliği, farklı bir boyut kazanmaktadır. Örneğin disiplin toplumunda kamusal alandan öte, aile yaşamı ve boş zamanın kullanımı bile sürekli denetim altındadır. Fabrika ve okullardaki disiplin, bürokratik disiplinle örtüşmektedir ve buralarda kamusal itaatkârlığın yeniden üretimi gerçekleşmektedir. Bu, hem endüstriyel hem de devlet bürokrasilerinde ortak bir hedeftir. Bu anlayışa göre, demokratik toplumlarda yasal sözleşme, şekilsel bir eşitlik ve özgürlük meydana getirerek, burjuva düzeninin kutsal bir kurgusu haline gelmiştir.⁶⁹

Modern dünyada egemen iktidar, gücünü görünür olmakla kazanırken, disiplinci iktidar, kendini gizlemekle varlığını sürdürmektedir. Öyle ki, disiplin toplumunda bireyler, iktidarı içselleştirerek kendi kendilerini denetlemektedir. Mikro ölçekte bireyin bedeni ve eylemlerini doğrudan yönlendirecek biçimde örgütlenen disiplinci iktidar, makro düzeyde tüm toplumu hedefi olarak gören bio- iktidara dönüşmektedir. Bio- iktidar, Fransız Devrimi sonrasında şekillenen ulus- devletin, siyasal topluluğu kan, ırk, kültür gibi

⁶⁷ Zubaida, a. g. e. , ss. 201- 206.

⁶⁸ İvaylo Znepolski, “Totalitarizmit- iz İstoriyata na Edin Nezavırşen Debat”, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 79- 80.

⁶⁹ O'Neill, John, “Disiplin Toplumu: Weber'den Foucault'a”, çev. Mine Yıldırım, **Doğu Batı**, Sayı 43, Yıl 10, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 234- 252.

unsurlarla tanımlayarak toplumu bir organizma haline getirmesiyle şekillenmeye başlamıştır. Bu anlayış, nüfusun refah ve devamlılığını hedefleyen teknolojiler bütünüdür. Böylece denetim teknikleri, sosyal yapının içinde gizlenmiş olarak uygulanmakta ve sistem, tüm olası tehdit ve karşı çıkışları önceden saptayarak, sorunsuz ve uyumlu vatandaşlar yetiştirmektedir.⁷⁰

Bulgaristan'da komünist iktidar, Marksizmin özgürlük anlayışını fiilen gerçekleştirdiğini ilân ederken, toplumu da, en azından bir süre için, buna inandırmış gibi görünmektedir. Ayrıca, iktidarın savunduğu hümanist- eşitlikçi ilkelerin, bazı somut yansımaları da mevcuttur. Sıradan insanın yaşamında, geçim sıkıntısının olmaması, gelecek güvencesi ve çocukların eğitimi, “insan hakları”, “demokrasi” gibi kavramlardan daha önemlidir. Özgürlükten çok, ekmeğinin peşinde olan halk, sosyalist sistemin getirdiği kazanımların ağır bedelini tam olarak idrak edememektedir.

Eşitlikçi, ilerlemeci ve özgürlükçü söylemine rağmen, Bulgaristan'da komünist rejimin getirdiği toplumsal değişim, görünürdeki yüzeyin altında derin çelişkiler barındırmaktadır. Örneğin, modern öncesi, ataerkil- vesayetçi yapıların diriltilip meşrulaştırılması, rejimin amacına tamamen zıt sonuçlar ortaya çıkarmıştır.⁷¹

Sosyalist toplumda eşitlik, sınıfsız bir toplum fikrine dayansa da bu, toplumun gelir açısından tamamen eşit olması anlamına gelmemektedir. Nitekim “toplumsal yararlılık” gibi bir ölçüye göre ödüllendirilen meslekler arasında belli gruplaşmalar ortaya çıkmaktadır.⁷² Bulgaristan'da rejimin ilk yıllarından itibaren düzenlenen kanunların da, ayrıcalıklı bir kitlenin oluşmasıyla sonuçlandığı görülmektedir. Örneğin, 1944 yılında kabul edilen, “Faşizm ve Kapitalizmle Mücadele Kurbanlarına Yardım Kanunu”, 1945'te getirilen ek bir madde ile, mücadelede ölen kişilerin sadece ailelerini değil, “nikâhsız eşlerini” de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise, devlet desteğinden yararlanan bu grupların sayısı, devrim adına ölen kişilerin yakın akrabalarına kadar, gittikçe artmaya başlamıştır. Aynı şekilde, öğretmenlik görevine atamalarda, partizan kimliğe sahip kişiler ve bunların eşleri öncelik kazanmıştır. Ayrıca, bu kişilerin çocukları da, üniversitelere sınavsız giriş

⁷⁰ Gülbanu Altınok, “Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault”, **Doğu Batı**, Sayı 43, Yıl 10, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 51- 74.

⁷¹ Vodenıçarov, a. g. m., s. 105.

⁷² Peter Worsley, “Sınıf”, çev. Hayriye Erbaş, **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. H. Erbaş, çev. ed. H. Erbaş- M. K. Coşkun- D. Yüzüak, Eos Yayınları, Ankara, 2007, s. 168.

hakkından yararlanmaktadır. Ortaöğrenimini tamamlamamış olanlar için de, “İşçi Fakültesi” olarak adlandırılan birimlerde 6- 12 aylık kurslar verilmektedir. Bu şekilde, devletin özel desteğini alan ayrıcalıklı bir kesim ortaya çıkmıştır.⁷³

1959’da “faşizm ve kapitalizme karşı aktif mücadele verenler” den oluşan özel imtiyaz sahibi topluluğu resmi olarak kurumsallaştıran bir yasa çıkarılmıştır. Ayrıca, “Devrimci Kadroların Maddî ve Sosyal Durumunu İyileştirme” adıyla yeni bir uygulama başlatılmıştır. Bu kategorideki kişiler, sosyal hayatın sağlık, eğitim, tatil, konut edinme, seyahat gibi alanlarında özel imkânlara sahiptir. Dahası, bu ayrıcalık hakkı, sonraki dönemlerde devrimci kadroların çocuklarına ve torunlarına da intikal edecektir. Böylece, kayırmacılık ve kollamacılık gibi tutumları meşrulaştıran parti, kendi sınıfsız toplum anlayışı ile çelişkiye düşecektir.⁷⁴

Burada, geleneksel toplum, sosyalist ve kapitalist modernleşme modellerinin karşılaştırılması, komünist yönetimin “modern- sosyalist- demokratik” topluma ulaşma iddialarını daha anlaşılır kılmaktadır. Nitekim geleneksel düzenin karşısına dikilen bu iki modernleşmeci anlayışının da, hemen hemen aynı mantığa dayandığı ortaya çıkmaktadır. Görüldüğü kadarıyla, her şeyden önce temel mesele, söylem ile gerçeklik arasında yaşanan çelişkilerdir. Sosyalist modernleşme, toplulukçu ilkeler ve aşkın evrenselci idealleri bakımından geleneksel zihniyete yaklaşırken, kendine rakip olarak gördüğü kapitalist düzenle de pek çok açıdan benzerlikler göstermektedir.

D. “ORGANİK TOPLUM”: SOSYALİZMDE PARTİ- HALK İLİŞKİSİ

Modern demokrasilerin, toplumu bir organizma şeklinde tasavvur eden geleneksel anlayışın çözülmesiyle ortaya çıktığı bilinmektedir (her ne kadar bu anlayış yeni biçimler altında yeniden kurulsada). Organik toplum, ataerkil düzende kralın veya sultanın varlığında temsil edilmektedir. Modern dünyanın getirdiği çözülme ve bireyleşme ise, bütünlükten yoksunluğu önemli bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır. Bu boşluğun yerini doldurma iddiasıyla gelen totaliter düşünce, toplumdaki özdeşlik- bütünlük arayışına bir cevap niteliği taşımaktadır. Böylece, modern demokrasilerin karşı karşıya kaldığı önemli bir soruna kendince çözüm sunan komünist sistem, tam da bu total- bütüncül anlayış

⁷³ Vodenıçarov, a. g. m., s. 115.

⁷⁴ Vodenıçarov, a. g. m., ss. 115- 116.

sayesinde belli bir başarı şansına kavuşacaktır. Ancak eski geleneksel düzene dönüşü değil de, “geleceğin toplumunu” inşa etme fikrine dayanan komünizm, yeni tip bir organizma anlayışını getirmiştir.⁷⁵

Demokrasinin dayandığı çoğulculuk ve sürekli çatışan çıkarlar- rekabet mantığına karşın komünizm, sınıfsal homojenliğin sağlanmasıyla ulaşılabilecek bir bütünlüğü kurmaya çalışmaktadır. Egemenlik ve toplum, iktidar ve halk, birbiriyle kaynaşmış unsurlar olarak düşünülmektedir. Totaliter zihniyet, siyasî egemenliği halkın egemenliği olarak gösterirken, yönetim organlarını da halkın temsilcisi olarak değil, halkın kendisi olarak sunmaktadır. Bu şekilde tasavvur edilen toplum, tek bir vücut- büyük bir organizma niteliğine bürünmektedir. Bireylerin de bu durumda tek bir kimliği ve özdeşlik kaynağı olacaktır. Kolektifin/ organizmanın fonksiyonlarını yöneten “beyin” konumundaki parti lideri, ortak toplumsal çıkarlar uğruna tüm toplumu ve iktidarı kendi varlığında cisimleştirmektedir.⁷⁶

Marksist düşüncede devletin ortadan kaldırılması öngörülürken, devlet komünizmi veya reel sosyalizm denen uygulamada devlet, homojen organik toplumun yegâne güç odağı ve özdeşleşme merkezidir. Sosyalist toplumda parti, siyasî bir kurumdan çok, şahsiyet kazanmış bir varlıktır. Kimliğin sabit bir referansı ve kolektif bütünlüğün güvencesi olarak öne çıkan partinin asıl amacı ise, kendi varlığını olumlamaktan ibarettir. Nitekim bu yüksek mevki, “tarihi hakikate” dair mutlak bilginin bulunduğu ve halka dağıtıldığı yerdir. Ayrıca parti, devletin ve rejimin kendisini ayakta tutan tek güçtür. İlk defa partiyi devletten ayırma teşebbüsüyle radikal bir adım atan Sovyet lideri Gorbaçov’un politikası, hükümeti güçlendirmek yerine sona erdirmiştir. Bulgaristan’da da iktidarın, partinin ve rejimin sonu ayna anda vuku bulmuştur.⁷⁷

Kolektivizm/ toplulukçuluk fikrinin naif çekiciliği, komünist propagandanın halkın zihniyetine nüfuz etmesinde büyük bir kolaylık sağlamıştır. Öyle ki mutlak ve kutsal bir ideale vurgu yapan iktidar, tüm insanî faaliyetleri, bir nevi mistisizme büründürerek kitleleri aşkın bir anlam dünyası içine çekmektedir. Toplumsal düzen ise, farklı ekonomik-siyasî güç ilişkilerinin şekillendirdiği bir alandan ziyade, ideal varoluşun somutlaştığı bir yer haline gelmektedir. Böylece, iktidar ve halk arasındaki tüm ayırım çizgileri silinerek,

⁷⁵ Znepolski, a. g. m., ss. 78- 80.

⁷⁶ Znepolski, a. g. m., s. 80.

⁷⁷ Znepolski, a. g. m., ss. 82- 83.

kendine özgü bir toplumsal alan inşa edilmiş olmaktadır. Otoritenin ve hiyerarşinin kabulü, bireysel kimliği devre dışı bırakarak, “organik toplum” anlayışını tek geçerli ilke haline getirmiştir.⁷⁸

Komünist dönemin resmi tarih yazımında Bulgaristan Halk Cumhuriyeti tarihi, parti- halk birliğinin tarihi olarak yer almaktadır. İktidar ve toplum arasında gerçekte herhangi bir ayrımın olmamasından çok, kitlelere yönelik bir telkini ifade eden bu yaklaşım, 1953 yılından sonra benimsenmiştir. Komünist Parti, bu prensibi ilân etmekle aslında, ülkede rejimin tamamen yerleştiğini ve toplumsal katılımın sağlanmış olduğunu bildirmek istemektedir. Nitekim artık muhalefet ortadan kaldırılmış, sanayileşmenin sonuçları alınmaya başlamış ve düzen rayına girmiştir. Böylece, rejimin prensipleri konusunda belli bir mutabakat sağlanmış ve hayat tekrar rutin akışına girmiştir. Bu durum, partinin olduğu kadar, toplumun da yararına. İktidar, sıradaki projelerini hayata geçirmek için, halk da yaşamını devam ettirebilmek açısından, istikrar ve sükûnete ihtiyaç duymaktadır.⁷⁹

Toplum ve parti arasında mutabakattan bahsederken, tam anlamıyla bir toplum iradesi söz konusu olmadığından, bu durumun daha çok zorunluluktan kaynaklandığı söylenebilir. Öncelikle, baskının doğurduğu bir korku ve sinme söz konusudur. Organik toplumun inşasında, sürekli üretilen düşman- kurban söylemi, bu konuda son derece etkili bir araçtır. Bu şekilde kitlelerin, nefret- korku algısı sayesinde örgütlenip dizginlenmesi daha kolay hale gelmektedir.⁸⁰

1962 yılında Sovyet lideri N. Hruşçov’un sunduğu “halkın birliği” tezi, Bulgaristan’da da yankısını bularak, “parti- halk birliği” prensibinin yerine yeni bir ilke olarak itibar kazanmaya başlayacaktır. Ancak, 1971 Anayasası ile partinin “öncü rolü” ilk defa resmen tescillenmiştir. Bunun anlamı ise, toplumsal mutabakatın, partinin egemenliğine şartlanmış olduğu gerçeğidir⁸¹

Parti- halk birliği veya halkın birliğinden bahseden BKP’nin anlayışına göre, hep aynı, tek tip- amorf bir kitle tasviri ortaya çıkmaktadır. Bu anlayışta, herkesin birbirine

⁷⁸ Znepolski, a. g. m., ss. 80- 81.

⁷⁹ Znepolski, “Totalitarizmit- iz İstoriyata na Edin Nezavirşen Debat”, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, a. g. m, ss. 69- 70; Znepolski, **Bılgarskiyat Komunizım**, a.g.e. , ss. 221- 222.

⁸⁰ Znepolski, a. g. m., s. 81.

⁸¹ Znepolski, a. g. e. , ss. 224- 225.

benzemesi ve kolektif uyumun korunması ön plandadır. Dolayısıyla, tıpkı geleneksel tasavvurda olduğu gibi, burada da çoğunluktan ayrılanlar dışlanırken, herkesin birbirine benzemesi ve kolektif uyumun gözetilmesi için çaba gösterilmektedir. Komünist iktidarla işbirliği içine girmeyen kişiler de “halktan” olma hakkını kaybederek, “hain” veya “halk düşmanı” olarak damgalanmaktadır. Nitekim her türlü fikir ayrılığı, partinin birleştirmek istediği, “halk” adındaki “büyük kutsal aile” adına affedilmez bir suç sayılmaktadır.⁸²

⁸² Znepolski, a. g. e. , s. 144.

Dördüncü Bölüm

SOSYALİST MODERNLEŞME VE ETNİK POLİTİKALAR ARASINDA TÜRK KİMLİĞİ

I. KOMÜNİST YÖNETİMİN ETNİK POLİTİKALARINDA TÜRK KİMLİĞİ

A. TARİHİ BİR MİRAS OLARAK “TÜRK SORUNU”

Bulgaristan Türklerinin, Osmanlı Dönemi’nden itibaren, 1989’a kadar yaşamış olduğu süreçler arasında en sonuncusu- sosyalist modernleşme sürecidir. Süre itibarıyla değerlendirilirse, 45 yıllık sosyalist miras, kültürel kimliğin katmanları arasında en üstte yer almasına rağmen, Osmanlı’nın etkisini silecek kadar uzun bir tarihe sahip değildir. Ne var ki, 500 yıllık imparatorluk döneminin üzerinden geçen uluslaşma- Batılılaşma süreçleri, pek çok yönden, 1944 sonrasına giden modernleşme yolunu açmış bulunmaktadır. Bu nedenle, komünizmin etkileri konusunda genel ve kesin yargılara varmanın sakıncalı olduğunu şimdiden belirtmek gerekmektedir.

Balkanlar’ın bir Osmanlı mirası olarak değerlendirilmesi, Bulgaristan’da uzun yıllar olumsuz çağrışımlara neden olmuştur. Ancak son dönemde, bu önyargılı tutumu reddetme yönünde gelişmeler söz konusudur. Sosyalizmin yıkılışından sonra bazı Bulgar araştırmacıların, ülkedeki Müslüman- Türk azınlığın, kültürel bir zenginlik olarak görülüp, daha yakından tanınması gereğine işaret ettikleri dikkat çekmektedir.¹

Bulgaristan’daki milliyetçi yaklaşımlara bakıldığında, Türklerin Bulgar toplumu içindeki varlığının, sosyalist dönemde olduğu gibi, diğer dönemlerde de devletin bütünlüğü açısından her zaman bir tehlike olarak algılandığı görülmektedir. Osmanlı mirası, somut

¹ Rositsa Gradeva- Svetlana İvanova, “İzsledvane na İstoriyata i sıvremennoto sıstoyanie na myusyulmanskata kultura po bılgarskite zemi- naroden i visok plast” , **Sıdbata na myusyulmanskite obştnosti na Balkanite 2, Myusyulmanskata kultura po bılgarskite zemi, İzsledvaniya**, Sıst. Rositsa Gradeva- Svetlana İvanova, İMİR, Sofya, 1998, ss. 10- 11.

veya sembolik, tüm görünüşleriyle, komünist milliyetçiliğin de, klasik milliyetçiliğin de en büyük kâbusu olmuştur.

Marksist ideolojinin düşmanı veya ötekisi, sınıfsal temelde ortaya çıkarken, Bulgaristan'daki milliyetçi komünizm, düşmanını kendine özgü bir mantıkla belirlemektedir. Bu mantığa göre Türk azınlık, Osmanlı mirasından arındığı ve modernleştiği takdirde, sosyalist toplumla bütünleşebilecektir. Dolayısıyla Türk kimliğine, “tarihi düşman” damgasından kurtulma şansı verilmelidir. Öyle görünüyor ki bütün mesele, Türklerin “tehlikeli” bir unsur olmaktan çıkarılarak yeni rejime kazandırılmasıdır. Sosyalist rejimin en azından ilk on yılı için, bu yaklaşımın geçerli olduğu söylenebilir.²

1944'ten 1950'li yıllara kadar, Bulgaristan Türklerini “sahiplenmede” oldukça hevesli görünen yönetim, sayısı hızla artan bu azınlığa, Osmanlı geçmişi yerine yeni bir “devrimci miras”, yüklemeye girişecektir. Devrimle gelen her iktidar gibi, BKP rejimi de, mevcut zamana hükmetmekle yetinmeyerek, meşruiyetini geçmişe dayandırma eğilimi taşımaktadır. Bu nedenle, toplum yeni baştan inşa edilirken, ülke tarihinin de yeniden yazılması gerekmektedir. Kendilerini ansızın bu yeni tarihin içinde bulan Türkler de, *“Bulgar toplumuyla birlikte, Osmanlı'dan itibaren özgürlük ve demokrasi mücadelesi vermiş ve nihayet 'komünizme erişme saadetini' yakalamış”* bir topluluk olarak değerlendirilecektir.³

Bulgaristan'ın sosyalizm örneğinde, Marksist söylemin pratikteki etkilerini sınırlandıran en önemli faktör, bölgeye özgü koşulların getirdiği, toplumsal alana kazınmış olan geleneksel zihniyet ve alışkanlıklardır. Komünist Partisi'nin büyük toplumsal devrim projeleri, sonuç olarak, tarihten devralınan mirası ortadan kaldırmayı başaramayacaktır. Örneğin ilk yıllarda, evrensel proletarya anlayışıyla yola çıkan BKP yönetiminin, bir on yıl sonra, Marx'ın devrimci idealinden çok, klasik Balkan milliyetçiliğine hizmet etmeye başladığı görülmektedir. Böylece ortaya çıkan “milliyetçi komünizm” tipinde, devrimci Marksist ideolojinin içeriği büyük ölçüde boşaltılmış olacaktır.

² Anna Krsteva, “Bilgarskata Etničeska Politika” (Bulgar Etnik politikası), **Ot Etničnost Kim Migratsiya** (Etniklikten Göçe), Sist. Anna Krsteva, Nov Bilgarski Universitet, Sofya, 2004, ss. 30- 59.

³ Yüsein (Hüsein) Memişev, “Bilgarskite Turtsi v Borbata za Ukrepvane na Narodnodemokratičnata Vlast (1944- 1948) (Halk Demokrasisi Hâkimiyetini Güçlendirme Mücadelesinde Bulgaristan Türkleri), **İstoričeski Pregled, (Tarihi Bakış)**, God. XL, Br. 4, Naučno- Teoretično Spisanie na Institutu po İstoriya pri BAN (Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Bilim- Kuram Dergisi), 1985, ss. 59- 61.

Bulgaristan Komünist Partisi politikalarının önündeki bir diğer engel, Balkanlar'da Osmanlı tecrübesinin kalıcı olarak bıraktığı ve modern homojen toplum projelerine direnen, “çoğulcu toplum” mirasıdır. Bu miras, homojen toplum tasarılarında ortaya çıkan, farklı kimlikleri eritme- asimile etme eğilimine yabancısıdır. Halkın zihniyetinde kök salmış ve gelenekse hale gelmiş tutumları ortadan kaldırmak ise pek kolay değildir. Balkanlar'da ortak coğrafyanın paylaşımıyla şekillenen birliktelik geleneği, hem çatışma hem de dinamik bir gelişme potansiyelini bir arada barındırmaktadır. Bu yüzden, tarih boyunca, iktidarların farklı etnik unsurlara karşı tutumuna bağlı olarak, bu iki eğilimden birinin veya diğerinin öne çıktığı görülmektedir. Ancak geleneğin, geçici siyasi dalgalanmalara karşı geliştirmiş olduğu direnç, bazen kırılabilse de, eninde sonunda kendini ortaya koymayı başaracaktır.⁴

Bulgaristan Komünist Partisi'nin bazı belgelerinde, Türklerin, sosyalist Bulgaristan'ın sadık ve yurtsever kurucuları haline getirilmesi için birtakım çarelerin arandığı dikkat çekmektedir. Ne var ki, yeni bir devrimci ruhla terbiye edilmesi gereken bu azınlıkla ilgili çalışmalar, bir türlü tutarlı bir çizgiye oturtulamamaktadır. Bu konuda en büyük engel olarak, İslâm dininin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin zararlı etkileri öne sürülmektedir. Ayrıca, yönetimin yanlış politikaları ve sürekli değişen görüşleri de, Türk sorununu çözüme yaşanan sıkıntıların önemli bir sebebidir. Partinin resmi raporlarında, Türkler arasında milliyetçiliğin kışkırtılmasıyla sosyalist ilkelere yabancılaşmanın meydana geldiği de sıkça dile getirilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Bulgaristan'da komünist iktidar, neredeyse rejimin sonuna kadar Türk sorunu ile başa çıkmada büyük sorunlar yaşamaktadır.⁵

Bu durum iki türlü yorumlanabilir: Türk azınlığın, rejime uyum sağlamadaki yetersizliği veya partinin, Türklere karşı yürüttüğü politikaların başarısızlığıyla. Dönemin belgelerinde ortaya çıkan veriler, Türk azınlığı ötekileştirmekten çok, Bulgar toplumuyla bütünleştirme çabasına işaret etmektedir.⁶ Ancak bu niyetler, uygulamada hep tersine

⁴ Tsvetana Georgieva, “Transformatsiite na Edin Sblısk na Tsivilizatsii- Hristiyanstvo i İslama na Balkanite” (Bir Medeniyet Çatışmasının - Balkanlar'da Hristiyanlık ve İslamın Dönüşümleri), **Balkanski İdentıçnosti** (Balkan Kimlikleri), Ç. III, Sıst. E. Raduşev- S. Fetvadjeva, İİİ (İnstitut za izsledvane na integratsiyata, Sofya, 2009, s. 49, 52, 72.

⁵ Veselin Angelov, **Strogo Poveritelno!1984- 1989:Asimilatorskata Kampaniya Sreştu Turското Natsionalno Maltsinstvo v Bulgariya, Dokumenti** (Gayet Gizli! Bulgaristan'da Türk Azınlığa Karşı Asimilasyon Kampanyası: Belgeler), Fond. Liberalna İntegratsiya, Sofya, 2008, ss. 16- 17, 21- 22.

⁶ **TsDA** (Merkez Devlet Arşivi), TPA (Merkez Parti Arşivi), “Otdel za Rabota s Natsionalnite Maltsinstva (Milli Azınlıklarla Çalışma Birimi), Sofya, F. 1, On. 28, s. 1- 2,.

dönmüş ve azınlık politikaları nihayetinde, Türk etnik ve dini kimliğinin, hâkim kültürle kaynaşmak yerine, daha da ayrışmasıyla sonuçlanmıştır. Bunun nedeni de büyük ölçüde, dönem boyunca Türklerin rejim tarafından “tehlikeli”- öteki unsur olarak algılanmaya devam etmesidir.

B. SOSYALİST TOPLUM MÜHENDİSLİĞİNDE BİR ARAÇ OLARAK ETNİK POLİTİKALAR

Bulgaristan Komünist Partisi'nin azınlık politikalarında üç farklı yöntem öne çıkmaktadır: 1. Gönüllü kaynaşmaya teşvik; 2. Bütünleştirme (entegrasyon); 3. Asimilasyon yöntemi. İlk yıllarda, G. Dimitrov ve V. Çervenkov tarafından savunulan hoşgörü politikası, Sovyet örneğinin çok milletli devlet modeline dayanmaktadır. Bu modele göre, azınlıkların kültürel farkları desteklenmeli ve geliştirilmelidir. 1940- 1956 dönemi boyunca uygulanan bu yöntemde, Sovyetlerin deneyim ve önerileri önemli bir rol oynamıştır.⁷

BKP'nin uyguladığı bir diğer yöntem, ilkiyle paralel olarak giden ve onu tamamlayan, bütünleştirme veya kaynaştırma politikasıdır. Bu politikanın özelliği, eski-yeni karşıtlığına dayanan modernleştirici söylem ve uygulamaların ön plâna çıkmasıdır. Modern dünyaya özgü bu mantığa göre tüm vatandaşların, ortak bir siyasî ve toplumsal gaye uğruna, ortak bir kimlik altında birleştirilmesi gerekmektedir. Azınlık ve çoğunluk farkının, eğitim ve yaşam düzeyindeki tüm belirtilerini ortadan kaldırma girişimleri, BKP çatısı altında, tek vücut olmuş bir toplumu hedeflemektedir.⁸

Asimilasyon, tek başına ayrı bir yöntem olmaktan ziyade, diğer politikaların altında gizliden gizliye beslenen bir amaca işaret etmektedir. Ancak, bu yöntemin açıktan açığa uygulanışı ve en uç noktaya ulaşması, önce 1950'lerin sonunda ve 1970'lerde Pomaklar arasında, daha sonra da, 1984'te Türkler arasında yürütülen isim değiştirme kampanyasında ortaya çıkacaktır.

⁷ İbrahim Yalimov, *İstoriya na Turската Obşnost v Bulgariya* (Bulgaristan'da Türk Topluluğun Tarihi), IMİR, Sofya, 2002, ss. 307- 315.

⁸ Anna Krısteva, “Bılgarskata Etnıçeska Politika”, *Ot Etnıçnost Kım Migratsiya* (Etniklikten Göçe), Sıst. Anna Krısteva, Nov Bılgarski Universitet, Sofya, 2004, ss. 39- 41.

Yukarıda sayılan politikaların tümü (gönüllü bütünleşmeye teşvik, entegrasyon ve asimilasyon), azınlık kimliğini farklı şekillerde yeniden inşa etmeye yöneliktir. Gönüllü kayışmaya teşvik yöntemi, kültürel kimliğin değerini tanıyarak, ona mevcut koşullarda gelişme imkânı sunmaktadır. İkincisi, sosyalist düzenin selâmeti uğruna, kültürel farkları görmezden gelerek, farklı grupları, ortak modernleşme projesi altında kaynaştırmaya çalışmaktadır. Asimilasyon politikası ise, söz konusu farkları göz ardı etmemekle birlikte, bunları, tamamen ortadan kaldırılması gereken engeller olarak görmektedir. Bu yöntemde özellikle öne çıkan, diğerlerinde olduğu gibi ikna çabası değil, baskı ve zorlamadır. Teşvik ve bütünleştirme politikaları, azınlıkların sosyalist modernleşme sürecine katılımını kolaylaştırırken, aslında aynı amaca- azınlıkları çoğunluk toplumla bütünleştirmeye hizmet etmektedir. Asimilasyon ise, baskıya dayandığından, tam tersi bir sonuç vererek, etnik kimliklerin içe kapanmasına ve rejime karşı düşmanlığın gelişmesine yol açacaktır.⁹

1. Hoşgörü Politikası: Azınlık Kimliğinden “Enternasyonal Türk Kimliği”ne

Marksist ideolojide toplum, sınıf temelinde değerlendirildiğinden, etnik farklılıklar ve kültürel kimlikler, alt yapının- üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak ikincil bir konuma yerleştirilmektedir. Bunlar, sınıfsal eşitliğin sağlanmasıyla kendiliğinden ortadan kalkacak kategoriler olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla etniklik, çoğulculuk gibi terimler, Marksist düşüncede önemini yitirmiştir. Diğer yandan, modernleşmeci teorilerin de aynı hedefe- toplumu tek bir kimlik altında bütünleştirme- sahip olduğu bilinmektedir. Modern dünyada, kültürel farkların, ekonomik- teknolojik ilerlemenin doğal bir sonucu olarak kendiliğinden silineceği varsayılmaktadır. Çokkültürlülük gibi söylemler ise, Batı’da daha çok entelektüel bir akım veya dünyanın diğer ülkelerine pazarlanan bir demokrasi modeli haline gelmiş bulunmaktadır.¹⁰

Bulgaristan’da komünist yönetimin, toplumu tüm baskılardan özgürleştirme ve büyük kurtuluş vaatleriyle başa geçtiği bilinmektedir. Devrimin ilk gününden itibaren, geçmişin sömürücü düzenine karşı kazanılmış bir zafer havası içinde, halka, herkesin serbestçe kendini gerçekleştirebileceği, yeni bir dünyanın müjdesi verilmektedir:

⁹ Kristeva, a. g. m., ss. 41- 43.

¹⁰ Kristeva, a. g. m., ss. 30- 31.

“9 Eylül silahlı halk ayaklanması, memleketimizin gelişmesinde tarihi bir dönüm teşkil eder. 9 Eylül 1944’te, bizde, siyasi idare, kapitalist burjuvazinin istismarcı monarşist- faşist azınlığının elinden alınarak halkın büyük çoğunluğunun, işçi sınıfının ve onun öncüsünün aktif önderlik rolü altında, kasaba ve köy emekçilerinin eline geçti. 9 Eylül ayaklanması, memleketimizde sosyalizmin kuruluşu yolunu açtı.”¹¹

Bulgaristan’daki Türk aydınları tarafından yazılan şiirlerin çoğunda, rejimin ilk yıllardan itibaren halka aşılama çalıştığı iyimserlik ve coşkunun yansımaları dikkat çekmektedir:

*“Yıldız, çekiç ve orak bayrağımız
Hak, adalet, müsavat dileğimiz
Ancak bu sayede kardeş olduk biz
Yaşasın vatansever milletimiz”
(M. Sadi, Işık, 8/18/ IX. 1945)*

*“Ayrılık gayrılık kalktı aradan
Her hakta bir oldu Aliyle Yordan”
(O. İbrahim, Işık Gazetesi, 1945)¹²*

Komünist yönetimin kurulduğu ilk yıllarda, Bulgaristan’da azınlıklara, ana dilde eğitim, dernek kurma ve basın- yayın alanında geniş haklar verildiği bilinmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde partinin kontrolü en üst düzeydedir ve Türklere tanınan ayrıcalıklar, ideolojiyi güçlendirme kaygısına dayanmaktadır. 1947 Dimitrov ve 1971 Jivkov Anayasalarında da belirtildiği gibi, zorunlu bir dil olarak Bulgarcanın öğrenilmesi yanında, bir “milli azınlık” olarak Türklere anadilde eğitim ve kendi kültürlerini geliştirme hakkı tanınmaktadır.¹³

1944’ten sonra Türklerin yeni rejime kazandırılması adına, eğitim ve kültür hayatında pek çok değişiklik yapılmıştır. Bunlardan biri, Nüvvab Okulu’nun lâikleştirilmesidir. Bundan sonra kurulacak Türk dernekleri, Vatan Cephesi’ne bağlı olacak, Türk okulları devletleştirilecek ve, SSCB’den Türkçe ders kitaplar getirilecektir. Ayrıca Türkçe basın serbest bırakılarak bu sefer gazete ve dergiler, Vatan Cephesi’nin önderliğinde yayımlanmaya başlamıştır. 1945’te ortaya çıkan Vatan, Yeni Işık gazeteleri de, yeni rejimin Türkçe yayın organı gibi işlev görmektedir. Daha sonra, Eylülcü Çocuk,

¹¹ Georgi Dimitrov, **Halk Cmhuriyetine Doğru**, Habora Kitabevi, İstanbul, 1970, s. 164.

¹² Tatarliyef, a. g. e. , s. 32.

¹³ Mihail Gruev- Aleksey Kalionski, **Vızroditelnıyat Protse: Myusyulmanskite Obştnosti i Komunıçeskiyat Rejim** (Yenidendoğuş Süreci: Müslüman Topluluklar ve Komünist Rejim), CIELA, Sofya, 2008, ss. 50- 51.

Halk Gençliği, Halk Yükselişi gibi Türkçe gazeteler de aynı amaca hizmet edecektir. Bunlar, Türk aydınlarının şiir ve yazılarının yer aldığı en meşhur yayın organlarıdır.¹⁴

1944- 1946 yılları arasında, Müslüman nüfus arasındaki çalışmalar, BKP Merkez Komitesinin “Kitlesele”, “Propaganda ve Ajitasyon”, “Askeri” ve “Ekonomik” adlı birimleri tarafından yürütülmektedir. Daha sonra, 1951’de Türklerin problemleriyle meşgul olmak üzere, BKP Merkez Komitesi Politbüro’nun 103 numaralı kararıyla, “Türk Nüfus Arasında Çalışma” adıyla yeni bir birim kurulacaktır. Bu birim, 1957’de “Milli Azınlıklarla Çalışma Kurumu” adını almıştır. 1966 ve 1968 yıllarında bu konuda yine Politbüro kararıyla yeni düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Aralık 1968’de, “Kitle Kuruluşları ve Türk Nüfusla Çalışma” ve “Teşkilât” adındaki kurumlar aynı çatı altında toplanmıştır.¹⁵

1947 yılında, Bulgaristan Komünist Partisi, azınlıkları bazı sosyal ayrıcalıklardan yararlandırma politikası gütmeye başlamıştır. Bu ayrıcalıklardan biri, eğitimde sağlanan özel kolaylıklardır. Örneğin, 1947’ye kadar Başkent’teki Sofya Üniversitesi’ne sınavsız alınan Türk öğrenci sayısı 25 iken, 1953’te 180’e ulaşmıştır. Ayrıca, Türklere SSCB’de eğitim imkânı da verilmiş ve Sovyet eğitim sistemi içinde kısa sürede pek çok Türk öğrenci yetişmiştir.¹⁶ Pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilen bu duruma karşılık, Türklerin ve diğer azınlıkların askere alınmasında yine bazı dışlayıcı kuralların uygulandığı görülmektedir. Türkler, Bulgar vatandaşlar gibi normal askeri eğitim almak yerine, görev süresini inşaatlarda ve kol gücü gerektiren ağır işlerde çalışarak tamamlamak zorundadır.¹⁷ Bu durum, dönemin tanıkları tarafından da dile getirilmektedir:

“Askerlikten hiç bahsetmediniz. Hangi dönemdeydi askerliğiniz? Askerlik, ıı... 64- 65... Çok çocuklu bir aileden olduğum için üç erkek kardeşlik. Ben üçüncüsüyüm. Üçüncüsü olduğum için o zaman bir ıı yasa vardı, üçüncü çocuk bir yıl askerlik yapıyordu. Ben bir yıl askerlik yaptım ama elime silah almadan bir askerlik. Yollarda, inşaatlarda böyle... O zaman, nasıl diyelim? ıı, silâhına alınan askerlerle beraber askerlik yapma fırsatı zaten vermiyorlardı Türklere. Tabi, ayrı yani... Tabi, içinde tek tük Bulgar da gönderiyorlardı ama ıı, şu kadar yani... Her halde onları diğer askerlerin yanında başarılı olmayacakları gibilerde

¹⁴ Valeri Stoyanov, **Turskoto Naselenie v Bılgariya Mejdu Polyusite na Etničeskata Politika** (Etnik Politikanın Kutupları Arasında Bulgaristan’da Türk Nüfus), İzd. “LİK”, Sofya, 1998, ss. 96- 97.

¹⁵ **TsDA** (Merkez Devlet Arşivi), TsPA (Tsentralen Partien Arhiv) TsK na BKP, Otdel za Rabota s Masovite Organizatsii i Turskoto Naselenie: 1967- 1968, (Parti Merkez Arşivi, BKP Merkez Komitesi, Kitle Kuruluşları ve Türk Nüfusla Çalışma Birimi), Sofya, F. 1 B, Op. 53, s. 1

¹⁶ Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 111.

¹⁷ Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 111.

bizim yanımıza gönderiyorlardı her halde. Genelde Türkler inşaatlarda, diğerleri silâh altında... Türk'e silâh yok o zaman."¹⁸

2. Bütünleşme (Entegrasyon) Politikası: Gelişmiş Sosyalist Toplumun İnşasında "Kültür Devrimi"

Bulgaristan Komünist Partisi'nin 1956 Nisan Plenumu, ülkenin siyasi hayatında olduğu kadar, etnik politikalarında da önemli bir dönemeç sayılmaktadır. Bu tarihten sonra yönetimde merkezi konuma yükselen Todor Jivkov'un, azınlıklara karşı kademeli olarak bir asimilasyon sürecini başlattığı görülmektedir. Bu sürecin bir aşaması sayılan entegrasyon politikası, ilerleyen yıllarda, "tek millet, tek kültür" anlayışıyla yeni bir boyut kazanmış olacaktır.¹⁹

Bu dönemde, Bulgaristan hükümetinin izlediği azınlık politikası ve sosyalist modernleşme projesi, "Kültür Devrimi" adı altında yürütülmektedir. 1956 yılında uygulamaya giren bu devrim tasarısı, modern sosyalist toplumu inşa sürecinin bir parçası olarak görülmektedir. Nitekim bu tarihten itibaren, azınlıklar arasındaki geleneksel alışkanlıklar, taassup ve geriliğin işaretleri olarak değerlendirilerek ortadan kaldırılmaya başlanmıştır.²⁰

1958- 1959 tarihli "Milli Azınlıklar Arasında Çalışma Birimi"ne ait bir belgede yer alan açıklamalar, komünist yönetimin Türkler konusunda son derece titiz bir tavır içinde olduğunu göstermektedir:

*"BKP Merkez Komitesi'nin yardımcı organı olarak bu birim, partinin milli politikasının düzenlenmesi, milli azınlıklarla ilgili çalışma biçimi ve yöntemlerinin belirlenmesiyle ilgilenmektedir. Birim, azınlıkların yaşam şartları, gelenekleri, milli ve diğer özellikleri ve onların sorunlarıyla meşgul olmaktadır. Buna göre, merkez Komitesine öneriler sunulmaktadır. En önemli ilgi konusu, özellikle Türk nüfusa yönelik çalışmalardır, Çünkü bu nüfus, Bulgaristan'daki en büyük milli azınlıktır."*²¹

¹⁸ Nergis İmamoğlu, H. Akif ile Mülakat, Şumnu, 19. 05. 2010. (Sadece bu örnekte, kişinin özel izniyle, ad ve soyadı tam verilmiştir)

¹⁹ Yalimov, a. g. e. , s. 369.

²⁰ Mihail Gruev, **Mejdu Petolçkata i Polumesetsa, Bilgarskite Myusyulmani i Politiceskiyat Rejim (1944- 1959)** (Beş Köşeli Yıldız ve Yarım Ay Arasında, Bulgaristan Müslümanları ve Siyasi Rejim), "KOTA", Sofya, 2003, ss. 197- 199.

²¹ **TsDA** (Merkez Devlet Arşivi), TsPA, TK na BKP, Otdel za Rabota s Natsionalnite Maltsinstva: 1958- 1962 (BKP Merkez Parti Arşivi, Merkez Komitesi Milli Azınlıklarla Çalışma Birimi), Sofya, F. 1, Op. 28, s.1.

Türklere yönelik entegrasyon politikasında ilk adımı, BKP Merkez Komitesi'nde 1958'de kabul edilen, "Türk Nüfus Arasında Faaliyetle İlgili Tezler" oluşturmaktadır. Bu tarihten itibaren yapılan uygulamalar, Türklere daha önce verilen hakların geri alınması dışında, yeni kısıtlayıcı tedbirler içermektedir. Bu tedbirlerden biri, 1960'lı yıllarda, Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilerek Türkçenin seçmeli ders haline getirilmesidir. Ayrıca, anaokullarda çalışan öğretmen ve diğer görevlilerin işten atılması ve Türkçe yayın ve dini faaliyetlerin kısıtlanmasıyla, partinin yeni çizgisi gittikçe belirginlik kazanmaya başlamıştır. Tüm bu uygulamalar, hem İslâm dini hem de "Türk burjuva milliyetçiliğine" karşı yoğun bir propaganda ile desteklenmektedir. Pomaklar arasında ilk isim değiştirme denemelerinin tamamlandığı 1964'e kadar süren bu politika, 1960'lı yılların sonunda geçici bir yumuşama dönemine girmiştir. Bu kısa sürede Türklere yeniden bazı haklar verilmiştir. Türkçe basın- yayın ve sanat etkinliklerine tanınan kısmî serbestlikle birlikte, azınlıkların yaşam standardını yükseltmek için yeni adımlar atılmıştır.²²

BKP yetkililerine göre Türkler, ataerkil aile yapısı ve dini tutuculuk nedeniyle, toplumsal, ekonomik ve kültürel açıdan geri kalmış bir topluluktur. Bunun dışında, resmi söylemde, Türkler arasında düşük özgüven, milliyetçi şovenizm, tarihi bilinçten yoksunluk gibi özelliklere de dikkat çekilmektedir. Bu "tarihi birikim" in aşılması için BKP, Türklere yönelik kapsamlı politikalara ihtiyaç duymaktadır.²³

Bir yandan "Kültür Devrimi" adı verilen modernleştirme faaliyetleri devam ederken, bir yandan da resmi basın, Türkler arasında yeni sosyalist değerlerin anlamını veya "sosyalistçe yaşama becerisinin" nasıl edinilmesi gerektiğini sürekli hatırlatmaktadır. Örneğin, 1972'de, BKP Merkez Komitesi'nin Türklere yönelik yayın organı Yeni Işık gazetesinde, "Yeni Zamanlar Yeni Alışkanlıklar" başlığı altında, bir Türk köyündeki (Miladinovo- Dedeler) yeni gelişmeleri tasvir eden şu satırlar yer almaktadır:

"Bölge parti komitesindeki sohbetimizin ana konusu, parti teşkilâtlarının, çalışanların komünist eğitimi, yaşam tarzındaki değişimler, devri geçmiş olanın ve taassubun aşılması yönündeki hizmetleriydi. Ve kaçınılmaz olarak, nasıl bir çalışma yönteminin uygulanmış olup da kadınların eski kıyafetleri atarak modern çağdaş kıyafetleri giydikleri sorusu ortaya çıkmıştı. Bölge parti komitesi sekreteri İsmail Halilov, (...) ve Kadın Sovyeti'nin sorumlusu, ebe Elfide Azizova, (...), aktivist Fatme İsmailova (...), fikirlerini paylaştılar. (...)Gerçekten bölgemizde

²² Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 114.

²³ **Etniçeskiyat Konflikt v Bulgariya 1989, Sotsiologičeski Arhiv** (Bulgaristan'da Etnik Çatışma 1989, Sosyoloji Arşivi), Red. K. Petkov- G. Fotev, İstitut po Sotsiologiya pri BAN, Sofya, 1990, s. 15.

fereceli ve şalvarlı kadına neredeyse hiç rastlamayacaksınız. Hayatımıza yenilikler çok çabuk girdi. Her yerde yeni, çağdaş döşenmiş evler(...) İnsanlar zenginleşti (...) İşte bakın, geçen sene örneğin, tüütün üreticisi Hasan Müminov'un evine 5000 Leva girdi (...) Bu maddi yükseliş, manevi yükselişi de gerektirir(...) Ancak kadınlar, gelenekler ve erkeklerin, aile üyelerinin daha yaşlılarının tutucu anlayışları tarafından engellenere, eski usul giyinmeye devam ediyorlardı (...) Bunun böyle devam edemeyeceği açıldı (...) ve başlangıç, geniş bilinçlendirme çalışması ile yapıldı (...) Daha sonra, çağdaş giyim tarzını getirme meselesi, tüm köylerde açık parti toplantılarında ve Vatan Cephesi toplantılarında görüşüldü (...) En aktif katılımcılar, bizzat örnek oluşturan 23 kadın parti üyesiydi(...) Amaç, herkesin evine girip insanların ruhuna nüfuz etmek, onların nesilden nesile birikmiş anlayışlarını etkilemekti (...) Pek çok genç kadın komiteye geliyordu, beni sokakta şu sözlerle karşılıyordu: 'İyi oldu. Bizler de insan gibi giyinelim.' (...) Ancak her şey kolay gelişmedi. Birçok ailede direnme, erkeklerden geliyordu (...) Arza Ahmedova ve başka bazı kadınlar, şalvar giymeye devam ediyorlardı ve kendileri istedikleri için değil, eşleri karşı çıktığı için. Şahsen ben Ahmet aganın evine gittim, uzun uzun konuştum onunla ve o da ikna oldu (...) Bu faaliyette bayan öğretmen ve ebeler bize çok yardım ettiler. Radyo yayınlarındaki sohbetlerde, iyi örnek olanların isimleri veriliyordu, yanında eski kıyafetler içindeki kadının yer aldığı, modern giyimli erkekler Karikatürlerde alay konusu ediliyordu (...) Şunu belirtmek isterim ki, aydınlatma çalışmamızda bizim sağ kolumuz, entelektüel kesimdir. Genç bayan öğretmenler, sadece aydınlatma faaliyetlerinde bulunmayıp, kadınlara nasıl giyineceklerini de gösteriyorlardı.(...) Bölgede 4 bayan muhasebeci, 3 ebe, 9 Sovyet üyesi, 5 Vatan Cephesi örgütleri sekreteri ve alt kuruluşlarda üye olan 27 kadın vardır (...) Bölgedeki kadınlar, toplum hayatında ve üretimde onurlu bir yer almaktadır. Onlar, çağdaş giyimi sevinçle karşılamaktadırlar (...)Bizim kadınıımız manevî olarak yükseldi. Şimdi onu, erkeklerle yan yana, toplantı, tören, kutlama, film gösteriminde göreceksiniz. Miladinovo (Dedeler) köyünün gençleri, doğum günlerini ve aile törenlerini pastanede kutluyorlar (...) Yeniliğe göz açan Rodoplu kadının hislerini en- iyi şekilde belki de, güzel ve şık elbiseli kız, kooperatif üyesi Bahriye Mehmedova ifade etti (...) Yeni sosyalist yaşam tarzını yerleştirmede güzel bir başlangıç oluşturuldu. Şimdi ilerisi için daha sistemli bir çalışma, gerekmektedir (...) çünkü eski kıyafetleri bırakmamış olan kadınlara rastlanmaktadır. Yenilik için mücadele, ticaretle de yerini bulmalıdır. Bir elbise, bir buluz için Perperek'e, Kırcaali'ye gidiliyor.(...) Nüfusun estetik eğitimine uyumlu olması için, evlerin, avluların düzenlenmesinde ciddi çalışmalar yapılmalıdır.'²⁴

a. Ferece- Fes Kanunu

Bulgaristan Komünist Partisi, 1958 yılında, "köleliğin dış belirtilerini yok etme" olarak tanımladığı çalışmalarını, geleneksel giyim tarzıyla mücadele faaliyetleriyle başlatmıştır. Başlangıçta daha çok Pomak halkına yönelik olan bu "Kültür Devrimi", aslında Türkleri de kapsamaktadır. Ancak ilk dönemde, Türk azınlığa karşı henüz

²⁴ Yeni Işık- Nova Svetlina, Sayı 134, 6. 11. 1972, s. 2. (Bu dönemde gazete, Türkçe ve Bulgarca olarak yayımlanmaktadır.)

doğrudan baskı uygulanmamaktadır. Pomak köylerinde ise, ilk önce “ferece- fes kanunu” ile başlayan modernleştirme projesi, son derece katı yöntemlerle yürütülmektedir.²⁵

1959 yılından itibaren hız kazanan “kıyafet reformu”, genel olarak Müslümanlara karşı başlatılan “Kültür Devimi”nin bir parçasıdır. Başlangıç olarak, şalvar, ferece, başörtüsü gibi Müslümanlığın işareti sayılan unsurları, ardından Müslüman- Türk isimlerinin ortadan kaldırılması öngörülmektedir.²⁶ Bu görevlerden sorumlu devlet adamı P. Kubadinski, 1959 yılında yaptığı resmi konuşmasında, Müslümanları modernleştirme gerekçelerini şu şekilde açıklamaktadır:

“Bizler, Mohamedan Bulgarları Bulgarlardan ayıran belirleyici özellikleri kaldırmaya başlamalıyız. İlk olarak bu, saldırıya geçerek itibarını düşürmemiz gereken Mohamedan dinidir. Onu bir seferde yıkamayız. İkinci olarak, sünnete karşı mücadele vermemiz gerekir... Üçüncüsü, fes ve fereceler, belirleyici işaretlerdir. Kadınların feraceleri atması- bu, kadını özgürleştiren ve büyük sembolik önem taşıyan, devrimci bir eylemdir.”²⁷

1959’da BKP Merkez Komitesi “Propaganda ve Ajitasyon Birimi”, erkekler arasında fes ve sarık gibi dini sembollerin yasaklanmasına dair kararlar alırken, fes ve ferece dikiminde kullanılan siyah saten kumaşının satışı da yasaklanmıştır. “Ferece- Fes Kanunu” Türklerin yoğun olarak bulunduğu Kırcaali şehrinde de, uygulamaya girmiştir. Aynı yıl düzenlenen, BKP Kırcaali Bölge Plenumu’nda, “*Türk ve Bulgar- Mohamedan nüfus arasında yaşam tarzı ve zihniyetteki geri kalmışlığın aşılmasına dair hareketin yaygınlaştırılması*” gibi bir amaç ortaya atılmıştır. Burada alınan kararların ardından, köylerde geniş “modernleştirme” faaliyetlere girişilmiştir. Öncelikle, her parti üyesine, kendi ailesinde ve arkadaş- akraba çevresinde yaşam tarzını dönüştürme ve aile bireylerini aydınlatma görevi verilmiştir. Ayrıca, bayan öğretmen ve terziler, bu kampanyada aktif rol alarak, modern kıyafetlerin ücretsiz dikimi ve dağıtımını gibi işleri üstlenmişlerdir. Bu işlerin arasında, şalvarların, etek ve elbise şeklinde yeniden biçilerek tamir edilmesi de vardır. Bu şekilde köylü kadınların modern giyim tarzına geçişi hızlandırılmaktadır. Eski kıyafetleri giymekte ısrar edenler olursa, bunlar da, cümle âleme ibret olsun diye, radyoda veya halka açık yerlerde, “çağ dışı” birer örnek olarak tek tek ilân edilerek cezalandırılmaktadır.²⁸

²⁵ Gruev, a. g. e. , ss. 202- 203.

²⁶ Gruev- Kalionski, a. g. e., ss. 28- 30.

²⁷ Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 29.

²⁸ Gruev, a. g. e. , ss. 204- 205.

Geleneksel kıyafetleri yasaklama ve ortadan kaldırma girişimleri sonucunda, hükümetin devrimci projeleriyle alay edercesine, Müslüman köylerinde yeni, fakat çağdaşlıkla ilgisi olmayan bir giyim tarzı ortaya çıkmıştır. Erkekler, fes yerine siyah takke kullanmaya başlarken, kadınlar arasında, ferece yerine koyu renk işçi önlükleri, adeta yeni bir uniforma haline gelmiştir. Basma şalvar yerine pantolon veya eşofman, üstüne de örme yelekle tamamlanan kadın kıyafeti, eskisinden çok da farklı olmayan bir giyim şekli haline gelmiştir. Böylece, Müslüman kadınların dış görünümündeki ayırt edici özellikleri ortadan kaldırmaya çalışan hükümetin köylerdeki modernleştirici faaliyetleri hüsrarla sonuçlanmıştır.²⁹

1960'lı yıllarda komünist yönetim, mevcut düzeni, “reel sosyalizm” veya “gelişmiş sosyalist toplum” olarak tanıtmaya başlamıştır. Bundan sonra Leninist- Stalinist ilkeler, geleneksel milliyetçilik anlayışıyla bir arada yürütülecektir. Müslüman kimliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik çabalar ise, siyasi alandaki bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak görülmektedir. Bulgar milliyetçiliği, bizzat Sovyet Lideri Brejnev tarafından, “*partinin, halkın ve komünizmin çıkarlarına bağlı olma kaydıyla*” desteklenince, artık önünde bir engel olmadan yükselmeye devam etmiştir. Bu durum ise, azınlık probleminin daha da öne çıkmasına neden olmuştur.³⁰

1969 yılında Türklere karşı baskı politikasının hız kazandığı görülmektedir. Bu durumun sebebi, aynı yıl Politbüro tarafından kabul edilen, “Türk nüfusu arasında faaliyetlerin iyileştirilmesi, komünizm ve sosyalizm yolunda Türklerin tamamen Bulgar halkına entegre edilmesi” kararıdır. Artık asimilasyon, azınlıklarla ilgili kaçınılmaz ve zorunlu bir çözüm yolu olarak benimsenmiştir. Bir Politbüro toplantısında geçen şu ifadeler, bu politikayı açıkça ortaya sermektedir:

*“İster bütünleşme ister asimilasyon adı verelim, bu nüfusun, Bulgar milletinin bir parçası olması gerekmektedir. Bu nüfus, Bulgar kökene sahipse, o halde onun milli vasfını iade etmeyi dile getirmekten niçin korkalım...”*³¹

1970'li yılların ortasına gelindiğinde Türklerin, modernleşme yönünde önemli aşamalar kaydettiği gözlemlenmektedir. Yine de bu azınlığın, çoğunluk toplum içinde

²⁹ Gruev, a. g. e. , s. 212.

³⁰ Gruev- Kalionski, a. g. e. , ss. 27- 28.

³¹ Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 114.

erimesi söz konusu değildir. Aksine, Türklerin sosyalist toplumun inşasında aldığı rol ne olursa olsun, partinin baskıncı tutumu, bütünleşme projelerini baştan engellemektedir.³²

b. Sosyalist merasim sistemi

1970’li yıllarda Bulgar yönetimin ateist politikası hız kazanmış, dini kutlama ve merasimlerin yerine yeni sosyalist törenler uygulanmaya başlanmıştır. Hem İslâm dinine hem de “emperyalist dünyaya” karşı yoğun bir propagandanın yürütüldüğü bu dönemde, sosyalist değerlerin yerleştirilmesinin yanı sıra, Türklerin ayrıca “yurtseverlik eğitimi” için de yoğun bir çaba harcanmaktadır.³³

Modernleştirme faaliyetlerinde din ve İslâm karşıtı propagandaya büyük bir önem verildiği görülmektedir. Ancak hükümet, sadece kuru propaganda ile yetinmeyerek, halkın eski örf ve adetlerine doğrudan müdahalede bulunmaktadır. Öncelikle, yeni ateist- sosyalist merasim sisteminin getirilmesiyle, dini tören ve kutlamaların yerini, Dokuz Eylül, Sekiz Mart ve milli bayramlar almıştır. İdeolojik bir seferberliğe girişen BKP, bu dönemde tüm “gerilik” belirtilerini ortadan kaldırma niyetindedir.³⁴ Modernleşme projesinin bir parçası olarak dini törenlerin yasaklanması, sadece azınlıklara değil, tüm topluma yönelik bir uygulamadır. Yeni sosyalist toplumda, hurafe ve geleneklere yer olmadığını ilân eden yönetim, en büyük amacını, “*insanların dini önyargılardan kurtarılması; onların milliyetçi, enternasyonal, ahlâkî, ateist ve estetik eğitiminin sağlanması*”³⁵ olarak tanıtmaktadır.

Yeni merasim sisteminin yerleşmesinde yerel parti örgütlerine büyük görev düşmektedir. Hedefin tam olarak gerçekleşmesi için, bu faaliyetlere tüm halkın katılımı gerekmektedir. Nitekim zaman zaman “*kötü niyetli bazı hocaların ve yaşlıların, genç aile üyelerinin aklını karıştırdığı*”³⁶, ve toplumun yeterince gayret göstermediği ortaya çıkmaktadır. “Tutucu” kesime yönelik şikâyetlerle birlikte, Yeni Işık gazetesinde, “örnek” davranışlar sergileyen vatandaşların da ifadelerine yer verilmektedir. Örneğin, “*Kotlen Bölgesi’nde Bayram- Merasim Sistemi ve Nüfusun Yurtseverlik ve Enternasyonal*

³² Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 114.

³³ Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 115.

³⁴ Gruev, a. g. e. , ss. 200- 202.

³⁵ Yeni Işık, Sayı 73, 20. 06. 1985, s. 3.

³⁶ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3.

*Eğitimindeki Rolü*³⁷ başlığı altında, yeni merasim sistemi, bir Türk tarafından şöyle tanıtılmaktadır:

“Yıllık geleneksel şölenimiz 24 Mayıs’ta (Kiril alfabesinin kutlandığı milli bayram) meydan ve sokaklarda bayraklar dalgalanıyor. Uygun bir müzik eşliğinde genç kızlar ve erkekler, voleybol, futbol, satranç, atletizm yarışmaları düzenliyorlar. Barış için, Bulgaristan- anamız için şarkılar söyleniyor, bize özgü, Bulgar halayları çekiliyor (...) Kutladığımız onlarca önemli gün: Doğum Yardımının Günü, Çobanın günü, Bağcının günü ve benzerleri, dini unsurlardan arındırıldı... Asker ailesi akşamları, Sovyet askerleriyle ve bizim askerlerin heyecan verici buluşmaları unutulabilir mi?”³⁸.

“Sosyalist Yaşam ve Kültür Evi” uzmanlarının tespitlerine göre, Türkler arasında muhafazakâr tutum ve alışkanlıklar, alınan tüm önlemlere rağmen hala devam etmektedir:

“Yeni düğünlerde, milletin çağdaş kültürel gelişimine, sosyalistçe yaşam biçimine uymayan adetler vardır. Örneğin gelin için başlık parası vermek, gelinin yüzünü örtmek, para toplamak için tüm konukların elini öpmek, düğünden önce damadın tıraş edilmesi, gelinin üstüne kâğıt paraların asılması v.b. aşağılayıcıdır. Bu adetler sembolik, her şeyden önce dini karaktere sahiptir ve insanların bunlardan kurtulması için mümkün olan her şeyi yapıyoruz... Müslüman Bulgarların yaşadığı bölgelerde yenilikler hala yol bulamıyor. Bazı cenaze törenleri dini usullerle yapılıyor.”³⁹

Anlaşıldığı üzere, Türklerin “sosyalist modernleşmesi”, biraz sorunlu bir şekilde cereyan etmekte ve halk hala eski adetlerden kopmamaktadır. Aşağıdaki satırlarda ise, artık adları değiştirilen Türkler arasında “başarılı” modernleşme örneklerinin de olduğu gösterilmektedir:

“Nikovlar ailesinde düğün olduğu uzaktan anlaşılmaktadır. Orkestra düğün müzikleri çalıyor. Geleneksel Bulgar duvağı, bu sefer beyaz şapka ve şeffaf bir tülle değiştirilmiş. Mariya ise güzel, beyaz bir takım giymiş. Ona daima bu değerli düğün gününü hatırlatacak bir kıyafet. O kıyafet, bir kerelik kullanımdan sonra katlanıp kutuda saklanmayacak, onu istediği zaman giyebilecektir... Adetlere göre damadın gelin odasına girmemesi gerek. Ama Valentin artık oradadır ve onu çıkarmak zordur... Mariya hazır. Gelin, kayınvalide ve kayınpederinin evine, kalbinde sevgiyle gitmektedir. Anne, avluda toplananların üzerine buğday ve şeker saçıyor. Buğday, ailede bol geçim ve bol çocuk anlamına gelmektedir. Şeker ise, hayatlarının tatlı olması için... Düğün töreni, komsomol (henüz komünist statüsü kazanmadan önceki aşama) ve genç komünistlere yakışır şekilde, İlçe Gençlik Evi’nde gerçekleşmektedir. Her şey, çağdaş düğünlerde koruduğumuz bizim kadimi Bulgar geleneklerine göredir. Ekmek ve tuz, bir de “Ekmekle tuz gibi birbirinize ihtiyaç duyun” dileği, töreni tamamlamaktadır... Resmi nikâh yapıldıktan sonra gelinle damat ve yakınları, “Yenidendoğuş Meydanı”na doğru yöneliyorlar. Artık

³⁷ Yeni Işık, Sayı 73, 20. 06. 1985, s. 3.

³⁸ Yeni Işık, 73, 20. 06. 1985, s. 3.

³⁹ Yeni Işık, 73, 20. 06. 1985, s. 3.

yerleşmiş bir resmi ritüele göre, G. S. Rakovski'nin (Bulgar milli bağımsızlık kahramanlarından biri) heykeline, onun hayatı ve davasına minnet ifadesi olarak çiçek koyuyorlar.”⁴⁰

Düğün, doğum günü gibi her türlü kutlama, özel bir dayanışmanın ötesinde, artık ideolojik bir mana taşımaktadır. Bir araya gelen insanlar, sadece mutluluklarını değil, partinin dayattığı “yüce” komünist idealin gereklerini de paylaşmak zorundadır. Köy bayramları, toplu şölen ve şenlikler ise, kırsal kesimlerde gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu kutlamalar, geleneğe dayanmakla birlikte, yine kolektif birlikteliği pekiştirmede rejimin bir aracı haline dönüşecektir. Türkler arasında çağdaş yaşam biçimini ve ortak yurtseverlik duygusunu geliştirmek için geleneksel Bulgar törenlerine yer verilirken, Türk gelenekleri “aşağılayıcı” olarak damgalanmaktadır. Sosyalist modernleşme, geleneğin kendisine karşı olmayıp, sadece, Türkler arasında “Bulgarlık” bilincine engel oluşturan adetleri reddetmektedir:

“Bulgar sosyalist bayram- merasim sisteminde bu yıl ilk defa Çiçek Bayramı resmen ilan edildi. Bu bayram bugün en dayanıklı adetleri birleştirecek ve aile-toplum yaşamıyla ilgili resmi bir bayrama dönüşecektir. Diğer yandan Çiçek Bayramı, Bulgar sosyalist ulusunun bugünkü ve gelecek nesillerinin tarihi belleğini canlı tutmaya yarayacaktır.”⁴¹

Görüldüğü kadarıyla, Türk halkının kendi benliğinden tamamen koparak, rejimin sunduğu ideal toplum düşü ve mevcut Bulgar gelenekleri etrafında yeni bir kimliğe kavuşması istenmektedir. Gerçekte ise, böylesine kuşatma altına alınan kolektif belleğin bundan sonra nasıl işlediği veya işleyip işlemediği pek açık değildir. Nitekim basına yansıyan durum, gerçekte olanı değil, olması isteneni ifade etmektedir. Diğer yandan, halkın en doğal eğilimlerine seslenen komünist yönetimin etkisi, uygulamadaki zorbalığından çok, insanî duyguları ustaca manipüle etme becerisinden kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki satırlarda görüldüğü üzere, gazete sayfaları okuyucuya âdeta bir masal dünyasını sunmaktadır:

“Yablanovo şenliği, kendisine özel bir cazibe ve etki katan eski bir gelenekle başlar. Köyün çıkışında, kalın çınarların altında, eski işlemeli beyaz giysiler giymiş birçok kız ve erkek toplanmaktadır. Kızlar, özel bir oyunla dans ediyorlar; erkekler ise onları seyrediyor ve aralarından seçiyorlar... Bugün de geleneğe saygı

⁴⁰ Yeni Işık, Sayı 58, 16. 05. 1985, s. 3.

⁴¹ Yeni Işık, Sayı 46, 18. 04. 1985, s. 3

duyuluyor. Bu, gençliğin ve güzelliğin, bahar coşkusunun, aile saadetine dair umudun bayramıdır.”⁴²

Köylerde “gericilikle mücadele” faaliyeti yürüten özel birimlerin raporlarına göre sonuçlar oldukça sevindiricidir:

“1985 yılı için ilk defa özel yerel bayram- merasim takvimi yayımlanmıştır. Seminer ve eğitici sohbetler, olumlu cevaplar veriyor. Kuruluşlar, aile kutlamaları ve törenlerine özel bir dikkat ayırıyorlar. Öyle ki artık tüm isim verme ve nikâh işlemleri, yerel halk Sovyetleri (birimleri) tarafından törenle yapılmaktadır. Bir tek sosyalist merasime göre cenaze törenleri, % 87. 7 oranında yapılmaktadır. Aynı zamanda, cenaze ve isim koymada ikilik vardır. Sovyetler dışında, bunlar dini usullerle, kilise ve müftülük tarafından da yapılmaktadır. Bu gösteriyor ki, meslek birlikleri ve Vatan Cephesi yönetiminde, Deliorman halkı arasındaki bireysel faaliyetler, güç kaybetmeden devam etmelidir.”⁴³

Bu satırlarda, Deliorman bölgesi halkının yeniliklere uyum sağlamasından çok, yönetimin mevcut sorunu çözmek için harcadığı çabalar görülmektedir. İlk bakışta Türkler arasında hızlı bir değişimin belirtileri göze çarpmaktadır. Fakat değişimin derecelerini ve daha uzun vadedeki sonuçlarını, mecburî modernlik gösterilerinden ayırt etmek gerekmektedir. Türk vatandaşlar, resmi yetkililerin önünde, geçmiş günlerle bugünün karşılaştırmasını yaparak, hayatlarındaki büyük değişimi şöyle ifade etmektedirler:

“Hürriyet geldiğinde 20 yaşındaydım. Birkaç aile aynı samanlık dam altında yaşadık, doktor bilmezdik, çocuklarımızı cahil hocalar eğitirdi. 9 Eylül 1944 öncesi durum buydu. Köyün sefil yaşamını tatmamış olan, bir tek o bilmez olanları (...) Düne kadar bizim köyde olur olmaz mevlit okutulurdu... Yeni resmi cenaze törenleri gerçekten ölene saygıyı ifade eder. İnsanları ikna etmemiz ve kazanmamız gerekir. Köylülerimizle beraber bir ömür boyu omuz omuza, yeni hayat adına çalışıyoruz... Yeni sosyalist bayramlar ve merasimler artık bizim köyün yaşam biçimine yerleşiyor... Resmi nikâh, çocuğa isim verme, yeni ritüele göre yapılıyor. Bu, insanların bilincinde değişim olduğunu ve sosyalist törenlerin onlar için bir ihtiyaç ve kanaate dönüştüğünü gösteriyor. Onları kendilerinin kabul ediyorlar... Devri geçmiş alışkanlıklarla mücadelede cesaret gereklidir. Özgürlük için, komünist gayenin zaferi için antifaşist mücadelenin alevlerinde halkın yüzlerce oğul ve kızları can verdiler. Bizler ise, sosyalist toplum koşullarında hala dini önyargılara kölelik ediyoruz... Medreselerde ve Nüvvab'ta 20 senemi kaybettim. Din, insanları cehalet ve itaat altında tutmak için yaratılmıştır. Bizim vatandaşlık görevimiz, ölene gerçek bir saygı göstererek, onu komünist kelâmla uğurlamaktır.”⁴⁴

⁴² Yeni Işık, Sayı 43, 11. 04. 1985, s. 3.

⁴³ Yeni Işık, Sayı 43, 11. 04. 1985, s. 3.

⁴⁴ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3.

3. Asimilasyon Politikası

BKP Merkez Komitesi'nin 1974 Şubat Plenumu, milli politikanın ve azınlık sorununun yönünü belirleyen önemli bir gelişme niteliğindedir. Parti birimleri, bu dönemde ideolojik eğitimin psiko- sosyal temellerini araştırma görevini üstlenerek, toplum mühendisliğinde yeni stratejiler üzerine çalışmaktadır. Ayrıca, Bulgar tarihi, rejime en iyi şekilde hizmet edecek şekilde kullanılmaktadır. Tüm eğitim, bilim ve propaganda unsurları, birleşik sosyalist toplumu gerçekleştirme hizmetine adanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, azınlıkların kültürel farklarının tamamen silinmesi için geniş çaplı uygulamalara girişilmiştir.⁴⁵ Örneğin, 1975'te Türk tiyatroları kapatılmış veya Bulgar tiyatrolarıyla birleştirilip kontrol altına alınmıştır. Anaokullarda görevlendirilen Bulgar öğretmenlere ise, ek ücret verilerek ve özel kurslar açılarak, Türkler arasında Bulgar dilinin yaygınlaştırılmasına girişilmiştir.⁴⁶

Bulgaristan'da komünist yönetimin azınlık sorununu çözme yollarından biri de, Türkiye'ye göç yoluyla Türk nüfusun azaltılmasıdır. Nitekim 1949- 1951 'de 155 000, 1968- 1978 yılları arasında 130 000 kişi Bulgaristan sınırlarını terk etmiştir.⁴⁷ Türklerin hızlı artışından rahatsız olan parti yetkilileri, 1970'li yıllarda Türklerde demografik yapı, eğitim düzeyi, çalışma alanları gibi konular üzerinde sıkça durarak, bu duruma karşı çare arayışına girmişlerdir.⁴⁸ Siyasî çevreleri sürekli tetikte tutan kaygılardan biri, Türklerin, nüfus artışının son derece düşük olduğu çoğunluk Bulgar halkının varlığını tehdit edici bir yoğunluğa ulaşacağı tahminidir. Ne var ki göç ettirme yöntemi, gerçekte hiçbir işe yaramamış ve ülkede Türklerin sayısı hızla artmaya devam etmiştir.⁴⁹ Dolayısıyla ülkenin güvenliğini büyük bir tehlike altında gören hükümet, bu probleme daha etki çareler bulmak için yeni arayışlara girmiştir.

Sosyalist dönemde yürütülen toplum mühendisliği projesinin önemli bir ayağı da, önce Pomaklar arasında uygulanan, sonra Türkleri de kapsayacak şekilde genişletilen isim değiştirme politikasıdır. 1970'li yıllarda artık asimilasyon yönünde bazı uygulamalar

⁴⁵ Mümün İsov, **Nay- Različniyat Sised. Obrazit na Osmantsite (Turtsite) i Osmanskata İmperiya (Turtsiya) v Bulgarskite Uçebnitsi po İstoriya Prez Vtorata Polovina na XX vek** (En Farklı Komşu: XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bulgar Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı'nın (Türklerin) ve Osmanlı İmparatorluğu'nun (Türkiye'nin) İmgesi), MTPMKB, Sofya, 2005, ss. 182- 183

⁴⁶ Gruev- Kalionski, a. g. e. , s. 116

⁴⁷ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri (1878- 1985)**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1986, ss. 212- 230.

⁴⁸ Gruev- Kalionski, a. g. e. , ss. 119- 120; Stoyanov, a. g. e. , s. 139, 153.

⁴⁹ Emin Atasoy, **Asimilasyon Kıskaçında Bulgaristan Türkleri**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011, s. 65.

başlamış bulunmaktadır. 1975 yılına gelindiğinde, Pomaklarla birlikte bazı Türklerin de isimleri değiştirilmiş ve bundan sonra “Bulgar kökene” dair kanıtlar toplama faaliyetleri yoğunluk kazanmaya başlamıştır.⁵⁰ Gerçekte ise, Türklerle ilgili asimilasyon politikasının asıl başlangıç noktası, 25 Şubat 1969’da, ülkedeki tüm azınlık unsurların sosyalist toplum içinde eritilmesini öngören, Politbüro’nun 84 No’lu kararıdır.⁵¹

1974’te Jivkov, ilk defa “Bulgarlaştırma” terimini ortaya atmakla birlikte, partinin Türklere yönelik politikasında bu tür teorilerin uygunsuz olduğunu ileri sürmektedir. Ne var ki, 1975’te kimliklerden “millet” ibaresi kaldırılarak, asimilasyon faaliyetlerinin önü açılacaktır. Ayrıca, Şükrü Tahirov (Orlin Zagorov)’un “Toplumun Manevî Değerlerini Geliştirme Saveti” nin başına yüksek yönetici görevine getirilmesi de birtakım yeni tasarılar adım atıldığının göstergesidir. Smolyan (Paşmaklı) Türklerinin 1975’te isimlerinin değiştirilmesi de, Türklere yönelik asimilasyon kampanyasının uygulamadaki ilk adımı olarak görülmektedir. Bu dönemde Bulgaristan tarihinde ilk defa Türklerin isimleri değiştirilmiştir. Ancak bu teşebbüsün tüm ülkeye yayılması için 10 yıl daha beklemek gerekecektir.⁵²

Bulgar etnolog V. Hacinikolov’un sosyalist Bulgar milleti ve etnik sorunlar hakkındaki fikirleri, asimilasyonu doğal bir süreç olarak göstermektedir:

“Etnik asimilasyon, burjuva devletlerinin milli politikalarına özgü zorlu asimilasyondan farklı olarak, doğal ve ilerlemeci bir süreçtir... Bu süreçte, daha büyük kültür, küçük etnik grupları eritmektedir. Bu grupların kendileri de bütünleşme çabası içindedir.”⁵³

1980’li yılların başına kadar resmi basında ve belgelerde “Bulgaristan Türkleri” ifadesi kullanılmaya devam etmiştir. Ancak bu nüfusun kökenine dair “İslamlaştırılmış Bulgarlar” teorisi gittikçe daha fazla öne çıkarılmaya başlayacaktır. Ayrıca, resmi söylemde Bulgar milliyetçiliğine yapılan vurgu, Bulgar devletinin 1300. Yılıni kutlama

⁵⁰ Gruev- Kalionski, a. g. e. , ss. 123- 124.

⁵¹ Atasoy, a. g. e. , s. 76.

⁵² Evgeniya İvanova, **Othvirlenite “Priobşteni” ili Protseza, Nareçen “Vızroditelen” (1912- 1989)** (Dışlanmış “Entegre edilenler” veya “Yenidendoğuş” Adı Verilen Süreç), İstitut za İztoçnoevropeyska Humanitaristika, Sofya, 2002, ss. 134- 136.

⁵³ Veselin Hacinikolov, **Etnografiya na Bılgariya** (Bulgaristan Etnografyası), T. I, BAN, Sofya, 1980, ss. 23- 29.

etkinlikleri etrafında kitlesel boyuta taşınırken, 1981 sonrasında bu vurgu, katı bir milliyetçilik politikasında ifade bulacaktır.⁵⁴

BKP yönetimi, azınlık politikalarında, hem eski geleneksel yapıya hem de kapitalist Türkiye'ye karşı sürekli bir tehdit algısı beslemektedir. Dönem dönem göçü teşvik edici uygulamalara rağmen, parti liderlerinin bir yandan da, anavatana göç eden Türkleri eleştirdiği gözlemlenmektedir. Öyle ki bazen, Türk azınlığın, Bulgaristan'ı vatan olarak benimsemesi için neler yapılması gerektiği üzerine yoğun tartışmalar gündeme gelmektedir. 1980'li yıllara ait bir arşiv belgesinde ortaya çıkan bu yaklaşım, daha önceki politikalarla bir nevi hesaplaşma çabasını da dile getirmektedir. Nitekim göç nedeniyle Türklerin sosyalist topluma ısındırılmadığını belirten satırlarda, partinin azınlık konusundaki yeni tasarıları ortaya konmaktadır. Bunlarda, Türk azınlığın Bulgar toplumuna entegre edilmesi yönünde birtakım fikirlere yer verilmektedir. İlginç bir şekilde, burada isim değiştirme veya göçü teşvik gibi öneriler şiddetle reddedilmekte ve bunları gerçek dışı olduğu öne sürülmektedir.⁵⁵

1984'ün Şubat ayında, BKP Merkez Komitesi Plenumu'nda, Bulgarlaştırma kampanyasına dair karar alınmış, Kasım ayından itibaren de bu kararların uygulamasına girişilmiştir. Yılın sonunda Güney ve Güneydoğu Bulgaristan'da bir milyon üzerinde Türkün isimleri değiştirilmiş olup Bulgarlaştırma kampanyası tamamlanmıştır.⁵⁶ Türk halkının gelenekleriyle birlikte Türk isimleri de ortadan kaldırılırken, bu dönemde kültürel farkların tamamen silinmesi hedeflenmektedir.⁵⁷ Bu süreçte, resmi basın halkı sürekli "aydınlatma" vazifesini yüklenerek partinin tutumunu meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Türk halkı arasındaki çalışmalar sonucunda, aile arşivlerinde bulunduğu iddia edilen birtakım nesnelere (haç, ikon v.b.) ortaya çıkarılıp "Bulgar kökene" dair delil olarak gösterilmesiyle, partinin yeni politikasının ne kadar isabetli olduğu anlatılmaktadır. 1985'te kabul edilen, "İsimleri yenilenen 'Bulgarların' bilişsel eğitimi ile ilgili plân-program" doğrultusunda, söz konusu çalışmanın sonuçları sürekli halka sunulmaktadır.⁵⁸

⁵⁴ Gruev- Kalionski, a. g. e. , ss. 125- 127.

⁵⁵ Gruev- Kalionski, a. g. e. , ss. 20- 25.

⁵⁶ M. Türker Acaroğlu, "Bulgaristan Türklerinin Dünyü-Bugünü-Yarını", **X.Türk Tarih Kongresi**, (Ankara: 22- 26 Eylül 1986), C. IV, TTK Basımevi, Ankara 1993, s.1497.

⁵⁷ İbrahim Tatarlı, "Bulgaristan'daki Türk Varlığı", **Balkanlar'da Türk Kültürünün Dünyü- Bugünü-Yarını**, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 1994, ss. 144- 149.

⁵⁸ İvan Elenkov, **Kulturniyat Front: Bulgarskata Kultura Prez Epohata na Komunizma**, CİELA, Sofya, 2008, s. 302.

1984 yılından sonra parti yönetimi için ağırlıklı meseleler, Türk azınlığın, rejimin “yenilikçi” uygulamalarına katılımını sağlamak, yeni “Bulgar kökenli” vatandaşların yurtseverlik duygularını geliştirmek ve İsim değiştirme politikasının aydınlatıcı faaliyetlerine hız vermektir. Bu faaliyetler, aynı zamanda, Türklerin parti organlarıyla geniş işbirliğini de öngörmektedir. Bu yüzden, özel eğitim programları, toplu etkinlikler ve kurslarla, yeni keşfedilen “tarihi gerçeğin” tanıtılmasında halkın “gönüllü” olarak seferber olması istenmektedir.⁵⁹

Devlet, kamusal alanın dışında, özel alana da el atarak burada da geniş bir propaganda yürütmektedir. Türk azınlığa yeni Bulgar isimlerini ve adetlerini benimsetmek için, bu tür tedbirlere sıkça başvurulduğu görülmektedir. Örneğin, genellikle aile içinde yapılan bir doğum günü kutlamasının bile, artık sosyalist yaşam tarzına ve yeni Bulgar kimliğine yakışır tarzda olması istenmektedir. Bundan böyle evlerde değil de, “savet” adı verilen yerel idarî birimlerde gerçekleşen bu tür aile törenleri, gazete sayfalarında özenle tasvir edilmektedir:

“Razgrad Kazası İsparih’ten S. ve M. Dimitrovlar ailesi, ilçe halk savet binasının tören salonunda toplandılar. Dimitrovların bir yaşındaki kızı için büyük bir bayram var: Kendisine, kulağı okşayan Rummyana adı verilir.”⁶⁰

Resmi basına bakıldığında, son dönemlerde modernleşme yolunda önemli bir mesafe alan “köylü” Türklerin, yaşam biçimiyle birlikte zihniyet dünyası da, rejimin “bilimsel gerçekler” olarak dayattığı algılarla değişime uğramış gibi görünmektedir. Özellikle isim değiştirme kampanyasından sonra, Türklerin, “Bulgar kökenleriyle gurur duyduklarına” dair yazılara genişçe yer veilmeye başlanmıştır. Örneğin, 1985 yılında, Yeni Işık gazetesinin dördüncü sayısından itibaren, ilk sayfada “*Bulgarım Demek*” başlığı altında yeni bir yazı dizisi başlatılmıştır. Burada Bulgar adları “yenilenen” kişilerin kendi ifadeleri yayımlanmaktadır:

“Son yıllarda halk iktidarı, komünist partimiz önderliğinde bizler için çok şey yaptı. Devlet tarafından sağlanan kaynaklar ve nüfusun aktif katılımı, bir dizi hizmetin gerçekleşmesine yardım etti: Birçok sokağa asfalt döşendi, okuma evine tadilat yapıldı... Fakat en önemlisi bu değildir. En önemlisi; biz Bulgarlar manevi ve maddi olarak geliştik, sosyalist yurdumuzun gerçek yaratıcıları ve sahipleri olduk. Bizler, İslâmlaştırılmış ve Türkleştirilmiş atalarımızın varisleri, Bulgar adlarımızı ve Bulgarlığımızı sadece kitap üzerinde değil, kendi ruhumuz ve

⁵⁹ Elenkov, a. g. e. , ss. 303- 304.

⁶⁰ Yeni Işık, Sayı 95, 10. 08. 1985, s. 2.

kalbimizde de dirilttik... Bizim köyde sosyal gelişme ve refah programı uygulanmaktadır. Bu, bir ilgi ve hizmet ifadesidir ve bizlere büyük minnet borcu yüklemektedir. Tüm bu sosyal kazanımlar, şahsen bana göre, Bulgar adlarımızı özgür irademizle seçmemizde önemli bir etkendi. Ben şahsen bir komünist olarak, bu işlerin çözümü için yürütülen aydınlatıcı faaliyetlere aktif olarak katılmaya gayret ediyorum.”⁶¹

1985 yılında, artık Bulgar isimleri taşıyan Türklerin gazete sayfalarında yayımlanan ifadeleri, oldukça ilginç bir manzara ortaya koymaktadır. Örneğin, 75 yaşındaki, yeni adı Sofiya olan bir Türk kadınının yaşam öyküsünde şu satırlar dikkat çekmektedir:

“Bir yudum ayran ve bir kuru ekmeğin için kaç ağanın tarlasını terimle suladığımı saymaya parmaklarım yetmiyor. İyi ki özgürlük geldi de, bizleri de insandan saydılar. (...) Evimiz bize güç veriyor. Türkiye’de yabancıydık, ama burada, Bejanovo’da kendi yerimizdeyiz. İyi ki adlarımızı yeniledik (değiştirdik) de, artık bizleri şaşırtmasınlar.”⁶²

Burada, anlatan kişi açısından asıl önemli olan, ev- yuva, geçim, güvenlik ve huzur gibi ihtiyaçlardır. Görüşmeyi yapan muhabirin beklentilerine cevap veren bir- iki cümlenin sarf edilmiş olması, devlete karşı bir nevi minnet borcu ötesinde, yaşlı kadın için fazla önemli görünmemektedir. Ancak resmi organların önünde verilen bu tür ifadelerin, genel olarak, halkın gerçek fikirlerini yansıtmaktan çok uzak olduğu ortadadır.

Bu dönemde, Türklere yönelik parti politikası en aşırı uçlarda seyretmektedir. Artık bir Türk nüfustan bile bahsedilmeyerek, onun yerine “adları yenilenmiş- kökeni kanıtlanmış” yeni Bulgarlar türetilmiştir. Bulgarlaştırma süreci, artık hiçbir dayanağı kalmayan enternasyonalist propaganda ile el ele yürümektedir. Burada Türk etnik kimliğinin asimilasyonundan ziyade, belirleyici bir kategori olarak etnikliğin kendisini toptan tasfiye etme girişimi görülmektedir. Dolayısıyla Türklerin, eski aidiyet ve varoluş biçimlerinden tamamen sıyrılarak, hayali bir kişiliğe bürünmesi hedeflenmektedir.⁶³

1985’ten sonraki asimilasyon sürecinde, Türk kadınına, hem “sosyalist yaşam biçimini özümsemiş” hem de “milli bilinci güçlü, uyanık ve yurtsever” evlâtlar yetiştirmek gibi önemli bir görev yüklenmiştir. Nitekim Türklerin isimlerinin değiştirilmesiyle iş bitmemiş, bu radikal projenin devamı ve halka benimsetilmesi için, öncelikle aile içi propaganda faaliyetlerine hız verilmiştir. Bu faaliyetlerin sonuçlarını sürekli halka duyurmak da, Yeni Işık Gazetesi’nin yerine getirdiği önemli bir vazifedir. Burada beyanat

⁶¹ Yeni Işık, Sayı 40, 1985, s. 1.

⁶² Yeni Işık, Sayı 46, 18. 04. 1985, s. 3.

⁶³ Georgi Fotev, **Drugiyat Etnos** (Öteki Etnos), Akademiçno İzdatelstvo, Sofya, 1994, s. 80.

veren Türk kadınları, kendilerine düşen yükümlülüğün tam olarak ne ifade ettiğini şöyle açıklamaktadırlar:

“İyi bir işçi olma sorumluluğu, iyi bir anne olma, aktif vatandaşlar yetiştirme sorumluluğundan daha az değildir. Şahsen ben, partimize ve devletimize çok borçluyum; çünkü çalışmada öncü olmanın yeterli olmadığını düşünüyorum. Sosyalist devletimizin, erkeğin de çocuk yetiştirmede aktif rol almasına imkân vermesinden dolayı sevinçliyim. Bizim ilerici yaşam tarzımız yerleşiyor. Çağdaş yaşam kültürü, tüm aile bireylerinin el ele vermesini gerektiriyor. Yeni bayramlar hayatımıza büyük bir sevinç katıyor... Her yıl güzel Bulgaristan’ımızı dolaşıyoruz. Fabrikadan tatil kartı alıp haydi... Yol boyunca tarihi eserleri, milli sosyalist yapıları geziyoruz. Bulgar (!) kökenimizle gurur duyuyoruz. Biz gençler, anlıyoruz ki, “Yenidendoğuş” süreci, sosyalist ülkemizin inşasında güçlerimizi birleştirmemize daha da büyük imkânlar vermektedir...”⁶⁴

Vatanın, “sadık evlatlarını” yetiştirmekle yükümlü annelerin, kendilerinden beklenen bilince erişmesi için birçok kuruluş faaliyet göstermektedir. Örneğin, “Genç Ailenin Kulübü”, “Kadın İçin Tatil”, “Temas Kulübü”, “Genç Kız ve Ergenin Kulübü” gibi derneklerde, “modern ve pratik giyinme sanatının öğrenilmesi”, “ev düzenleme becerisi edinme”, “annelik sanatını öğrenme”, “hediyeleşme becerisi” öğretilirken; Vatan Cephesi komiteleri tarafından düzenlenen gece toplantılarında da, “Yurdum İçin- Görev ve Sorumlulukla” başlığı taşıyan seminerler verilmektedir.⁶⁵

Sosyalist “mutlu aile” tablosunun sunulduğu örnekler de, gazetede bolca yer almaktadır. Bu örneklerde, Bulgar adı verilmiş Türklerin aile yaşamı, sadece modern koşullara değil, yeni Bulgar kimliğine de uyumludur:

“Angelina ve İliya’nın günleri sevinçlidir- Bulgar’ım diyebilmenin onuru. O, Yeni Köy doğumlu, ufacak- tefecik... İliya adını seçmiş kendine. Kadın ise Borovo Köyü’nden, ay yüzlü esmer güzeli... İkisi de köylü çocuğu... On beş yaşında köylerinden çıkmışlar... İkisi de Meslek Okulu mezunu. Anlatıyor Angelina, bana kahve ikram ediyor, küçük Aldomir’le ilgileniyor; beyaz küpeleri sallanıyor ve insan anlayamıyor: Küpeler mi yoksa gülümsemesi mi bu eve böylesine şefkat, güven ve huzur pırıltıları saçıyor? Bakıyorum, vitrinde iki Paskalya yumurtası... Zamanın gelgitlerine rağmen, temiz ve aydınlık gücünü koruyan bir millet kimliğine(Bulgar kimliği) işaret eden ilginç desenlere bakıyorum...”⁶⁶

Görüldüğü üzere, köylü kökenli olmanın önemi, gazete sayfalarında da sıkça vurgulanmaktadır. Nitekim bu vurgu, hem değişimi daha keskin çizgilerle yansıtmakta, hem de köylülüğü, önemli bir ideolojik bir dayanak olarak öne çıkarmaktadır.

⁶⁴ Yeni Işık, Sayı 58, 16. 05. 1985, s. 3.

⁶⁵ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3.

⁶⁶ Yeni Işık, Sayı 94, 08. 08. 1985, s. 3.

Bulgaristan’da asimilasyon süreci devam ederken, 1985’te SSCB’nin Komünist Partisi Genel Sekreterliğine gelen Gorbaçov’un yeni politikası, komünist blokta hızlı değişimlere neden olacaktır. “Glasnost” (açıklık) ve “perestroyka” (yeniden yapılanma) ilkeleriyle ifade edilen söz konusu politikanın getirdiği özgürleşme havası içinde, mevcut sisteme muhalif fikirler gittikçe daha fazla yükselmeye başlayacaktır. Tüm bu olanlar, aslında sosyalist rejimin sonunu müjdelemektedir.⁶⁷

Bulgaristan’da parti yönetimi, 1985’te Sovyetler’de esmeye başlayan büyük değişim rüzgârından başlangıçta pek az etkilense de, Jivkov iktidarına ve rejime son verecek olan gelişmeler artık kapıdadır. 1985 yılından itibaren ülkede insan hakları konusunda bazı taleplerin yükselmeye başlamış ve Türklerin de yer aldığı rejim karşıtı örgütler ortaya çıkmaya başlamıştır. Muhammed Hüseinov (Uzunkış) tarafından, aynı yılın Ocak ayında kurulan “Uzun Kış” örgütü ise, Türk azınlığın sesini dünyaya duyurmak için faaliyet yürütmektedir. Hükümetin sıkı kontrolü ve tutuklamalar eşliğinde devam eden muhalif hareketler, ülkede gittikçe etkisini artırmaktadır.⁶⁸ Kaçınılmaz sona doğru ilerleyen bu hareketlenme ve çözülme süreci, 1989’da yaşanan “Büyük Göç” olayıyla tamamlanacaktır. Sınırın açılmasıyla, 340 000 Türk, ülkeyi terk etmiş ve Bulgaristan’da olup bitenler, tüm dünyada yankılanmaya başlamıştır. Nihayet 10 Kasım’da, Komünist Partisi lideri Jivkov’un iktidardan düşürülmesiyle, ülkede 45 yıllık totaliter yönetim dönemi sona ermiştir.⁶⁹

II. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE SOSYALİST MODERNLEŞMENİN ETKİLERİ

A. DEĞİŞİMİN FAKTÖRLERİ

Sosyalist modernleşme sürecinde Bulgaristan Türklerinin yaşam tarzında meydana gelen değişimleri tahlil ederken, bu sürecin boyutlarını belirleyen bazı faktörleri dikkate almak gerekmektedir. Öncelikle, genel olarak dünyada, özel olarak da Sovyetler Birliği’nde, bilimsel- teknolojik ilerlemenin hayata uygulanmasına bağlı olarak yaşanan genel bir değişim söz konusudur. Doğu ile batı Blokları arasında, bu konuda ortaya çıkan

⁶⁷ Atasoy, a. g. e. , s. 77.

⁶⁸ Gruev- Kalionski, a. g. e. , ss. 177- 178.

⁶⁹ R. J. Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, çev. Nuray Ekici, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 193-194.

rekabetin, Soğuk Savaş yılları boyunca devam ettiği bilinmektedir. Bu koşullarda, Bulgar halkı gibi, ülkedeki azınlık gruplar da, doğal olarak, geleneksel yaşam kalıplarını terk etme eğilimi içine girecektir. Bir diğer faktör, ataerkil yapıların çözülmesini kolaylaştıran demografik hareketliliklerdir. Mevsimlik çalışma veya başka nedenlerle yaşanan iç göçler, farklı kültürel çevrelerle etkileşimi kolaylaştırmaktadır. Bunun dışında, ekonomik gelişmeler ve yeni istihdam alanlarını ortaya çıkışı, modernleşme sürecini önemli ölçüde hızlandıran faktörler olarak öne çıkmaktadır.⁷⁰

Komünist rejimin gelişimiyle birlikte uygulamaya giren toplumsal dönüşüm projeleri, Türklerin hayatında önemli gelişmelere sebep olmuştur. Ancak Bulgaristan Türklerinde görülen modernleşmenin, hangi açıdan “sosyalist” bir nitelik taşıdığını ortaya koymak gerekmektedir. Nitekim Bulgaristan’da hızlı şehirleşme sonucunda yaşanan değişim süreci, dünyanın genelinde görülenden pek farklı değildir. Dengesiz nüfus dağılımı, köylerin boşalması, şehir kültürüyle birlikte geleneksel değerler sisteminin de yozlaşması gibi problemler, sanayileşme sürecini geriden takip eden başka ülkelerde de görülmektedir.

Komünist dönemde eğitim faaliyetlerinin kitleselleşmesi, toplumsal gelişmeyi hızlandıran en önemli faktörlerden biridir. Bilindiği üzere, bu dönemde eğitim, sadece okur- yazarlık ve meslek edinme anlamında değil, ideolojinin ilkelerini benimseme yönüyle de etkili olmaktadır. Dolayısıyla, sosyalist modernleşmenin temel dinamikleri arasında eğitimin payı oldukça büyüktür.⁷¹

B. EĞİTİM- KÜLTÜR ALANINDA DEĞİŞİM

Sosyalist modernleşmenin, Türkler arasında en önemli sonuçlarından biri, hızla yükselen eğitim seviyesidir. Komünist dönemin ilk yıllarında yönetimin, Türk toplumunun aydınlatılması yönünde büyük bir çaba gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu tutumun bazı ideolojik gerekçeleri söz konusu olsa da, rejimin en önemli dinamiklerinden birini oluşturan genel eğitim seferberliği, azınlıklar için büyük imkanlar sağlamıştır. 1960’lı yıllarda, Bulgaristan’da tüm vatandaşlara ortaöğrenimin zorunlu hale getirildiği görülmektedir. Genel olarak halkın aydınlanmasına ve bireyin kültürel gelişime verilen önem, kapitalist ülkelerden farklı olarak, Batı tipi bir tüketim toplumu yerine, büyük

⁷⁰ Gruev, a. g. e. , ss.199- 200.

⁷¹ Gruev, a. g. e. , s. 200.

ideallerin peşinde koşan ve entelektüel kazancı, maddi çıkarın üstünde tutan bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, bireyin özgürlük alanı sınırlı tutulduğundan, “modernleşme” de, yaşam standardından çok, meslekî statü ile ölçülen bir değer halini almaktadır. Sosyalist gelişmede kültür, kapitalist sistemdeki bireyci teşebbüs özgürlüğünün yerini dolduran, alternatif bir faaliyet alanı olarak işlev görmektedir. Bu nedenle entelektüel hayat, Bulgaristan’da özel bir itibara sahiptir ve eğitime karşı bir nevi kült yaklaşımı dikkat çekmektedir. Toplumda yegâne gelişmişlik göstergesi olarak, kişinin eğitim düzeyi öne çıkmaktadır. Doğal olarak bu durum, entelektüel sınıfın toplumdaki rolünü en üst seviyeye çıkarmaktadır. Fakat burada bu rol, Batı Avrupa’da olduğu gibi bireysel bir entelektüel (intelligent) anlayışıyla değil, kitlesel çıkar ve ihtiyaçları temsil eden bir “entelijentsiya” kavramıyla ifade edilmektedir. Dolayısıyla aydın kesim, partinin ve devletin belirlediği “Mesihçi” bir vazifenin taşıyıcısı olmaktan dolayı büyük bir saygınlığa kavuşmaktadır. Doğu Avrupa’ya özgü bu anlayış, komünizmin hümanist- ilerici çağrısının, özellikle aydın çevrelerde geniş bir yankı bulmasına yol açmıştır. Rejimin en büyük destekçileri de yine bu kesim arasından ortaya çıkmaktadır.⁷² Türk aydınları da bu genel tabloya dâhil olduğundan, özellikle ilk yıllarda, söz konusu çağrıya cevap veren pek çok Türkçe yayın ortaya çıkmıştır. Örneğin, Türk şairlerinin dizelerinde, ilerleme ve cehaletle savaşma teması son derece yaygındır:

*“Geldi geçti eski zaman
Giden geri gelmez hocam
Senin için her yer duman
Sana rahmet ermez hocam
Sed çekildi eski yola, ferece girdi çuvala
İnteres yok oldu sana
Tılsımla yel ezmez hocam*

.....
*Bir çift çarık al kendine
Aptesliği as mimbere
Kavuşu koy sergene
Dünya geri dönmez hocam
(Mehmet Müzekka Con, 1959)”⁷³*

*“Hayatta istersen gelmemek dara
Onu da, fen, sanat yolunda ara
Güvenme bilgisiz, hünersiz zara
Bilgili kervana, karış be evlat”
(Aliosman Ayrantok, 1947)”⁷⁴*

⁷² Baeva, a. g. e. , ss. 22- 24.

⁷³ Tararliyef, a.g.e. , ss. 33- 34.

*“Faşizmden kalan cehaleti giderdik,
Kültür ve maariğe gerçek kıymeti verdik.
Kötü gelenekleri bir bir yere serdik*

*.....
Asırlık işi on seneye kattık, gideriz
Kafaları bilgiyle aydınlattık, gideriz
Hürriyeti kaynağından tattık, gideriz
Günden güne artıyor yurdun şerefi, şanı.
(Rasim İsmailof, 1955)”,⁷⁵*

Komünist rejimden önce özerk statüde ve devletten bağımsız olarak gelişen Türk azınlık okulları, 1946 yılında, Bulgar Milli Eğitim sistemiyle birleştirilerek, Marksist-Leninist ilkelere uygun biçimde yeniden düzenlenmiştir. 1948 yılında tamamlanan devletleştirme süreci, Türklerin eğitim hayatına büyük yenilikler getirmiştir. 1948’de, Bulgar Meclisi’nde kabul edilen yeni bir yasayla, ders programları, sosyalist bir içeriğe göre yeniden ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Türkler için pek çok yeni okul ve anaokul inşa edilmiş ve bunlar için devlet bütçesinden önemli bir pay ayrılmıştır. BKP Merkez Komitesi Politbüro’nun 1951 tarihli kararlarından sonra, Türk azınlık okullarının sayısında hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu kararlar, ders araç- gereç temini, din derslerinin kaldırılması, yeni kitapların basılması ve yeni öğretmen kadrolarının yetiştirilmesi gibi konuları da kapsamaktadır. Türklerin, eski dini ağırlıklı eğitimden kurtarılarak yüksek bir eğitim düzeyine kavuşturulması, komünist ideolojinin bu kesim tarafından benimsenmesi için gerekli bir ön koşuldur. Bu yüzden, Bulgar Milli Eğitim sistemine bağlanan Türk okullarına her türlü yardım ve destek sağlanması için büyük bir çaba gösterilmiştir.⁷⁶

İlerleyen yıllarda Türk azınlığın eğitim düzeyine bakıldığında, gerçekte durumun hiç de iç açıcı olmadığı görülmektedir. 1970’li yıllarda Türkler arasında okur- yazar olmayanların oranı % 15,8, ilkokul ve ilkokul terk- % 48, 1, ortaokul (8. sınıf) - % 30, 9, lise, meslek okulu ve ön lisans- % 5, 0, yüksekokul- % 0, 2 olarak tespit edilmiştir.⁷⁷

1979 yılı verilerine göre, Türkler arasında siyasî kuruluşların yönetim kadrolarında yer alanların sayısı da gittikçe düşmektedir. Dolayısıyla, Türklerin sosyalist topluma

⁷⁴ Tararliyef, a.g.e. , s. 18.

⁷⁵ Tararliyef, a.g.e. , s. 204.

⁷⁶ Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. 232- 238.

⁷⁷ Gruev- Kalionski, a. g. e., s. 121.

katılım düzeyi, memnuniyet verici olmaktan uzaktır. Örneğin 1956'da Komünist Partisi'nde yer alan Türklerin sayısı, toplam yarım milyon üye içinde, sadece 18 530'dur. 1978'de ise sayıları toplam 800 000'i bulan üyeler arasında Türkler, 27 093 kişidir.⁷⁸

Yukarıdaki tespitler, parti yönetimini ciddi şekilde tedirgin etmekte ve daha sonraki politikaların belirlenmesinde etkili olmaktadır. Türklerin, her şeye rağmen, niçin “sosyalist- doğru yola” getirilemediğine dair sorunun yanıtını bulmak pek de kolay değildir. Geleneksel yapının, özünde belli bir direnç unsurunu barındırdığı dikkate alınır, bu soru, kendiliğinden cevap bulmuş gibi görünmektedir. Bulgaristan Türkleri, dışarıdan dayatılan yeniliklere uyum sağlamak için çaba göstermiş olsalar bile, bu çaba, siyasi elitlerin istediği türden olmayacaktır. Nitekim halkın modernleşmeden anladığı, “Bulgarlaşma” veya kendi kimliğinden feragat etme değil, sadece sosyal kazanımlardan daha fazla yararlanma imkânıdır. Türkler, çoğunluk Bulgar kültürünü ve davranış biçimlerini benimsemekle, partinin çizdiği yolu değil, hızla değişen koşulların dayattığı pratik zorunlulukları takip etmektedirler. Bulgar halkıyla birlikte, yeni bir toplumun- sosyalizmin inşası için seferber edilmek istenen Türk azınlık, aynı anda iki yol rehberiyle karşı karşıyadır: sosyalist toplum modeli ve hâkim Bulgar kültürü. Bu yüzden, modernleşme süreci, sadece eski ile yeni arasında değil, iki farklı kültür arasında bocalama eşliğinde ilerlemektedir.

Burada önemli bir faktör olarak, Türklerin, Bulgaristan topraklarına sonradan gelmiş olmadığını da dikkate almak gerekmektedir. Bilindiği üzere, Türk ve Bulgar kültürlerinin karşılaşması, komünist dönemden çok önceye dayanmaktadır. Dolayısıyla Türkler, birlikte yaşamış uzun bir tarihi süreci geride bırakırken, geçmişten gelen bazı davranış kalıplarını içselleştirmiş bulunmaktadır. Bu ortak tecrübenin kalıcı hale getirdiği kültürel etkileşim biçimi, resmi politikaya sıkı sıkıya bağlı olmayıp, halkın pratik gereksinimlerine göre şekillenmektedir. Hıristiyan Bulgar ve Müslüman Türk kültürü, Osmanlıdan bu yana aynı coğrafyayı paylaşmaktadır. Dolayısıyla, yaşamın dokusundaki zıt renkler de, zamanla doğal ortamın bir parçası haline gelmiştir.⁷⁹

⁷⁸ Gruev- Kalionski, a. g. e., s. 122.

⁷⁹ Tsvetana Georgieva, “Sijitelstvoto Kato Sistema vıv Vsekidnevniya Jivot na Hristiyanite i Myusyulmanite v Bılgariya” (Bulgaristan'da Hıristiyan ve Müslümanların Gündelik Hayatında Bir Sistem Olarak Birlikte Yaşama), **Vrızkı na Sıvmestımost i Nesıvmestımost Mejdu Hristıyani i Myusyulmani v Bılgariya**, (Bulgaristan'da Hıristiyan ve Müslümanlar arasında uyum ve uyumsuzluk ilişkileri), Rık. Antonina Jelyazkova, IMIR, Sofya, 1994, ss. 140- 148.

Türkler için asıl zorluğun, Bulgar toplumuna uyum sağlama konusunda değil, rejimin tutarsız politikalarına ayak uydurma meselesinde gizlendiği söylenebilir. Sonuçta değişimden veya modernleşmeden kaçmak mümkün değildir. Ancak doğal süreç, aşırı uygulamalarla engellendiği ölçüde, mevcut sorunların çözümü imkansız hale gelmektedir. Siyasî değişimle sosyal alandaki değişim, eş zamanlı ve aynı hızda olmadığı gibi, bu konuda, geniş halk tabakası ile aydın kesimler arasında da belirgin farklar ortaya çıkmaktadır. Her grubun, yönetime ve yeniliklere karşı tutumunda farklı etkenler belirleyici olmaktadır.

1944'e kadar genel olarak Türklerin, dini ağırlıklı eğitim sistemi içinde yetişen, ekonomik ve kültürel açıdan fazla gelişme imkânı bulamamış bir topluluk olarak kaldığı bilinmektedir. Türk nüfusun kültürel düzeyinin yükselmesi, iktidar güçleri açısından tehlike olarak görülmekte ve 1930'lu yıllarda Müslüman Türklerin dini eğitimi desteklenmektedir. 1941'de Çar Boris yönetimi, *“Türklerin cahil bırakılması ve ayakları üzerinde duracak hale gelmemesi için gereken tüm tedbirlerin alınmasına dair”* resmi bir rapor bile hazırlamıştır. Netice olarak, Türkiye'de, Cumhuriyet Devrimi ile birlikte girilen modernleşme süreci devam ederken, Bulgaristan'daki Türkler uzun bir süre dini eğilimlerini ve eğitim usullerini koruyarak geleneksel muhafazakâr yaşam biçimini sürdürmüşlerdir. Komünist rejimde yaşanan hızlı toplumsal dönüşümler, Türkiye ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler arasındaki farkı daha da belirgin hale getirmiştir. Nitekim Demir Perde'nin çekilmesiyle, iki ülkenin Türkleri, sadece ideolojik olarak değil, kültürel açıdan da birbirinden ayrı düşmesi söz konusudur.⁸⁰

Bulgaristan Türklerinde geleneksel yapı, sosyalist sistemin kurulmasıyla birlikte hızlı bir modernleşme sürecine girse de değişim, daha çok eğitilmiş çevreler üzerinde etkisini gösterecektir. Kültürel hakların tanındığı ilk yıllarda bile Türk aydınlarının, komünist ideolojinin savunusunu yapmak durumunda kaldığı görülmektedir. Nitekim devletin sağladığı tüm ayrıcalıklar, neticede Türklerin rejime kazandırma amacına yöneliktir. Dolayısıyla modernleşme, Bulgar sosyalist kimliği ve Türk kimliği arasındaki çelişkileri de beraberinde getirecektir. Kültürel gelişimin önündeki engeller, dönemin tanıkları tarafından şöyle tasvir edilmektedir:

⁸⁰ Valeri Stoyanov, **Turskoto Naselenie v Bulgariya Mejdu Polyusite na Etničeskata Politika** (Etnik Politikanın Kutupları Arasında Bulgaristan'da Türk Nüfus), İzd. “LİK”, Sofya, 1998, ss. 90- 95.

“Tabi, şimdi o zamanlara dönecek olursak, u şöyle bişey diyebiliriz, çağrışımlar içinde. Türkçe diye o zamanda üniversite bitirmeme rağmen, evimde yani belli başlı bir kitap, u, Türkçe kitap diye bişey yoktu. Bizim o zaman ancak ancak Bulgaristan’da yayımlanmış olan 8- 10 sol sosyalist görüşlü Türkiye yazar ve şairlerin kitapları vardı. Iu, Edebiyat nazariyesi diye hemen hiç kitabımız yoktu. Sözlükler de oradan buradan bir- iki bişeyler ele geçirebildiysek ve kimse anlamadıysa ancak onlar vardı. Iuu, tabi o zamanla bu zamanı u, karşılaştıracak olursak, tabi oldukça gelişme var. Bunda gelişme yok diye bişey söyleyemeyiz. Iu, yalnız gelişme bu yönlerde oldu ve olacak. Ben olacağına da inanıyorum ama... u, beklentiler neredeyse bir yere kadar da askıntıya, askıntıda kaldı. Hele hele benim beklentilerim. Çünkü komünist zamanda bile, bizim öğrenci olduğumuz yıllarda okullarda normal olarak biz Türkçe okuyorduk, normal olarak. Bu yeni değişimlerden sonra u Parlamento bu Bulgaristan’ın en çalışkan, en... ne diyeyim, en namuslu kesimine anadili oku... Anadilini normal olarak okumalarını bile sağlayamadı.”⁸¹

C. TOPLUMSAL ALANDA DEĞİŞİM

1944’e kadar, çoğunlukla köyde yaşayan ve tarımla uğraşan Türkler, komünist rejimin devletleştirme politikasından, doğal olarak en fazla etkilenen bir topluluktur. Kolektifleştirme faaliyetleriyle birlikte, TKZS (Emek Kooperatif Tarım İşletmesi), DZS (Devlet Tarım İşletmesi), APK (Tarım Sanayi Kompleksi) gibi kuruluşların ortaya çıktığı bilinmektedir. Çalışmanın yeniden örgütlenmesiyle, Bulgarlar ve Türkler, aynı tarım kooperatiflerin üyesi olarak, iş hayatında daha yoğun bir etkileşim içine girmiş olacaktır. Ayrıca, şehirlere doğru sürekli ve mevsimlik iş göçleri sonucunda Türkler, sanayi, inşaat ve diğer hizmet sektörlerinde de çalışmaya başlamışlardır. 1956’dan 1975’e kadar sanayide çalışan Türklerin sayısı üç kat artarak, % 6, 8’den % 20, 9’a yükselmiştir. Eskiden Bulgarlardan ayrı, daha kapalı birimler halinde yaşamını sürdüren Türklerin, bundan sonra, hem hızlı gelişme süreçlerinden, hem de Bulgar halkından kendini soyutlaması mümkün olmayacaktır.⁸²

Yeni Işık gazetesinin 1985 tarihli sayılarının neredeyse tamamında, topluma benimsetilmeye çalışılan yeni değerler ve yeni yaşam biçimi, tüm ayrıntılarıyla tasvir edilmekte ve öncelikle, Türk vatandaşların köylerinde yaşanan modernleşme örnekleri gözler önüne serilmektedir:

⁸¹ Nergis İmamoğlu, H. A. ile Mülâkat, Şumnu, 19.05. 2010.

⁸² Hüseyin Memişoğlu, “Bulgaristan Türkleri’nin Sosyo- Ekonomik Yapısı”, **Bellekten**, C. LVII, Sayı 220, (Aralık 1993), TTK Basımevi, Ankara, 1994a. g. m., ss. 788- 789, 793.

“Ülkemizin her köşesinde olduğu gibi, Targovişte kazası, Gerlovo- Vrani Kon köyünde de hürriyet, parlak ışıklarıyla doğdu. İnsanların ruhlarını özgürleştirdi, onları sefalet ve açlıktan, bereketsiz tarlalardan ve harabe evlerden kurtardı... Bir zaman fakirlerin çocukları öğretmen, doktor, uzman, mühendis oldular... Bugün köy sakinlerini ferah ve aydınlık evleri, temiz avluları, asfalt sokakları, otomobilleri var. Özgüvenleri bir başka...”⁸³

Genelde tarım- tütüncülükle geçinen, Kırcaali bölgesi sakinlerinin ifadeleri ise, *“Yaşam Biçiminde Değişim, Bilinçte Değişim”* başlığı altında şöyle sunulmaktadır:

“Yaşamımızda çok değişiklikler oldu. Her yıl on- on beş tane yeni ev inşa ediliyor. İnsanlar, özellikle gençler, evlerini modern tarzda döşemeyi öğrendiler. Belirtmem gerekir ki, bölgemizde “Yenidendoğuş” süreci hızla yayılıyor. Şimdi bizim hedefimiz, bu süreci kalıcılaştırmak ve adları yenilenmiş Bulgarların dil kültürünü geliştirmektir.(...) İnsanların bilincinde de değişimler oldu. Tutuculuğun belirtileri aşılmaktadır. Örneğin birkaç yıl önce markete neredeyse hiç kadın girmezdi; şimdi genellikle onlar alışveriş yapıyor. Bir diğer gerçek: Sekizinci sınıftan sonra eğitime devam edilmesi, özellikle kızlar arasında (...) Yaşam biçiminde değişim hiç şüphesiz var, ama daha yapılması gereken çok şey vardır. Bir şey paylaşacağım: Gençler, Kırcaali ve Cebel'deyken modern ve premodern giyiniyor, fakat burada eski giyim tarzına kölelik etmeye devam ediyorlar. (...) Çevremizde değişiklikler büyüktür ve gözle görülmektedir. Ancak, paylaşmak istediğim bir şey var ki, bundan öte, insanların bilincindeki değişimi göstermektedir: Şu an Ramazan ve Kurban Bayramı arasındayız. Ramazanda şöyle bir olay oldu: Biz, tarlaya sıcak yemek götürüyorduk- günde 1600- 1700 porsiyon. Ramazan olduğu için porsiyonları azaltmak istedik. Kargaşa çıktı. İnsanlar çalışıyor ve açlık çekmek istemiyorlar.(...)Diyebilirim ki, camiye hep aynı kişiler, genelde yaşlılar gidiyor”⁸⁴

Gazete sayfalarında yer alan bu sonuçlar, gerçek veya değil, BKP Merkez Komitesi'nin “ilerici” politikasının farklı boyutlarını ortaya koymaktadır. İnsanların davranış ve düşünce biçiminde yaşanan değişimi ise, sadece basına yansıyan bilgilere dayanarak açıklamak mümkün değildir; çünkü değişim ve modernleşme örnekleri, her zaman abartılarak gösterilmektedir. Türklerin gazete sayfalarında paylaştıkları kendi fikirleri ise, daha dikkatli okunduğunda, BKP iktidarının sadece başarılarını değil, aynı zamanda Türk gelenekleriyle baş etmede karşılaştığı zorlukları da ortaya koymaktadır. Örneğin, *“Köyümüzde Geçmiş ile Geleceği Kıyaslamak Bile Mümkün Değil”*, *“Yeni Milli Ritüeller- Sosyalist Yaşam Biçiminin Göstergesi”*, *“Hayatımızda ‘Baba Hakkı’na Yer Yok”*, *“Kadının Giyimi- Kültür ve Terbiyenin Göstergesi”⁸⁵* gibi alt başlıklı yazılar, hükümetin en büyük kaygısının “taassup ve gericilikle mücadele” olduğu izlenimi

⁸³ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3.

⁸⁴ Yeni Işık, Sayı 95, 10. 08. 1985, s. 2.

⁸⁵ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3.

uyandırmaktadır. Görüldüğü kadarıyla, bu mücadele öncelikle kadının “modernleşmesi” konusunda ortaya çıkmaktadır:

“Kızların ve kadınların kültürünü yükseltme, giyimi konusunda çok şey başardık. Güzel giyiniyorlar. Ama eve döndüklerinde, bazıları için işler değişiyor. Bir kısmı bunu alışkanlık bahanesiyle açıklıyor. (...) Geçen sene kendime penyoar (elbise) aldım, fakat annem giymeme müsaade etmedi, çünkü köyde insanlar bana gülecekmiş.(...) Bizim köydeki kadınlar arasında bilinçlenmenin arttığına dair bir delil, artık gönüllü ve toplu olarak kadın ve çocuk muayene- danışma birimlerini ziyaret etmeleridir. Beslenme ve çocuk bakımı kültürü gelişti. Artık, emzirme döneminde oruç tutan genç annelere rastlanmıyor.”⁸⁶

Medyanın sunduğu ümit verici manzaranın, toplum psikolojisinde nasıl bir etki bıraktığını çözmek pek kolay değildir. Modern giyim kuşam ve modern alışkanlıklar edinme konusunda propagandanın etkisinden çok, özellikle kırsal kesimde yetişen gençlerin, şehirdeki egemen kültüre veya modernleşmeye yönelik eğilimlerinden bahsedilebilir. Ayrıca, toplumsal kanaatlerin de, partinin hızlı- gelişmeci politikasıyla tamamen zıt olduğu söylenemez. Sadece modernleşmenin gerekçeleri farklıdır. Bu gerekçeler, rejim için ideolojik temele dayanırken, toplum için pratik yönelimler söz konusudur. Sonuçta iktidar ve halk, farklı güdülerle de olsa, aynı yöne doğru gelişmekte ya da sürüklenmektedir.

Köydeki sosyal ilişkilerin özellikleri, kolektifleştirme sürecinin yerleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Pek çok köylünün anılarında, kooperatiflerin kurulmasıyla tarım işlerinin ve aile gelirinin rahatladığına dair genel bir kanı söz konusudur. Doğal olarak burada, toplum psikolojisini etkileyen farklı faktörler belirleyici olmaktadır. Örneğin, her ne kadar köylerde, aileler arasında gelir bakımından fazla bir fark olmasa da, her zaman, belli bir saygınlığa sahip, daha varlıklı kişiler mevcuttur. Ailede büyüklerin, toplumda ise, böyle itibar sahibi kişilerin söz ve davranışları, halkın genel kanaatlerini etkilemektedir.⁸⁷

Ekonomik reformları uygulama sürecinde yönetim, öncelikle daha fazla toprak sahibi olan köylülere yüklenmiştir. TKZS’ye girmek zorunda kalan bu kişiler, diğerleri için de örnek oluşturmaktadır. Diğer yandan, kooperatife katılan yeni üyeler, her gün radyoda ilân edilerek, bu yönde etkili bir propaganda yürütülmektedir. Köyde aile, akrabalık ve

⁸⁶ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3.

⁸⁷ Mihail Gruev, “Kolektivizatsiya i Sotsialna Promyana v Bılgarskoto Selo (40- te- 60’te Godini na XX vek), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, CİELA, Sofya, 2009, s. 355.

komşuluk ilişkilerinin yoğunluğu, özellikle her türlü etkinin kolayca yayılmasına oldukça elverişlidir. Dolayısıyla bireysel çapta ortaya çıkabilecek direncin kırılması için devlet güçlerinin özel bir çaba harcamasına gerek kalmamaktadır. Çoğunluğa aykırı davranan kişilerin, köy hayatında genellikle şüpheyle karşılandığı bir geçektir. Burada herkes gibi olmak, toplum tarafından kabul görmenin temel şartlarından biridir. Sonuç olarak, bu tür “uyumsuz” kişiler, hem hükümetin hem de köylünün gözünde düşman haline gelmektedir. Herhangi bir siyasî görüşten yoksun birçok kişi de, sırf korunma içgüdüleriyle hükümet güçlerine destek vermektedir. Köy toplumunda zaten hâkim gücün karşısında değil, yanında olmak gibi yerleşik bir davranış biçimi söz konusudur. Burada, ideolojinin haklılığına inanmaktan gelen içten bir katılım söz konusu değildir. Kişi sadece, baş edemeyeceği bir gücün kendisinden talep ettiği şartları yerine getirmektedir. Bu koşullar, halk arasında birtakım yeni sosyal davranış biçimlerinin şekillenmesine de neden olmaktadır. Örneğin kişinin, kamusal alandaki “göstermelik” davranışıyla, sadece kendi özel çevresi içinde ortaya çıkan hali arasındaki çelişkiden kaynaklanan ikili tutum, mevcut düzende etkili bir hayatta kalma yöntemi olarak işlev görmektedir.⁸⁸

Resmi basına yansıyan değişimi ve kişilerin ifadelerindeki samimiyeti sorgulamak mümkündür. Ancak bizzat sözlü görüşmelerden de anlaşıldığı kadarıyla, rejimin sunduğu hizmetler, insanları gerçekten memnun etmektedir:

“Aa, ki bunu kesinlikle söyleyebilirim, insanların geçim kaynağı problemi yoktu, yani geçinme, acaba geçinebilecek miyim diye bir soru yoktu insanların kafasında. Çünkü belli bir gelir vardı. Problem neydi o zaman? O aldığım parayla her şeye ulaşamama problemi. Aa, işte ürün, mal eksikliği vardı yani. Koka- kola içemiyordun her zaman. Ama ona rağmen değişik beş altı çeşit başka gazoslu içkiler vardı. Muz yiyemiyordun. Yeni yıl gelince işte muz, portakal o zaman yeniyordu, belli kuyruklardan sonra, kuyruklara dizilerek, alarak. Öyle eksikler vardı ama genel olarak temel besin maddeleri, işte peynirdir yoğurttur ne varsa işte, ekmektir problemi yoktu. Yakıt, düşünün o zaman aa, biz, benim işte köylülerim ayriyeten Şumen’e, depoyu doldurarak, fulleyerek Şumen’e gezmek için, kahve içmek için, eğlenmek için geliyorlardı ayriyeten. Yani ki düşünün, bugün bu mümkün değil. Aa, geçim derken bi problem yoktu. Altyapı çok iyiydi. Aa, sosyal uu, kazançlar diyelim, kazançlar bakımından da, öyle kazançtı bunlar; çünkü aaa, parasız, ücretsiz ya da işte ne isterseniz deyin bunu, aa sağlık vardı, aaa eğitim vardı.”⁸⁹

⁸⁸ Gruev, a. g. m. , ss. 355- 356.

⁸⁹ İmamoglu, B. K. ile Mülâkat, Şumnu, 18. 05. 2010.

Beşinci Bölüm

BİR DENEYİM OLARAK SOSYALİST MODERNLEŞME

(BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN GÖZÜYLE 1944- 1989 DÖNEMİ)

I. GELENEK VE MODERNLEŞME ARASINDA TÜRK KİMLİĞİ: KOLEKTİF TEMSİLLER VE YAŞAM BİÇİMİ

A. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE “SOSYALİSTÇE YAŞAMA BECERİSİ”

Bulgaristan’da komünist dönem boyunca gündemde tutulan, “*Yeterli bir biçimde, sosyalistçe yaşamayı başarabiliyor muyuz?*”¹ sorusu, sosyalist düzenin öngördüğü “ideal” yaşam tarzının kural ve değerlerini topluma sürekli hatırlatma amacı taşımaktadır. Bu sorunun asıl muhatabı ise, modernleşme karşısında en fazla ayak direyen, “uyumsuz ve tutucu” azınlıklardır. Söz konusu değerleri öğrenip uygulamak, sıradan bir vatandaşlık görevinden öte, “yüce- insanî bir vazife”dir. Türkler’den de, bu talebe cevap vererek, geleneksel “gerilik”ten “sosyalist gelişmişlik” düzeyine ulaşması istenmektedir. Ancak, anlaşıldığı kadarıyla Türk halkı, “sosyalistçe yaşamayı” öğrenirken, söz konusu değerleri kendi usulünce ve kendi kültürünün elverdiği sınırlar içinde algılayıp uygulamaktadır. Bu başlık altında, iktidarın idealleştirip sunduğu değil, Türklerin pratikte sürdürdüğü yaşam biçimi ve bunun temelindeki kolektif temsiller ele alınmaktadır.

Kolektif temsiller, bir toplumun zihniyet ve yaşam biçimini belirleyen ortak fikir, inanç ve değerleri ifade etmektedir. Bunlar sayesinde kişiler; belli bir kolektif aidiyet duygusu altında, kendi kültürüne özgü, dünyayı algılama, yorumlama ve sembolleştirme biçimleri geliştirilmektedirler. Ayrıca, kolektif temsiller, bireye göre dışsal bir konuma sahip olduğundan, belli bir yaptırım gücüne de sahiptir.²

¹ Yeni Işık, Sayı 40, 04. 04. 1985, s. 3; Bkz. EK. I, Foto 14, 17.

² Gordon Marshall, “Kolektif Temsiller”, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay- Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 419.

Bulgaristan Türkleri açısından, komünist dönemde bir zihniyet değişiminden bahsedilecekse, temel insanî değerlere yönelik bazı geleneksel anlayış biçimleri üzerinde durmak yararlı olacaktır. Öncelikle, bu topluluğun dünya görüşünü belirleyen, ölüm sonrasına dair inanç ve kabullerdir. İslâm- Osmanlı medeniyetine mensup olan Bulgaristan Türkleri, ateist dünya görüşüne sahip bir ideolojiyle başa çıkmak zorundadır. Komünist dönemde Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türklerin algısında, dinin “öte dünya- ebedi mutluluk” inancı ile komünizmin “yeryüzü cenneti” fikri, iki zıt tasavvur olarak karşı karşıya gelmektedir. Bu karşılaşmadan doğan sonuçlar nelerdir? Kolektif bellekte yer alan dini eğilimlerin, iktidarın tutumu ve sosyalist yaşam pratikleri ile yerinden edildiği söylenebilir mi? Gelenek- inanç temelinde yapılanmış bir zihniyet dünyasından, yeni rejimin getirdiği modern “ideal toplum” kavrayışına geçiş nasıl, ne ölçüde yaşanmış veya yaşanmış mıdır?

Eldeki somut veriler, yeni rejimle birlikte hayatın pek çok alanında büyük bir değişimin meydana geldiğini göstermektedir. Ancak sorular, öznel algı- kimlik- aidiyet meselesine odaklandığına, ayrı bir inceleme nesnesi olarak kendini dayatan zihniyet alanı, bazı tespitleri yeniden sorgulamayı gerekli kılmaktadır. Türklerin komünist dönemde karşı karşıya kaldığı iki zihniyet arasında, çatışmadan öte, belli bir sentezin söz konusu olduğu söylenebilir. Nitekim anlaşıldığı kadarıyla Bulgaristan'da Türk topluluğu, bir düşünce biçiminden diğerine geçiş gibi radikal bir dönüşümden öte, eski ile yeniyi birleştiren bir zihniyet ve yaşayış örneği sergilemektedir.

Bazı araştırmacılara göre komünist rejimden kalma eğilimler, özellikle köyde yaşayanların algı ve yaşam biçiminde hala varlığını korumaktadır.³ Probleme bu açıdan bakınca, değişimin, zihniyetin dokusuna işleyerek bazı kalıcı izler bıraktığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu izler genellikle, geçmişin bugüne, bugünün de geçmişe yansımalarını ortaya koyan sözlü anlatılarda kendini belli etmektedir. Gündelik yaşam alanında neler olup bittiğini veya olayların nasıl algılandığını görmek için en iyi yöntem, resmi söylemle kişilerin bakış açısını karşılaştırmaktır. Bu nedenle bu bölümde, ideolojik çerçevenin dışına uzanarak, bir nevi zihniyet tahlili denemesi yapılmıştır. Bu konuda, aydın kesim ile tarımla uğraşan sıradan halkın, dünyaya bakış yönüyle aynı noktada durmadığı dikkate alınmalıdır. Ayrıca, şehirde yaşayan ve toplumsal statü bakımından üst düzeyde olan kişilerin de, köylü

³ İvaylo Znepolski, **Bilgarskiyat Komunizim: Sotsiokulturni Çeri i Vlastova Traektoriya**, CİELA, Sofya, 2008, s. 62.

kökene sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu, kişi seçiminde özel bir tercih olmayıp, görüşmeler sırasında ortaya çıkan bir durumdur. Sözlü anlatıların yanı sıra, yapılan tahliller, dönemin Türk şairlerinin eserlerinden alıntılarla da zenginleştirilmiştir. Böylece, öznel bakış açısıyla resmi ideolojinin bulunduğu noktalar da incelemeye alınmıştır.

1. “Devlet Baba” Kültüründen “Parti Ana” Egemenliğine

Türk kültürünün temel değerleri, genel olarak, aile, vatan, devlet, adalet, namus gibi kavramlar üzerinden yorumlanmaktadır. Zihniyet tahlilinde özellikle işlevsel görünen bu kavramlar, Türk kimliğinin karakteristik özelliklerini belirlemede kolaylık sağlamaktadır.⁴

Genel kanaate göre, ataerkil düzende maddî ve sembolik değerlerin dağılımı, merkezden halka doğru, “ihсан” mantığıyla gerçekleşmektedir. Böylece, toplumsal huzurun korunması, aile üyelerinden başlayarak, toplumun en üst yönetim kademesine kadar, hiyerarşik bir rol paylaşımı içinde sağlanmaktadır. Ailede hayırlı evlât olmanın ölçütü, ana babaya itaat olduğu gibi, topluluk içinde hayırlı kişi, cemaat büyüklerine sadakatle kendini belli etmektedir. Daha üst düzeyde ise devlete karşı duyulan itaat söz konusudur.⁵

Sosyalist düzende “ideal toplum”, “ideal insan tipi” ve ahlak anlayışı, daha önce görüldüğü üzere, geleneksel zihniyete pek de yabancı değildir. Bu düzende de kurallar sorgusuz sualsiz itaati öngörmektedir. Bireysel irade, aynı şekilde topluluk ruhuna tabidir ve onun dışına çıkamaz. Kişiler ancak, en üst otoriteye aracılık eden topluluk liderlerine uymakla saygınlık ve aidiyet kazanmaktadır.

İslâmiyet öncesi halk gelenekleri ve Osmanlı- İslâm çevresi içinde şekillenen Türk kültüründe devlet; irade, iktidar ve düzen unsurlarının en yüksek düzeyde teşkilâtlanması ve emredici bir kuvvettir. Batı toplumlarında devlet, bir baskı ve tahakküm organı olarak görülürken, Türklerde devlet, koruyucu ve adalet dağıtıcı bir güçtür. Bu yaklaşım, “Devlet Baba” algısında ifade bulmaktadır. Dolayısıyla toplumla devlet arasında karşılıklı bir güç mücadelesi değil, emredici- koruyucu bir kuvvete tabi olma durumu söz konusudur.⁶ Bu

⁴ Sadık K. Tural, **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s. 79.

⁵ Tural, a. g. e. , ss. 36- 38, 51.

⁶ Tural, a. g. e. , s. 103.

zihniyet, özel- kamusal alan ayrımında da aynı şekilde ifade bulmaktadır. Geleneksel İslâm toplumunda bu iki alanın sınırları son derece belirgindir ve biri, diğersinin karşısında değil, onun tamamlayıcısıdır. Kamusal alan, siyasetin- devlet işlerinin alanıdır ve erkeğin temsilindedir. Özel alan ise kadına aittir ve ailenin- toplumun onur ve namus gibi değerlerinin korunduğu yerdir. Dolayısıyla burada dışa değil, içe dönük, mahrem bir faaliyet ve ilişkiler dünyası söz konusudur. Erkeğin kamusal alanda yetkinliği, özel alanda güvenli bir konuma sahip olmasına bağlıdır.⁷

Bulgaristan'da yaşanan "devlet komünizmi" örneğinde partinin öncü rolü, dönem boyunca, hem propaganda araçlarıyla hem de yasalarla, sıkı bir şekilde korunmuştur. Dolayısıyla, halkın devlet- parti otoritesine karşı herhangi bir sorgulamada bulunması söz konusu değildir. Bulgaristan'da Komünist Parti, Sovyet "ağabey"nin ve sadık oğullarının- halkın yardımıyla, ülkeye "özgürlüğü" getirdiği için baş tacı edilmektedir. "Parti- Ana" imgesi, rejimin en önemli meşruiyet ve tahakküm aracı olduğu kadar, düzeni koruyan bir güç olarak da öne çıkmaktadır.⁸ Neticede, geleneksel Türk kültüründeki "Devlet Baba"nın karşısına, Bulgar komünist yönetimle birlikte "Parti Ana"nın dikildiği görülmektedir. Bu durumda, Türklerde itaat ve sadakatin odağı değişmekle birlikte, yöneten güce yönelik temel zihniyet, yeni bir bağlama oturmuş olarak devam edecektir. Türk şairlerinin dizelerinde görüldüğü gibi, komünist parti, toplum için bir hayat, şefkat ve sevgi kaynağıdır:

*"Partiya
Hayat veren ebedi güneş!
Yoldaşım,
İlk aşk kadar zevkli,
Küçük bir çocuk kadar sevimli
Bizim yarınlarımız
(Latif Aliyef, 1955)"*⁹

*"Kanadının altı gölgesiz, aydınlık
Kanadının altı güneş gibi sıcak
Aynı sıcaklıkta Partiyam
Ben seni sevdim...
(Recep Küpçiyef, 1958)"*¹⁰

⁷ Sami Zubaida, **İslam, Halk ve Devlet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 216.

⁸ Petr Vodenıçarov, "Bılgariya Prez 70- te Godini- Natsionalizm, Modernizatsiya, Emantsipatsiya?: Kritičeski Diskursen analiz na Totalitarnite Politiki na Pametta", **Balkanistic Forum 1- 2- 3**, God. XIII, Sıst. M. Angelova- D. Georgiev, İzd. Yugozapaden Universitet "Neofit Rilski", Blagoevgrad, 2004, s. 110.

⁹ Tatarliyef, a. g. e. , s. 171.

*“Davana sadıkız, hazırız her an
Sosyalizmi kurmak baş vazifemiz
Gönlümüzden taşar sonsuz heyecan
Komünizme giden mert erleriniz...*

*.....
Kabrinde rahat ol, ey ölmez ata,
Sebatla güderiz çizdiğin izi!
Selam sana bizden, şanlı Partiya,
Zaferden zafere ulaştır bizi!
(R. İsmailof, 1955)”¹¹*

İktidarın- devletin mutlak bir otoriteye dönüşmesi, sadece komünist rejime özgü değildir. Gelişmekte olan tüm ülkelerde, modernleşme projelerinin, güçlü bir devlet müdahalesiyle yürütüldüğü bilinen bir gerçektir. Söz konusu projelerin genel mantığı - ister sosyalist ister kapitalist tipi olsun- eski cemaatçi yapıları ortadan kaldırarak modern, rasyonel insan ilişkilerine dayalı bir toplum tipi yaratma hedefine odaklıdır. Ancak eski aidiyet bağlarından koparılan toplumun, yeni bir kolektif kimlik altında tekrar birleştirilmesi gerekmektedir. Bunun için de devletin merkezi rolü öne çıkmaktadır. Modernleştirici güç olarak devlet, geleneksel düzende olduğu gibi aşkın ve ahlâkçı bir niteliğe bürünmektedir. Böylece ortaya çıkan “Devlet Baba” modeli, ataerki düzendeki vesayetçi statüsünü yeniden kazanmış olmaktadır. Halkı terbiye etme ve doğru yola sevk etme rolünü üstlenen devletin ve bürokrasinin bu konumu, doğal olarak bireylerin bağlılık ve sadakatini gerektirmektedir.¹²

Bulgaristan’da sosyalist modernleşme, parti ve üst bürokratik elit (nomenklatura) tarafından yönetilmektedir ve her ne kadar erkek- kadın eşitliğine vurgu yapılsa da yönetim alanı erkeğin egemenliğindedir. Geleneksel zihniyette olduğu gibi, sosyalist düzende kamusal alan, dokunulmaz ve âdeta kutsal bir hüviyete sahiptir. Fakat burada “Devlet Baba” değil, “Parti Ana” hükmetmektedir.¹³ Dişil imgeyle temsil edilen erkek egemen iktidar, yeni devrimci toplumu hem yetiştirecek, hem de yüce komünist ideal adına seferber edecek olan kadının yeni toplumsal rolüne vurgu yapmaktadır. Bu rolüyle kadın, geleneksel düzende yer aldığı özel alanından çıkıp kamusal hayatın en üst mertebesine

¹⁰ Tatarliyef, a. g. e. , s. 176.

¹¹ Tatarliyef, a. g. e. , s. 205.

¹² Ensar Nişancı, **Geleneksel Patrimonyalizmden Modern Neo Patrimonyalizme: Bir Modernleşme Denemesi**, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 65- 70.

¹³ Vodenıçarov, a. g. m., s. 111.

oturmuş bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle özel- kamusal ayrımı, komünist dönemde anlamını tamamen yitirmiştir.

Komünist dönemde iktidarın bu şekilde cinsiyetleştirilerek sunulması, aslında emsalsiz bir örnek değildir. Bu sembolik temsil biçimi, Osmanlı dönemine kadar geri götürülebilir. Nitekim “işgalci- ırz düşmanı” Türklere kurtarılan vatanın adı da “Bulgaristan Ana” (Mayka Bılgariya) olarak dillendirilmektedir. Osmanlı’ın erkek cinsine ait mecazlarla tasvir edilmesi, “hareme kapatılan Hıristiyan cariyeler” ve işgal edilen vatanın “namusunu kurtarma” çabalarını daha çarpıcı kılmaktadır. Sadece Bulgaristan için değil, genel olarak Balkanlar’da yaygın olan bu tür cinsiyet sembolleri, siyasî söylem üretiminde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁴

Osmanlı döneminde, “Doğu despotizmi” imgesine karşılık, dişil kılığa büründürülen zayıf Balkan halklarına dair popüler batılı söylemin kendisi de, bir nevi “namus kurtarma” operasyonunu ifade etmektedir. Daha sonra bu kurtarma görevi, “Sovyet ağabey” tarafından devralınmış olacaktır. Bulgaristan, komünizmin gelişmesiyle artık “özgürlüğüne” kavuşmuş ve güçlenmiş olarak, devrimci “Parti Ana”nın vesayeti altında yoluna devam edecektir. Koruyucu bir otorite olarak, mutlak ve tartışılmaz bir güce kavuşan Komünist Parti, aynı zamanda çocuklarını (halkı) şefkatle kucaklayarak eğitmekte ve karşılığında sadakate çağırılmaktadır. Totaliter bir yetke olmasına rağmen partinin gücü, doğrudan ve emredici bir yolla dayatılmak yerine, propaganda aracılığıyla beyinlere “koruyucu anne” sembolleriyle yerleştirilmektedir. İdeolojinin bu şekilde evcilleştirilmesindeki amaç, kuru dogmatik klişelerin sınırlı etkisine karşın, halka daha sıcak, daha samimî bir yoldan nüfuz etmektir. Nitekim soyut bir teoriyi topluma dayatma işinde, algıları doğrudan kavrayan, anlaşılabilir ifadelerle başvurma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Bulgaristan’da Türklere genel olarak köylerde yaşadığına dair tespitlerden hareketle, ailede ve devlet algısında var olan geleneksel itaat anlayışı ile komünist iktidarın dayattığı “Parti- Ana” imgesine sadakat mecburiyeti arasında bir paralellik kurulabilir. Köylerde geleneksel değer ve normlar, bilindiği üzere, yüksek bir toplumsal denetim mekanizması ile korunmaktadır. Köyün bir “kültür koruma merkezi”¹⁵ olduğu görüşü

¹⁴ Irvin Cemil Schick, “Bakire Hıristiyanlar, Irza Geçen Türklere: Geç Osmanlı Döneminde Ulusal Çatışmaların Cinselleştirilmesi”, çev. Güliz Erginsoy, **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, der. Amila Buturoviç- Irvin Cemil Schick, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009, s. 281.

¹⁵ Tural, a. g. e. , s.26.

kabul edilirse, Bulgaristan Türkleri arasında, kırsal bölgelerde yaşayanların, geleneklerine en çok bağlı kalan kesim olarak değerlendirilmesi mantıklı görünmektedir. Ancak ilginç bir şekilde, komünist dönemin veya sosyalist modernleşmenin etkilerini en fazla koruyan ve günümüze taşıyan da yine bu kesimdir. Bunun nedeni ise, yaşamın pratik mantığı gereği, zorunluluktan kaynaklanan yeni bağılıkların, eski ataerkil yapılara sindirilmiş olmasıdır. Komünist fikir ve uygulamaların felsefi temelleri, partinin tüm “aydınlatıcı” girişimlerine rağmen, sıradan halk tarafından tam olarak kavranamadığından, bunlar, eski zihniyete göre yorumlanıp, fazla sorgulanmadan, hatta bilinçsiz olarak yaşatılmaktadır. Entelektüel kesim ise, partinin otoritesine karşı daha farklı yaklaşarak, ya komünist düşünceye bilinçli bir sempati duymakta ya da rejimin kendisini değil, yönetimin bazı uygulamalarını eleştirmektedir.

Osmanlı’dan sonra hâkim milletten azınlık konumuna düşen Türk halkı, ayrı bir topluluk olarak, birlik- bütünlük duygusunu temsil edici bir kuvvetten- otoriteden mahrum kalmıştır. Bu halkın başında bulunan Bulgar yönetimlerin her biri, ne tür bir politika yürütürse yürütsün, tam olarak bir kimlik- aidiyet merkezi olması söz konusu değildir. Bu ihtiyacı belki de, sınırların ötesindeki “anavatan- Türkiye” imgesi karşılamaktadır. Özellikle kriz veya göç dönemlerinde canlanan anavatana bağlılık ile ata toprağı Bulgaristan arasında, her an yola çıkacakmış gibi sürekli tetikte olma hali, uzun yıllar boyunca Türk azınlığın kaçınılmaz kaderi haline gelmiştir.

Komünist yönetim, ilk dönemlerde azınlıklara hoş görünme yoluyla onları rejime kazandırma düşüncesindedir. Organik toplum anlayışı içinde, Türkler ve diğer azınlıklar da toplumla kaynaştırılmaya çalışılmaktadır. Böylece tek vücut halinde bir sosyalist toplum meydana getirilmesi öngörülmektedir. Bu tasarının başarısızlığa uğraması ise kaçınılmazdır, çünkü genellikle zorlayıcı yöntemler, farklı toplulukları birleştirmek yerine daha da ayrıştırmaktadır. Bulgar yönetimi, 1970’li yıllardan itibaren asimile etme girişimlerine hız verince, doğal dönüşüm süreci tersine dönecek, Türklerin, devlete- partiye karşı güven veya itaati de, yabancılaşma ve başkaldırıya dönüşecektir.

2. “Kolektif Ruh” ve “Toplulukçuluk” Anlayışı

Geleneksel zihniyette toplum, uyumlu parçaların birlikteliğinden oluşan bir organizma olarak düşünülmektedir. Bu anlayışa göre ideal insan tipi, kendine biçilen rolü

en iyi şekilde yerine getiren, yani düzene uyum sağlayan kişidir. Ataerkil düzene özgü yaşam biçimi, genellikle dini- ahlâkî temeller üzerine kuruludur. Erdem niteliği taşıyan bazı değerler, kolektif zihniyette derine yerleşmiştir ve bunların yenileriyle değiştirilmesi söz konusu değildir. Bu tür toplumlarda adalet, başta gelen erdemlerden biridir. Nitekim halkın yönetiminde adaletin gözetilmesi, her şeyden önce dini bir vazifedir. Aynı zamanda, hiyerarşik bir düzenleme içinde belirlenen toplumsal statülerin korunması ve düzenlenmesi de, yöneticilere düşen görevlerden biridir. Adaletin temel işlevi ise, “topluluk ruhu”nu ve mevcut düzeni korumaktır.¹⁶

Komünist dönemi yaşayan kişilerin anılarında ortaya çıkan zihniyet yapısı, farklı eğilimlerin çatışmasından doğan bir dinamizm olgusuna işaret etmektedir. Bu yüzden, birbirine zıt iki dünyanın: komünist ideoloji ve Türk- İslâm geleneği arasındaki çatışmayı yapıcı bir perspektiften değerlendirmek çok da zor olmamaktadır. Üstelik söz konusu dinin ve ideolojinin, halk açısından soyut mutlak değerler düzeyinde değil de daha çok pratik yanıyla algılandığı dikkate alınır, etkilerin karşılıklı olarak birbirini nasıl beslediğini anlamak daha kolay hale gelmektedir.

Komünist rejimin asıl tehlike olarak gördüğü ve durmadan savaştığı geleneksel değerler olmakla birlikte, burada başka bir hedef daha söz konusudur: modern bireycilik. Türkleri modernleştirmeye, geleneği yıkmaya çalışan iktidarın fark edemediği, kendi kolektivist ideolojisini tam da bu toplulukçu yapılara dayandırabileceği gerçeğidir. Nitekim sonuç itibarıyla, rejimin yine en çok gelenekçi kesimler üzerinde yetkinlik kazandığı ortaya çıkmaktadır. Bireyleşmenin daha fazla görüldüğü şehir ortamında ise, rejimin gözden düşmesi daha çabuk gerçekleşecektir.

Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlık, genellikle köylü bir topluluk niteliği göstermektedir. Dolayısıyla yaşama yön veren temel faktör olarak, gelenekler öne çıkmaktadır. Köylü yaşam tarzına bakıldığında, burada en fazla göze çarpan, kişiler arasında sıcak ve yakın ilişkilerin korunduğu, kolektif uyuma dayalı bir düzen anlayışıdır. S. Tural’ın ifadesiyle, “*gelenekli*” tarım toplumunda soy- sülâle ilişkileri ve sosyal dayanışma güçlüdür ve yaşam tarzı durağan nitelikte olduğu için kadercilik anlayışı öne çıkmaktadır. Bu tür toplumlarda toplumsal statü ve gelir farkları belirgin değildir. Bu

¹⁶ Nişancı, a. g. e. , ss. 34- 35.

yüzden, fertlerin birbirine bağılılığına dayanan eşitlikçi, dayanışmacı bir zihniyet yapısı söz konusudur.¹⁷

Önceki sayfalarda, komünist rejimin organik toplum fikri üzerinde durulmuştu. Bu anlayışın Bulgaristan'daki Türkler için ne ifade ettiğine bakıldığında, azınlık statüsünden çok, parti politikalarından kaynaklanan bir ayrışma durumu ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan, tek vücut ve uyumlu bir topluluk fikrini zaten Osmanlı'dan bu yana içselleştirmiş bulunan Türk halkı, komünist kolektifin içinde kendine yer etmede zorluk çekse de, yeni toplumsal düzeni kendi alışılmış kalıplarıyla yorumlamaya çalışacaktır. İlginç bir şekilde, demokrasinin gelişile eski düzenin huzur ve uyum dolu günlerini arar hale gelen Türklerin ifadelerinde, “koruyucu devlet” ve “bütünlük” anlayışının, zihinlerde hala geçerliliğini kaybetmediğini ortaya koymaktadır:

*“Önceleri seksen beşe kadar daha bir arada, yok, seksen dokuz kadar daha, komşuluk devam etmiştir Bulgarlarla, Türklerle, Türklerin arasında filân. Ama şimdiki dönemde bu işsizlik, bu, insanların ekonomi durumların kötüleşmesi... Biraz köy hayatının tadı kaçtı gibi. Bir de şey var, akrabalar aralarında dargınlıklar oldu. Senin tarlan- benim yerim, bilmem neler böyle, paylaşamama, kıskançlık durumları mı, mmm birbirlerini çok görmek, az görmek; bilemedim, malcılık mülkçülük ortaya çıktı ve dargınlıklar sanki fazlalaştı. Kavgalar çoğaldı gibi, böyle, görüşmemekler... Yani, bunlar iyi şeyler değil ama belki de bu, demokrasinin getirdiği şeyler, bizim bilmediğimiz şeyler (...) **N:Bireycilik?** Bireycilik doğrusu... Onun da iyi, belki demokrasinin de iyi tarafları var, biz daha göremiyoruz, alışamıyoruz belki de. İnşallah gelen nesiller daha kolay alışır lar veya alışmak değil de onlar bu ortamda yaşıyorlar zaten. Ama biz, biz başka bir zamanda yaşadık gibi. Bazı şeyleri arıyoruz, bazı şeyleri... Keşke olmasa demiştik böyle.”¹⁸*

“O zaman aa, ağbi kardeş arasındaki kavga edenler parmakla gösterilirdi. Oysa şimdi bu normal bir şey... Kavga etmeyenler parmakla gösterilir şu an. Yani durum budur. İnsanlar aralarında yani, o komşuluk, o samimilik vardı o zaman. İnsanlar mutluydu, gülümsüyordu çünkü herkes. İşte ondan sonra, bu seksen dört döneminden sonra her şey artık kötüye gitmeye başladı, o da işte daha fazla bu hakların kısıtlanması bakımından kötüye gitmeye başladı. Aa, vallahi başka yani, yaşamla ilgili, o zamanki yaşamla ilgili ne söyleyebilirim? Yani her bakımdan yani, sosyal bakımından, isterseniz maddî bakımdan, manevî bakımından, şartlar çok iyiydi.”¹⁹

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, kişilerin anılarında, eski rejimle geleneksel yaşam biçimine ait değerler birbiriyle büyük ölçüde özdeşleşmiştir. Bu bakımdan, kapitalist dünya ile kıyaslandığında, komünist düzen, insanların algısında, eski

¹⁷ Tural, a. g. e. , s. 83- 84.

¹⁸ Nergis İmamoğlu, E. H. İle Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

¹⁹ İmamoğlu, B. K. ile Mülâkat, Şumnu, 18. 05. 2010.

uyum ve bütünlük anlayışına denk gelmektedir. Diğer yandan, komünist yönetimin, Türkler arasındaki geleneksel norm ve değerleri ortadan kaldırma girişimiyle birlikte, iki zihniyet arasında çetin bir mücadelenin başladığı bilinmektedir. Bir kültürün somut görünümünü ortadan kaldırmanın yeterli olmadığını kavrayan yetkililer, dönem boyunca fikir ve algılara yönelik etkili propaganda yöntemlerine başvurmuşlardır. Bu yöntemlerin uygulanmasında da en büyük engellerden biri, Türk azınlık arasındaki geleneksel bağlılık, itaat ve dayanışma eğilimleridir. Ancak aynı eğilimler, rejimin işini de büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır; çünkü partinin sunduğu yenilikler, toplulukçu- kolektif değerler ve ortak çıkarlar adına uygulanmaktadır. Doğal olarak, topluluk içinde sözü geçen belli kişilerin (imam, muhtar veya hoca) varlığı söz konusudur. Halka rehberlik eden bu kişiler, köy ve kasaba gibi küçük yerleşimlerde büyük bir saygınlığa sahiptir. Türklerin oturduğu bölgelerde din büyüklerinin otoritesi, yerel parti komiteleri ve idarî kuruluşlar tarafından ortadan kaldırılmış olsa da, halkın eski bağlılık ve alışkanlıkları devam etmektedir. Özellikle 1984 sonrası baskı döneminde yetkililerin, Türkler arasında itibar sahibi kişilere karşı katı tedbirler aldığı bilinmektedir. Dobriç şehrinde yaşayan T. dede, mahallenin “büyüğü” olarak çektiği sıkıntıları şöyle dile getirmektedir:

“Bir gün baktım, 4- 5 polis bir arabayla geldiler, bizim evleri aradılar, aradılar... Evin içinden tuvaletlere bile girdiler. Her yerlerini aradılar. Nine de, ararken düşmüş. Beni sokmadılar içeri, sen... Beni dışarıda gezdirdiler, baartıylar... Damlardan içeri, kümeslere bile bakıyılar. Baktım, nine de düşmüş. Gel, dedi, babon (ninen- kadının anlamında) düştü, dedi. Vardım, düşmüş. Bu, garderop va ya, garderobun üstünde bağaş (eşya) var, tam onarı indirirken kafası dönmüş, düşmüş. Ben de ona sinirlendim biraz. Gittim, nineyi dayadım duvara, ben de onun yanında durdum. Strelyayte kuçeta! (Vurun köpekler!) dedim unnara. (öksürüyor ve uzun bir süre ağlamaktan konuşamıyor) Geldiler, çıkıpta daldılar, kafamı, duvara vurdular.(ağlıyor)... Polisler... Gittik, bizi sorguya çektiler, salıverdiler. Kuran’ı toplayıp aldılar evden, Kuran’ları topladılar. Te büle biraz çektik, ya. Okumaycaңыз, dedi. Size, dedi, siz Türkler dedi, başta dedi, size inanıylar, dedi. “Unnaan (Onların, Türklerin) Allah’sı da siz, hepsi sızsiz”, dediler bize polisler. Size, dedi, üle dayak atarız size, dedi... Ama korkmuştuk. Ya. Gine okuduk. Ben, akikatta (hakikatte) öyle şettiler bizi ama...”²⁰

Köy ve küçük kasaba gibi yerleşimlerde insan ilişkileri, geleneksel davranış kalıplarının yanı sıra, gündelik yaşamın pratik gereksinim ve imkânları tarafından da belirlenmektedir. Dolayısıyla bu ortamda etnik veya dini farklılık, siyasî bir müdahaleyle kışkırtılmadıkça, normal veriler olarak kabul edilmekte ve aynı çevreyi

²⁰ İmamoğlu, T. Ö. ile Mülâkat, Dobriç, 28. 05. 2010.

paylaşmada daha çok insanî özellikler, kişilik yapısı, karşılıklı güven ve huzurun korunması önem kazanmaktadır:

“Burada insanlar anlaşır mı birbirleriyle? Türk, Bulgar... Çok anlaşıyler. Bazı insannar, çeşint tür insan var. Bazı insannar büle insana laf dokundıryi ama çok isla hepsi. Benim komşularım çok isla. Ben, Bulgar komşularım var, unlar üle. Ya. Nineler var burada, Bulgarlar, bana “dedi” diyeler, “dedi”. Ya, Bulgar babolar (nineler). Dedi, dedi, dedi... Yaaa kızım, tebüle yaşıyız biz. Allah bin bereket! Allah sağılık versin torunlarım! Ya. Çok bakiyeler, çok. Git gör, yaşadığım yeri gör! (evini görmemi istiyor)”²¹

3. Bulgaristan Türklerinde Çalışma Hayatı ve “Emekçi” Aile Tipi

Bu başlık altında, komünist rejimde emeğin toplumsal örgütlenme biçimiyle, Türkler arasındaki çalışma anlayışı arasındaki ilişki ele alınacaktır. Şüphesiz, siyasî yapıda meydana gelen değişimin, aile üzerinde önemli etkileri olacaktır. Özellikle bu değişimin ardında devrimci bir toplum mühendisliği fikri yatıyorsa, sonuçların daha da çarpıcı olması beklenmektedir. Ancak burada, köydeki geleneksel çalışma düzeninin rejime uyumlu bir biçime kavuşmasından çok, eski zihniyet kalıplarının yeni ideolojiye nasıl işlerlik kazandırdığı ortaya çıkmaktadır. Komünist yönetim, aileye ve özellikle de kadına, birtakım yeni görevler yüklerken, bu görevler halk tarafından ideolojik yönüyle değil, alışılmış düzenin mantığı içinde kavranmaktadır.

Çalışma ve emek konusu, hem sosyalist toplumun hem de o toplumda yaşayan Türklerin zihniyet yapısını anlamada merkezi bir rol oynamaktadır. Türk aile yapısındaki temel değerlere vurgu yapan uzmanlar, genellikle işbölümü ve çalışma konusunu, aile değerleri dışında tutmaktadırlar. Fakat aile, her şeyden önce, küçük bir üretim birimidir. Nitekim Osmanlı dönemindeki miri toprak rejimi ve küçük köylü aile işletmelerine dayanan “çift- hane” sistemi²² de aynı mantığı ifade etmektedir. Dolayısıyla, Bulgaristan Türklerindeki çalışma anlayışını ve ailedeki emeğin örgütlenme biçimini Osmanlı mirasına dayandırmak mümkündür. Balkanlar ve Bulgaristan söz konusu olduğunda bu miras, her yönüyle daha büyük bir dayanıklılık gösterir gibidir. Bunun sebebi belki de bu bölgede komünist sistemin, etki bakımından kapitalist üretim tarzıyla boy ölçüşecek düzeye

²¹ İmamoğlu, a.y.

²² Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, b. 2, Eren Yay. , İstanbul, 1996, s. 3.

erişememesidir. Bulgaristan Türkleriyle Anadolu Türkleri arasında, çalışma alanındaki zihniyet farkının temellerinden biri de burada aranmalıdır.

Bulgaristan'da, özellikle tarımla uğraşan köylü ailelerde çalışma, gündelik hayatın neredeyse tamamını kapsayan bir faaliyettir. Çoğunluğu tarımla uğraşan Bulgaristan Türklerinde bu durum, daha da belirgin olarak gözlemlenmektedir. Köylerde beceriklilik veya çalışkanlık, en çok itibar gören manevî değerler arasında belki de ilk sırayı işgal etmektedir. Fiziksel emeğin bir erdem haline yükselmesinin nedenlerinden biri, ağır çalışma koşullarının getirdiği pratik zorunluluklardır.

Aile değerleriyle ilgili klasik yaklaşımlara bakıldığında, genellikle Türk ailesinde itaat kültürü ön plana çıkmaktadır. İtaatin en büyük değer olarak kabul edildiği ailede, tüm ilişkiler, hiyerarşik biçimde düzenlenmektedir. En üstte erkeğin- aile reisinin yer aldığı hiyerarşik bir sitem içinde bulunan bireyler, kendilerine biçilen rolleri yerine getirdikleri müddetçe, ailenin devamı güvence altındadır. Güç ve iktidarı temsil eden erkeğin görevi aileyi korumaktır. Kadın ve çocuklar da bu güce itaat etmekle yükümlüdür.²³

Aile- benlik- kültür unsurlarını, birbiriyle ilişkili olarak ele alan Ç. Kağıtçıbaşı'na göre, toplulukçu geleneksel kültürde, benliği aşan varlıklara karşı sadakat ve bağlılık, bireyci (modern) kültürde ise, benliğin özerkliği önem kazanmaktadır.²⁴ Ancak, hızlı ekonomik ve toplumsal değişimler, Türk ailesinde bazı değişimlere neden olmuştur. Modern- bireyci, geleneksel- toplulukçu kültür karşılaşması/ çatışması sonucunda, üçüncü bir aile tipi ortaya çıkmıştır: “Karşılıklı duygusal bağlılık modeli.” Kültürel devamlılıkla birlikte, sosyal ve ekonomik gelişmeler, ailede birtakım yeni eğilimler- ilişki biçimlerini doğurmuştur. Bağlılık kültürüne sahip Türk toplumunda sosyo- ekonomik değişimler, bağımsız aile tipine geçişi değil, adı geçen üçüncü modelin şekillenmesiyle sonuçlanmıştır. Bağlılık ilişkileri devam ettiği için aile, diğer akraba çevresine doğru genişlemiş durumdadır. Bu modelde, şehirleşme- sanayileşmeyle birlikte artan bireyin önemi kadar, aile/ grup bağları da kuvvetlidir. Kuşaklar arasındaki karşılıklı duygusal bağlılık, artık maddî bağımlılığın olmadığı durumlarda da varlığını korumaktadır. Modern koşullarda çocuk, ailesi için bir yaşlılık güvencesi sağlayacak şekilde, “hayırlı bir evlât” olarak değil,

²³ İsmail Doğan, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri”, **Osmanlı**, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, ss. 371- 372.

²⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, YKY, İstanbul, 1998, s. 24, 95.

hayatla baş etmeyi öğrenmesi gereken özerk bir birey olarak önem kazanacaktır. Bununla birlikte bu durum, ailelerin eğitim ve gelir düzeyine bağlı olarak değişiklik arz etmektedir. Düşük düzeyli aileler, çocuklarına yönelik beklentisi, çocuğun bireysel başarısından çok, büyüklerine karşı minnettar ve itaatkâr olmasıdır.²⁵

Bu tespitler, burada benimsenenden farklı bir bakış açısına işaret etse de, sosyalist değişim sürecindeki Türk aile yapısı hakkında genel bir çıkış noktası sağlamaktadır. Bir ailenin gündelik çalışma hayatında, itaat- otoriteye boyun eğme anlayışından ziyade, işin ortak paylaşımından doğan kurallar geçerlidir. Nitekim itaat- baş kaldırı gibi kavramlar, geleneksel aile düzeninde fazla bir anlam ifade etmemektedir. Bunlar daha çok, aile kurumu üzerinde duran modern sosyal bilimcilerin kullandığı düşünce araçlarıdır. Pratik gereksinimler tarafından belirlenen bir yaşamda, bu tür konuların gündeme gelmesi ise, medya araçlarının veya modern dünyanın etkileriyle açıklanabilir.

Emeğin aile düzeyinde örgütlenme şekli, belli bir çalışma ahlâkıyla birlikte devam etmektedir. Çalışkanlık ise, belli bir zihniyete veya topluma özgü bir erdem olmayıp, evrensel insanî değerlerden biridir. Her nerede, hangi kültürde, hangi dinde aranırsa aransın, emeğe yaklaşımların tüm çeşitliliği içinde, çalışkanlığın her zaman bir övgü konusu olduğunu görmek zor değildir. İster İslâm kaynaklarında, ister diğer dinlerde olsun, emek sarf etmeden varlık sürmek, imtiyazlı bir üst tabakanın dışında, geniş halk kitleleri için hem imkânsız hem de hoş görülmecek bir davranıştır. Bedensel çalışmanın, kölelere özgü bir etkinlik olarak küçümsendiği eski çağ Roma toplumu bir yana bırakılırsa, bu genel tespitlerin geçerli olduğu görülmektedir.

Emeğin ve alın terinin, insan yaşamında temel bir zorunluluk olması bir yana, bunların kutsal bir vazife addedilmesinin, Batı Protestan ahlâkıyla sınırlı olmadığını ortaya koyan S. Ülgener, bu konuda İslâm dünyasından örnekler vermektedir. “*İbadetin yolları ondur; dokuzu helâl rızık talebidir*” ve “*yarın ölecekmiş gibi öte dünya için, hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünya için çalışmayı*” öğütleyen hadisler, bu durumu açıkça ifade etmektedir.²⁶

Çile ve ruhbanîyet anlayışını reddeden İslâm dini, dünya malının kendisine değil, malın, “*meta-ı gurur*” veya tahakküm aracı haline gelmesine, yani insanı harama

²⁵ Kağıtçıbaşı, a. g. e., ss. 119- 123.

²⁶ Sabri F. Ülgener, **Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı**, Der Yayınları, İstanbul, 1981, ss. 65- 67.

saptırmasına karşı çıkmaktadır. Kısacası, eşya, kendi maddesiyle değil, ona meta vasfı veren insanın niyetine göre helâl veya haram olmaktadır. Ayrıca, maddî nesnelerin dışında, kadın ve evlât gibi varlıklar da, yine insan üzerindeki olumsuz tesirleri ölçüsünde “*meta- ı hayat- ı dünya*” kategorisine girmektedir. Böylece, insanın ölçü alındığı bu anlayış, kapitalizmin getirdiği, sermaye için çalışma ve zamanla insana hükmeder hale gelen mal-mülk biriktirmenin tehlikelerine işaret etmektedir.²⁷ Komünist düşüncenin de, insanı, kapitalizmin getirdiği bu tür tehlikelerden kurtarma iddiası taşıdığı bilinmektedir. İnsanın metalaşmasını büyük bir felâket olarak gören Marksist düşüncede, emeğin maddî değerinden çok manevî ve yaratıcı- kurucu yönü üzerinde durulmaktadır.

Dünyadan el etek çekme ve kadercilik anlayışı, Türk kültürüne tasavvuf yoluyla girdiği kabul edilirse, bu konuda da İslâm dini ile komünizmin çalışmaya karşı “eylemci”-aktif yaklaşımı arasında benzerlik kurmak mümkündür. Sadece kadercilik değil, bağımlılık, teslimiyet ve yol gösterici bir zümreye itaat anlayışı da, Ülgener’e göre, tasavvuf çevrelerince yayılmış olup, sonradan dini kurallara dayandırılarak meşruiyet kazanmıştır. Vahdet anlayışına dayanan mistik dünya tasavvuru, eşyayı içten kavramayı öğütlemekte (Bâtınlık) ve dolayısıyla maddenin, insan aklı ve iradesiyle işlenebilir niteliğini ortadan kaldırmaktadır.²⁸

Bulgaristan Türklerinde iş ve emek anlayışını, yukarıdaki tespitlerin ışığında ele almak, kapsamlı bir araştırmayı gerektirdiğinden, burada sadece bazı önemli noktalar üzerinde durulacaktır. Balkanlar kısmında görüldüğü üzere, Osmanlının gelişinden önce bölgeye yerleşen dervişlerin, halkın zihniyet dünyası üzerinde büyük etkileri olmuştur. Ancak tekke ve tarikatların rolü, araştırmalarda genellikle yerli gruplar arasında İslâm dinini yayma bakımından ele alındığından, söz konusu etkiler, tüm sonuçlarıyla birlikte henüz yeterince incelenmiş değildir.

Bulgaristan’da yaşayan Türklerin, fiziksel emeği en büyük erdem olarak sunan ve ödüllendiren komünist iktidarın gelişinden önce nasıl bir çalışma anlayışına sahip olduklarını anlamak için, eldeki veriler yeterli olmasa da, en azından bazı ipuçlarını yakalamak mümkündür. Bu konuda, ilk akla gelen ve fazla göze batan özellikler şunlardır:

²⁷ Ülgener, a. g. e. , ss. 56- 57, 68.

²⁸ Ülgener, a. g. e. , ss. 73- 76.

küçük birer kolektif halinde örgütlenmiş aile modeli, tütün ağırlıklı tarımsal üretim ve buna bağlı olarak şekillenmiş, mütevazı ve kanaatkâr bir yaşam biçimi.²⁹

Köylerde yaşayan Türklerin mal- mülk edinme, çalışma ve iş disiplini konusunda nasıl bir tutuma sahip olduğunu anlamak zor değildir. Nitekim toprak ve doğayla iç içe geçen, halkın deyimiyle “çok çille çektik”³⁰ ifadesiyle özetlenen bir ömür söz konusudur. İnsanların tek nefes alabildiği kış mevsiminde yine “hayvan- hasenat” işleri, sür git değişmeden tekrarlanan ağır bir yaşam tarzının bir kısmını teşkil etmektedir:

“Burada üç- beş dekar toprağın varsa bu toprak insanı besler. Bizim orada, bizim toprakları biliyorsunuz, insan, insanı pek beslemez. Bizim insanımız ne yapar? İşte kış günleri ne yapıyordu insanlar, diye konuştuk. Yani, köyde kalanlar orda burda kendine iş buluyodu, hayvanyla hasanetiyle ama... İu bizim erkeklerimizin yüzde doksanı tütün işli bitince kimisi Filibe’ye, kimisi Sofya’ya, Madan, Rudozem bölgelerine madenciliğe gidordu, işe gidiyorlardı. Kimisi, yani, Filibe, Sofya, inşaatlara... Diğer dediğim, Madan, Rudozem gibi kasabalara gidenler de o bölgedeki maden ocaklarında çalışıyorlardı. Başka bişey yok yani. Ya inşaatlarda ya maden ocaklarında... Zaten tütünden çıkardıkları parayla geçinmek çok güçlü o zamanda (...) Bir okuma evi varsa, birkaç kitap alırsın onun orasından, bir- iki gazete bakarsın, o kadar bişey yani. Bir ek eğlence diye bişey yok yani. Yeknesak bi hayat, böyle tekdüze, işine- evine...”³¹

Bulgaristan’ın Türk köylerinde (genel olarak Balkanlar’da) tütüncülük, yaygın bir geçim kaynağı olarak ortaya çıktığından, aile yapısı ve yaşam biçimi de, bu çalışma koşulları altında biçimlenmiştir. Her ne kadar, sosyalist modernleşme sürecinde köylerle şehirler arasındaki fark en aza indirilmiş olsa da, tarımla uğraşan halkın köyde açılan sinema salonu, okuma evi gibi mekânlarda vakit geçirdiğini düşünmek, pek gerçekçi olmayacaktır. Gençler ise, Ortaokul’dan sonraki Lise- Üniversite eğitimlerini şehirde tamamlarken, tatillerini yine aileleriyle birlikte tarlada geçirmektedirler. Geçimini tütüncülükle sağlayan Türk ailelerinde hiyerarşik bir düzenin hâkim olduğu görülse de, modern yaşamın gereklerinden tamamen uzak kalma gibi bir durum söz konusu değildir. Dönemin tanıkları, köy hayatını oldukça canlı bir şekilde tasvir etmektedirler:

“Tütün ekiyordu annem. Bahçe, domates biber yetiştiren bahçe vardı, köyün bahçesi. Yani, devletin sayılan bi bahçeydi bu. Orada, babam orada çalıştı, annem de çalıştı orda. Tütün çalıştılar. Her işi... Mısır işleri, yani TKZS işçisi. Babam sonra on- on beş yıl da okulda çalıştı hademe gibi. Hademe olarak çalıştı. Ama yani, okumuş insanlar sayılmaz. Ama iu şey, her okuyan okumuş sayılmaz...”

²⁹ Çınar, a. g. e. , ss. 218- 219; Bkz. EK. I, Foto 7- 10.

³⁰ İmamoğlu, A. V. ile Mülâkat, Dobriç, 29. 05. 2010; Ayrıca bkz. Ek II, Tüm Mülâkatlar.

³¹ İmamoğlu, H. Akif ile Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

Arkadaşlarım vardı, çocukluk arkadaşlarım, onlarla birlikte zaten okula gidiyorduk. Dokuz- on bir kişi, yani kalaba sayılıyor ama Türkiye'ye bakarak değil de, bizim buranın şartlarına bakarak. On bir çocuk, bir mahalleden okula sabah hep beraber giderse, bizim için kalaba sayılır böyle, çok sayılır. Onlarla da sonra oynamayı devam ettirirdik böyle. Mmm, iyi bir çocukluk hayatım vardı diye düşünüyorum. Yani bilgisayarların önünde değil de sokakta, aaa gelişmiş, sokakta büyümüş. Çünkü annemin babamın kırsal kesimde yaşadığımız için dışarda işleri vardı, tarlada çalışmaları filân. Ama yine de benimle meşgul olmayı, olmaya zaman ayırabiliyorlardı. Hele babam, babam benimle birlikte ders çalışıyordu, bana yardımcı oluyodu. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar bana yardım ettiğini biliyorum. Kendisi de sekizinci sınıfa kadar okumuş böyle. Yani matematik derslerinden bana yardım etmeye çalışıyordu öyle. Böylelikle de bende ders çalışmada, ders çalışma alışkanlığı yaratmış oluyo babam. Ya ben daha sonra da kendi kendime çalışıyodum. Bu alışkanlığı devam ettirmiş oluyo. Okumamı istiyorlardı. Babam şey diyordu: "Sırtındaki son gömleği satacam, ama seni yine okutacam." Şimdi sorsanız öyle düşünmüyor. Aaa, neden düşünmüyor? Keşke okutmasaydım seni, diyor, yanımda kalırdın. Çünkü artık yalnızlık, etrafında devamlı, yanında kimse yok. Eğer okumamış olsaydım, köyde kalıp tarlada çalışacaktım her halde. Evin bahçesine falan bakacaktım. Böyle şimdi hep işin var diyor, hep zamanım yok."³²

Köy şartlarında dünyadan el etek çekmek şöyle dursun, günlük ibadet vazifesine dahi ayıracak vakit yoktur. İbadetten anlaşılan da zaten, kendini ömür boyu işe adamaktan başka bir şey değildir. Çalışmanın verdiği manevî doyum, sıradan insanın zaman ayıramadığı diğer faaliyetleri gereksiz kılmaktadır. Bu koşullarda, emeğin, alın terinin ve ailede zorunlu iş disiplininin büyük bir erdem haline gelmesi son derece doğaldır. Bu açıdan, köylü Türk halkında, tasavvuf ve tarikat etkisini aramak boşuna bir çaba olacaktır. Ancak burada, olsa olsa, Melâmîliğin, "işsiz güçsüzden aşağılık kimse yoktur"³³ sözünde ifade bulan aktif çalışma ve dünya hayatı içinde yoğrulma anlayışının hüküm sürdüğü söylenebilir. Ayrıca bu yaklaşım, komünist propagandanın, dönem boyunca baş tacı ettiği, "çalışmaya ekme yoktur", "Bizde emek kesin ve ulu bir amildir"³⁴ gibi ifadelerle bire bir örtüşmektedir. Nitekim komünizmde boş durmak, hem kanunen yasaklanmış³⁵ hem de her türlü yolla fiilen engellenmiştir. Sıkı iş disiplini, sosyalist ahlâkın olmazsa olmaz koşullarından biridir. Dur durak bilmeden çalışma, sadece ülkenin yeni geleceğini değil, proletarya sınıfının bizzat kendisini de inşa etmenin tek yoludur. Bu nedenle emek kültürü ve

³² İmamoğlu, E. H. İle Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

³³ Ülgener, a. g. e. , s. 84.

³⁴ Dimitrov, a. g. e. , ss. 48- 49.

³⁵ **Blgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti**, s. 56.

kitlesel seferberlik ruhu, ilkokuldan başlayarak tüm çalışma hayatı boyunca halka aşılana çalışılmıştır.³⁶

Sadece resmi nutuklarda değil, günlük hayatın her alanında, bu dinamik çalışma ruhu teşvik edilmekte, her an sınanmakta ve yetersiz görüldüğü anda cezalandırılmaktadır. Örneğin, Nisan aylarında düzenlenen ve “Lenin Cumartesi” olarak bilinen toplu temizlik faaliyetlerine, büyükten küçüğe tüm mahalle veya semt sakinleri katılmak zorundadır. Buna itiraz edenler ise “rejim düşmanı” damgası yemekten kurtulamamakta ve yetkililer karşısında hesap vermek zorunda kalmaktadır. Burada, yerleşik bir zihniyette çok, emeğin ve emekçilerin, büyük bir ideal uğruna işe koşulması söz konusudur. Zaten Marx da, alt yapı olarak iktisadın- üretim ilişkilerinin, tüm toplumsal yaşamın temeli olduğu fikrini savunmaktadır. İnsana dair, üretim alanı dışındaki tüm diğer etkinlikler de, bir üst yapı olarak, iktisâdi temelin birer yansıması olarak görülmektedir. Marksist teorinin neredeyse tüm ilkeleri, emek kavramı üzerine kuruludur ve temel hedef de, insan emeğinin, kapitalist sömürü sisteminin metalaştırıcı tahakkümünden kurtarılmasıdır.³⁷

Sosyalist terminolojide çalışma, içinde yaşanan dünyaya “*yaratıcı bir tutkuyla*” bağlı olmayı gerektiren yüce bir insanlık görevi olarak yer almaktadır. Sosyalist insan, “*kendisinde ve çevresinde dile gelen hayatın büyüklüğüyle dopdolu*”³⁸ bir varlık olarak sunulmaktadır. Ayrıca, bireysel ve kolektif amaçlar arasındaki uyum, sosyalizmin en derin manevî özelliği olarak gösterilmektedir. İnsan, emeği sayesinde, dünya ile sürekli bir mücadele içinde kendini yaratmaktadır. Ancak bu mücadele, “*pratik hayat içinde gerçekleştiğinden, onun gerçek, kaba yanlarıyla uğraşamayacak kadar ince ruhlu kişiler, sosyalizmin insanî çabasına katılamazlar.*”³⁹

Marx’a göre kapitalist Batı, düşünceyi pratiğin üzerine çıkararak, hayatın aktif yönünü geri plâna atmıştır. Bu tutuma karşı Marksizm, insan emeğini ön sıraya alıp, siyasal eylemin temeline yerleştirmiştir. H. Arendt ise, Marx’ın görüşlerine karşı çıkmakta ve emeğin, gereksinim tarafından belirlenmiş bir etkinlik olarak, siyasal alanda özgürlüğe değil şiddete yol açtığını savunmaktadır. Arendt’e göre, bedensel ihtiyaçların karşılanması işlevine sahip olan emek, özel alana ait bir faaliyettir ve siyasal alana girmemelidir; çünkü

³⁶ Bkz. Ek. I, Foto 3, 4.

³⁷ Peter Worsley, “Sınıf”, çev. Hayriye Erbaş, **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. H. Erbaş, çev. ed. H. Erbaş- K. Coşkun, Eos Yayınları, Ankara, 2007, ss. 140- 145.

³⁸ Roger Garaudy, **Sosyalizm ve Ahlâk**, çev. Selahattin Hilav, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1965, s.87.

³⁹ Garaudy, a. g. e. , ss. 67- 76.

siyasî eylem, bedensel gereksinimlerin ötesinde bir bilinç düzeyini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle emeğe dayanan bir eylem kurgusu, tektipleştirici ve yıkıcıdır.⁴⁰ Komünist rejimde halkın tutumu, tam da bu noktada aydınlığa kavuşmaktadır. Nitekim Bulgaristan’da, çalışan işçi veya köylü kesim, emeğini siyasî bir hedefe değil, ailenin geçimi ve refahına adamaktadır.

Marksist yaşam ve çalışma prensipleri, yüksek düzeyden alt tabakalara doğru indiğinde, bunlar, günlük ekmek davası içinde, teorik yanıyla değil, pratik ve kolay kavranabilir boyutuyla anlam kazanmaktadır. Daha doğrusu, devlet politikası, geleneksel çalışma zihniyetiyle aynı çizgide bulunduğu ölçüde, sıradan insanın hayatında kendiliğinden yerini almış bulunmaktadır. Tarlada çalışan köylülün başında duran ve devleti temsil eden kooperatif başkanı, aile içinde oğullarını, kızlarını ve gelinlerini, bir işveren gibi örgütleyip denetleyen aile reisine çok şey borçludur. Sistem, en küçük birimden başlayıp, tüm toplumsal alana yayılarak, aynı mantık içinde ve sıkı bir disiplin altında işlemektedir.

Bu toplumsal manzaraya bir de entelektüel kesimin gözüyle bakmakta yarar vardır. Nitekim yine Türk şairlerinin dizelerinde, gündelik çalışma- emek anlayışının, hem resmi ideolojinin hem de geleneksel aile düzeniyle nasıl bağdaştırılmış olduğunu görmek mümkündür:

*“Küçük bir ev yaparsın
Kadın, çocuk demez,
Hepsini işe katarsın.
Bugün küçük bir ev değil
Sosyalist âlemin
Büyük yapısını kurmak
Nesillerin emelini
Hayata geçirmek var.
Bugün el bağlamak
cinayettir!
(İ. Tatarliyef)⁴¹*

Bulgaristan’da yaşayan bir Türk aydını ile yapılan mülâkatta yer alan aşağıdaki ifadeler de, aynı anlayışın bir yansıması olarak görülebilir:

⁴⁰ Gülbanu Altınok, “Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault”, **Doğu Batı**, Sayı 43, Yıl 10, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 57- 59.

⁴¹ Tatarliyef, a. g. e. , s. 86.

“Hangi yılda doğdunuz? 1946 doğumlu. Diğerleri işte hepsi benden büyük... Diğerlerinin okuyamaması her halde o zamanın, o zamanın sıkıntularından olsa gerek. Yedi sekiz çocuk büyütmek, onlara bakmak hiç şaka değil. Bana doğru geldikçe evlenmişler, kendi ailelerini kurmuşlar falan ve kala kala babamın yanında bir ben kalmışım. Yani her halde onlar da o zaman kendinde güç bulmuşlar, beni okutabilmişler yani. Kendilerine minnettarım. İkisi de hayatta değiller. Aaa, diğerleri her halde, onlar da imkânları olsaydı, belki benden de daha başarılı olabilirdi, bazıları hiç olmazsa. Aile böyleydi. Küçükten işte büyüdük. Naz edecek, naz etmeye hiç vaktimiz yoktu, nazımızı kimse dinleyecek durumda dildiler yani. Sabah erkenden gece karanlığına kadar iş... Eve, eve, eve, eve ancak yani toplanan tütünü dizmek için dönüyoduk. Aaa, sabah erken işe, akşam geç vakitlere kadar serinde tütün kırıp eve taşımak ve dizmek. Hiç o iş de olmazsa hayvanımız vardı. Onları, koyun keçi gütmek, inek, inek otlatmak, işte böyle. Çocukluğumuzu hemen hemen bilmedik desek, yalan diil yani. İşle büyüdük, işle her halde öbür dünyaya gidicez... Kış günü gene işsiz kalmazlardı ki. Onların, “yelpaze” yapmak, pastal dedikleri bizim tarafta. O, o giriyordu sıraya. Ondan sonra insancıklar, az veya çok yani keçisi koyunu olur. O zaman da yüzde yüz iki öküz olması lâzım, bir iki ineği olması lâzım. Bugünkü gibi uu mağazalar dolusu mallar falan yoktu yani, insanlar neyi ürettiyorlarsa onun başına gidiyorlardı o zamanlarda. Neredeyse hepsi... İşte süt ürünleri, et ürünleri, tarla çapadan topladıkları fasulye, işte ne diyeyim patates, onlarla geçiniyorlardı. Komposto yapmak bile yoktu o zamanda. Olgunlaşan yemişleri toplayıp hoşaf yapıyorlardı. Onların suyunu içiyoduk... O zamanlarda ne yapıyorlardı? İşte biraz misir falan ektilerse hayvanlara yem olarak, onları, onları toplamak, uu, onları koçanlarından ayırmak, uu öyle şeylerle uğraşıyolladı. Başka ne kış işleri? Yahutta, işte zaman zaman konu komşuya gidip sohbetler işte. Böyle geçiyordu zaman.”⁴²

Sözlü kaynaklardan elde edilen veriler, Türklerin çalışma hayatına ve sosyalist modernleşmeye bakışını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Öncelikle kolektifleştirme politikasıyla başlayan büyük toplumsal değişimin hafızalarda nasıl yer aldığına bakıldığında, geçmiş zamanın derinliklerinden süzülen anılar, hala oldukça canlı bir şekilde dile dökülmektedir:

“Hiç kıtlık oldu mu burada dede, eskiden? Burda kıtlık oldu bi sene sade, bereket olmadı. U zaman olmuş sade. Ama çok insan duymadı bundan. Çok insanın geride vardır iyini, annadın ya. Böyle az insan böyle kıtlık gördü burda. Daa, bu kıtlıkta oldu, ben u zaman askerdim. Aaa, kırk se... kırk dokuzda, ellide, kırk dokuzda... Ellide bile oldu, yaa. Bereket olmadı da, çoğu gidip bu Dobruca sırtında, böyle ova... ekin alırdılar, ya. Pahalılık oldu. Sora, bi seneden sora düzeldi. Komunizma oldunan hiç kıtlık olmadı. Hiç, hiç, hiç, hiç, hiç, hiç... Hiç kıtlık olmadı. Bu kırk-kırk beş senenin içinde kıtlık hiç olmadı. Ekmem yok deyen olmadı. Öyle.”⁴³

Pek çok kişi komünist rejimi, bir refah dönemi olarak hatırlamaktadır. Bunda, mevcut koşulların da etkisi büyüktür. Öyle ki, Bulgaristan’da komünizmin çöküşünden

⁴² İmamoğlu, H. Akif ile Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

⁴³ İmamoğlu, T. Ö. İle Mülâkat, Dobriç, 28. 05. 2010.

sonra yaşanan ekonomik kriz ve değer karmaşası içinde, özellikle yaşlı kesimin, “eski güzel günlere” yoğun bir özlem duyduğu anlaşılmaktadır.

Kolektifleştirme dönemini anlatan kişilerde, az da olsa olumsuz değerlendirmeler de dikkat çekmektedir:

“Ah ah ah, geçti ömrümüz geçtii. Ne isla (güzel) yaşadık be! Nerden çıktı bu şeyler? Ne yaptı bu, insanların değiştirdi adını da? O küğlerde ne mizerya(sefalet)! Otuz tane danayı, te büle açmışlar şeyleri, portaları (kapıları) da doğru TKZS'ye haydamışlar (sürmüşler). Ne bir stotinka (kuruş)... Bütün, Hıristiyanlar yağma yaptılar Müsülmanlara, uşacığım. Yağma ettiler. Ne bagaj(eşya) kaldı... Aldılar hepsini ellerinden. E, gidyii insan, napacak o bagajları? Vediler töle, vedier... Hayvanları, o tavuklar, o koyunlar... sürü sürü TKZS'ye. Undan(o yüzden) zenginledi bunlar. Aman çok konuşyım uşaaam... Viy, ne şey yaptılar, ne çille yaptılar, ne çille yaptılar! Benim bu ortanca kızım ep büyük yerde işledi. Sekretarkaydı (sekreter), işte fabrikalarda çalıştı. Da, üle dediyydi bana. Álem, derdi: "Viy kvo sedite ma Mimo?"(Ne duruyorsunuz ma Mimo!) Mima'dı benim adım. Diiştirdile ya adları. Evva kızlar ne ağladı! Büyük kızım Bulgarca... Dedim ona, Bulgarca konuşurdun ya be canım, şindi ne darılıysin ki diiştirdile? Dedim, hiç ağlama şindicik. Bak, bak nası Bulgarca konuşurdun, nası sıra geldi de... O ne ağladı, ne ağladı adını değiştirdiler diye. Şindi ayrılyi uşaaam (evlâdım). Evvel o kadar ayırmazlardı.”⁴⁴

Türklerin sosyalist çalışma ruhuna iştirak etmesi, belli bir uyum çabasının sonucunda değil, alışılmış bir düzenin devamı olarak ve kendiliğinden ortaya çıkan bir olgudur. Dönemin tanıkları açısından bakıldığında, devletin sağladığı teşvik ve imkânlar kadar, somut toplumsal kazanımların da halk arasında takdir kazandığı anlaşılmaktadır:

“Bu bölgede insanların geçim kaynağı neydi, neyle uğraşıyorlardı köyünüzde? Geçim kaynağı o zaman, zaten geçim kaynağı derken her şey devlet, devletleştirilmişti o zaman, yani devlete aitti yani. Aaa, özel bir mülk diye bir şey yoktu yani. Diyelim ki tarla ve büyük yani tarlalar falan diye bir şey yoktu köy için. Yani köylü insanı için önemli olan tarladır, ama tarlalar da işte yarım hektarlık işte, dekar dediğimiz tarla vardı, verilen tarla vardı. (biri kapıdan bir şey soruyor) Aaa, o zaman da insanların geçim kaynağı APK ya da TKZS dedikleri kooperatifler vardı. Yani, daha TKZS dedikleri daha küçük tip kooperatifler. APK ise daha büyük aaa kooperatiflerdi bunlar, ad olarak Bulgarca kısaltılması ve genelde o zaman işsizlik diye bir sorun olmadığı için köy insanı bu tür yerlerde çalışıyordu. Yani herkesin işi vardı. Zaten o zamanlarda işsiz durmak da zaten mümkün değildi Hatta o zamanki gençler askerden çıkar çıkmaz, onlara belli bir süre zaman tanınıyordu bir- iki ay. Bir- iki ay esnasında iş bulmazsa kendine kendilerine iş bulunuyordu devlet tarafından. Yani geçim kaynağı sabit bir geliri vardı o zamanki insanın. Az da olsa yeterliydi yani. Herkes çalışıyordu çünkü. Aa, o kooperatiflerden başka aa, devletin o zamanki, bizim bölgemizde özellikle, bilmiyorum Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde nasılmış ama yatırımları çok büyüktü. A, çok iyi bir altyapımız vardı o zaman. Bizim, hatırlıyorum, sokakları

⁴⁴ İmamoğlu, M. S. İle Mülakat.

birakın, asfaltı, aa garajın, bizim artık işte, avlumuzun içerisindeki garajımıza kadar asfalt atmışlardı sokağa asfalt atarken. Aa, tabii ki kanalizasyon, su problemi yoktu. Elektrik konuşmayalım. Aa, çok iyi bir altyapı vardı (...) Aa, insanlar bir de, diyelim ki benim yaşadığım köyde bir de fabrika açıldı. Yani, buradaki “Madara” dedikleri büyük fabrikanın bir koluydu, hatırlıyosam. Orda değişik, değişik yedek parçalar üretilip belli yerlere götürülüyordu işte, aa, ihraç ediliyordu. Da, işte yani tarımdan başka böyle bir geçim kaynağı da vardı bizim insanlarımızın. Aa, iş problemi yoktu, herkes çalışıyordu. Ondan başka evde de artık bahçesiyle, bostanıyla, u gidipte ek olarak oralara şeyler ekip, ek olarak şeyler yani kendine yardımcı olabiliyordu. Aa, başka yerlerde de çalışabiliyordu insanlar (...) Tabii ki orda şehirlerde Keten, Madara dedikleri büyük fabrikalar işte, kamyon üreten falan aaa fabrikalar vardı.”⁴⁵

Şu ana kadar yapılan tespitlerden anlaşıldığı kadarıyla, sosyalist dönemde, ortak bir çıkar etrafında seferber olup çalışan kitlelerle, ülkenin kısa sürede kalkınmış olduğu düşünülebilir. Ancak Bulgar iktisat tarihçileri, hiç de öyle olmayan bir sonuca işaret etmektedirler. Devlet, rejim boyunca sürekli hale gelmiş olan ekonomik sıkıntılara çözüm arayışı içindedir. Özellikle 1960’lardan itibaren nüfus artışıyla başlayan iş gücü yetersizliği, devlet için çok ciddi bir sorundur. Bu konuda alınan bazı tedbirlerden biri, bekar kişilerden alınan ve evlenmeyi teşvik eden “ergenlik vergisi”dir. Ayrıca, Vietnam’dan işçi getirilmesine rağmen, ekonomideki krizin aşılması mümkün olmamıştır.⁴⁶

Sosyalist dönemde maddî güvencenin devlet tarafından sağlandığına bakarak, toplumun huzur ve refah içinde yaşadığını düşünmek yanıltıcı olacaktır. İşsizlik ve gelir sıkıntısı gibi problemlerin ortadan kaldırılmış olması, herkesin bolluk içinde yaşadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, komünist yönetim, hayat standardını yıllar boyunca, lüks ve israfa müsaade etmeyecek şekilde, mütevazı bir çizgide tutmaya gayret etmiştir. Sosyalist bir refah modeli ortaya koymaya çalışan hükümetin bu yöndeki çabaları, yaşam standardının yükselmesiyle değil, yeni bir standart anlayışının gelişmesiyle sonuçlanacaktır. Tüketimin en düşük düzeyde tutulması, yüksek sanayileşme yararına benimsenen bilinçli bir politikadır. Ancak 1972’den itibaren, nüfusun maddî ve kültürel gereksinimlerine ağırlıklı önem veren yeni bir anlayış benimsenerek, “insana hizmet”

⁴⁵ İmamoğlu, B. K. ile Mülâkat.

⁴⁶ Martin İvanov, **Reformatorstvo Bez Reformi, Politiceskata İkonomiya na Bulgarskiya Komunizim 1963- 1989** (Reformsuz Reformculuk: Bulgar Komünizmin Ekonomi Politikası), CİELA, Sofya, 2008, s. 161.

odaklı bir ekonomi politikası takip edilmiştir. Bir taraftan da bu politikayla, işçinin üretime yabancılaşması sorununa çözüm getirilmek istenmektedir.⁴⁷

Yukarıda sözü edilen ağır yaşam- çalışma koşulları, Bulgaristan Türk köylerinde günümüzde de aynen devam etmektedir. Ancak komünist sistemin sona ermesiyle, aile ve toplum içindeki eski çalışma ruhunu korumanın imkânları da ortadan kalkmış görünmektedir. Nitekim işsizlik ve yoksulluk nedeniyle, çalışmak için Avrupa ülkelerine giden gençler, geri döndüklerinde tarlada, anne- babalarının yanında değil de, köy meydanında veya kahvehanede vakit geçirmektedirler. Artık işler tersine dönmüş, topluluğun- kolektifin ortak çıkarı yerine bireyin özgürlüğü ve tüketicilik ön plana çıkmıştır. Üstelik eskiden olduğu gibi, gençlerin ve başıboş tayfanın peşine düşüp, zorla işe yerleştirecek totaliter bir parti yönetimi de yoktur. Demokrasiyle birlikte insanların hayatına sadece tüketim- eğlence, seyahat serbestliği değil, işsiz kalma özgürlüğü de gelip yerleşmiştir.

Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olanlarda durum biraz daha farklıdır. Burada, yerli- göçmen ayrışmasıyla ortaya çıkan zıt eğilimler, çalışma anlayışı bakımından da birbirini tetikler gibidir. Türkiye'nin zengin bir ülke olduğunu, ama yerlilerin tembellik edip evde boş oturduklarını, çalışmayı sevmediklerini dile getiren göçmenler, fabrikalarda işçi olarak kendilerinin tercih edilmesinden gurur duymaktadırlar. Bir yandan da yerlilerin, “*Siz robot gibisiniz. Bulgaristan'da sizi öyle programlamışlar, sabahtan akşama kadar hep iş, iş...*”,⁴⁸ tarzı ifadelerine maruz kalanlar söz konusudur. Bu durum, köylü Türklerin eskiden bu yana bildiği, fakat komünizmin şehirlere taşıyarak alabildiğine kamçıladığı iş disiplininin, Türkiye'deki modern koşullarda devam ettiğini göstermektedir. Yerli Türk halkında ise (daha çok büyük şehirlerde), modern tüketim toplumunun alışkanlıkları, üretici ve etkin bir çalışma anlayışını gölgede bırakmış gibidir. “Büyük Göç” olarak bilinen olayın ardından geçen oldukça uzun bir döneme rağmen, çalışma konusunda göçmen- yerli karşılaştırmasının hala yaygın olarak devam ettiği gözlemlenmektedir. Bu ayrışma, komünist ve kapitalist üretim- yaşam biçimleri arasındaki genel farkın yanı sıra, başka bir gerçeğe daha işaret etmektedir: Bulgaristan'ın köylü- emekçi kesimini veya iş disiplini ile devlete hizmet görevinin eşit tutulduğu bir zihniyeti temsil eden göçmenler,

⁴⁷ İvanov, a. g. e. , ss. 205- 207.

⁴⁸ Mila Maeva, “Obrazıt na Turtsite v Republika Turtsiya Prez Pogleda na Bılgarskite Turtsi- Preselnitsi” (Göçmen Türklerin Gözüyle Türkiye Cumhuriyeti Türkleri), **Bılgarska Etnologiya** (Bulgar Etnolojisi), kn. 4, Sofya, 2002, s. 5.

Türkiye'nin genellikle büyük sanayi bölgelerine yerleşince, ister istemez kendilerini farklı bir toplumsal ortamda bulacaklardır. Türkiye'de ilk defa "patron" (işveren) kavramıyla karşılaşan bu topluluk için bundan sonra çalışma faaliyeti, hayata yeni baştan tutunabilmenin en önemli aracı haline gelecektir.

4. Sosyalist Toplumda Türk Kadını

Tarihte kalıcı nitelik gösteren olgulardan biri, yüzyıllar içinde pek az değişiklik gösteren, kadının toplumsal rolüdür. Toplumda uzun vadeye yayılan gerçeklikler ise, genelde sabit ve değişmez olarak algılanmaktadır. Örneğin, hiyerarşik düzen, kolektif kanaatler, din, aile, ölüm ve yaşamla ilgili görüşler, hızlı değişim süreçlerinin kolayca yerinden oynatamadığı, "dipte kalan" yapılar olarak, bir kültürün kalıcı temellerini oluşturmaktadır.⁴⁹

Bulgaristan Türklerinde çalışma, aile yapısı ve kadının rolüne dair incelemeler, yarım asırlık bir dönemi kapsadığından, bunlardaki süreklilik niteliği daha da fazla öne çıkmaktadır. Daha uzak geçmişten- Osmanlı döneminden hareket edildiğinde bile, komünist rejimde kadın ve aile konusunda, yine değişimden çok, kalıcı olanın baskın geldiği görülmektedir.

Köylü aile tipi ile sosyalist aile anlayışı arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa, bu ikisinin, temel zihniyet ve kadının statüsü bakımından pek çok yönden ortak özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Bu duruma daha geniş bir perspektiften bakıldığında, ilk bölümde üzerinde durulan, Balkanlar'daki köylü- ataerkil toplum geleneği, modern sosyalist ailenin âdeta bir prototipi gibi görünmektedir.

Balkan ve Akdeniz toplulukları üzerine araştırma yapan antropologların ortak görüşüne göre, bu bölgede cinsiyet rolleri, ayrılmak yerine, birbiriyle tamamlayıcı bir ilişki içinde iç içe geçmiştir. Kadınlar, gündelik yaşam alanında geleneksel değerlerin devamını sağlarken, erkekler de bu değerleri, daha geniş ölçekte- ataerkil sistem içinde

⁴⁹ Fernand Braudel, "Gramerit na Tsvivilizatsiite", Prev. Kina Miteva, **ABC na Etnologiyata: Antologiya na Naukata za Çoveka, Kulturata i Obştestvoto**, T. II, Sıst. İvaniçka Georgieva, Univ. İzd. "Sv. Kliment Ohridski", Sofya, 1999, ss. 156- 157.

denetlenmektedir. Özel alan kutsaldır ve kadının- annenin rolüyle özdeşleşmiştir.⁵⁰ Dış dünyada sürüp giden büyük olaylardan uzak, ailenin kendi küçük alanında bambaşka kurallar işlemektedir.⁵¹ Köyde kadınlar, kır işleri, evi çekip çevirme, çocuklarla ilgilenme gibi ağır bir iş temposu içinde yetkinlik kazanırken, otorite- itaat meselesi değil, kızın çeyizi, erkek evladın evlendirilmesi gibi meseleler ve ailenin genel dirlik- düzeni önem kazanmaktadır.

Bulgaristan'da Avrupalı feminist akımların hiçbir zaman itibar görmediğini ifade eden M. Todorova, kadınların köy çalışma ortamında erkeklerle eşit statüde olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, modern öncesi, yani geleneksel yaşam tarzında genel bir özellik olarak görünmektedir. Bulgaristan'da köylü nüfusun, İkinci Dünya Savaşı'na kadar, genele oranla % 85 olduğuna dair tespitler vardır. Kadınlar da tarım hayatında aktif bir işgücü olarak yer almaktadır. Bu durum, kadına ağır bir çalışma hayatının yanı sıra, aile- akraba çevresinde belli bir saygınlık kazandırmaktadır. Böylece, modern şehir alışkanlıklarından ve rahat yaşama lüksünden uzak kalan kadın, erkeğin görünürdeki egemenliğine karşın, pratikte etkin bir rolü yerine getirmektedir.⁵²

Türklerde köylü ataerkil yapının modernleşmeye engel olduğunu öne süren ve kadını “özgürleştirmeyi” vaat eden komünist politikalara bu açıdan bakıldığında, 1944'ten sonra hızlı sanayileşmenin aile yapısında köklü bir dönüşüme yol açtığını iddia etmek abartılı olacaktır. Köylerde zaten durum bellidir ve burada pek fazla değişiklik yaşanmaz. Şehirler de, sosyalist sanayileşme- şehirleşme yoluyla ve köylerden göç eden kalabalık kitlelerle değiştiğinden, burada da eski alışkanlıklar ve yaşam tarzı devam etmektedir. Fabrikalarda erkeklerle birlikte yeni işçi ordularına katılan kadın, daha önce de sürekli kırdaki çalışmış olduğundan, iş hayatı onun için bir yenilik değildir. Değişen sadece çalışma mekânıdır. Bu nedenle, kadının sosyal hayatta aktif hale gelmesini, sırf komünist sanayileşmenin bir ürünü olarak değerlendirmek mümkün değildir.

⁵⁰ Amila Buturoviç, “Aşk mı Ölüm mü? Geleneksel Boşnak Türkülerinde Kadınlar ve Sorunların Çözümü”, çev. Gülüz Erginsoy, **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, der. Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 95.

⁵¹ Gıla Haydar, “Selanik'te Yahudi Tütün İşçileri: Toplumsal ve Etnik Mücadele Bağlamında Cinsiyet ve Aile”, çev. Gülüz Erginsoy, **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, der. Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 146.

⁵² Maria Todorova, **Bulgariya, Balkanite, Svetit: İdei, Protse, Sibitiya**, İzd. Prosveta, Sofya, 2010, ss. 193- 195.

Sosyalist modernleşme tipinde, kapitalist ülkelerden farklı olarak çalışma, tüm erkek ve kadın vatandaşlar için bir zorunluluktur. Dolayısıyla kadın, istese bile evine kapanma ve sadece ailesiyle ilgilenme gibi bir “lükse” sahip değildir. Burada, kadın için çalışma özgürlüğünden çok, bir çalışma mecburiyeti söz konusudur. Bu yönüyle sosyalist toplum, geleneksel köylü düzene ve çalışma anlayışına daha yakın durmaktadır.

Yukarıdaki genel tespitler, Bulgaristan’da yaşayan Türkler için daha da geçerlidir. Nitekim geleneksel kanaatler ve ağır yaşam şartlarının gerektirdiği çalışma disiplini, Türk kadınıni zaten sosyalist aile anlayışına hazırlamış bulunmaktadır. Kırsal alanda kadının ve erkeğin statüsü, yapılan iş bakımından eşittir. Şehirlerdeki kalabalık işçi kitlelerine katılan kadına bu hakkı veya görevi, sosyalist düzen vermiş değildir. Resmi basın, parti toplantıları ve nutuklarda, özgürlük ve eşitliğin en gurur verici göstergesi olarak sunulan kadın, gerçek hayatta eskiden beri zaten hep erkekle yan yana çalışmıştır. Dışarıdaki çalışma hayatına, aile içi görevler de eklendiğinde kadının yükü, erkeğe nazaran daha da artmaktadır. Sosyalizmin kadına en büyük katkısı, belki de tam bu noktada aranmalıdır. Nitekim doğum, çocuk bakımı, beslenme ve sağlık hizmetleriyle devlet, çalışan kadının yükünü önemli ölçüde hafifletmiştir.

Devletin kadına sağladığı ayrıcalıklara bakıldığında, bunların küçümsenmeyecek nitelikte olduğu görülmektedir. Örneğin, 1952- 73 döneminde gebelik ve doğum durumuna verilen tazminatların tutarı, bir milyon Leva’dan 44, 7 milyon Leva’ya yükselmiştir. Analar, çocuğu üç yaşını dolduruncaya kadar ücretsiz izin alabilmektedirler. 1973’te Bulgaristan’da anaokullar, 3- 6 yaş arasında 359 000 çocuk yetiştirirken, 1975’te 3- 6 yaş arasındaki çocukların % 75’inin, anaokula gittikleri tespit edilmiştir.⁵³

Sosyalist dönemle ilgili sıkça belirtilen bir özellik, parti- devlet otoritesinin, aile bağlarının yerini almasıdır. Dönemin tanıklarına bakılırsa, devlet, ailelerin pek çok sorumluluğunu üstüne alarak, topluma büyük bir hizmette bulunmuştur. Üç yaşından itibaren anaokula başlayan çocukların, gelecekte sadık birer sosyalist vatandaş olması beklense de, bu beklentiden çok, yaşanan gerçek sonuçlara bakmak gerekmektedir. Mülâkatlarda görüldüğü üzere, 40- 47 yaş üzerindeki kişilerin anılarında bile mutlaka bir

⁵³ Christo Golemanov- Miroslav Popov, “Bulgar Halk Cumhuriyetinin Sosyal Politikası”, çev. Zafer Üskül, **Eskişehir İktisâdi ve Ticarî İlimler Akademisi Dergisi**, C. 14, Sayı 1, (Ocak 1978), Eskişehir, 1978, ss. 388- 389.

anaokul dönemi mevcuttur. Bu dönemler, hafızalarda son derece net ve canlı olarak yer almaktadır:

“İı, köyde arkadaşlar önce şeye giderdik, yani... Çocuk bahçesi diyoruz ama Bulgarcadan tercüme edilen “çocuk bahçesi”, anaokulu. Detska gradina (anaokul). Detska gradina evet. Aa, benim gittiğim detska gradina, yalnız Türkler gidiyordu. Ayrıydı okullarımız Bulgarlardan. Yani ana okul sınıfında da Türkçeydi Bütün derslerimiz demeyeyim de, öğrendiğimiz şarkılar şiirler, hepsi Türkçeydi. Bu Türkçe şiir ve şarkılar, sonra anladım ki Bulgarcalarının tercümesiymiş. Çünkü aynı şarkılar, aynı şiirlerin Bulgarcaları da vardı. Çok iyi bi çocukluk hayatım vardı diyorum çünkü arkadaşlarım hepsi Türk’tüler. Aaa, belki de görüşlerimiz de çok yakınmış böyle. Şimdi, anaokulunda da öğretmenlerimiz de Türk, orda çalışanlar, hizmet verenler hepsi Türk’tü. Ne hatırlıyorum? Ben yemek yemeyi o zamanlar hiç sevmiyordum. Hiç bişeyi sevmiyordum, yani yemeyi sevmiyordum. Hatırlıyorum, bana diğer çocuklardan gizli peynirle ekmek veriyorlardı...”⁵⁴

“Daha anaokulundayken böyle zorunlu bir uyuma vardı öğleden sonraları. İşte 2-4 arası bizi uyumaya yatırıyorlardı. Biz, biz sevmiyorduk ve ben hiç sevmiyordum. Bu anaokulun o kısmını hiç sevmiyordum ve nefret ediyordum. Ve neden bilmiyorum. İı, ve yattığımızda bazen sohbet ediyorduk, öğretmenimiz gelipte susun deyinceye kadar. İşte ben hep şikâyetçi oluyordum yani, birinci sınıf olalım da, ilkokula başlayalım da bitsin bu işkence. Uyumta, uyuma işkencesi gibi. O da bana şunu söylüyordu anaokulunda; Bak, diyordu, sen bundan şikâyetçi olma, yarın öbür gün okula başlayınca bu günleri arayacak demişti bana o ana okuldaki arkadaşım. Vallahi daha sonra gerçekten ne kadar haklı olduğunu anladım yani. Şimdi o günler gelse de, yiyelim uyuyalım, uyuyalım sadece ve eğlenelim değil mi? (...). Kızım da çünkü benim gibi anaokulundan nefret ediyordu, yani o kısmından, yani uyutuyorlardı ve uyumaya yatırıyorlardı. Sevmiyordu, nefret ediyordu. İşte bana çekmiş bu konuda. Ben de sürekli ona o örneği veriyorum.”⁵⁵

Kadın ve modernleşme söz konusu olunca, burada bir diğer önemli nokta, giyim-kıyafet tarzıdır. Komünist rejimin, Türk kadınına modernleştirmeye önce kılık- kıyafetten başladığı, daha önce belirtilmişti. Dönem boyunca, çağdaşlığın bir göstergesi olarak görülen giyim tarzına müdahale eksik olmamıştır. Örneğin, 1985 tarihli Yeni Işık gazetesinin sayfalarında, Türk kadınının “modernliği” ve “şıklığı”, köylü- çiftçi imajıyla ilginç bir bileşim içinde sunulmaktadır:

“Çalışan makineler, traktörler gürelemekte ve toprağın büyüğü kokusunu yaymaktadır... Bu sefer (muhabirin, halkla görüşmek için gittiği zamandan bahsediliyor) bu traktörler, Kırcalı Vasil Kolarov Ziraat Meslek Okulu’nun avlusunda diziliydi ve onların gövdesi, “fabrika sınıflarından” kadınların kalplerine güç ve enerji vermekteydi... Kadın ziraat işleri sorumlusu anlatıyor: Bizim eğitim merkezimizde Bulgar adları yenilenen işçiler eğitilmektedir.../ Bir işçi kadın anlatıyor: Eskiden geri kalmış olan Rodop Bölgesi’nden her kadına, eğitim düzeyini yükseltme imkânı verilmektedir. Bu yüce bir başarıdır. Bugün bizler o

⁵⁴ İmamoğlu, E. H. İle Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

⁵⁵ İmamoğlu, B. K. İle Mülâkat, Şumnu, 18. 05. 2010.

kadını güzel, açılmış yüzüyle, her türlü önyargı ile mücadele ve şık, çağdaş giyinme çabası içinde görmekteyiz. Onunla her yerde, fabrikada, okul ve sempozyumlarda, eşit bir vatandaş ve yeni bir insan bilincinin özgüveni içinde karşılaşıyoruz.”⁵⁶

Sosyalizmin Türk kadınının hayatına getirdiği büyük değişimi göstermek amacıyla, Yeni Işık Gazetesi'nin üçüncü sayfası, 1985'ten itibaren, “*Kadın, Aile ve Yaşam Biçimi*” başlığı ile tamamen bu konuya ayrılmıştır. Özellikle mutlu aile manzaraları, “çalışma hayatında kadın”, “anne ve eş olarak kadın”, “sosyalist toplumun kurucusu olarak kadın”, hem görsel hem yazılı tasvirler içinde bolca yer almaktadır. Gazetenin her sayısında, aile fotoğrafları, geleneksel Bulgar adetleriyle ilgili tanıtıcı yazılar ve “çağdaş sosyalist yaşam” örnekleri sunulmaktadır. Bunların yanı sıra, birlikte yaşama ve yurtseverlik temalarını işleyen şiirlere de eksiksiz olarak yer verilmektedir. Kısaca, “sosyalist yaşam biçimi” dendiğinde, bundan anlaşılması gereken, sadece çalışkan, örnek bir emekçi gibi davranmak değil, aynı zamanda, parti politikalarını- özellikle de “Yenidendoğuş” politikasını- her yönüyle içselleştirmiş, sadık bir Bulgaristan vatandaşı örneği sergilemektir. Türklerin, gazetede yer alan ifadeleri de, partinin bu dönemdeki tüm hedeflerini meşrulaştırma işlevi görmektedir:

“Sosyalist toplumda kadının, anne, emekçi ve vatandaş olarak üçlü gücü, gittikçe daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bizler, Bulgar(!) kadınları, birer anne ve yeni hayatın üreticileri olarak, milletleri yenilemek, sosyalist toplumun onurlu kurucularını eğitmek ve yetiştirmek gibi yüce bir toplumsal vazifeye sahibiz. Çocuklarımıza barış dolu, emperyalist tehlikeden, nükleer felaketten uzak bir yaşam sağlamak, bizim borcumuzdur. Bizler, çağdaş emekçi kadınlar, Bulgar Komünist Partinin bizleri kuşattığı büyük hizmet, sevgi ve ilgiyi her gün hissediyoruz. BKP merkez Komitesi'nin tarihi Nisan Plenumu, yeni bir Marksist-Leninist yaklaşıma ve kadının durumuna büyük bir itici güç verdi. Partinin 1972 yılı Aralık Programı ve BKP Merkez Komitesi Politbüro'nun 'Gelişmiş sosyalist toplumun kuruluşunda kadının rolünü yükseltmek' için 1973 tarihli kararı, çağdaş kadının sorunlarını kapsamlı ve etkili bir şekilde çözme sürecinde doğal aşamaları... Özgürlük ve mutluluk hakkını kazanmış olarak, biz Bulgar kadınları, hayatın hâkimleriyiz...”⁵⁷

Burada belirtilmesi gereken nokta, Bulgar kadını derken, bunun ülkedeki tüm azınlıkları kapsamasıdır. Nitekim bu dönemin (1985 sonrası) resmi söyleminde tek tip- tek milletli, tek sınıflı bir sosyalist Bulgar toplumu tasvir edilmektedir. Dolayısıyla burada bir kimlik değişimi veya bir kimlik imhası söz konusudur. Kadının rolüne gelince, annelik

⁵⁶ Yeni Işık, Sayı 88, 25. 06. 1985, , s. 3.

⁵⁷ Yeni Işık, Sayı 28, 07. 08. 1985, s. 1.

duygularına hitap edilmesi ve çocukların istikbaline yapılan vurgu, temel insani güdüleri harekete geçirmektedir. Sürekli gururu okşanan kadın, neredeyse baş tacı edilmekte ve sunulan ayrıcalıklar, sosyal yardım ve hizmetler, ister istemez rejime karşı minnet hissini tetiklemektedir. Böylece, bir yandan özgüven, diğer yandan aşırı bir iyimserlikle donanan Türk kadını, geleneksel itaat kültürünün etkisinden gittikçe uzaklaşmaktadır. Bu durum daha çok eğitim düzeyi yüksek kesimlerde geçerli olsa da, genel olarak bir değişim göstergesi sayılabilir.

Sosyalizmin kadına yaklaşımındaki asıl fark, geleneksel zihniyetle değil de, kapitalist dünya ile karşılaştırmada ortaya çıkmaktadır. Bu durum, en açık şekilde, Türkiye'ye göç sonrasında kendini belli etmektedir. Nitekim Bulgaristan'dan gelen göçmen kadınların, şehir çalışma hayatına, erkeklerle birlikte akın etmesi, yerli toplumun en şaşırtıcı bulduğu manzaralardan biridir. Bu “çalışkan” göçmenlerin gözünde de, yerli kadınların evde “*hanımlık edip bütün gün çay içmeleri*”⁵⁸, aynı şekilde akıl dışı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Bulgaristan Türklerinde dikkat çeken özelliklerden biri de, kadının daha serbest yaşamasıdır. Halk arasında yaygınlık kazanmış olan bu kanaatlerin, burada haklılık derecesi tartışılmayacaktır. Amaç sadece, var olan duruma işaret etmektir. Sıkça yapılan yerli- göçmen karşılaştırmasında görüldüğü üzere, Bulgaristanlılar, kadına karşı “modern-Avrupalı” tutumlarıyla övünürken, Türkiye’de kadının kapalılığı ve erkeğe bağımlılığı eleştirilmektedir. Karşı taraf da aynı şekilde, “muhacir kızlarının” serbestliğinden rahatsızlığını dile getirmektedir. Çalışma, eğlence, kadın- erkek ilişkileri, kısaca dünya görüşü ve kültür bakımından “Avrupalı göçmenler” ile “Anadolulu yerliler” arasında bir ayrışma ortaya çıkmaktadır.⁵⁹ Bu durum, Türkiye’de yaşayan Bulgaristan Türkleri arasında sözlü görüşme yöntemiyle yapılmış çalışmalarda ortaya çıktığı gibi, kişisel gözlemler de aynı gerçeği doğrulamaktadır.

⁵⁸ Maeva, a. g. m, ss. 42- 55.

⁵⁹ Maeva, a. g. m. ss. 42- 45.

B. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE TARİHİ MİRASA BAKIŞ VE VATAN ALGISI

Sosyalist dönemde Bulgar halkı için geçerli olan davranış biçimleri, mecburiyetler, kabullenişler, arayış ve çelişkiler, aynı siyasî- ekonomik ortamı paylaşan Türkler için de söz konusudur. Bu kader ortaklığının sınırları, yüzyıllarca aynı tarih ve mekânı sahiplenme duygusuyla beslenerek oldukça esnek bir niteliğe kavuşmuştur. Ancak Bulgar yönetimi bu duyguyu değerlendirmek yerine, milliyetçi kaygılara âlet etmeye kalkışınca, iki toplum arasında birliktelik yerine düşmanlık algısı ön plâna çıkacaktır. Bulgaristan Türklerinde vatan ve tarihi miras konusu, bu noktadan sonra büyük bir ikilemin içine düşmüş olacaktır.

Bulgar toplumu, komünist yönetimin geleneğe ve geçmişe açtığı savaşın içinde yönünü bulmaya çalışırken, bu savrulma kısa sürede sona ermiş ve toplum yine geleneğin-geçmişin güvenli kollarında huzura kavuşmuştur. Türk azınlığın ise böyle bir şansı yoktur, çünkü Osmanlı geçmişi ile özdeşleşme, doğrudan rejime karşı bir hakaret niteliği taşımaktadır. Bu nedenle Komünist Parti yönetimi, ülkenin bütünlüğünü koruma adına Türklerde milliyetçi eğilimlerin uyanmasına karşı her zaman tetikte olacaktır. Bulgar eğitim sistemi içinde ve her anlamda baskın olan Bulgar kültürüyle yetişen Türkler, bu koşullarda nasıl bir tarih bilinci geliştirecektir? Uzaktaki anavatan, sadece büyüklerin anılarında veya gazete sayfalarının “kapitalist burjuva dünyasının sefaletini”⁶⁰ gösteren alt köşelerinde yer almaktadır. Tarih ders kitaplarında da utanılacak bir “Osmanlı zulüm dönemi” tasvirleri eksik değildir.⁶¹ Aile içinde ve eş- dost arasında konuşulan bir Türk dili, kültürü ve aidiyet bilincini canlı tutmaya yeterli midir? Nitekim ana dili de, yaklaşık 15 yıl boyunca okullarda okutulmamış ve 1984’te tamamen yasaklanmıştır. Ayrıca Bulgaristan Türklerinin kullandığı anadil, gramer açısından son derece kısıtlı ve Bulgar kelimelerle karışmış durumdadır.⁶²

Bulgaristan Türklerinin, sosyalist toplum içinde sorunsuz bir uyum davranışı sergilediği söylenemese de, yine de pek çok konuda Bulgar vatandaşların düzeyine yetişme

⁶⁰ Ek. I, Foto 16, 17.

⁶¹ Mümün İsov, *Nay- Različniyat Sised. Obrazit na Osmantsite (Turtsite) i Osmanskata imperiya(Turtsiya) v Bilgarskite Uçebnitsi po İstoriya Prez Vtorata Polovina na XX vek*, MTPMKB, Sofya, 2005, b. a.

⁶² Antonina Jelyazkova, “Turtsi”, *Obştnosti i İdentitnost v Bulgariya*, Sıst. Anna Kristeva, Petekston, Sofya, 1998, s. 380.

ve azınlık kimliğinin getirdiği “az gelişmişlik” damgasından kurtulma çabası gözlemlenmektedir. Bu çabanın yanı sıra, bir de içten içe kendini hissettiren aidiyet duygusu söz konusudur. Karşı karşıya kaldıkları zorunluluk ve baskılara rağmen Türkler, doğup büyüdüğü ve yuva kurdukları mekâna bağlı bir topluluktur. Bulgaristan toprakları da, burada yaşayan Türkler gibi, Osmanlı’dan kalan bir mirastır. Gündelik yaşam düzeyinde halkın bunu bilinçli olarak algıladığı söylenemese de, sıradan insan için miras konusu, sezgisel boyutta varlığını korumaktadır. Türk şairlerinin dizelerinde ise, vatan kavramı şöyle yer almaktadır:

*“Yürekten sevdim seni
Hayatımın canısın
Düşmana vermem seni
Halkımızın malısın*

*Sensin hakiki anam
Seni bırakıp kaçmam
Sen varken ben ağlamam
Arslanlar yatağısın
(Mehmet M. Con) ”⁶³*

*“Avrupa haritasında bir aslan yatar,
Yiğit mi yiğit bir aslan aman
Poyraz ıslık çalarken
Doğurmuş da beni
Bu aslanın yelesine yatırmış anam
.....
Sonra her nerede olursan ol,
Saygı selamına dur
Üç renkli bayrak direğe çekilirken
- Bulgaristan
Kahramanlar toprağı... denirken
İki de gözyaşı akıtsan gene olur
.....
Avrupa haritasında, yatan şu aslandır
Bulgaristan Halk Cumhuriyeti
(Latif Aliyef) ”⁶⁴*

Bu vatanperverlik gösterisinin, sadece baskıya dayandığını söylemek doğru olmayacaktır; çünkü neticede söz konusu olan, halkın nesiller boyu üzerinde yaşam mücadelesi verdiği ve alın terini döktüğü topraklardır. İster zorunlu ister samimî olsun, tüm duygu ve davranış biçimleri, mevcut sistemin mantığı içinde şekillenen bir bilincin

⁶³ Tatarliyef, a. g. e. , s. 63.

⁶⁴ Tatarliyef, a. g. e. , ss. 172- 173.

ürünüdür. Mevcut koşulların içselleştirilmesi ve kurulu düzene katılım, her şeyden önce hayatı kolaylaştıran pratik bir zorunluluktur.⁶⁵ Ayrıca Türk azınlık, mevcut koşullarda geliştirdiği yeni aidiyet- algı biçimleriyle, kendi tarihinden de tamamen kopmuş olmamaktadır. Osmanlı geçmişiyle özdeşleşme konusunda imkânlar her ne kadar kısıtlanmış olsa da, halk, havasını soluduğu bu memleketin öz sahibi olduğunu bilmektedir. Türk kimliği ile Bulgar vatandaşlık kimliğinin bağdaştırılmasında önemli bir etken, ev- aile- eş dost çevresiyle bütünleşen, yuva- yurt ve güven duygusu veren küçük köy mekânına bağlılıktır. Göç olgusu, bu bağlılığı sorunlu hale getirirse de, onu geçersiz kılmadığı ortadadır. Değişen koşullarla birlikte, vatan konusundaki çelişkilere sadece bir yenisi daha eklenmiş olacaktır:

“Keşke hiç başlamasaydı göç, bu topraklarda kalınsın. Buradaki haklarımızı hep beraber savunalım. Gittikçe azalınca, biribirimize destek olmak da güçleştiyo. Amaaa, gidenler de bence iyi yaptılar diye düşünüyorum. Yani kendileri için, gelecek, çocukları için. Hep şey düşünmektense... Biri diyodu: “Çivi kaktım mı, biliyorum ki bu çivi benim evime kakmışım. Kimse çıkarmayacak filan.” Burada kalan, başkasının yasağına yapılmış gibi, diye düşünür. Ama şimdi artık bu durum da yok. İstedığımız zaman Türkiye’ye gidebildikten sonra, artık bu da bir problem değil, diye düşünüyorum. Yani ha Türkiye’de oturmuşsun ha Bulgaristan’da oturmuşsun. Bazen şey de dediğim var: Bir ömür bu, nerde olsa yaşanır. Yeter ki yaşamasını bilesin. Ama göçmenlik olmasaymış belki daha iyi olurmuş. İu, bu da bi siyaset. Siyasetçilerin ne düşündüğünü bilebilsek... Veya bazı kişilerin kuklasıyız. Var ya bi kitap: “Svetovna konspiratsiya” (Küresel Komplo). Onu okuduktan sonra şey düşündüm, sanki benim kaderimi biri çizmiş, biliyo ne yapacağımı, ne yapmak, benimle ne yapmak istediğini, öyle... Ben kimim? Denizde bi kum tanesi, filân gibilerden, mm, öyle.”⁶⁶

*“Sonra zaten o dağlar mknatus gibi çekiyorlar. **Rodop Dağları mı?** Evet. Doğduğu yerden insan pek, doğduğu yerlerden kopamıyor. Sonra işte bugünkü Koca Batak’ta, hırsızlığın arsızlığın yapıldığı yerde... Ben öyle diyorum çok zaman. Bizim dağ insanların dürüstlüğü, temiz yürekliliği, hırsızlıktan arsızlıktan çok uzak kalışları çok temiz bişey yani. İnsanın övünebilecek iu yanları desem, yalan değil. Gidiyorum, ordan kopmak her halde imkânsız. **Evet, zaten göç edenler sürekli, arada bir de olsa geliyorlar, ziyaret ediyorlar burayı.** Yani şöyle bişey, oraya vardıktan sonra kim bilir ne evimde bi, iyi bi şartlar kalmadı ama... Bir yatak var, bir- iki battaniye, bir- ki yorgan var. Yani orada onlarla sarılıp yattıktan sonra en güzel dinleniyorum belki. İki- üç gün, dört beş gün, ne kadar kalabilirsem kalıyorum yani...”⁶⁷*

Türklerin Bulgaristan’da, Osmanlı dönemi boyunca Bulgar halkıyla birlikte ülke topraklarını paylaştığı gerçeğine dikkat çeken bazı araştırmacılar, bu topluluğa yabancı bir

⁶⁵ Pier Bourdieu- Loic Wacquant, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, Çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 42.

⁶⁶ İmamoğlu, E. H. İle Mülâkat.

⁶⁷ İmamoğlu, Haşim Akif ile Mülâkat.

unsur olarak yaklaşan milliyetçi tutumları eleştirdiği görülmektedir.⁶⁸ Türk azınlığın, Bulgaristan tarihinin bir parçası olduğunu savunan görüşler, komünist dönem asimilasyon politikalarına önemli bir dayanak oluştursa da, tarafsız bir yaklaşımla bu gerçeği kabul etmemek mümkün değildir. Türklerde vatan algısının, neticede tarihi geçmişe bağlı olarak sürdüğü anlaşılmaktadır:

*“Şimşek gibi geçtik Balkanlara
Davul zurna eşliğinde
Güle oynaya
Ne şenlikti, neşenlikti o
Kimi yalın ayak, yaya
Kimi kaçak
Araba ile, tren ile, vapur ile
Döndük Anadolu ’ya
Dirilerimizi, ölülerimizi koyduk da geldik
Ne hüzündür, ne hüzündür bu.
(Mehmet Ş. Çavşoğlu)”⁶⁹*

*“Şu vatan Bulgarya Balkan kubbesi
Üstünde bülbüller öter mi dersin
Dillerin destanı Tuna ovası
Taş eksen aş olup biter mi dersin
(Aliosman Ayrantok, 1949)”⁷⁰*

Pek çok konuda olduğu gibi, vatan konusunda da Bulgaristan Türkleri, en büyük çelişkiyi, anavatan Türkiye topraklarında yaşayacaklardır. Göçten sonra tamamen çözüme kavuşacağı varsayılan bu sorun, bu sefer farklı bir boyuta taşınmıştır. Bulgaristan Türkleri, Anadolu’dan kopup Balkanlar’a geldikleri andan itibaren yaşadıkları tarihi yolculukta pek çok farklı kimlikle karşı karşıya gelmişlerdir. Gariptir ki, bu uzun yolculuğu yine Anadolu topraklarında sona erdirenler, geçmişten miras edindikleri kimlik çeşitliliğinden sıyrılıp da kendilerini basitçe “Türk” olarak adlandırmak yerine, hala Balkan veya Bulgaristan göçmeni olarak bilinmeye devam edeceklerdir. Bir “Bulgaristan Türkü” şairinin dediği gibi:

*“Çoktandır,
Türk olmak da
Türk kalmak da zor.
Kaderin cilvesi buna denir:*

⁶⁸ Valeri Stoyanov, *Turskoto Naselenie v Bulgariya Mejdu Polyusite na Etničeskata Politika*, İzd. “LİK”, Sofya, 1998, s. 56.

⁶⁹ Ahmet Emin Atasoy, *XV. Yüzyıldan Bugüne Rumeli Motifli Türk Şiiri Antolojisi*, ASA Yayınları, Bursa, 2001, s. 470.

⁷⁰ Tatarliyef, a. g. e. , s. 16.

*Yad ellerde çektikleri yetmezmiş gibi
O, Anayurdunda da bir garip “Muhacir”
(Şükri Esen) ”⁷¹*

Türklerin, göç olayını basitçe bir “kurtuluş” veya “sılaya kavuşma” olarak görmemesinde, yaşanan toprakların atadan gelme bir miras olarak bilinmesi önemli bir etkidir. Bu bilinç asıl anlamını, komünist dönemden sonra ve yüzyıllarca yuva- yurt bilinmiş mekânın dışına çıkınca yerini bulacaktır. Şairlerin sözleri, bu durumu gayet net olarak ortaya sermektedir:

*“Unut diyor bazıları orayı,
O toprakta geçen kanlı davayı,
Tuz bas, kapat bağrındaki yarayı
Unutamam acı beni yaktıkça
Yüreğimde serin Tuna aktıkça*

*Cetlerimin gerçek vatan bildiği,
Şehit olup toprağına girdiği
Ovaları, vadileri, her yeri
Unutamam ceddin orada yattıkça,
Yüreğimde şirin Tuna aktıkça*

.....
*Deliorman, Kocabalkan ve Arda
Hayalimin uçurtması hep orda,
Kavuşuruz elbet bir gün olur da
O yurt benim, nabzım orda attıkça
Yüreğimde şirin Tuna aktıkça.
(Ahmet Emin Atasoy) ”⁷²*

*“Doğduğum köyde babamın mezarı,
Yeşil Bursa ’da, Uludağ eteklerinde
“gel biraz da burada kal!” diyen anamın
Ben garibin oğlu garip
İki aradayım!”
(Sabri İ. Alagöz) ”⁷³*

II. BULGARİSTAN TÜRKLERİNDE KÜLTÜREL KİMLİK

A. KÜLTÜREL KİMLİĞİN TEMSİLLERİ

Kültürel kimlik, bir topluluğun kolektif kimliği olarak, diğer gruplardan farklılaşan bir aidiyet duygusu ve yaşam biçimini ifade etmektedir. Söz konusu yaşam biçimi, anlam

⁷¹ Atasoy, a. g. e. , s. 471.

⁷² Atasoy, a. g. e. , ss. 443- 444.

⁷³ Atasoy, a. g. e. , s. 395.

ve davranış kodlarının uyumlu bütünlüğüne dayanan belli pratiklerden oluşmaktadır. Bu açıdan kültürün temel işlevi, bireyler için hangi davranışın uygun olup olmadığını belirleyerek, grup içindeki faaliyetleri düzenlemektir. Aynı zamanda kültür, belli temsillerde ve ifade biçimlerinde kayıtlı “mesajların” anlaşılmasını da sağlamaktadır.⁷⁴

P. Ricoeur’a göre kültür kodları, “*genetik kodlar gibi davranış programlarıdır ve onlar gibi yaşama biçim, düzen ve yön vermekte, ancak genetik kodlardan farklı olarak, etkinliklerini, kodlama dizgesini yeniden düzenleyerek kazanmaktadır*”.⁷⁵

Azınlık kültürü söz konusu olunca, norm ve değerleri belirleme ve uygulama bakımından durum daha karmaşık bir hal almaktadır. Azınlık kültürü tek başına, genelin veya “daha modern” olanın karşısı- daha ilkel, folklorik olan gibi düşünülmektedir. Azınlık grubun, kültürel kimliğin gelişmesi ve ifadesi bakımından daha elverişsiz konumda olduğu bir gerçektir. Zorlama ve baskı olmasa da genellikle hâkim kültüre yönelme ve belli düzeyde bir asimilasyon durumu söz konusudur. Öyle ki, azınlığın kimliğinde özgün kültüre ait özellikler ve hâkim kültürden alınan unsurlar her zaman iç içe gelişmektedir. Böylece, her iki kültürün bileşiminden oluşan azınlık kolektif kimliği, hem kendi içinde hem de çoğunluk karşısında uyum sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, heterojen- melez kimlik konusunu gündeme getirmektedir.⁷⁶ Kimlik melezleşmesi ise, komünist dönem için de geçerli olmakla birlikte, genelde Batı’nın kültür yayılmacılığına bağlı bir olgu olarak bilinmektedir.

1. Gelenek ve Din

Balkanlar kısmında ifade edildiği üzere, Bulgaristan Türklerinde din, daha çok bir halk dini ve örf- adet şeklinde yaşanmaktadır. Komünist eğitim sisteminin ateist niteliği, zaten İslamın teorik yapısından çok pratik- araçsal yanıyla ilgilenen halkın dünya görüşünde, dinin neredeyse son sıraya çekilmesine neden olacaktır. Daha çok yaşlı kuşakta görülen, namaz ve oruç gibi ibadetlere uyma çabası, gençlerin hayatında pek yer almamaktadır. Zaten belli bir dönemden sonra dini bayramlar ve her türlü ibadet biçimi

⁷⁴ Plamen Makariev, “Kulturna İdentitnost i Maltstvenni Prava v Bılgariya” (Bulgaristan’da Kültürel Kimlik ve Azınlık Hakları), **Obştnosti i İdentitnosti v Bılgariya** (Bularistan’da Topluluklar ve Kimlikler), Sist. Anna Kristeva, İzd. Petekston, Sofya, ss. 51- 52.

⁷⁵ Paul Ricoeur, **Zaman ve Anlatı 1: Zaman, Olayörgüsü, Üçlü Mimesis**, çev. Mehmet Rıfat- Sena Rıfat, YKY, İstanbul, 2007, ss. 118- 119.

⁷⁶ Ricoeur, a. g. e. , ss. 51- 52.

resmen yasaklandığından, geriye kalan sadece, aile içinde yapılan mevlitler ve gizli saklı yerine getirilen bayram merasimleridir:

“Türklerin yaşadığı yerlerde, sizin doğup büyüdüğünüz ailede kültür nasıl devam ettirilirdi veya çocuklara nasıl aktarılırdı? Şimdi halk kültürü, tabi halk kültürü olarak anadan babadan, gelenekler görenekler, onlar alıp yürüyordu, ama benim dediğim genel, büyük kültür eğitimle olan bişey. İu, tabi bayramlarımız vardı, işte çeşitli kutlamalarımız, türkülerimiz şarkılarımız, düğünlerimiz derneklerimiz, bunlar hepsi zamanında yapılıyordu. Ama şimdi zaten yapılmış olsa da orada, uu insan kalmadı. Benim “Kimsesiz” şiirim orada hüküm sürüyor şimdi.”⁷⁷

Bulgaristan’da komünist yönetim boyunca Türk kimliğinin, dini ve geleneksel değerlere tamamen aykırı bir kültür politikasıyla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Çoğunluk kültürünün etkisi bir yana, komünizmin ateist propagandasıyla yetişen nesiller, bilinen modernleşme süreçleri dışında, baskın bir devrimci dünya görüşünü de benimsemek durumundadır. Zaten eğitim sistemi, başlıbaşına, yeni devrimci kimliğin şekillenmesi için çalışan siyasi bir okul niteliğindedir. Örneğin, geniş bir okur kitlesine ulaştırılan yayınlarda şu başlıklar dikkat çekmektedir: “Çağdaş Dönemde İdesel Savaş”, “Gelişmiş Sosyalist Toplum Kuruculuğunun Felsefi- Sosyolojik Problemleri”, “Komünist Ruhta Terbiyenin Aktüel Teorik Problemleri”. Eğitimcilere göre, komünist ruhun terbiyesiyle ilgili sorunlar, tüm vatandaşları ilgilendirmektedir. Bu nedenle, gelişmiş sosyalist toplumu inşa sürecinde, terbiye çalışmaları büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmalarda üzerinde durulan, komünist dünya görüşü, sınıfsal bilinç, yurtseverlik ve enternasyonal terbiye, emeğe karşı yaratıcı yaklaşım, haylazlık ve kolektif mülkiyetin israfıyla mücadele konularıdır.⁷⁸

Komünist ideolojinin sıkça başvurduğu, çatışan karşıtlıklar mantığı, BKP’nin azınlıklara yönelik “kültürleştirme” politikasında daha da işlevseldir. Türkler, modern karşıtıdaki gelenekselliği temsil etmektedir. Rejimin resmi söyleminde durmaksızın eski düzenin sefaleti karşısında sosyalist toplumun kazanımları vurgulamaktadır.

Bulgaristan Türklerinin, din ve gelenek konusundaki tutum ve uygulamaları, koşullara bağlı olarak, zaman içinde kendine özgü bir nitelik kazanmıştır. Bu durum en çok da, Türkiye ile yapılan kıyaslamalarda ortaya çıkmaktadır. Nitekim Bulgaristan

⁷⁷ İmamoğlu, Haşim Akif ile Mülakat.

⁷⁸ Yeni Işık, Sayı 50, 1972, s. 2.

Türklerinde, “asıl dinin” Bulgaristan’da yaşandığına dair ilginç bir iddia dikkat çekmektedir:

*“Burada şimdi Türklerin yine camileri var, bayramları kutlarlar, düğünlerini yaparlar... Var be ablacığım, er şeyi yapıyoruz. Üç ayları tutuyoruz; üç ay ramazan, bir ay gene ramazan. Üç ayları tutuyoruz, bu Üç aylar. Çok sevap, bu Üç ayları... Üç aylara girdik mi şimdi? Girmedik, 11’ inde. Şimdi, may- yuninin (Mayıs- Haziran) 11’inde Üç aylara giriyoruz. Üç ay öyle, bir ay da Ramazan. Bayramımızı yaparız. Kurban bayramımızı yaparız. Gene kimin ali (hali) vakti varsa kurban keser. Borcun varsa, evin yoksa kiradaysan bizim burda kurban kesilmez ablacığım. A, o ilâhî dil. Çünkü sen fakirsin, kesemezsin. Haa töle, bak işte. Şini orda (Türkiye’yi kast ediyor), anladılar ya benim insannarım. Öldünen... Zaten bir dayım öldü, biri sağ. Öldünen çıplak yatırılmışlar. Yere örtermişler üstüne bir çarşaf. Bu nası şey! Biz altına döşegini koruz, odayalosunu (battaniye) koruz, erbişeyini... Pijamasını giydiririz, tareleriz. Erkeği erkek, garyı garı. Taretler güzel bi leğene su koyup yedi kere yıkar, aşağıdan. Pijamasını giydirip, çenesini bağlayıp yatırırız. Onnar gene doğrudan çıplak, atarmışlar üstüne bi çarşaf, aydi. Bu nası şey! Çok günah. Bu insan yaş yaşamış, bunca sene bu eve çalışıp getirmiş. Ne olmuş bir akşam misafir ol. Zaten misafir o. Bir akşam... Tertemiz beyaz çarşaflara koruz; yeni epici. Bi götürürüz camiye, camide yıkanır, paklanır, ödersin. Burda yerini ödeysin. Mezarlıkta 300 leva ödeysin. İşte bitta üçünü yaparız biz. Türkiye’ da (Türkiye) yokmuş bu. Üçünü yapıyoruz. Üç gün geçti mi toprağa koyulduğu günden. Bir iki üç... O günü yapıyoruz elva, bu elvadan, ani akşam yediniz. **Orada da yapıyorlar helva.** Yakında benim ablamın çöçüğü öldü. Onun için Elli ikisini yaptık. Aa, üçünü yapıyoruz. Biraz elva biraz pesimet (?). Yedisinde bir kurban keseriz. Bir çorba bir fasile, sarma, arpa fidesinnen (şehriye) piliç eti. İçinde...(anlaşılmıyor), üstüne karariberini korsun. İ (ve) biraz yanına tatlı, şerbet. Bi kofa şerbet yapıysın, içine 3- 4 tane limon irendeleysin, güzel! Mevlit okunur. Ehaliyi doyuruz bitta, sofrta olur. Ne kadar insan gelebilirseydi, doyururuz sularız, yedisi biter. Sonra bitta otuz yedisi ablacığım. Aaa otuz yedisi. Otuz yedisinde burnu düşmüş, meftanın burnu düşmüş. Gene alvasını, pesmetini, çorbasını, fasilesini, gene aynı, gene kurban, sofrta. Büyük soframız var, gene sofrta verilyi. Oluy 15 sofrta, 20 sofrta. Ne kadar ehali gelirseydi. Çığrıysın geliy ehali. Gene doyurur sulayız, gene mevlid. Sonra bitta elli ikisini yapıyoruz. Elli ikisinde de kemikleri dağılmış Nergis. Elli ikisinde de acırmış çok madem, bu elvanın, pesmetin kokusuna, yağ kokusuna duymazmış. **Bu pesmet dediğiniz bizde gulaç, aynı şey her halde, yağda kızartılan hamur.** Yağda, ya (evet), amır (hamur). Aynı şey, o bayramlarda da yaptığımızdan, aynısından değil mi? Aa, te! Onu da yapıyoruz, ya. Onu da yapıyoruz. İşte bu Türkiye’da yokmuş. İu, öldünen erkes alırmış kitaplarını... Tamam, bizde de epimizde var kitap. Epimizde var kitap. İhtiyarında gencinde, hepsinde var. Gelirmişler kitaplalan, okurmuşlar birer Yasin, haydi. İ birer tabak şey verirmişler... Ne deysiniz siz? Pirinçten hani? **Pirinçten. Pilâv mı?** Pilâv. Pilâv yaparmışlar. E bir de konu komşu getirirmiş, kahırın var deyen. Konu komşu getirirmiş yiyecek. E bize bunca insan geliy. Benim komşunun var mı vakti bakalım benim gelenimi gidenimi doyursun. Ne kadar fakir olacan, ne kadar fakir olcan biz bunları yaparız ablacım. Biz bunları yaparız. İşte üstünden geçti mi 5- 6 ay taşını koydururuz. Eee, er hafta meselâ gidersen, cenazene bakarsın, paklarsın, çiçek ekersin.”⁷⁹*

⁷⁹ İmamoğlu, A. V. İle Mülâkat.

Bulgaristan Türklerinde geleneklerin uygulnışında, değişimin etkilerini görmek mümkündür. Fakat burada dikkat çeken şey, söz konusu etkilerin artık geleneğin birer parçası haline gelmiş olmasıdır:

“Şimdi, meselâ kız kaçar. Ama kaçacak ama istenecek... Bir nişan yaparız. Gelir ehali. O kayna olan karı getiri geline iki- üç kat urba. Bütün iç çamaşırını, üstüne giyme büle iki- üç parça çamaşır getirir, iki- üç kat. Bileziğini, yüzüğünü, küpesini... Kız istenir. O kız, o kıza kalır işte. Sen de güveye yapıysın, güvey takımlarını. Bir erkeğe ne ilazımsa güzel bohçalar yapıyız, büle kutuların içlerine. E sonra kaynaya kaynataya, kızkardaş varmış, aga varmış, epicine, eviçince birer bohça yaparız. Bir insana ne ilazımsa koruz onlara. İşte bu bitti mi bir kına gecesi yaparız. Gene çıkarıyız bir insan, çağırtıyız. Ee filân datada (tarihte) meselâ filân yerde kına var. Herkes gelir, sana bağışını verir eline, bağış verir senin eline. Ama para verecek, ama gönlünden ne kopmuş, ama bir serviz almış, neyseydi, getirip veriy, mübarek olsun düğünün derneğin, der. Allah razı olsun, dersin, görüşürsün. (...) Sonra ikinci günü artıkin, bu gece kınayı yapıyız. Ehali gelir, yir içer, oynar. Bu geceyi bitiriyiz, ikinci günü ta restoranta. Erkes alır karısını uşağanı mesela, gelir. Alırsa alır, almasa taa çok garı- koca. E, deycem, ve bitta restorantta gene yinilir içilindir, önüne kebablar gelir, piliç gelir, mantarı gelir. Ne varsaydı artıkin, ne olursaydı, çeşint yiyecek önüne gelir, yinilir içilir, saat 10, 10'dan sonra bitta kalkılır dakıya. Dakı deniyi. İşte a, alır mikrofonu eline, mikrofonu eline, ana baba gelecek. Çocuğun anası babası gelecek başta. (...) Orda gidiysin, sulaysın, yidiriysin, içittiriysin. Çok güzel, işşşen oluy! Çook! Erkes bitta evine gelir. E, öyle ablacığım. Düğünlerimiz çok güzel oluy. (...) Ta çok Cumartesi günü kınayı yapıyız. Cumartesi günü saat birde başlayı ehali gelme. Taa çok orda bizim kırçmada (meyhane) yapıyız. Üle iç sokaklarda yapmayız. (...) Gelir ehali, peykalar (banklar) var, epici oturiy. İi, tatlı tutarlar gene, limonada verirler, oynar ehali. (...). İkinci günü de, Pazar günü de bırakırız restorantı. Başlarlar bitta, piteşestvie (gezme) derler. **Şehirde gezi mi?** Aa töle. **Gelinle damat?** Gelinle damat diil, bütün erkes, bütün erkes, arabalaalan. Arabalara bağlanır güzel balonlar. Kimisi potretini (portre) yapıy gelinin güvenin. Epiciği arabalara büle, camlarına koyuyo. Abe ne seversen artık sen. Ta güzel nası olırsaydı onu yapma çalışıysın. E, bağralak arabalar gider gezerler. Gene birer pasta yirler, gene içerler birer kave. Ondan sonra restoranta. İ (ve) bir de şeye, grajdanski brağa (resmi nikâh) . Grajdanski brağa gidilir. O olıyo, ordan sonra da restoranta gidiyiz. Sonra da kimisi, giden gidiy gitmeyen gitmey, camiye gidiliy. Baştan, nikâh olsun, camiye. O gelin donağında güvey arabaylan, ehali gelip camiye... Orda da nikâh olıy ablacım. Nikâh yapıly, bereketi olsun evde herbişeyin. Nikâhsız ev bereketsizdir. Nikâhın var mı, o zaman bereket olur. (...) Bir düğün yapıysın meselâ. Bizim öyledir. Biz öyle şetmeyiz. (...) **Bir de mevlilere çok önem verilir.** Hee, mevlitlerimizi de yaparız. İç (hiç) kaçırmayız mevlitlerimizi de. Dadamız (bebeğimiz) olsun, dadamız dünyaya gelsin, giderler arabaylan videolalan çekerler. Alırlar dadayı ordan gelirler iki üç araba. Burda yidiririz içittiririz, masa yaparız. Yerler içerler. İ o dadaya para korlar, üç beş leva meselâ koyıllar işte. Kendi insanı taa fazla koyı, beş on koyuyo, yirmi koyuyo. E oldu mu dada 5- 6 aylık, haydi mevlit. İşte yakında kızımın vardı, Varna'da. O çocuğun, hani akşam potrette (resimde) gördünüz. Onun oğlu oldu, ona yaptık. Ama gene sofraylan yapıyız. Gene sofraylan, gene kurban kesiyiz, gene aynı yemekleri yapıyız. Aynı yemekleri yapıyız, doyururuz, sularız, mevlidimizi yaparız. Okurlar hocalamız. Güzel olur. Er şeylerimiz güzel olur. İyidik, çok iyidik, işlerdik, ismyanaylan (vardiya) işlerdik. İkide giderdik meselâ, 10' na- 10 buçuğa kadar. Çok çok iyidik,

gayet iyidik. Deyem ya, üç gün üç gece düğün yaparız, mevlitler yaparız, nişanlar yaparız, e-r-r bişeyler. Duğum günlerini yaparız, düğün gibi, düğün gibi. Restorant tutarız, restoranta yiyecek içecek. İşte böle, kimin ali vakti var- restorantta; kimin ali vakti yok- evinde. Gene abla kardeş, konu komşu, tanıdık bildik gene geliy.”⁸⁰

Toplumsal değişimin genel bir kuralı olarak, ideolojilerin ve inançların kendi zamanları olduğunu ifade eden Bloch’a göre “toplumsal gruplar ve bireyler, hayatta kalma şanslarını azamîleştirmek için ellerinden geleni yaparlar ve uzun vadede risklerini yayıp azaltma yönündeki hesaplı girişimleri rasyoneldir.”⁸¹ Bloch bu teoriyi, uzun vadeli toplumsal değişimleri açıklamak için kullanmaktadır. Ancak söz konusu tutum, burada daha kısa bir dönem içindeki uyum ve değişim sorunu incelenirken de dikkate alınabilir.

Bulgaristan Türklerinin kültürel kimliğini ele alırken, grup içindeki özgünlük ve bütünlüğün korunmasına aşırı vurguda bulunmak, gerçekçi bir tutum olmayacaktır. Nitekim üyelerin kendi ifadeleri, kimlik algısında daha çok kültürel etkileşim durumuna işaret etmektedir:

*“Önceleri birlikte bu şey bayramları kutlanırdı. Bulgaristan’ın işte uı, faşizmden kurtuluş bayramı Dokuz Eylül. Köy okulunda bütün köy toplanır, masalar kurulur, sofralar kurulur, uı, affedersiniz hayvanlar, büyükbaş hayvanlar kesilir, köfteler yapılır. Ve bütün köy oraya oturup, köfte yeriz. Piknik gibi, sıbor(şenlik) gibi bir şeyler hep. Bayırlarda ise mmm böyle Hidrellez, Hidrellezde toplanırdı bizim köy. Böyle büyük bayır vardı, tepelerde. Türkü söylemek, horo oynamak, müziktir... Böyle panayir gibi bişeyler oluyodu. Seksen dokuzdan sonra bitti bu. Ben şey diyorum: Köyde ne Türk kaldı ne Bulgar kaldı ve bu oyunlar da bitti filan diye. Benim köyümde Türk- Bulgar bir arada yaşıyorlardı. Düğünleri de bir arada yaparlardı. Cenazeler de bir arada, yani birbirlerine giderler filân (...)Yani ben şöyle düşünüyorum: Bir milleti ayakta tutan din, dil ve kültürü. Din, dil yıkılırsa denge bozulur. Bunlardan, üçünden biri düşerse zaten, kaldırılırsa ortadan denge bozulur. Ama her şey kararınca olsun. Yani dinimiz de, dinimize de sahip çıkmalıyız diye düşünüyorum. **Peki, eskiden nasıl yaşıyordu bu durum?** Evet, dini bayramlar, dini bayramlar yapıyordu. Evet, ben hatırlıyorum, meselâ bayramlarda salıngaçlar kurulurdu. Gençler toplanırdık, böyle salıngaçlarda sallanırdık. Böyle, çıkrağıç (dönme dolap) oyna... Şey vardı, çıkrağıçlar, dönerlerdi böyle filân. Büyüklerine gitmek, sofralar kurulmak, bayram sofraları, yemekler yensin, çeşit çeşit yemekler, el öpmekler. Her şey vardı bunlar seksen beşe kadar. Ama seksen beşten sonra kalmadı. Yaşlılar camiye gidiyodu. Ama gençlerde yoktu. Şimdi doksandan sonra bakıyorum köyümde, gençler de gidiyor. Köyümüzde minare yoktu camimizde, şimdi artık minare de var. Gençler camiye sahiplenmeye başladılar. Aaa, bu benim hoşuma gidiyor. Yani, fazla dine tapmak değil, ama buna da sahip çıkmak. İı, yeni yeni meselâ mevlitlerde şimdi dualar okunuluyo, mevlitler okunuluyo, ağıtlar yakılıyo filân. Bunu yeni yeni öğrenenler*

⁸⁰ İmamoğlu, A. V. İle Mülâkat.

⁸¹ Daniel Chirot, “Marc Bloch’un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası”, çev. Ahmet Fethi, **Tarihsel Sosyoloji, Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler**, ed. Theda Skocpol, 2.b. , Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 37, 40.

var. Bunu okuyanlar gençlerdir. Yani ben bunu kötü görmüyorum. Yeter ki başkalarına da zarar verilmesin, yani yanlış bir yola da saptırılmasın, diye düşünüyorum, böyle düşünüyorum.”⁸²

Aşağıdaki ifadeler, Türk- Müslüman kimliğinin Bulgar toplumu içinde nasıl korunduğuna dair ilginç bir örnek oluşturmaktadır:

“Rağmetli ninem üle deydi: Ama uşacığım Bulgarlara gidyisiniz töle, nali (değil mi), şedyiler, çığryiler seni... křištene mřištene (isim günü) yapıyiler. Derdi: Křištçe (küçük haç) verirlerse sakın öpmeyesin, bir taa Müslüman (gülüyor)... Ismarlardı (tembih etme) insan, ninem. Sakın, derdi öpmeyesin křištçeyi, bir taaa Hıristiyan olaysın, Müslüman olmayısın. Şindi ben, şey yaparlar... Ev yaptıyan yapıylar ya be canım... Banket (ziyafet, kutlama) yapıylar blok (daire) aldıyen. Giderdim oraya da, derdi: Sakın gidersen... E, çıkaryiler kısı (haç), çerpi (ikramda bulunma) yapıylar, öpiyeler hep. Sakın derdi... Ben emen dönüverirdim arkamı. Nabam, üle derlerdi. "Boje pomoji" (Allahım, yardım et!)derdim işte ben de, işe başlarken üle derdim. Epsi Bulgar yanımda, ne deyam be canım? Derdi, naçalnik (müdür) bana: Mamo Mimo, derdi, zašto tıy kazvaş, zašto ne kazvaş turski, çe kazvaş"Boje" (Mimo ana, neden böyle söylüyorsun, neden Türkçe söylemiyorsun da 'Boje' diyorsun?) E, vikam (diyorum) Allah'a e vse sıštoto (Allah hep bir). Diil mi üle? Allah hep bir... Ben hep Hıristiyanlarla yaşadım. İşte epsi Bulgardı. Ama Türkçe konuşurlardı çoğu. Onunçun da çok bilmeyim. O kızlar ne darılyiler bana. Aman deyim, sona kendi kendime deyim,. Eski Türk'ten Bulgar oluğmuymuş, deyim. O kadar üğrenmişim...”⁸³

“Sonra 92'de Bulgaristan artıkın kumunizmadan kurtuldular. İlk hacı, hacısıyım Bulgaristan'ın... 92'de...Bu Bulgaristan'dan ilk giden hacı benim. Ya... **Siz neden gidemediniz?** Kapandı yollar, döndük. Ya... Afedersiz, ama ben... (duygulanyor) Ya... Bulgaristan'ın ilk hacısıyım ben, komunizmadan sonra. Geldik... Nine dedi, işittik, gidilecemiş. Gitsem mi gitmesem mi, dedim nineme, Allah rağmet eylesin. Paramızı, dedim biraz... Ya... Meral! (torunu yanıma geliyor) Bunlar misafirler Türkiye'den, de gelmişler benim alimi (halimi) sorma burada, ya. Benim torun, ya. (gülüyor) Ya, ya... Töle, gelin ya! Tebüle bir ayat sürdük. Ya. Allah, Allah erkeze... Kabul etsin! Erkeze göstereyim, erkeze, ya. Urasını (orasını- Mekke'den bahsediyor) gördüm. Ya. Onu bize Allah kismet etti, ama... Şu, bak... Bu 45 senede... Kuran'ı Kerim'i te buramda sakladım. (göğsünü gösteriyor), unuttum. Kasabaya geldim, kaç senesinde o... (ağlıyor) Bana büle dediler: Sen dedi, ezan oku dediler. Tanımazdılar beni çok. Sonra bizim zanatımız... Bir mevlit oldu, mevlit okuduk. Müftü dedi, sen dedi, ya... Okuduk burlarda Cuma günleri, napalım. Sen, dedi, hocanın yardımcısı olacaksın dedi. Çalışım üç- dört, üç sene kadar. O da bizim izmetçiydi bu çocuk. Ben imamdim. Ya. Yardımcısı, ama birkaç vakit imamcılık da var. Büle yaptık, ya. Büle bir ayat sürdük, ama... **Komünizma zamanında ne zorluklar yaşadınız?** Ne zorluklar mı? Biz, ben çok zorluklar yaşadım. Aaa... Benim uşaklarım hepsi visşo obrazovaniede (yüksek okul) okumuş. Damatlarım okumuş, hepsi, hepsi. Uşaklarım da hepsi, ya... **O zaman camiler de kapatılmış mıydı?** Kapalı, kapalıydı ya. Kapalı, hepsi kapalıdı. Ya. Bu da visşo

⁸² İmamoğlu, E. H. İle Mülakat, Şumnu, 19. 05. 2010.

⁸³ İmamoğlu, M. S. ile Mülakat.

obrazovanie (yüksek öğrenim) bitirdi, bu da visşo obrazovanie, hepsi. Torunlarım bile hepsi okudu. Bir değil benim iki taraf, anladın ya... ”⁸⁴

2. Dil ve Etnik Kimlik

Dil, komünist dönemde propagandanın en önemli etki alanlarından birini temsil etmektedir. Resmi törenler, nutuklar, miting ve kutlamalar dışında, her gün okullarda sıkı bir şekilde izlenen rutin etkinliklerde de bu propagandanın yansıması görülmektedir. Yeni nesiller, anaokuldan itibaren hâkim normlara göre yetişmektedir. Bu zaten başlı başına bir tahakküm biçimidir ve ayrıca sistemli- plânlı bir asimilasyon çabasına gerek kalmamaktadır. Komünist söylem, bir yandan ideolojiyi bir üst- kimlik halinde topluma sunarken, diğer yandan, yönetenle yönetilen arasındaki ilişki biçimini de, olduğundan farklı gösteren bir araç haline gelmektedir. Genellikle azınlıkların hâkim dili benimsemesi, sadece siyasî bir dayatma değil, ekonomik ve kültürel tahakkümün de dayattığı bir zorunluluktur.⁸⁵ Ancak bunun yanı sıra Türklerin, bir de diğer halkla birlikte kuşatıldığı hâkim ideolojik söylemin- propagandanın etkisi söz konusudur. Resmi ifade kalıplarının kullanımı, sadece aydın kesime özgü veya sadece kamusal alanla sınırlı kalan bir tutum değildir. Nitekim sözlü kaynaklarda da, halkın zihniyetinde ideolojik klişelerin nasıl yer ettiği açıkça görülmektedir. Örneğin Ş. K., annesini anlatırken onun “*udarnik*” (işçilere verilen yüksek onur nişanı) olmasından gururla bahsetmektedir:

“Annemi hatırlıyorum, çok güzel bir fotoğrafı var, hep “udarnik”. Değil mi, 1 Mayıs- emekçinin günü... Falan işletme resmigeçit yapıyor, sahnede alkışlıyorlar... O da “udarnik” şeridiyle orada. Hala da onları saklar, o şerit durur. Müthiş! Annemi bir görsen, ben onun yanında hiç kalırım... ”⁸⁶

Burada, hem sıradan halkın resmi söylem kalıbını içselleştirmesine- zihniyet üzerinde kalıcı değişime bir örnek görülmektedir. Bir de Bulgar dilini tercih etme durumu dikkat çekmektedir. Kişilerin kendini ifade aracı olarak, anadili yerine Bulgarcanın öne çıkması, hâkim dilin Türk kültürüne yerleştiğini göstermektedir. Bu da değişimin bir diğer boyutunu teşkil etmektedir.

⁸⁴ İmamoğlu, T. Ö. ile Mülâkat.

⁸⁵ Pier Bourdieu- Loic Wacquant, **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 137.

⁸⁶ İmamoğlu, Ş.K. ile Mülâkat, Dobriç, 27. 05. 2010.

Türklerin, anadillerini iyi kullanamadıkları gerekçesiyle hâkim dile başvurması, aslında hem Türk hem de Bulgar dili karşısındaki çifte yetersizlik durumunun bir ifadesidir. Nitekim Bulgarca'yı çok iyi bilen ve eğitim düzeyi yüksek kişiler, Türk dilini daha iyi kullanma yönünde bir çaba göstermek yerine, pratikte daha çok yarar sağlayan hâkim dilde iletişim kurmayı tercih etmektedirler. Yapılan sözlü görüşmelerde, pek çok örnekte Bulgarca kullanıldığından, sonradan bunları Türkçeye tercüme etme gereği ortaya çıkmıştır. Fakat sıradan halkın bu konuda aynı tutumu sergilediği söylenemez. Yine de, bu kişilerin anlatılarında Bulgarca sözcüklerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Türk dili, anlaşıldığı kadarıyla, tıpkı din gibi, daha çok bir aidiyet tanımlama aracı olarak işlev görmektedir:

”Küçük, benim küçük kızım da gene Bulgar’da. Ortanca kızımınla küçük kızım Bulgarda. Sade büyüğü Müslüman’da. (gülüyor) Ama onların da uşakları kendileri... Kendileri yapıyiller dillerini. Ben dilimi bir vakit veremem. Ne bileyim... te küçük kızın kocası da Hıristiyan ama çocukları hiç bilmeyler... İki çocuğu var, Biri 20 yaşında biri 16 yaşında. Onlar da Türkçe hiç konuşmaylar. Kızıyım (kızıyorum), sizde kabahat deyim. İnsan dilini... vazgeçeymi, ne bileyim...”⁸⁷

Türk diline doğrudan yasaklamanın getirildiği dönemlerde ise halk, kullanma hakkından mahrum kaldığı anadilinin ve adının, bir kimliğin- kültürün en temel unsurlarından biri olduğu gerçeğini açıkça kavramış olacaktır:

“Çok çille (çile) çektik, şey, Nergis, çok çille çektik. İşlere giderdik, konuşamazsın, Türkçe konuşamazsın. Öle, büle, düğmek, süğmek... E, atlarımı... E, vermeyiz adımızı biz. Nası sen vercekmişsin adını! Yüksel asker o zamanlar. Varna’da askerlik yapıy. Uşağımı kapamışlar bir hafta. Bir hafta kapamışlar Yüksel aganı. Adını! O demiş ki, benim anam bubam vermeyince ben adımı veremem. Ben bilmeyim, demiş. İi bitta biz er gün gidiy ama salmaylar bizi Yüksel’in yanına. Baya bir- iki pataklamışlar Yüksel’i. Demişler, gidecen bir saatına, soracan anana bubana verdiler mi adını vermediler mi, una göre. Geldi uşak, vermedik çocuğum ama dedik, nası büle giderse de eğer dayak sopa... Verilecek. Agam vermedi deye agamı çok düğdüler, benim agamı çok düğdüler. Ve çok dayak yidi. Yirmi dört saatta agamı aeroplonna uçurdular burdan. Agam orda, kızkardaşlarım orda, dayularım Türkiya’da. Çok, insannarım epsi orda. Bir ben burda yalnız. E, şini çocuk gardaşım da ordaydı. O burada. O da gitti oraya. Çok çille çektik de.”⁸⁸

Bulgaristan Türklerinde dilin kullanımıyla ilgili tutumlarda, parti politikalarının yanı sıra, içinde yaşanan çevrenin uzun vadede doğurduğu sonuçlar da belirleyici olmaktadır. Azınlık Türkler ile çoğunluk Bulgar halkı arasındaki konum eşitsizliği, diğer

⁸⁷ İmamoğlu, M. S. ile Mülâkat

⁸⁸ İmamoğlu, A. V. İle Mülâkat

alanlarda olduğu gibi dilde de etkisini göstermektedir. Ayrıca dil, kullanıma girdiği andan itibaren, ürünü olduğu zihniyet kalıplarını da beraberinde getirmektedir. Sembolik ifade biçimleriyle toplumsal pratikler arasındaki karşılıklı bağ dikkate alındığında, dil sorununun, sadece bir kültür sorunu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Dil, aynı zamanda, toplumsal alanın bir bütün olarak karakterini de yansıtmaktadır⁸⁹ Komünist propaganda, sadece Türklere değil, Bulgar halkına da belli bir dünya görüşü dayatmıştır. Toplum, totaliter bir tahakküm altındadır ve bu en çok da dilin kullanım biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Denebilir ki komünist dönemde “simgesel şiddet”, fiziksel baskıdan çok daha etkili bir güç mekanizması olarak işlev görmektedir.⁹⁰ Bunun sebebi ise, sürekli maruz kalınan ve özellikle “iyi niyet” kalıbı altında verilenin, doğrudan fiziksel dayatmanın doğurduğu tepkilere fırsat vermemesidir.

Bulgaristan Türklerinde dil ve etnik kimlik, özellikle isim değiştirme kampanyasından sonra önemli bir aidiyet sembolü haline gelmiştir. Normal şartlarda, Bulgar vatandaşların arasında ve resmi kurumlarda, Türk olmanın özellikle belirtilmesi için fazla bir neden yoktur. Aksine, Türkler, modern ve gelişmiş olduklarını göstermek için Türk’e özgü nitelikleri değil, daha çok Bulgarlarla ortak olan düşünce ve davranış biçimlerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Ancak aile ve topluluk içinde durum farklıdır. Burada makbul olan, “modern görünmek” değil, “Türk adabı”na göre davranmaktır. Etnik kimliğin sınırları, özellikle Bulgar ve Türklerin daha iç içe yaşadığı bölgelerde oldukça esnek bir nitelik sergilemektedir:

“Benim kızların hiç Türk, Müslüman arkadaşları yok. Te, üç kızım var, epsi Bulgarlalan. Türklerle tutunmadılar. Onunçün de deyim, Bulgara evlendiler, Bulgarlarla yaşadılar. Ama ayırmaayız uşaaam, şindi ne yalan süleyem. Hep diil mi, ep insan be canım (...) Benim adamım, burasının insanları... te onu deycem ya, burasının insanları taa eskiceydi, diil bizim taraf gibi, Duvan Yuvası, balçık, Kavarna gibi... Bizim adam, bu küçük kız şetti ya, tanıştı ya Bulgar çocuğunnan... O ne inişti, ne inişti! Âlem ne diycek be M.? Âlem ne deyecek? Deyecek, Mustafa'nın kızı te Hıristiyana gitmişmiş. Mustafa'nın kızı Hüstiyan. Gelirim işten, uyutmaz beni. Oturur döşeen üstüne tut... rak (kanser)oldu, öldü insan. İnfarkt oldu... inişe inişe (inleyerek) ... Niçin Bulgara gidecemiş... Sonra dedim, bana iç darılma dedim, kızını al karşına, konuş kızınna dedim. Sonra bir akşam geldim işten. Kız da oturdu, dedim, te kızın karşında... Şindi, süüle niçin Bulgara gidcen deye. Sen, dedi, Türk'e...Türk'e.. Türk almışın da nolmuş, dedi. Ben, onu seyim, ona gidcem, dedi. Aaa, dedim şindi, uğrendin mi? Sus, otur artık! (gülüyor) Düşün

⁸⁹ Bourdieu- Wacquant, a. g. e. , s. 145.

⁹⁰ Bourdieu- Wacquant, a. g. e. , s. 166.

de yaptık, epsini yaptık. Ama ne düğün yaptık! O gaydalar, o akordeonlar...”⁹¹

3. Resmi İdeoloji

Bir kimliğin her zaman, üzerinde temellenip gelişeceği güvenli bir zemine ihtiyacı vardır. Din, genel olarak bu işlevi yerine getiren önemli bir aidiyet merkezidir. Dinin karşısında konumlanan komünist ideoloji ise, görünüşte sağlam bir dünya görüşü getirerek kimliğe yeni bir dayanak sunma iddiasındadır. Resmi propaganda araçları, kolektif hafızayı iddialı bir üst- söylemle kuşatarak onu parlak klişe ve sembollerle yeniden biçimlendirmeye çalışmaktadır.⁹²

Komünist sistemi totaliter bir deneyim olarak tanımlayan bazı araştırmacılara göre, bu deneyimin tutarlı bir özyaşam öyküsüne dönüştürülmesi imkânsızdır, çünkü topluma ve bireylere yapay bir aidiyet algısı dayatılmaktadır. Hâlbuki her bireyin, kendi yaşam deneyimini ifade ettiği, kendine özgü bir anlatı tarzı (narrative identity) vardır. Komünist rejimde tutarlı bir anlatının ortaya çıkmasını sağlayacak kolektif değer niteliğinde gerçek bir model olmadığından, tüm eylem ve davranışlar, ideolojinin kriterlerine göre yorumlanmaktadır. Klişelerden oluşan bu yapay dil evreni, bireyler tarafından bilinçsiz olarak taklit edilmektedir. İdeolojik temsiller, gerçeği ve gerçek deneyimi gizleyerek, bireyin bizzat kendi yaşadıklarını ifade etme ve anlamlandırma yeteneğini de ortadan kaldırmaktadır.⁹³ Ortak kolektif temsillerin olmadığı bir toplumda ise, ideolojik bağlamın dışındaki anlam düzeyleri, kişinin sağlam bir dünya görüşü edinmesi için yeterli olmamaktadır. Böylece, büyük bir manevî parçalanmışlık içine düşen bireyler, dünyaya karşı pasif bir yaklaşımın içine girmektedir.⁹⁴

İster sosyalist, ister kapitalist tipi olsun, modern sanayi toplumlarında eski cemiyet yapılarının dağılmasıyla yeni bir kitle insanının ortaya çıktığı bilinmektedir. Geleneksel bağların sıcaklığından ve güvenlik duygusundan yoksun kalan bu yeni insan tipi, ayrı bir şahsiyet olmaktan ziyade, kitlenin bir unsuru olarak varlık sürmektedir. Siyasî alanın

⁹¹ İmamoğlu, M. S. ile Mülakat

⁹² Paul Ricoeur, “Politiçeskata pamet” (Siyasal Hafıza), **Paul Ricoeur- Filozofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite**, Sist. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştstvoto, Sofya, 1998, s. 39.

⁹³ Aleksandır Kösev, “Nevizmojniyat razkaz” (İmkânsız Anlatı), **Paul Ricoeur: Filozofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite**, Sist. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştstvoto, Sofya, 1998, ss. 193- 196.

⁹⁴ Kösev, a. g. m., ss. 197- 203.

sağlayamadığı güven ve huzuru başka yerlerde aramaya koyulan bu kitle adamı, kendisine sıcak ve cana yakın sembollerle seslenen her türlü propagandaya açık bir hedef haline gelebilmektedir.⁹⁵

Türk azınlığın durumuna bakıldığında, durumun daha da çelişkili olduğu görülmektedir. Dünya görüşü bir yana, temelde öz kimliğin inşasında ideoloji- aidiyet konusunda önemli bir ikilem ortaya çıkmaktadır:

“Bulgaristan Türklerinin kültürü deyince ne anlamalıyız? Marksist- Leninist görüşlerden hareketle, Bulgaristan Türklerinin, bir insan topluluğu olarak inkişafı tetkik edilerek, onların Türkiye burjuva milletinden bir parça olmadığı ve hâlihazırda sosyalist bir azınlık, bu azınlığın vatanı Bulgaristan Halk Cumhuriyeti olduğu şüphe götürmez bir şekilde ispat edilmiştir. Bulgaristan Türklerinin geçmişi, aydın hali ve daha da parlak geleceği, yüzyıllar boyunca beraber yaşadıkları ve ağabey yardımını gördükleri Bulgar halkı ile sıkı sıkıya bağlıdır.”⁹⁶

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin Bulgaristan Türkleriyle ilgili resmi söylemini yansıtan bu ifadeler 1960'larda, ülkenin bir Türk aydını tarafından dile getirilmektedir. Burada kimliğin temel referans noktası, Marksist ideolojiye dayandırılmaktadır. Devlet kurumları, toplumsal çevre, eğitim ve geleneklerin yanı sıra, yazılı metinlerin kimlik inşasındaki rolü dikkate alındığında, Bulgaristan Türklerinin azınlık olarak, tek tip bir kültürel kimliğe sahip olduklarını söylemek zordur. Komünist rejimde “sosyalist Türk kimliği” ne işaret eden resmi bir söylem söz konusudur. Sadece edebi alan değil, dönemin tüm iletişim ve eğitim araçları, ideolojinin ruhunu taşımaktadır. Ancak bu şekilde yaratılan kimlik veya kültür ne kadar gerçektir? Edebiyatın, bir toplumun kültürünü- kimliğini oluşturduğu kadar yansıttığı da ortadadır. Fakat azınlık edebiyatı söz konusu olunca durum değişir; çünkü ideolojinin baskısı kaçınılmazdır. Diğer yandan, Türk entelektüel kesim arasında komünist devrimci kimliğini içselleştirenlerin de sayısı az değildir. Eşitlik ve özgürlük sloganları, doğal olarak, şair ve yazarların manevî dünyasını beslemekte ve kendini ifade etmede yaratıcı bir ilham sağlamaktadır:

*“Yıldız, çekiç ve orak bayrağımız
Hak, adalet, müsavat dileğimiz
Ancak bu sayede kardeş olduk biz
Yaşasın vatansever milletimiz”
(M. Sadi, Işık, 8/18/ IX. 1945)*

⁹⁵ Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, 17. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 330.

⁹⁶ İbrahim Tatarliyef, , **Antolojiya: 9. 9. 1944'ten Sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı**, Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya, 1960, s. 5.

*“Ayrılık gayrılık kalktı aradan
Her hakta bir oldu Aliyle Yordan”
(O. İbrahim, Işık Gazetesi, 1945)⁹⁷*

*“Kızılordu Destanı
Hızlandık alırız hızı
Doğdu erdi rus yıldızı
Selam verdi Moskof kızı
Bayrakları hep kırmızı”
(Mehmet M. Con, 1959)⁹⁸*

Türklerin aile yaşamı ve özel alanında ideolojinin etkileri sınırlıdır. Resmi görev, nihayetinde bir yerde sona ermekte ve gündelik yaşam içinde başka kurallar - örf ve adetler, geleneksel alışkanlıklar devreye girmektedir. Halk, mevcut koşullarda yaşamını nasıl kolaylaştıracağını, diğer bir ifadeyle, “kendi bildiğini” ve “partinin bildirdiğini”, nerede ve ne zaman okuması (uygulaması) gerektiğini zamanla öğrenmiştir. Bu nedenle, vatandaşlık görevi ve diğer mecburî siyasî bağlılıklarla ilgili kolayca yargıya varmak sakıncalıdır. Hayatın rutin akışı içinde “partiye sadakat”, “örnek komünist” gibi kavramlar, sadece soyut düzeyde ve bir nevi mecburiyet gibi algılandığından bu “dış” bağlılıkların özel hayatta işlevi sınırlıdır. Örneğin, evlilik, akraba ve arkadaş ilişkilerinde kimse kendini parti kimliğiyle sunmayacaktır. Bu kişisel alanda daha çok, mevcut koşulların içinde sürüp giden, geleneksel yatkınlıklar belirleyici olmaktadır. Aynı şekilde, ideolojik baskının da tesiri söz konusudur. Nitekim bazen geleneksel merasimlerde garip uygulamalar gözlemlenmektedir. Örneğin, bir düğün töreni, nikâh dairesinden sonra bir dava liderinin heykeline çiçek bırakma ile devam edebilmektedir.⁹⁹

Sıradan halk için ideolojik kimlik, sadece resmi dairelerde veya tören- kutlama gibi toplu etkinliklerde zorunlu olarak kullanılan, sonra da çıkarılıp dolaba asılan bir aksesuar gibidir. Buna karşın, aynı şeyin entelektüel kesim için ne kadar geçerli olduğunu tespit etmek zordur. Özellikle devletin yazar ve şairlere gösterdiği yakın ilgi ve destek dikkate alınır, bu konuyu basitçe bir “ikiyüzlülük” olarak adlandırmak doğru olmayacaktır.

Sosyalist dönemde yetişen Türklerin, mevcut düzeni nasıl ve hangi şartlar altında içselleştirdiğini görmek, ideoloji- kimlik ilişkisini kavramada önemli bir kolaylık

⁹⁷ Tatarliyef, a. g. e. , s. 16.

⁹⁸ Tatarliyef, a. g. e. , s. 32.

⁹⁹ Yeni Işık, Sayı 58, 16. 05. 1985.

sağlamaktadır. Kişilerin öznel bakışı, dönemin zihniyet üzerindeki yansımalarını görünür kılan bir ayna gibi işlev görmektedir:

Bir de, insanların sosyal hayatına büyük önem veriliyordu o zaman. Yani gençlik evleri vardı. Orda gençlik evlerinde, “mladejki dom”(gençlik evi) dediğimiz, karşılık olarak Bulgarcada, aa gençler her türlü etkinliği yapabiliyordu. Satrançtan başlayın, aa masa tenisine kadar, işte başka etkinliklere kadar her şey yapabiliyordu gençler, ilgileniyordu, vaktini geçirebiliyordu. Şimdiki gibi değil (...). Okulumuz yeni inşaat edilmişti. Ondan önce gene büyük okulumuz vardı, birkaç okulumuz vardı köyde, (...) her çocuk, fark etmiyo Türk çocuğu, uu Çingene çocuğu, Bulgar çocuğu, gidip de rahatlıkla, aaa, bir bedel ödmeden, fiyat, para ödmeden, ücret ödmeden eğitimi görebiliyordu. Eğitim düzeyi çok yüksekti. Zaten Bulgaristan'ın önemli yanlarından biri, aa eğitime eğilimli olmaları. Yani bu daha 1878'den öncesi de öyleymiş. Yani genelde Bulgar halkı aydın bir halk, bir millettir ve uu, eğitime çok eğilimlidir. Aa, eğitime ve yeniliğe çok eğilimli bir halktır ki, bunu tabi ki her şeyiyle gösteriyorlardı (...) Yani komünist rejimi derken, Bulgaristan'daki eğitim- öğretim düzeyi çok yüksekti, yani yüksek seviyedeydi.(...). Onun için, o bakımdan benim hayatım çok iyi geçti. Ben o zaman öğrenciyken, bir düşünün, altıncı sınıfta, altıncı sınıftayken, a, o zamanki Çekoslovakya'ya bir kampa gittim. Kampa gidiyorduk o zaman, yaygındı, lager (kamp) dedikleri. İşte, pionerski (pioner: ortaokulda örgüt rütbesi) lageri. Bizim o zaman şey vardı, çavdarçeta (çavdarçe: ilkokulda örgüt rütbesi) dedikleri, pionerski, birtakım şeyler takıyorduk boynumuza ve uu, şeyler gibi, bu izci hareketi gibi Amerika'daki gibi. Iu, öyle bir şey vardı, gençlik hareketleri vardı. Ve ben altıncı sınıfta bir Türk asıllı çocuk olarak Çekoslovakya'ya gittim ve orada belli bir süre kaldım. Başka gruplar da aaa, Sovyet Birliği'nden olsun, Polonya'dan, işte eski sosyalist devletlerden tabi. O sınırlar dışına çıkamıyorduk o zaman. Sekizinci sınıfa Doğu Almanya'ya gittim. O zaman ikiye ayrıl, ayrılmıştı henüz, daha o kadar birleşmediydi Almanya. Doğu Almanya'da, orda bir ay kaldım. Aa, şey dedikleri, işte çalışma amaçlı. Çalışma amaçlı derken, hem bir nevi bizleri çalışmaya o zaman alıştırıyorlardı, bi nevi de gezi şeklinde orda bir ay kadar kaldık yani. Öğleye kadar orda bişeyler kazdık orda falan. İşte, çalışma şeklinde, bize para verdiler bunun için. Aa, işte o zaman bunlar vardı yani. Geçim olarak, yaşam şartları olarak. Bir de en önemlisi, insanlar kendilerini mutlu hissediyordu o zaman.”¹⁰⁰

Bu veriler, Bulgaristan'da Türklerin, sosyalist sistemden edindiği bazı değerleri ortaya koymakla birlikte, henüz genel anlamda bir kültür değişiminden bahsedilemez. Ancak, kişilerin samimiyetle paylaşılan bu anılarında, zihniyet olarak önemli bir etkilenme göze çarpmaktadır. Nitekim bu döneme dair yaşantılardan belleklerde kalan, sadece kuru bir tecrübenin izleri değil; çalışma, eğitim, arkadaşlık ve yaşam tarzı konusunda belli bir değer haline yükselmiş yeni kolektif temsillerdir.

Komünist rejimden önceki şartların da, Türk halkı arasında, devrimden sonraki süreci algılama biçimini etkilediği söylenebilir. Nitekim 1944'e kadar Bulgaristan'da Türklerin, ne kültürel ne de sosyal açıdan istikrarlı bir gelişme imkânına sahip olamadığı

¹⁰⁰ İmamoğlu, B. K. ile Mülâkat.

bilinmektedir. Komünist iktidarın başlattığı geniş çaplı modernleşme projeleri, toplum hayatında önemli gelişmelere yol açarak, eski ile yeni arasındaki farkın açıkça idrak edilmesini sağlayacaktır. Bu konuda özellikle, kitleleri parlak ideallerle cezbetmede büyük bir beceri sergileyen parti propagandasının rolünü de hesaba katmak gerekmektedir.

Komünist rejimin resmi görüşüne uygun olarak, Bulgaristanlı Türk aydınlarının eserlerinde “*hakikî ilmin- Marksizm- Leninizm ilminin*” veya “*bilimsel sosyalizmin*”¹⁰¹ ilkelerinin dile getirilmesi son derece doğaldır. Bu durumun sebeplerinden biri, bilim-kültür alanının, parti organları tarafından sıkı bir denetim altında tutulmasıdır. Ayrıca, komünist iktidarın göz alıcı imgelerle süsleyerek sunduğu dünya tasavvuru, insan algısını kolayca kavrayıp yönlendirmede son derece etkilidir. Yeryüzünde âdeta bir cennet miti yaratan resmi söylemin çekiciliği, belki de en fazla, hayatın sıradanlığını esaret bilen ve büyük ideallerle beslenen şair- yazar kesiminin özgürlük düşkünü ruhuna hitap etmektedir. Dönemin Türk edebiyatından aktarılan aşağıdaki satırlar, devrimci fikirlerin bu ruhu nasıl coşturduğuna dair güzel bir örnek oluşturmaktadır:

*“Günden güne parlıyor ülkede yeni hayat
Refah ve sevincimiz her gün artıyor kat kat
Kurmakta, yükselmekte Partiye bize kanat,
Şimdi kuruculuğun en hummalı zamanı
(R.. İsmailof, 1955) ”¹⁰²*

*“Yoldaşım,
İlk aşk kadar zevkli,
Küçük bir çocuk kadar sevimli
Bizim yarınlarımız...
Bak, dün sopa tutan eller
Bugün yepyeni bir yurt haritası çiziyor...
Bunların hepsi nasırlı ellerin meyvası
Hepsi de hür insanın hüneridir
Saadet yıllarıdır bu yıllar;
Yılları kucaklayan çalışma günleridir”
(L. Aliyef, Demet, 1955) ”¹⁰³*

¹⁰¹ Fotev, a. g. e. , s. 70.

¹⁰² Tatarliyef, a. g. e. , s. 204.

¹⁰³ Tatarliyef, a. g. e. , s. 171.

B. KÜLTÜREL KİMLİĞİN SINIRLARI

1. Bulgaristan Türklerinde Kültürel Stereotipler ve “Öteki” Algısı

Kültürel stereotip kavramı, kişinin ait olduğu grubun dışındaki kimlikleri tanımlamada kullandığı birtakım kalıp yargıları, olumlu veya olumsuz değer yüklü kanaatleri ifade etmektedir. Bu tür kanaatler, hem tarihsel olarak, hem de pratik deneyim içinde şekillenmektedir. Stereotipler, belli bir ortamda hareket kolaylığı sağladığı gibi, kimliğin sınırlarını belirleme açısından da temel bir işlev görmektedir.¹⁰⁴ Örneğin, kendini dini kimliğiyle tanımlayan bir Türk için Bulgar vatandaşı, Hıristiyan veya “gâvur”, olarak algılanırken, günlük hayatta Bulgar, bir iş ya da sınıf arkadaşı olarak, “çağdaşlık” örneği olarak da görülebilmektedir. Bazen de, mahalle içindeki Bulgar komşu, güvenilir ve yardımsever biri olarak, sadece insanî nitelikleriyle öne çıkabilir. Örneğin, “*Todor Dede, Apti Amcadan daha yakındır,*”¹⁰⁵ diyen birinin gözünde, Bulgar kimliğinin dini veya etnik niteliği çok da önemli değildir. Bulgaristan’da, gündelik hayatın içinde bu durum sıkça gözlemlenebilmektedir.

P. Ricoeur’a göre kişi, kendini öteki imgesine yansıttığı ölçüde, mevcut kanaatleriyle yüz yüze gelmekte ve bu durum ona, özdeşleşme sürecinde büyük bir kolaylık sağlamaktadır.¹⁰⁶ Nitekim kimlik oluşumu (etnik, milli ya da dini), sadece kişinin ait olduğu grubun özellikleriyle değil, aynı zamanda “öteki” konumundaki kimliklerle de ilgilidir.¹⁰⁷ Benliğin temel kurucu unsuru olarak tanımlanan “öteki”, kişinin kendini tanımlamasında önemli bir zemin oluşturmaktadır.¹⁰⁸

Türklerin Bulgar toplumuyla iç içe yaşadığı bölgelerde çoğunluk kültürünü örnek alma, ötekiyle özdeşleşme eğilimi yaygındır. Burada sosyalleşme sürecinde eğitimin rolünü de dikkate almak gerekmektedir.¹⁰⁹ Ancak çalışma hayatı ve günlük ilişkiler içinde

¹⁰⁴ Christian Giordano, **Vlast, Nedoverie i Nasledstvo: Skeptična Antropologija**, Prev. Daniela Koleva- İvanka Petrova, İzdatelstvo POLIS, Sofya, 2006, s. 306.

¹⁰⁵ İmamoğlu, Ş. K. ile Mülâkat, Dobriç, 27. 05. 2010.

¹⁰⁶ Paul Ricoeur, **Ot Teksta Kim Deystvieto: Hermenevtični Opiti**, (Metinden Eyleme: Hermeneutik Denemeler), T. II, İzd. Nauka i İzkustvo, Sofya, 2000, s. 237.

¹⁰⁷ William Connolly, **Kimlik ve Farklılık**, çev. Fatma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, ss. 9- 10.

¹⁰⁸ Tsvetan Todorov, **Nedovırşenata gradina** (Eksik Bahçe), Nov Bilgarski universitet, Sofya, 2004, ss. 126- 128.

¹⁰⁹ Anna Krısteva, “Svoe i Çujdo: Bilgarski Pročit”, **Universalno i Natsionalno v Bilgarskata Kultura** (Bulgar Kültüründe Evrensel ve Milli Olan), IMIR, Sofya, 1996, s. 43.

kendini kanıtlama çabasına giren Türklerin bu tutumu, bir azınlık davranış stratejisi olarak da yorumlanabilir. Türklerin yanı başındaki Bulgar komşunun yanı sıra, bir de Tatar, Çingene gibi gruplar söz konusudur. Bunlar da Türk kimliğinin karşısında bir “öteki” olarak rol oynamaktadır.

Geçmişe dair biyografik anlatılarda öteki imgesi, bazen örtük, bazen de açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kişinin yaşadıklarını hatırlama ve ifade biçimi, kullandığı kavramlar, bu anlatıların tahlilinde büyük önem kazanmaktadır.¹¹⁰ Anımsanan geçmişin katmanları arasında stereotipler, çoğunlukla bilinçsiz bir şekilde dışa vurmaktadır. Aslında neyin hatırlanmaya ve dile getirilmeye değer bulunduğu da önemlidir; çünkü anılar, kişinin kanaatlerini doğruladıkları ölçüde önem kazanmaktadır.¹¹¹

Kolektif bellekte yer alan öteki imgesi, genellikle kişinin kendi özel deneyimlerine dayanan, bireysel kullanım biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, kendisini dini kimliği ile tanımlayan biri için öteki, doğal olarak, inanç kalıpları içinde algılanmaktadır:

*“Bu evler, torunlarım, ya. Da, Rumanya’da dünyaya geldik. Ben 27 doğmayım, 27 doğmayım. Şimdi Türkçesini süleyemiycem, 3 fevruaride (Şubat) **Ben anlıyorum, Bulgarca biliyorum.** Haa, tamam, ya. Orda okuduk. Aa... üğlene kadar Rumandım, üğleden sonra Arapça okudum. Dört buçuk sene, bu yedinci sınıftan dört buçuk seneye kadar Arapça okudum. Ama bize yazma üğretmediler. Bize üğrettiler sade okumak. Yazmak hiç üğretmediler, çünkü dediler, u zaman siz bunu okumayı üğrenin de dediler... U zaman bize herbişey üğrettiler, ya; Bize, vakti devirden... Bir senede hatim yaptık ama biz u zaman, zamanında üledi. Başlardık ‘Amme’den de... taa atebu Kuran’ı Kerim kenarına kadar okuyup... Üle er gün bize bir yaprak ders veryi. Sen isla (iyi) okumazsan... U zaman sopa da vardı derste. Vurudular, ya. Büle üğrettiler bize. Biz bunu... Namazı da üğrettiler, vakıtları da üğrettiler, hepsini de üğrettiler ama biz bu kumunisler geldinen bitta biz, Bulgarlar geldinen bizi okutmadılar. Burası Bul... Rumanya gittinen, Bulgarlar geldinen bittaa bize mallim yollamadılar. Kendi aa... Demek, kendi babaları (babo- yaşlı Bulgar kadınları için kullanılan küçümseyici ifade)) tutarız dediler muallim. Alla(galiba) bize Türkiye’den geldi, Aliosman Ayrantok vardı, çok... İşittiysen, belki işitmezsin filan ama u mallim geldi. Ama ben unnarda okuyamadım, çünkü hem ihtyardım, ya. Te büle, ama bu uu, bunnarı, bu komunizma vaktında 40- 45 sene unutmadım. Okudum, iç... saklı... A, komunizma vaktında... Ele atlarımızı diğıştirdinen... Da... U zamana, Bulgarlar geldinen, bu kumunizma geldinen, bir savette (yerel sovyet binası) veriydiler bir imam sade, bir oca verirler, ama bütün işi o yapardı. Ama ben bu 20- 30 sene müizzinnik yaptım... Hah. Bu Karacabey’inde ben alam (halam) var. Tiğzesi, tiğzelerim var, tiğzem var. Unnarın uşakları (çocukları) varmış, amma birini taa şedemedige (göremedik ya)... Karacabeyinde unnar ya urda. Daa, bargaşları (eşyaları) götürdünen buraya*

¹¹⁰ Daniela Koleva, **Biografiya i Normalnost** (Biyografi ve Makuliyet), İzd. “Lik”, Sofya, 1999, s. 22.

¹¹¹ Nikolay Aretov, **Da Mislim Drugoto: Obrazi, Stereotipi, Krizi** (Ötekini Düşünmek: İmgeler, Stereotipler, Krizler), İzd. “Kralitsa Mab”, Sofya, 2001, ss. 5- 6.

garaya (istasyon) bi ç... bir Ermeni dedi ki, nereye gidiciniz, dedi. Dedik, Bursa'ya gidicez. "Bursa'nın kestanesi, bir okka gelir tanesi", dedi bize. Üle dedi (gülüyor) Üle midir bilmiyin ama te böle... Sonra 92'de Bulgaristan artıkin kumunizmadan kurtuldular. İlk hacı, hacısıyım Bulgaristan'ın... 92'de...Bu Bulgaristan'dan ilk giden hacı benim. Ya..."¹¹²

Görüldüğü üzere, bu mülâkatta kişinin dini kimliği ön plâna çıksa da, karşısındaki öteki, sadece Hıristiyan Bulgar kimliği değil, "komünist Bulgar" kimliğidir. Oysa genelde bir Türk için Bulgar, her şeyden önce Hıristiyan olarak görülmektedir. Tarihten gelen bu eğilim, komünist rejimde yaşadıkları nedeniyle, T.'nin algısında dönüşüme uğramıştır. Nitekim bu dönemde tehdit Hıristiyan dini değil, ateist rejimdir. Hıristiyan Bulgarlar da aynı tehdidi yaşamış olmasına rağmen T. için artık Bulgarlık, komünizmle eşdeğer olmuştur. Bir yandan da T., sadece Türk cemaati içinde değil, Bulgar komşuları arasında da saygınlık kazanmış olmaktan son derece memnundur. Bulgarların ona "dedi"¹¹³ (din büyüğü anlamında) olarak hitap etmesi, onun çevrede hatırı sayılır biri olduğunun göstergesidir. Bu durumla övünen T.'nin tepkisi, Bulgar kimliğine değil, komünist sistemidir. Etnik anlamda bir ötekileştirme ise daha çok Çingene halkına karşı ortaya çıkmaktadır. Bu da geçmişten devam eden, hem Türkler hem de Bulgarlar arasında görülen geleneksel bir önyargıdır. Görüldüğü kadarıyla, T. Hoca'nın Çingenelerle arası pek iyi değildir:

"Cumaya gideceğdim ama biraz da korkim, kafam dönyii... Ben çıkıncası sokağa epsi Çingene. Hiç Çingene sokmazdım buraya bir- iki sene. **Burada, Döbriç'te Çingene de var çok demek.** Yirmi bin Çingene var. Ya...Meral!(Torununa sesleniyor. Kahve ikramı için sehpalı hazır ediliyor.) Çok Çingene var. Yirmi bin Çingene var burda. Benim zamanımda, biz Türk'tük. Hepsi hocalarım da Türk'tü, ben de. Sonra ben başladınan...Ya, şimdi unnardan kaldı hepsi, hepsi Çingene. Hocalar da Çingene, hepsi Çingene. Ya, nineyi... Yok çaresi... Ben... Cenazeyi topladı, Çingene, visşo obrazovaniyelen (üniversiteli) kendisi, cenaze duvasını okumadı. Öyle sinirlendim ama... Hepsi Çingene. **Onlar da seni mi çağırırlar cenazelerine?** Ben onarın cenazesine... Onar buradayken epsin cenazelerini getirir ben toplardım. Hepsini ben toplardım Onnar gelmezdi. Onnar taa mektepteydiler, sona geldiler başladılar ama onları pek... Kimimizi yolladı başka küğlere... Tebüle, hayat süriy burada. Şimdi unna hepsi Çingene, heepsi. Hiç gitmek canım istemiy. Onun arkasında namaz kılmak bile... Büle bize dedi, büle okuttu bizim hocalarımız: Çingene ön safta bile durmayacak. Namazı kılken geri safta duracak. Bize üle ürettiler, ya."¹¹⁴

¹¹² İmamoğlu, T. Ö. ile Mülâkat.

¹¹³ İmamoğlu, a.y.

¹¹⁴ İmamoğlu, a.y.

Bir başka mülâkatta, hem Tatar hem de Çingene kimliğine gösterilen önyargılı tutuma karşın, Bulgarlara yakınlık duyulduğu görülmektedir. Bundan da öte, hem kullanılan dil hem de ifadelerin içeriği ve şekli, Bulgar kültürünün önemli ölçüde içselleştirildiğini göstermektedir:

“Bunlar (Tatarlar) zati vardı burda uşağam. Vardı ama azdı. Şimdi çok. Pek de oğlu uşağa olyı be canım. Onlar çok uşak yapıylar. Heheee. Beş uşak, dört uşak... Nasıl üremeyecek, Çingeneler gibi. Bende hiç yok karışıklık. Tatar matar yok hiç. Bulgar var ama tatar yok. (Gülüyor) Bu kızın ninesi hep üle dey bana: Mamo Mimo, dey, predi godini kide sme bili niy? (Mimo ana, yıllar önce neredemişiz biz?) Pet kraçki (beş adım) dey, ti beşe na pabota i az byah na rabota (sen işteydin, ben de işteydim). Zışto ne poznavame pırvite godini (ilk yıllarda niçin tanışmamışız) be canım. Ölünce (ölünceye kadar) üle dedi insan. O kadar yanardı bana. E, öldüyen bile beni hiç ayırmadılar. Ne yaptılarsa çığırdılar beni. (Kahve ikram ediyor) Bira ister misin? İçersin ya? Rakı verem mi?”¹¹⁵

Türkler arasında öteki etnik gruplar, bir nevi hiyerarşik sıralama içinde kavranmaktadır. Örneğin en tepede Bulgarlar, hâkim kültürün mensupları olarak daha çok örnek alınan ya da kendisiyle yarışılan bir grup iken, diğerleri (Tatar, Çingene) daha alt basamaklarda görülmekte ve onlara karşı tahammülsüzlük ve ayrışma çabası dikkat çekmektedir. Kendini diğer alt veya üst konumdaki topluluk kimliği ile karşılaştırma tutumu, azınlık grupları arasında olumlu bir kimlik oluşturma stratejisi olarak işlev görmektedir. Bu açıdan ötekinin, kişinin özdeşlik algısında bir ayna rolü oynadığı söylenebilir.¹¹⁶

Bourdieu’ nün “kültürel terfi politikaları”¹¹⁷ olarak adlandırdığı ve hâkim kültüre erişme çabalarını ifade eden tutumun, Bulgaristan Türkleri için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu sosyal davranış stratejisi, hem mevcut düzenin nesnel yapılar, hem de resmi söylem tarafından üretilen kültürel alan içinde işlevsellik kazanmaktadır. Bu koşullarda Türklerin çoğunluk karşısındaki eşitsiz durumu, sadece siyasî alanla sınırlı olmayıp, kültürel açıdan daha da belirginlik kazanmaktadır. Dolayısıyla Türk azınlık, “kültürel sermaye”¹¹⁸ bakımından yoksunluğunu, hâkim normlardan devşirdiği değerlerle sürekli telâfi etmek durumundadır. Kültürel sermayeden yararlanabilmek ise, sadece belli eğitim veya sanat ürünlerini tüketmekle değil, onları meydana getiren zihniyet dünyasının

¹¹⁵ İmamoğlu, M. S. ile Mülâkat.

¹¹⁶ Nuray Sakallı, **Sosyal Etkiler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, ss. 178- 181.

¹¹⁷ Pier Bourdieu- Loic Wacquant, **Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 66.

¹¹⁸ Bourdieu- Wacquant, a. g. e. , s. 14.

algı kalıpları edinmekle mümkündür. Bu kalıpları edinme süreci, prensip olarak ailede başlayarak, okulda ve sonraki yaşam boyunca devam etmektedir. Böylece içselleştirilen kültürel değerler, kişilerin kendini gerçekleştirme ve somut toplumsal çıkarlara ulaşmasını, yani uzun vadeli bir yatırımın kazanç olarak geri dönmesini sağlamaktadır.¹¹⁹

Türkler için Bulgarlar, komşu veya arkadaş olarak kabul edilirken, diğer yandan daha “modern” ve kültürlü olarak algılanmaktadır. Etnik ve dini açıdan en uzak öteki olarak Bulgar kimliği, günlük hayatta sanki diğer gruplara nazaran Türk’e daha yakın görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla, insan ilişkilerinde din ve etnik kökenden çok, sosyal çevre, paylaşılan koşullar ve geleneksel davranış kalıpları önem kazanmaktadır.

Sosyalleşme sürecinde eğitim, önemli bir rol oynadığından, Türkler arasında hâkim Bulgar kültürünün ve dilinin kullanımındaki yaygınlık, bir nevi çoğunluğun statüsüyle eşitlenme çabasını ifade etmektedir. Sonuçta, mevcut koşullarda bu durum pratik açıdan yarar sağlamaktadır. Özellikle eğitim düzeyi yüksek olan Türklerde, Bulgarcanın aile-arkadaş çevresinde de kullanıldığı görülmektedir.

Sözlü görüşmelerin hemen hemen hepsinde dikkat çekici ortak bir özellik, kişilerin eğitim üzerine vurgu yapması ve yüksek öğrenimin yüceltilmesidir. Sıradan halk arasında da çok açıkça gözlemlenen bu eğilim, komünizmin aşıladığı bir “okumuşluk kültü” olarak da yorumlanabilir. Diğer yandan bu tutumun ardında belki de, hâkim kültür ve Bulgar kimliği karşısında bir nevi kendini kanıtlama çabası yatmaktadır. Nitekim Türk azınlığın “geri kalmışlığı”na dair kanaatlerin sadece komünist modernleşme söylemiyle sınırlı olmadığı da bir gerçektir. Örneğin, dini eğitim ve terbiye ile yetişmiş T. dedenin anlatısında “*visşo obrazovanie*” (yüksek öğrenim) ifadesi, dikkat çekici bir sıklıkla dile getirilmekte ve çocuklarının, torunlarının okumuşluğuyla övünme durumu oldukça dikkat belirgindir:

“Bu bizi, bizim evi arayan polisin birisine geçenlerde, bi sene ilersi (bir sene önce) burada kasabada rastladım. Beni tanıdı, ben tanımadım onu. “Kvo praiş ba?” (Ne yapıyorsun ba?) dedi bana. Dedim, dobre (iyi), islayım ben. Nerden tanıysın beni? Tanımam mı seni, dedi. Hani gelip evinize baktık, onan (onlardan) biri benim, dedi ya. Ya. Ben dedim, şindi git bak, dedim, hani kovaladınız benim kızı Türkiye’ye, dedim, bak İstanbul’da yaşıy, git gör, dedim. Bir arabayla kovaladınız, dedim. Git gör şindi nasıl, git gör! Üş tane apartamenti (daire) var, dedim, 120’şer kvadrat

¹¹⁹ Rogers Brubaker, “Klâsik Teoriyi Yeniden Düşünmek: Pierre Bourdieu’ nün Sosyolojik yaklaşımı”, çev. Erman Yüce- Özge Berber Ağtaş, **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. Hayriye Erbaş, EOS Yayınları, Ankara, 2007, ss. 237- 238.

(kare). Okumuuuş uşaklar. İnciner (mühendis) oldu, kızı da gene öyle; şindi bu sene bitiryi. O da bir inciner çıkacak ama nası incinirse, bir ilaç meselesine galiba. Öyle, ya. Dedim, git gör! Yaaa, töle. Onan azcık atıştık. Sapladım (laf dokundurma anlamında) onu, ya. Ya, yaa kızım... / Torunum vardı, evlendi bu sene. Bildir (geçen yıl), bu kışın düğün yaptılar ona. Evi var, çalışıy, incener (mühendis). Karısı bankada çalışıy. Allaha bin bereket, Allahuma şükür! Bunlar da isla. Ne deyem sana, Allaha şükür! Öürsem, valla, hiç arkamda gözüm yok. Kimsenin anasına süğmedim (sövmedim), kimseye bir fenalık yapmadım. Beni bu kasaba çok tutar. Dede (din büyüğü anlamında) derler bana, ya. **Komunizma zamanında ne zorluklar yaşadınız? Ne zorluklar mı? Biz, ben çok zorluklar yaşadım. Aaa... Benim uşaklarım hepsi visşo obrazovaniede (yüksek okul) okumuş. Damatlarım okumuş, hepsi, hepsi. Uşaklarım da hepsi... ya. O zaman camiler de kapatılmış mıydı? Kapalı, kapalıydı ya. Kapalı, hepsi kapalıdı. Ya. Bu da visşo obrazovanie (yüksekokul) bitirdi, bu da visşo obrazovanie, hepsi. Torunlarım bile hepsi okudu. Bir diğil benim iki taraf, anladın ya...**"¹²⁰

"Evet, o zamanlar, yani bizim zamanımızda bütün öğrenciler en az lise mezunu veya meslek liseleri okudular. En az. Yukarı devam edenler de oldu. Yukarı derken, hemşire olanlar, öğretmen olanlar, nerdeyse hepimiz. Liseden mezun olanlarımız da hepsi okumuşlar sonra, görüştüğüm soruşturduğum zaman. Herkes bir meslek sahibi. Yani liseyle de kalmamışlar, yüksekokul, üniversite az da olmuş olsa, bişeyler okumuşlar. Yani, okumaya, okumayı isteyen, okumayı seven mi veya içinde varmış da okuyamamış da, çocuklarında görsün mü istemiş, bilmiyorum o dönemin insanları."¹²¹

Kişilerin anılarında, geçmişte yaşayarak edinilen kanaatler, bugünkü kimlik algısını şekillendirmeye devam etmektedir. Aidiyet tanımlaması, geçmişe referansla ve her zaman ötekiyle bir kıyas ve hesaplaşma mantığı içinde yapılmaktadır. Geçmişin bu dinamik ve işlevsel rolü¹²², doğal olarak kişinin kendi yaşam öyküsünü bir dinleyici karşısında sunma durumuyla da tetiklenmektedir. Anımsanan deneyimler, kendine dönük bir olumlama halinde canlandırılmaktadır. Böylece anılar, benlik- özdeşleşme sürecine hizmet etmektedir.¹²³ Anlatısal özdeşlik/ kimlik, sadece mevcut duruma göre değil, tüm yaşam ölçeğinde kurgulandığından, geçmiş, bugün ve gelecek zaman, aynı noktada buluşmuş olmaktadır.¹²⁴

Her topluluğun kolektif kimliği, geçmiş bir miras üzerine temellenmektedir. Kültürel sınırların sağlamlığı kadar esnekliği de, tarihi deneyim içinde belirlenip sınıanmaktadır. Kimlik tanımlamasında farklı olanın kabulü, modern öncesi, ataerkil

¹²⁰ İmamoğlu, T. Ö. İle Mülâkat, Dobriç, 28. 05. 2010.

¹²¹ İmamoğlu, E. H. İle Mülâkat, Şumnu, 19. 05. 2010.

¹²² Giordano, a. g. e. , s. 296.

¹²³ Aretov, a. g. e. , 199.

¹²⁴ Paul Ricoeur, **Başkası Olarak Kendisi**, Çev. Hakkı Hünler, Boğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, s. 189- 191.

dönemlerden kalan doğal bir tutumdur. Modern öncesi çağda millet veya din farkı, karşılıklı saygı korunduğu sürece, günlük ilişkilerde bir problem konusu değildir. Geleneksel düzende topluluğun içindeki uyum kadar, diğer gruplara karşı belli davranış kalıplarının korunması da önemlidir. Balkanlarda halk arasında süren birlikte yaşama geleneğinde, toplumsal huzurun devamı, aynı alanı paylaşan toplulukların içindeki karşılıklı kontrol mekanizmaları ile sağlanmaktadır. Bu durum özellikle köylerde ve küçük yerleşim birimlerinde geçerlilik kazanmaktadır. Günlük hayatın ihtiyaç ve imkânlarından doğan eğilimler, büyük politikaların dışında, farklı bir yaşam alanını şekillendirmektedir.¹²⁵

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin "ötekisi" konumundaki Bulgar- Hıristiyan halka ve kültürüne karşı tam bir yabancılaşma durumu mevcut değildir. Öyle ki, uzun süreli birlikteliğin her iki topluluk açısından belli düzeyde bir tanışıklık, müştereklik duygusu geliştirmesi doğaldır. Böyle bir ortamda, kültürel sınırlar arasında doğal bir geçirgenlik söz konusudur. Türkler için genellikle "modern- şehirli" olmakla, "Bulgar" gibi olmak veya öyle görünmek aynı anlama gelebilmektedir. Örneğin, 75 yaşındaki M. S. İle yapılan sözlü görüşmede şu ifadeler dikkat çekmektedir:

"İuu, burda Dobriç'te daha şeydi... Evelden geldinen ferece bile vardı burda. Bizde yok. Kavarna, Balçık çok açıklıktı uşağım. Ramazan şey tutmazlar onlar. Hıristiyanlar gibiydi be canım. biz üyle yaşadık (...) Git de gör! Şalvarla gezyiler gene. Evvel bir adam vardı burda. Neydi onun adı? İbrahim. Komünist İbrahim derlerdi. Küğ küğ gezdi uşacığım, bütün hepsinin şalvarlarını bıçağa tuttu, makasla yukarı kadar kesti hepsini. Fereceli... Tarlaları gezdi, fereceleri attırdı... Türktü. Tatarı, Tatar. Karısı Türktü. Ah, deayim, şimdi yok İbryam öldü deyim, iş bitti deyim. İbrahim sağ olaydı bu şalvarları... Komünizmde kimse giymedi, giydirtmediler hiç şalvarları (...) Evel çok gezerdim ben uşacum. Adam... İşten geliriz... Dirjava (devlet) işi be canım! Yıkayıp paklanıp gelyisin..."¹²⁶

2. Sosyalist Türk Kimliği: Toplumsal Bir Olgu mu, İdeolojik Bir Kurgu mu?

Belli bir toplumsal yapıda tarih boyunca şekillenip yerleşmiş olan kültür kodlarının, yarım asırlık bir totaliter deneyim içinde köklü bir değişime uğradığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Bulgaristan Türkleri, Müslüman-Türk kimliği ile "sadık emekçi- sosyalist

¹²⁵ Tsvetana Georgieva, "Sijitelstvoto Kato Sistema viv Vsekidnevniya Jivot na Hristiyanite i Myusyulmanite v Bılgariya", **Vrızkı na Sivmestimost i Nesıvmestimost Mejdu Hristiyani i Myusyulmani v Bılgariya**, IMIR, Sofya, 1994, ss. 140- 149.

¹²⁶ İmamoğlu, M. S. ile Mülakat.

kimliği” arasında bir tercih yapma durumuyla değil, her ikisiyle de aynı anda baş etme mecburiyetiyle karşı karşıyadır. Bu mecburiyet, bazen “zıtlıkların ortak yönlerini keşfetme”, bazen de “evde- ‘Osmanlı torunuyum!’, dışarıda -‘yaşasın devrim!’” gibi çözüm veya “gizlenme” stratejilerini doğurmuştur. Bu iki seçeneğe dair örnekleri, bizzat dönemi yaşayan canlı tanıkların yaşam öykülerinde ve Yeni Işık gazetesinin, Türk sosyalist vatandaşların çarpıcı beyanlarını ortaya seren sayfalarında bulmak mümkündür. Gazeteler, resmi politikanın “Türkleri sadık devrimcilere veya Bulgar’a dönüştürmede ne kadar başarılı olduğunu” ilân ederken, bir yandan da tam karşıt yönde bir şüpheyi tetiklemektedir. Örneğin bir Türk, parti toplantılarında, miting ve resmi kutlamalarda, Lenin, Stalin veya Jivkov’a övgü ve minnetini haykırabilmekte, hatta Bulgar olmaktan duyduğu gururu göstermek zorunda kalabilmektedir:

“Bulgar’ım! demek, en büyük sevincimdir benim!”¹²⁷

Kolektif hafıza, geçmişe dayanan belli bir kültüre, bir de mevcut siyasî yapıya-devlete olmak üzere, çift düzeyde bir aidiyet durumuna göre şekillenmektedir. Grup içinde müşterek bir dil, din, yaşam biçimi ve gelenek düzeyinde özdeşleşme sorunsuz olarak gerçekleşirken, grubun bağlı bulunduğu iktidarın dayattığı yeni kültür kalıpları, kimliğin bazı çelişkilerle bölünmesine neden olmaktadır. Aidiyet alanını belirleyen sınırlar, resmi ideoloji tarafından yeni bir tanıma kavuşunca, hafızayı istenen yönde yeniden şekillendirme görevini üstlenen propaganda araçlarına direnmek pek mümkün olmamaktadır.¹²⁸

Komünist dönemde kişilerin sergilediği tutumu, baskı ve boyun eğme terimleri yerine, “heterotopya” kavramıyla açıklayan uzmanlar, bu durumun, totaliter yaşam koşullarına özgü olduğunu ifade etmektedirler. Kişisel değerler dünyasını sadece özelinde saklamakla ve dışarıda, otoritenin dayattığına uygun bir kimliği sunmakla birey, başını derde sokmadan yaşamayı öğrenmektedir. Böylece, kamusal alanın tüm temsil alanlarında yapay- zorunlu bir uyum manzarası ortaya çıkmaktadır.¹²⁹ Bu çift kimlikli yaşam biçimi, sadece komünizme özgü değildir. Modern dünyada da, bireysel düzeyde özdeşlik ile toplumsal düzeydeki aidiyet arasında sıkça çatışma durumu ortaya çıkabilmektedir. Kişinin

¹²⁷ Yeni Işık, Sayı 40, 1985, , s. 1.

¹²⁸ Ricoeur, a. g. m., ss. 37- 38.

¹²⁹ Fotev, a. g. e. , s. 70.

dışarıdaki davranışlarında resmi vatandaşlık kimliği ağır basarken, asıl özdeşlik, çoğunlukla etnik aidiyet tarafından belirlenmektedir.¹³⁰

Otoriter ilişkilerin korunduğu geleneksel aile tiplerinde de benzer bir kimlik bölünmesinden söz edilebilir. Bulgaristan'da çoğunlukla köylerde tarımla uğraşan ailelerde bu tür davranış biçimini gözlemlemek mümkündür. Katı kurallarla yönetilen geleneksel bir Türk ailesindeki hiyerarşik ilişkilere bakıldığında, burada, sistemin aşıladığı zihniyetle pek çok ortak yön göze çarpmaktadır. Örneğin, kolektif çıkarın önceliği, emeğin ve iş gücünün önemi, hem geleneksel ailenin hem de komünist sistemin yapısında temel değerler olarak yer almaktadır. Böyle bir ailede yetişen gençlerin tutumu, koşullara göre uyarlanabilir bir esneklik kazanmaktadır. Ailede geleneklerin, dışarıda ideolojinin kurallarına göre tutum değiştirmek durumunda kalan gençler, doğaldır ki ne ailenin ne de sistemin değerlerini özümsemeden, sadece otorite ile mecburî bir uzlaşmayı sürdürmeye çalışmaktadır.

Gazetelerde en fazla dikkat çeken ve kalın puntolarla yazılan başlıklara¹³¹ göz atıldığında, geleneksel bir Türk ailesi için “hayırlı evlât” olmakla komünist parti önünde “sadık bir emekçi” olmak arasında fazla fark olmadığı anlaşılmaktadır. Her iki durumda da otoriteye sadakatin koşulları, peşinen bilincin içine işlenmektedir. Bu itaat duygusu, geleneksel ailede olduğu kadar, devrimci yönetim açısından da temel bir varlık koşulu sayılmaktadır.

Yukarıda açıklanan duruma karşın, sosyalist yaşam biçiminin “gerçek” boyutları da mevcuttur. Toplumun ya da iktidarın yaklaşımı ne olursa olsun, hayatın kendini dayatan doğal bir mantığı söz konusudur. Öyle ki zorunlu modernleşmeyle birlikte, zaman içinde ister istemez insanların bazı kanaatleri de değişime uğrayacaktır. Özellikle sosyal kazanımlar ve görece bir refahın sağlanması, halk arasında “mutluluk” veya “huzur” kavramlarında ifade bulmaya başlayınca, ideolojik gerekleri yerine getirmek, yani resmi tabirle “sosyalistçe yaşamak” pek de zor olmayacaktır.

Okullarda öğrencilerin, fabrikalarda işçilerin başarılarının, ödülleri ve özel nişanlarla sürekli takdir edilmesi, yarışma, toplu gezi, çalışma ve tatil etkinliklerinin düzenlenmesi, halkın moralini yüksek tutmada oldukça etkilidir. Kolektif faaliyetlerin yoğunluğu sayesinde insanlar, yabancılaşma yerine yüksek düzeyde bir paylaşım alanına

¹³⁰ Lyudmil Georgiev, **Kritika na Etnonatsionalniya Ratsionalizim** (Etnik- Milliyetçi Akılcılığın Eleştirisi), Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999, ss. 219- 224.

¹³¹ Bkz. Ek. I, Foto 13- 16.

sahip olmaktadır. Ayrıca, parti yerel organları, köylerde insanlarla birebir iletişim içinde olduklarından, buralarda ideolojik fikirler daha kolay aşılabilir. Nitekim köyde herkesin birbirini yakından tanıma- etkileme imkânı olduğu için, bu fikirlerin yayılması da kolaylaşmaktadır. Geleneksel kültürde zaten önem verilen çalışkanlık, dayanışma, kolektif çıkarların korunması gibi temel insanî değerler, resmi propaganda araçlarında, ideal sosyalist toplumun ilkeleri olarak sunulmaktadır. Pek çok açıdan dini ahlâk normları, rejimin savunduğu ilkelerle benzerlik göstermektedir. Üstelik temel ihtiyaçları karşılanan insanlar, bunu devlet tarafından bir lütuf olarak gördükleri gibi, devlet de bu hizmetler karşılığında minnet ve itaat beklediğini her fırsatta halka bildirmektedir.

Herhangi bir iktidarın devamı için sadece güç yeterli değildir. Yönetilenlerle yöneten arasında mutlaka bir karşılıklı ilişki, bir alış- veriş söz konusudur. Otorite, halka sunduğu/bağışladığı bir şeyler sayesinde kendini kabul ettirmektedir. Feodal yönetim, toplumu düşmanlara karşı korurken, komünizmde parti lideri, tarihi gidişatın sihirli anahtarını elinde tuttuğunu iddia ederek topluma bir gelecek ideali sunmaktadır. Sistem, bir yandan modernleştirme girişimleriyle toplumu geleneksel bağlarından (tanrıya, azizlere, atalara, büyüklere) kurtarıırken, diğer yandan söz konusu sürecin çok kısa zamanda tamamlanması için başka, modern- “rasyonel” bağılıklar üretmektedir. Örneğin komünist parti, eski sadakat ve itaat odaklarının yerine kendi gücünü dayatmaktadır. Bu bir nevi alternatif modernleşme projesidir. Sanayileşme, eğitim, hareketlilik gibi modern çağın ayrıcalıklarından yararlanan toplum, bunlara karşılık modern toplumların ödediği, yabancılaşma, nihilizm gibi bedelleri ödemekten kurtulmuş olmaktadır. Bunu yerine, topluma, Sovyet ağabeyine, antifaşist mücadele kahramanlarına ve devrim önderlerine karşı sonsuz bir minnet borcu yüklenmektedir. Rejim de böylece kendi meşruiyetini ayakta tutma şansı kazanmaktadır.¹³²

Türkler, sosyalist toplumun inşasında önemli rol oynayan kalabalık ve üretken bir azınlıktır. Sadece köylerde değil, şehirlerde de daha çok üretim, inşaat ve madencilik gibi sektörlerde çalışan Türklerin, bu anlamda ülke kalkınmasındaki payı oldukça büyüktür. Bu yüzden, ideolojik anlamda olmasa bile, sosyalist toplumun kurucusu olarak “sosyalist Türk kimliği”nden bahsetmek yanlış olmayacaktır. Ayrıca, bu sosyalist toplumda, devletin sağladığı sosyal kazanımlara karşılık, halktan beklenen, partiye- rejime koşulsuz bir

¹³² İvaylo Diçev, *Darıt v Epohata na Negovata Vizproizvodimost*, İzd. “LİK”, Sofya, 1999, , ss. 11-12, 55- 61.

sadakat, hizmet ve bağlılıktır. Sosyalist düzende hiçbir şey insanın kendi şahsi kazancı değildir. Her şeyden önce Parti, insanlara “adam gibi yaşama” imkânı vermiştir. Halkın gözünde de iktidar, uzun süre koruyucu bir güç olarak yer alacaktır. Nitekim büyük bir savaşın ardından gelen barış dönemi, kolay eğitim ve iş imkânı, hep komünist rejimin kazanımları olarak bilinmekte ve halk da eski ile yeni arasındaki farkı bizzat deneyimlemektedir. Sıradan kişilerin bu konudaki görüşleri, yapılan sözlü görüşmelerde ortaya çıkarken, aydın kesimin rejime karşı minneti, şiirlerde ifade bulmaktadır:

*“Dobruca’da mesut yaşıyor köylü,
Şarkıdan da tatlı geçiyor ömrü
Bu saadetin en büyük ustası
Bulgaristan komünist partiyası
(Selim İsmailof, 1949)”¹³³*

*“Her gecemiz ışıl ışıl mehtaplı
Bizim içi sevda tatlı, kin tatlı,
Kır atımız kurşun oldu, kanatlı
Ata Hasan, İvan bindi, Köroğlu
(Mehmet Çavuşef)”¹³⁴*

Yukarıda tasvir edilen bu manzaranın gerçeklerle ne kadar örtüştüğü sorgulamaya açık olsa da, neticede toplumsal ruhu diri tutan bu coşkulu söylem, rejimin en büyük dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Parti yetkilileri, halkın yararlandığı imkânları her fırsatta bire bin katarak dillendirmekte ve böylece rejimin itibarını da sürekli ayakta tutmaya çalışmaktadır. Propaganda araçları sayesinde, insanların neredeyse nefes alabilmesi bile, komünist iktidar tarafından verilen yüce bir lütuf olarak gösterilmektedir. Toplumun da, parti tarafından bahşedilmiş bunca nimetin karşısında minnetle eğilmesi istenmektedir.¹³⁵

Yeni rejimle birlikte halk, bağışlanmış bir hürriyeti yaşamaktadır. Düşmanı (faşistleri) kovan Kızıl Ordu, yıllarca “yüce kurtarıcı” olarak anılmaktadır. Ağır savaş koşullarında hürriyet ve barışın kıymetini çok iyi kavramış olan toplumun gözünde Sovyet askerinin ayrı bir yeri vardır.¹³⁶ Dolayısıyla halkın, hem Sovyet “ağabey”ine hem “Parti-Ana”ya karşı saygıda kusur etmesi, büyük bir nankörlük olacaktır. Bunun dışında, kişinin

¹³³ Tatarliyef, a. g. e. , s. 41.

¹³⁴ Tatarliyef, a. g. e. , s. 163.

¹³⁵ Diçev, a. g. e. , ss. 56- 59, 76.

¹³⁶ Georgi Dimitrov, **Halk Cumhuriyetine Doğru**, çev, Sulhi Dönmez- Sahir Ertan, Habora Kitabevi, İstanbul, 1970, ss. 9- 20, 65- 71.

kendi emeği ve alın teri ile kazandığı her şey, yine devlet tarafından bahşedilmiş sayılmaktadır; çünkü çalışma, sağlık, eğitim imkânı veren ve eski “sömürü düzenini” ortadan kaldıran devlettir. Dolayısıyla partinin talep ettiği ya da dayattığı, “sosyalistçe” yaşama becerisi, başta bir vefa borcu olarak bilinmektedir. Türk azınlık da, çalışkanlığı, vefakârlığı ve vatana hizmet anlayışını geçmişten bu yana bilen bir topluluk olarak, kendisine karşı bir tehdit hissetmediği sürece, mevcut düzene karşı sadakat ve uyum göstermeye çalışmıştır. Sosyalist sistemin getirdiği eşitlikçilik, kolektif dayanışma ve devlete karşı itaat gibi anlayışlar da, Bulgaristan Türkleri için bir yenilik değildir. Aydın kesimin bu erdemlere sarılması, rejime boyun eğmeden çok, adalet, eşitlik gibi temel insanî değerlere bağlılığı ifade etmektedir. Bu anlamda, Türk aydınlarının şiirlerinde dikkat çeken devrimci söylemi, sadece mecburiyete dayandırmak doğru olmayacaktır:

*“Yeni baştan kuruyoruz vatani
Alın teri bu ülkede gül kokar
Kuruculuk kaplamakta her yanı
Aramızda kardeşlik var, dostluk var*

*Hele bizim küçük köyü görseniz
Her tarafı ışıl ışıl nur oldu
Bizim vadi şimdi sanki göl, deniz
Geçen sene bir yazovir (baraj) kuruldu*
.....

*Be- Ka- Pe- miz (Bulgaristan Komünist Partisi) bize ana ve ata,
Yurdumuzun hayat veren güneşi
Yeni gözle bakmaktayız hayata
Hür kalplerde yanar mertlik ateşi*

*Ayşe ablam farikada seçkin er
Allı güllü ipekliler dokuyor
Dayım halk vekili oldu bu sefer
Kızkardeşim Sofya’dadır, okuyor...
(Mehmet Çavuşef)¹³⁷*

*“Kızı ordu ebedi şan!
Sana kalbten minnet, şükran
Kurtulduk biz Eylülde
Büyük bayram bu hür ilde
(Hafız Tuna, 1945)”,¹³⁸*

¹³⁷ Tatarliyef, a. g. e. , s. 165.

¹³⁸ Tatarliyef, a. g. e. , s. 38.

*“Birliğe koşuyor herkes durmadan
Nazardan saklasın ulu Yaradan
Sen Vatan Cephesi, Vatan Cephesi
Ziyası göklere açan cephesi
(O. İbrahim, 1945)”¹³⁹*

Komünist dönemde Türklerin, rejimin sunduğu veya dayattığı yeni yaşam biçimini, genellikle “modernleşme” algısı içinde değerlendirdiği görölmektedir. Asimilasyon konusu ise, sadece parti çevrelerinde ve aydın kesimin dile getirilemeyen fikirlerinde yer almaktadır. Bu sorun, isim değiştirme politikasıyla birlikte, halk arasında da, açıkça dillendirilmese bile, yoğun biçimde hissedilmeye başlayacaktır. 1984 yılına kadar Türklerin, “asimile ediliyoruz” tarzında bir kaniya vardığını söylemek oldukça zordur. Azınlık politikaları, modernleşme kılıfı altında uygulandığından, bu dönemde “makul” olan davranış tarzı, ‘çağa ayak uydurmak’ veya “sosyalistçe” yaşamaktır. Dolayısıyla, “geri kalmışlık” damgasından kurtulmanın tek yolu da, “modern” koşulların gerektirdiği gibi konuşup davranmaktır. Örneğin, köyde ortaokulu bitiren bir Türk genci, şehirde devam eden eğitiminin ilk gününde, sınıfa girdiği andan itibaren, bir Bulgar öğrenciyle kendisi arasındaki farkı gayet net bir şekilde algılamaktadır. Kültürel yetersizliğin verdiği eziklik, bir yandan çalışma ve ötekine yetişme hırsını tetiklerken, diğer yandan, “gelişmiş-modern Bulgar” imajı, yaşam boyunca akılda tutulan kalıcı bir kıyas unsuru haline gelmektedir. Kültürel yetersizlik derken, ilk akla gelen, hâkim dil karşısındaki yetersizliktir. Ardından, giyim, tutum ve davranış bakımından, “köylülüğu” öne çıkan Türk öğrenci her zaman, çevresine tam aksini, yani şehirli ve modern olduğunu kanıtlamak zorunda kalmaktadır. Örneğin, şehirdeki Bulgar gençlerinin, cinsellik konusundaki görüşleri, Türklerin muhafazakâr tutumuyla karşı karşıya gelince, burada da kıyaslama, modern- geri kalmış şeklindedir. Dolayısıyla, geleneksel bir ailede yetişen bir Türk öğrenci, kendi kimliğini, her konuda bu ölçüye göre sorgular hale gelecektir. Halk açısından bakıldığında genel tutum, sosyalist yaşamın dayattığı kimliği hakkıyla taşımak, hâkim dili ve kültürü en iyi şekilde öğrenmek ve eğitim- meslek düzeyinde çoğunluk kesimden geri kalmamak için sürekli kendini geliştirme çabası şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum aydın kesimde daha da belirgin hale gelmektedir. Nitekim Bir Türk gencini eğitimde başarıya güdüleyen temel etkenlerden biri, koşullara ve eşişsiz konumuna

¹³⁹ Tatarliyef, a. g. e. , s. 18.

rağmen, kendini kanıtlama isteğidir. Bu açıdan azınlık statüsünün, Türklerin kişisel gelişiminde büyük bir itici güç olarak rol oynadığı söylenebilir. Din konusunda da aynı durum geçerlidir. Dini konular zaten tamamen gündem dışına itilmiş olduğundan, toplumsal alanda bunların etkisi söz konusu değildir. Türk kimliği, bilimin ve eğitimin sürekli yüceltildiği sosyalist toplumda kendi yerini bulmaya çalışırken, dini değerlerden çok dünyevî başarı ölçütleri önem kazanacaktır. 1984 yılına kadar böyle bir modernleşme serüveni içinde bulunan Türklerin derdi doğal olarak, kendi geleneksel kimliğini korumaktan çok, o kimliğin getirdiği sıkıntılardan kurtulmaktır. Ancak isim değiştirme olayından sonra bu durum tamamen değişecektir. Modernlik- gericilik paradigmasının yavaş yavaş farklı bir boyuta kaydığı bu dönemde artık sosyalist değerler değil, Türk kimliği ve aidiyet algısı ön plâna çıkacaktır. Sonuç olarak denebilir ki, komünist dönem boyunca “sosyalist Türk kimliği”, Bulgar yöneticiler için daha çok bir asimilasyon aracı olarak kullanılırken, Türkler için, azınlık kimliğinin getirdiği yoksunluk durumuna karşı bir çözüm ve dinamik bir gelişme imkânı sunmaktadır.

Komünist zamanın dışında devam eden kültürel değişime bakıldığında, burada da yeni bir kimlik oluşum sürecinin aynı dinamik niteliği ile yüz yüze gelinmektedir. Nitekim anavatana kavuşan Türklerin, çileli bir geçmişi ve tüm kimlik- kültür sorunlarını geride bırakarak, artık kendi “öz”üne kavuştuğu varsayılırken, ortaya çıkan gerçekler, tüm öngörülerini ters- yüz etmekte gecikmeyecektir.

Türkiye’deki yerel kültüre uyum sağlama konusunda bazı sıkıntılarla karşılaşan göçmenlerin durumu, ilginç bir olguya işaret etmektedir. Nitekim sabit ve kesin sınırlarla belirlenmiş bir özdeşlik algısı yerine, Bulgaristan’dan gelen “soydaş” topluluk, üç ayrı kültürün etkisi altındadır: Bulgaristan’dan miras kalan azınlık kültürü, hâkim sosyalist Bulgar kültürü ve ardından, göçten sonra karşılaşılan yerli Türk kültürü. Böylece, tüm bu çatışan etkilerin bileşiminden oluşan, dördüncü bir kültür tipi ortaya çıkmaktadır. Başka bir açıdan bakıldığında ise, bu durum daha çok, çokkültürlü veya melez bir kimliğe işaret etmektedir. Öyle ki göçmen Türkler, ne doğduğu Bulgaristan topraklarından ve eski alışkanlıklarından kopabilmekte, ne de yeni koşullara tamamen uyum sağlayabilmektedir. Bulgaristan Türkleri, yapılan sözlü görüşmelerde, kendilerini sürekli yerli Türklerle kıyaslama yoluyla tanımlamaktadırlar. Bu kıyaslama, dini görüşler, kadın- aile, giyim ve eğlence- çalışma konusunda, iki topluluk arasındaki kültürel farkları ortaya koymaktadır.

Göçmen, yeni vatanına yerleştikten sonra da, “öteki” konumundan kurtulamayıp, hep bir yol ayrımındadır ve sosyal statü bakımından daima bir ikilem içindedir.¹⁴⁰

Her iki vatani arasında durmadan gelip giden kişilerin bu hareketliliği, bilinç-aidiyet boyutundaki “iki arada kalmışlığın” bir ifadesi olmakla birlikte, aynı zamanda, modern dünyanın getirdiği yeni yaşam biçimine de güzel bir örnek oluşturmaktadır. Öyle ki modern koşullarda kimlik veya kültür, artık sadece belli bir ülkenin sınırları içinde sabit-değişmez bir olgu olmaktan çıkıp, farklı ülke ve mekânlarda, farklı kültürel çevrelerle etkileşim içinde sürekli gelişen dinamik bir niteliğe kavuşmuştur.

¹⁴⁰ Plamen Boçkov, “Rodinata v Diskursa na Sravnenieto” (Karşılaştırmalı Söylemde Vatan), **Antropologični İzsledvaniya** (Antropolojik Araştırmalar), T. III, Sbornik statii, Sist. Magdalena Elçinova, Nov Bilgarski Universitet, İzd. Selektta, Sofya, 2002, ss. 57- 75.

SONUÇ

Bu çalışmada, sosyalist dönemde Türk kimliği, hem resmi hem de gündelik bir perspektiften değerlendirilerek kapsamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bulgaristan’da 1944- 1989 döneminde meydana gelen siyasî, ekonomik, toplumsal ve kültürel değişim, tarihsel- antropolojik yöntemle ele alındığından, tahlillerin asıl odak noktası olarak, sosyalist sistemin yapısal özelliklerinden ziyade, değişimin zihniyet üzerindeki yansımalarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bulgaristan Türklerinin tarihten devraldığı toplumsal- kültürel mirasın, sosyalist modernleşme sürecinden nasıl etkilendiği ve bu sürecin içinde nasıl bir yer aldığı sorusunun yanıtlarını ararken, belli koşullar altında şekillenen kimlikler, doğrudan rejimin bir ürünü olarak değil, toplumsal ve siyasî alanların karşılıklı bağlılığı dikkate alınarak incelenmiştir. “Bir ideolojinin, yaşamın pratik mantığına ve mevcut kültüre hangi ölçüde üstün geldiği veya yenildiği” sorusuyla yola çıkınca, ulaşılan sonuçlar da, tek boyutlu bir manzara çizmek yerine, Türk kimliğinin ve söz konusu sürecin pek çok farklı yönünü görünür hale getirmiştir.

Konuya ideolojik açıdan bakınca, Bulgaristan’da mutlak bir güç olarak 45 yıl boyunca hüküm süren komünist yönetim, eski düzeni tamamen ortadan kaldırıp, Marksist ideolojiye uygun yeni bir toplum tipi yaratmış gibi görünmektedir. Ancak, uzun bir süreç içinde şekillenen kültürel yapı, yap- boz gibi kolayca yıkılıp hemen yeniden kurulabilecek bir nitelikte değildir. Toplum ve kültür, sadece resmi kurumları değil, karmaşık güç ilişkilerini, belli bir zihniyet dünyasını ve insan faaliyetlerinin öngörülemeyen sonuçlarını da kapsamaktadır. Hâkim iktidar politikaları, toplumda geleneksel olarak var olan bazı yatkınlıkları besleyerek ön plâna çıkarabildiği gibi, bazılarını da baskı altına alabilmektedir. Fakat nihayetinde değişim, sadece siyasî sürecin değil, onunla birlikte (eşzamanlı olmasa da) işleyen tarihsel dinamiklerin de ürünüdür. Örneğin Bulgaristan’da, başta halka kesin olarak vaat edilen “aydınlık komünist geleceğe” dair hayalin hüsrana sonulanması veya bu projenin nihayetinde bir ütopya olduğunun anlaşılması, toplumsal gidişatın tamamen iktidarın kontrolünde olmadığını göstermektedir. Bundan daha da ilgi çekici olan ise, Komünist yönetimin toplum mühendisliği projesinin, hem genel olarak Bulgar halkı hem de özelde Türk azınlık açısından yarattığı beklenmedik sonuçlardır. Hızlı

sanayileşme- modernleşme girişimleriyle yeni bir proletarya sınıfının inşasına soyunan hükümet, köyleri şehre, çiftçileri işçiye, Türkleri Bulgar'a dönüştürmek isterken, umulmadık şekilde tersine dönen süreç, hedeflenenden tamamen farklı bir toplum ve kültür tipini ortaya çıkarmıştır. Türk azınlık ise, tam da Bulgar kültürüyle kaynaşma yoluna girmişken, asimilasyonun resmi bir politika niteliği kazanmasıyla, birden kendi öz benliğini hiç olmadığı kadar güçlü bir şekilde idrak etmeye başlamıştır.

Başka bir açıdan bakıldığında, Türklerin Bulgaristan'da “gelişmiş sosyalist toplum”a kazandırılması beklenen “az gelişmiş” bir azınlık olarak belki de en büyük şansı, köylü kesime mensup olmalarıdır. Nitekim komünist iktidarın başa geçtiği ilk dönemde, rejimin asıl düşmanı ve ortadan kaldırmaya giriştiği azınlıklar değil, burjuva sınıfıdır. Diğer bir ifadeyle, komünizmin temel sorunu, etnik çeşitlilikten ziyade, sınıf meselesidir. İdeolojinin ötekileştirdiği ve dışladığı, bir de “burjuva Türkiye'si” vardır. Bulgaristan Türkleri ise, başlangıçta bu burjuva kültüründen ayrı, “sosyalist Türkler” olarak değerlendirilmekte ve sadık devrimciler haline getirilmek istenmektedir. Aynı zamanda bir Osmanlı mirası olan bu azınlık, komünizmin değil, komünist milliyetçiliğin veya doğrudan klasik Bulgar milliyetçiliğinin hedefindedir. Bu eski milliyetçi yaklaşımın parti politikalarında öne çıkmaya başlamasıyla Türkler, ülke için büyük bir sorun haline gelmiş olacaktır. Kısaca, Türk azınlığının durumu, komünist rejimin kendisiyle değil, daha çok milliyetçilik ideolojisiyle açıklanabilir niteliktedir. Nitekim Bulgaristan'da, hem 1944 öncesinde hem de 1989 sonrasında gelişen süreçlere göz atıldığında, bu gerçek gayet belirgin bir hale gelmektedir. Konuyu tarihsel perspektiften değerlendirmenin önemi, tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Marksist ideolojinin, Sovyet örneğinde Lenin veya Stalin tipi yeni bir biçime kavuştuğu bilinmektedir. Bir kez denendikten sonra bu model, Doğu Avrupa ülkelerinde kendine özgü bir uygulamayla yeniden değişmiş olacaktır. Neticede “reel sosyalizm” şeklini alan klasik ideoloji, Bulgaristan'da da ilk örneğinden hayli farklı bir rejim tipini ortaya çıkarmıştır. Her seferinde mevcut koşullara göre şekil alan bu hiyerarşik değişim tablosunun bir ucunda da Bulgaristan Türklerini eklemek mümkündür. Ülkede Müslüman bir azınlık olarak Türklerin, komünist rejimi, Bulgar toplumundan farklı olarak, kendi kültürel özelliklerine göre- “Türk usulü” yaşadıkları söylenebilir. Yapılan tahlillerden anlaşıldığı kadarıyla, Bulgaristan'daki Türk modernleşme serüveninin kendine özgü niteliklerini, sadece ideolojik baskıya dayandırmak yerine, siyasi alanla gündelik yaşamın,

geleneksel ile modernliğin kesiştiği yerde aramak daha doğru bir yöntemdir. Bu yöntem de, burada benimsenen antropolojik yaklaşımın sağladığı en önemli tahlil araçlarından biri olmuştur.

Çalışmanın temel problemini- sosyalist değişim modelinin Türk kimliğine etkilerini çözümlenme aşamasında, dönemin canlı tanıklarıyla yapılan sözlü görüşmeler özellikle aydınlatıcı olmuştur. Serbest mülakat şeklinde ve mümkün olduğunca doğal bir ortamda yapılmasına gayret edilen bu görüşmeler, öznel bakış açısının bilimsel bir veri olarak son derece yararlı olabildiğini göstermektedir. Nitekim çeşitli yaş ve meslek gruplarını temsil eden kişilerin geçmişe ait yaşam öyküleri, “sosyalistçe” modernleşme serüveninin, resmi kaynaklarda yer almayan pek çok farklı yönünü gözler önüne sermektedir.

Bulgaristan Türklerinin, 1944 yılından sonra değişen koşullara nasıl cevap verdiği araştırılırken, değişimin, sıradan halk tarafından daha çok doğal bir süreç olarak algılandığı görülmüştür. Serbest mülakat dışında, söz konusu grubun doğrudan gündelik yaşam alanına, tören ve kutlamalarına dahil olarak, katılımcı gözlem yoluyla elde edilen veriler, pratik zorunluluklar ve geleneksel alışkanlıklar tarafından belirlenen bir yaşam çizgisine işaret etmektedir. Bununla birlikte, dıştan bakıldığında, kişilerin düşünce, davranış ve kendini ifade biçiminde geçmiş dönemden kalma izlerin, hala varlığını koruduğu dikkat çekmektedir.

Sözlü anlatılarda ortaya çıkan sonuçlardan biri, Türklerin rejime değil, daha çok, isim değiştirme politikasıyla ünlenen komünist parti lideri Todor Jivkov’a tepki göstermeleridir. Bulgaristan’da 1984 yılına kadar Türkler için, en azından siyasî bilinçten uzak olan çoğunluk açısından herhangi bir sorun algısı söz konusu değildir. Sistemin getirdiği yeniliklerin, halkın içinde bulunduğu ortamı doğal olarak kabullenmesine engel olmadığı anlaşılmaktadır. Rejime karşı mecburî sadakat devrinin sona ermesiyle tüm maskeler ve ezberlenmiş klişeler yerle bir olsa da, Türklerde ilginç bir şekilde, eski düzene dair olumsuz yargılar yok denecek kadar az sayıdadır. Asimilasyon ve baskı konusu, “demokratik” koşulların getirdiği sosyal ve ekonomik kriz ortamında pek fazla hatırlanmadığı gibi, Türkler, eski rejimin “saadet günlerini” özlemle anmaktadırlar. Hem geleneksel hem de entelektüel kesime mensup kişilerle yapılan mülâkatlarda böyle bir tutum dikkat çekmektedir. Dini çevreler de dâhil, komünizmi İslâm dini ile bağdaştıran

kişilere de sıkça rastlanmaktadır. Bu tespitler, tartışılır olmakla birlikte, nedenlerin kavranmasına yönelik daha derin bir analizi hak etmektedir.

Bulgaristan Türklerinde, komünist dönemde devlete karşı yabancılaşma yerine, geleneksel bir itaat anlayışı ve otorite ile uzlaşma eğilimi olduğu görülmektedir. Geleneksel dünya görüşüne özgü sayılan, erkeğin ve büyüklerin gücüne teslimiyet ile yeni rejimin getirdiği devlet- parti otoritesi, zaten kendiliğinden örtüşmektedir. Bunun dışında, emeğe yaklaşım, eşitlik ve disiplin anlayışı gibi konularda da geleneksel değerlerle komünist sistemi bağdaştırmak pek zor değildir. Neticede halk, âdil ve eşitlikçi bir düzende yaşadığını düşündüğü sürece, mevcut rejimi içselleştirmiş olmaktadır. Ayrıca Bulgaristan, buradaki Türkler için bir ata toprağıdır. Nitekim Türkiye’ye göç etmiş kişilerin ifadelerinde sıklıkla, doğup büyüdüğü topraklara özlem, hatta öldükten sonra o topraklara gömülme isteği ortaya çıkmaktadır. Mevcut düzenin ve yaşanan mekânın birbiriyle özdeşleştirilmesi, sadece azınlık gruplara değil, genel olarak insana özgü bir durumdur. Bulgaristan’da yaşayan Türk halkının da zaman içinde mevcut düzenin “doğal” akışına katılması son derece olağandır. Bir tarafta da, resmi ideolojiye ters düşen bir geleneksel kültür söz konusudur. Siyasî yönetimin tüm tedbirlerine rağmen bu kültürün ortadan kalktığını varsaymak mümkün değildir. İki farklı alanı- resmi kültürle azınlık kültürünü- birbiriyle bağdaştırmak zorunda kalan Türk azınlık, zaman içinde bu sorunun üstesinden gelmeyi de öğrenmiştir. Diğer yandan, Bulgaristan Türklerinde dini ve etnik aidiyetin, sosyalist dönemde zorlu bir sınavdan geçmiş olmakla, gündelik algı düzeyini aşarak bugün özellikle eski kuşağın anılarında daha da ayrıcalıklı bir yer kazandığı görülmektedir.

Burada “değişim” kavramıyla kast edilen, geçici nitelikteki şekli değişimlerden ziyade, toplumun manevî yapısında ve zihniyet kalıplarında devamlılık niteliği kazanmış özelliklerdir. Bu nedenle, parti tarafından halka zorla dayatılan veya aşılana komünist ideallerin dönem içinde başarıya ulaşp ulaşmadığını tespit etmek pek önemli değildir. Geçmiş tasvir eden kişisel yaşam öyküleri, rejimin getirdiği zihniyet kalıplarından kurtulmanın, siyasî yapıların devrilmesi kadar kolay olmadığını göstermektedir. Nitekim dönemin koşullarında, duruma göre, komünist –devrimci veya Müslüman- Türk kimlikleri arasında gidip gelmek mümkünken, sistem değiştiğinde, komünist deneyimi “hiç yaşamamış” gibi davranmak veya belleği geçmişin kalıntılarında tamamen arındırmak söz konusu olmayacaktır.

İktidarın totaliter niteliğine gelince, halk açısından bu “totaliter” ifadesi de pek bir şey ifade etmemektedir. Yapılan incelemelerden anlaşıldığı kadarıyla Türk halkı, yaşanan süreci bir “kimlik- azınlık sorunu” ya da bir “özgürlük” meselesinden ziyade, gündelik dille bir “ekmek davası” ya da belki de basitçe bir “alın yazısı” olarak algılamaktadır. Türkler, Bulgar yönetimi altında ve Bulgar kültürü içinde kendi özel alanlarında, aile kurma, çocuk yetiştirme, çalışma gibi olağan sorunlarıyla meşgul olmaktadır. Halkın bakış açısına başvurulduğunda, baskıcı ve katlanılması imkânsız bir düzenin trajik anları değil, “herkesin karnının doyduğu” bir eski zaman miti ortaya çıkmaktadır. “Çalışmaya ekmek yok” zihniyetiyle özetlenen, “ömür boyu çalıştık”, “çok çile çektik” gibi en sık kullanılan ifadeler, komünist döneme özgü totaliter bir düzenden çok, gündelik insan deneyimini dile getirmektedir. Bu ifadeler aynı zamanda, ideolojinin zihniyet üzerindeki kalıcı etkisi olarak da yorumlanabilir. Nitekim komünist rejimde emeğin- çalışmanın, temel bir manevî değer ve devlete karşı en büyük görev olarak yüceltildiği bilinmektedir. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti’nde çalışma, sadece hak değil, aynı zamanda bir zorunluluktur. Halk arasında “çalışmayan yemesin” düsturu da bir ölçüde, topluma dayatılan komünist normları yansıtmaktadır. Ancak bunun, kolektif bilinçaltına yerleşmiş bir kanaat olduğu kadar, geleneksel köylü yaşam tarzından gelen bir yaklaşım olduğu da söylenebilir. Nitekim sözlü veriler, sadece ideolojinin değil, geleneğin de izlerini taşımaktadır. Üstelik, tüm devrimci fikir ve uygulamalarına rağmen komünist sistem, eski alışılmış düşünce kalıplarını yok etmekten çok, beslemiş gibi görünmektedir. Bu da, kişilerin geçmişe yaklaşımında önemli rol oynayan bir etkidir. Demokrasinin gelişiyile “özgürleşen” gençleri kınayan eski kuşağın kanaatine göre komünist yönetim, toplumun manevî değerlerini koruyan bir disiplin getirmiştir. Bu kanaate göre, geleneğe asıl meydan okuyan, modern kapitalist sistemin getirdiği “özgürlük” anlayışıdır. Öyle denebilir ki, komünist rejimde sıkça dile getirilen “aydınlık gelecek” ideali, bugün hafızalarda “aydınlık bir geçmiş” mitine dönüşmüştür. Rejimin kendi diliyle ifade edilirse, Bulgaristan’ın “köylü proletaryası”ndan bir parça olarak Türk halkı, rejimin yıkılışından sonra da eski zihniyet kalıplarını yaşatmaya devam etmektedir. Bu anlamda eski sistemin, özellikle de sıradan halkın algısında bir miras olarak yer ettiği söylenebilir. Komünist döneme duyulan özlem, geleneksel zihniyette kalıcı izler bırakmış olan eğilimlerin dayanaklılığını da açığa vurmaktadır. Hâlbuki geleneksellik, genelde değişime direnç gösteren bir olgu olarak

bilinmektedir. Demek ki, bir kez kabul edilen yenilik, zamanla geleneğin bir parçası haline gelerek süreklilik niteliği kazanmaktadır.

Bu çalışmada sözlü kaynaklar kadar, resmi veriler de önemli bir yer tutmaktadır. Zihniyet değişiminin altında yatan siyasî faktörün; değişimle geleneğin, mevcut yapılarla yeni ideolojinin karşılaşp çatıştığı noktalarda yeni düşünce ve davranış biçimlerini ürettiği anlaşılmaktadır. Burada önemli olan, sadece iktidarın tutumu değildir; çünkü toplum, kendi geleneksel yapısının direnci ve esnekliği ölçüsünde iktidara karşılık vermektedir. Bu karşılık, değişimin boyutlarını belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Türklerin de, mevcut koşullarda hayatta kalabilmek için belli stratejiler geliştirerek, değişime bizzat aktör olarak katıldıkları söylenebilir. Bu yargıyı totaliter bir sistemle bağdaştırmak zor gibi görünse de, Türk azınlığın, yöneticiler için ciddi bir problem teşkil etmesi ve alınan çoğu tedbirlerin başarısızlıkla sonuçlanması, kişi ve toplum faktörünün önemine işaret etmektedir.

Bulgaristan'da çoğunlukla köyde yaşayan Türk nüfus, kendi içinde kapalı bir yaşam sürme şansına sahip olmayıp, ömrünün büyük bir kısmını, Bulgar halkıyla sürekli bir etkileşim içinde geçirmiştir. Dolayısıyla Türklerin değişim sürecinde belirleyici etkenlerden biri de, iki kültür arasında yakın temaslarla tetiklenen ve özellikle genç kuşakta dikkat çeken modernleşme eğilimleridir. Bu noktada, Sovyet tipi sanayileşme-modernleşme ile Batı tipi gelişme arasında, kültürel yayılma veya tek-tipleştirici politikalar bakımından bir benzerlikten söz edilebilir. Demokraside bu süreç, “özgür seçim” yoluyla, gönüllü olarak gerçekleşirken, diğerinde zora ve baskıya dayalı olduğundan dolayı geri tepmektedir. Her iki düzende de insanlar, modernlik ve muhafazakârlık gibi iki seçenikle sınırlanmış bulunmaktadır. Dolayısıyla komünist dönemde, asimilasyon politikalarına atfedilen değişim sürecinin temelinde pek çok farklı etkenin birbiriyle kesiştiği söylenebilir.

Komünist rejimde, etnik politikaların sonuçsuz kaldığı söylenemese de, bu dönemde Türk kültürünün eritilmiş olmaktan ziyade yeni biçimler kazandığı görülmektedir. Ayrıca, Türk kimliğinin karşı karşıya kaldığı değişim, sadece komünist politikaların bir sonucu değildir. En başta, yine bugünkü demokratik Bulgaristan'dan örnek verilecek olursa, oradaki Türkler herhangi bir dayatma olmaksızın Bulgar ve Batı Avrupa kültürünün etkisiyle yeni bir dönüşüm evresine girmiş bulunmaktadır. Örneğin, baskı ve

yasakların çoktan kalkmış olmasına rağmen, Bulgar isimlerin ve Bulgar dilinin bazı Türkler tarafından kullanılmaya devam etmesi, daha çok gönüllü bir asimilasyona işaret etmektedir. Modernleşme çabası, adı ve niteliği değişmiş olarak, bugün daha da belirgin olarak gözlemlenebilmektedir. Bu değişim, ister sosyalist, ister kapitalist tipi olsun, özünde geleneksel olana karşı belli bir tavır alışıyla kendini belli etmektedir. Komünist rejimde sadık sosyalist vatandaş haline getirilmek istenen Türklerin, Bulgaristan'ın modern koşullarında, kaldıkları yerden devam eden- bu sefer “sosyalistçe” değil de “kapitalist usulü”- gönüllü modernleşmesi, ilginç bir manzara sergilemektedir. Türkler, artık rahatça ana dillerini kullanma, kendi kültürlerini geliştirme imkânına sahipken, Bulgarca konuşmak, eski Bulgar adlarını kullanmak, “modernliğin” içinde barınabilme açısından daha yararlı görülmektedir. Sosyalist dönemde olduğu gibi bugün de, Bulgar vatandaşların yararlandığı ve çoğunluk statüsünün getirdiği ayrıcalıklardan mahrum kalmak istemeyen bir Türk için etnik kimliğin öne çıkarılması, pek tercih edilen bir tutum olmayacaktır. Modern dünyanın genelinde de aynı durum söz konusudur. Gelişmekte olan ülkelerde, öz değerlerin korunması adına Batılı kültürün kolayca reddedildiği söylenemez. Aksine, bu kültür artık geleneğin üzerine sıkıca oturtulmuştur. “Komünist kuşak” Türklerde de benzer bir modernleşme gerekçesiyle, hâkim kültüre erişme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Dışa bağımlı herhangi bir sistemde, her zaman güçlü olanın dayattığı bir yaşam tarzı söz konusudur. Aynen kapitalist düzenin başka bir alternatifinin olmadığını düşünen bugünkü toplumlar gibi, sosyalist toplum içindeki Türk azınlık da, mevcut düzene büyük ölçüde uyum sağlamıştır.

Görüldüğü kadarıyla, Bulgaristan Türklerinin 1944- 1989 arasındaki kültürel değişim süreci, hem özgün hem de başka toplumlarla pek çok ortak unsuru bir arada barındırmaktadır. Bu süreç, rejimin niteliğine göre değil de meydana gelen sonuçlar açısından değerlendirildiğinde, ideolojik bakışın ve değer yüklü yargıların pratikteki geçersizliği ortaya çıkmaktadır.

Devrimciliğe ve ilerleme fikrine böylesine vurgu yapan komünist rejimde, paradoksal olarak, ideolojinin devamı açısından her türlü yeniliğe ve farklı fikirlere karşı aşırı bir tedirginlik ve tetikte olma hali mevcuttur. “Kültür politikası” veya toplum mühendisliği fikrinde de zaten genel olarak böyle bir eğilim söz konusudur. Neticede toplumsal değişim, belki de doğası gereği, denetim ve kontrolün dışına çıkarak kendi yolunu takip etmektedir. Bulgaristan Türklerinin sosyalist modernleşme içindeki kültürel

değişimi, dönem boyunca iktidarın egemenliğinde devam etmese de, bu durumun sebebi, sisteme bilinçli bir başkaldırı değil, yine her türlü belirlenmişliğin ötesinde işleyen tarihi-kültürel sürecin dinamik niteliğidir.

Bulgaristan'da yaşanan deneyimin zihniyet üzerindeki etkilerini görünür kılan modern koşullarda, Türk kimliğinde sadece sosyalist dönemin değil, Balkanlar'da Osmanlı'nın son yıllarından itibaren yaşanan tüm süreçlerin mirası ortaya çıkmaktadır. 1878 yılından bugüne dek, Bulgar toplumu içinde, hâkim kültür ile azınlık Türk kültürü arasında kalan ve siyasî, toplumsal ve kültürel değişimlerden nasibini almış olan Bulgaristan Türkleri, şimdi bu mirası Türkiye Cumhuriyeti'ne taşımış bulunmaktadır. Bu tespit, burada ulaşılan sonuçların başka bir çalışmada yeniden ele alınmaya değer olduğunu göstermeye yeterlidir.

EKLER

EK. I
FOTOĞRAFLAR

Foto 1: Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Dobriç Şehrine Bağlı İsperih İlçesi Yakınlarında Bulunan Demir Baba Tekkesi (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

Foto 2: Bulgaristan'ın Sandanski Şehrinde, Günümüzde Turistik Otel Olarak Kullanılan, Sosyalist Dönem Lideri T. Jivkov'un Eski Villâsında Ziyaretçiler İçin Düzenlenen "Tarih Köşesi"nden: Sovyet Lideri V. İ. Lenin ve Bulgaristan Komünist Partisi Lideri G. Dimitrov'un Büstleri (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

Foto 3: Bulgaristan'ın Sandanski Şehrinde, Günümüzde Turistik Otel Olarak Kullanılan, Sosyalist Dönem Lideri T. Jivkov'un Eski Villâsında Ziyaretçiler İçin Düzenlenen "Tarih Köşesi"nden. Yazının Tercümesi: "Çavdarçe * Çalışmayı Sever, Yardıma Önde Koşar" (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

* Sosyalist Dönemde Bulgaristan'da ilkokul öğrencilerine, dâhil edildikleri küçük örgüt birliklerinde verilen ünvan

Ek. 4: Bulgaristan'da 1944- 1989 Döneminde, Çalışma Hayatında Üstün Başarı Gösterenlere Verilen "Udarnik" Nişanı: "Vatan İçin İnşa Ediyoruz" (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

Foto 5: Bulgaristan'ın Şumnu Şehrinde, "Bulgaristan Devletinin 1300. Yılı Anısına İnşa Edilen, "Bulgaristan'ın Kurucuları" Anıtı (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

Foto 6: Bulgaristan'ın Dobriç Şehri'ne Bağlı İşerih İlçesinde Bulunan, Bulgar Devleti'nin Kurucusu Han Asparuh Heykeli (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

Foto 7: Bulgaristan'ın Kırcaali İline Bağlı Karaağlar Köyünde Türk Çocukları (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 1977, 1985)

Foto 8: Bulgaristan'ın Rodoplar Bölgesi'nin Bir Türk Köyünde Çalışma Hayatı: Tütün Dizerken (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv)

Foto 9: Bulgaristan'ın Rodoplar Bölgesi'nde Tütün Tarlaları (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2008)

Foto 10: Bulgaristan'ın Bir Türk Köyünde Gündelik Yaşamdan Görüntüler (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2008)

Foto11: Bulgaristan- Dobriç Şhrinde Turistik Alan Olarak Düzenlenen Eski Türk Mahallesinden Bir Bölüm (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv, 2010)

Foto 12: T. Dede ile Mülakat, Dobriç Şehrinde 22- 29 Mayıs 2010 Tarihinde Yapılan Alan Çalışmasından Bir Görüntü (Nergis İmamoğlu Özel Arşiv)

Проветрият от всички страни, съединявайте се!

ГОДИНА XVIII
СОФИЯ, ВТОРНИК, 19. XII. 1972
ИЗЛАЗИ ТРИ ТРИ СТРИЦИ
Цена 3 ст.

Бр. 152

ВЕЩЕ ОВОВА ВЕЩЕ ОВОВА

НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

РЕФАХ ПРОГРАМИ

В Близкия изток, Партинията е била създадена преди Прогреса и Партинията е била създадена преди Прогреса... (Text continues with political analysis and program details)

Налин язаман дүйөүнүн үлкөн... (Text continues with political analysis and program details)

Yeni çalışmalar yürütülmesi de... (Text continues with political analysis and program details)

Parti, bütün komünistlerin, emek... (Text continues with political analysis and program details)

PARIS, Vietnam hakkında Parti... (Text continues with political analysis and program details)

PEKİNİN KİSKİRTİCİLİĞİ
"MOSKOVA, 'Tevfik' gazetesinde... (Text continues with political analysis and program details)

SOYVELLER BİRLİĞİNİN YENİ MAREŞALLARI
MOSKOVA, Sovyet Soyveleri... (Text continues with political analysis and program details)

ЯРКА МАНИФЕСТАЦИЯ НА ЧИСТАТА И СВЯТА ДРУЖБА

В свет, когато цялата страна... (Text continues with news about the youth festival)

когда, ярвляет секретар на ОК... (Text continues with news about the youth festival)

вексия съюз и неговите успехи... (Text continues with news about the youth festival)

Социалистическата култура — към нови завоевания!
ВТОРИЯТ КОНГРЕС НА БЪЛГАРСКАТА КУЛТУРА ЗАВЪРШИ

Визитът конгрес на културата... (Text continues with news about the congress)

ето изказване председател на... (Text continues with news about the congress)

востта и творческите ядра... (Text continues with news about the congress)

ХРОНИКА

След завършването на Втория конгрес на българската култура... (Text continues with news about the congress)

След това той говори за... (Text continues with news about the congress)

Колективът на драматичния театър... (Text continues with news about the congress)

Председател на Съюза на музикалните работници... (Text continues with news about the congress)

Докладът на др. Тодор Живков... (Text continues with news about the congress)

След това той говори за... (Text continues with news about the congress)

След това той говори за... (Text continues with news about the congress)

Foto13: BKP (Bulgaristan Komünist Partisi) Merkez Komitesi Yayını Yeni Işık Gazetesi, 19. 12. 1972. Başlıklar: "Sosyalist Kültür: Yeni Fetihlere Doğru"; "Partinin Hizmetleri İçin Evlât Minneti"; "Temiz ve Kutsal Dostluk Manifestosu" (Sofya Milli Kütüphane Arşivi)

СЪБОТНАТА „ВАКАНИЯ ЗА ЖЕНИ“

В ежедневието на семействата на Фани и Славяна Антонова от Радикал техническите работи, обществения отговорност...

ДЪЛЪГ ПЕРЕД ОБЩЕСТВОТО

Една от социалните форми на изобретателство е изобретателската дейност на гражданите...

СЪБОТНАТА „ВАКАНИЯ ЗА ЖЕНИ“

Владее ли изкуството да се обичае съвременно, модно и практично? Усеем ли да обзавеждаме и да създаваме уют в нашия дом?

УМЕЕМ ЛИ ДА ЖИВЕЕМ ПЪЛНОЦЕННО, ПО СОЦИАЛИСТИЧЕСКИ?

Като във всяко кътче на нашата страна, така и във градското село Враци...

се, че нямат такъв документ. Дълго време те изключено са проваждали своите работи...

вълна оми работил, която не е само емоционална дейност...

Обектите на жената и бебег на културата и възпитанието

ПОГОДИМА ГРИЖА И ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО НА ДЕЦАТА

Миналото и настоящето на село Св. Троица са несравними

Н. ПОПОВ: — Бях изключително младото поколение...

И. ВЕЛИКОВА: — Минала година аз работих в село...

П. АКАШЕВ: — Доказва, че има промяна в съзнанието на хората...

Иван ПОПОВ, Ивана КАСАБОВ, Надежда ВЕЛИКОВА, Иван СОКОЛОВ, Павел АКАШЕВ, Христина ЧОЛКОВА, Шуря ХАДЖИЕВА, Звоника САВОВА

И. ПОПОВ: — Бях изключително младото поколение...

И. ВЕЛИКОВА: — Минала година аз работих в село...

Х. ЧОЛКОВА: — В първия път все още има хора, които са „баба хакка“...

П. АКАШЕВ: — Доказва, че има промяна в съзнанието на хората...

КОМЕНТАРЪТ Е ВАШ

СТАРОСТ И НЕРАДОСТ

90-годишната баба посрещ зима остана на уличната

АНКАРА. (Соб. инф.) „Отне ми инвентурното ми и ме изкарваха на улицата...“

Малларм алдлар, еден атлар! В кантателската Турция...

Къде си отива сегашното поколение? „От инвентурното ми и ме изкарваха на улицата...“

Foto 14: Yeni Işık Gazetesi, 04. 04. 1985. Başlıklar: “Aile, Kadın, Yaşam Biçimi”; “Toplum Önüdeki Borç”; “Kadınlar İçin Cumartesi”; “Yeterli Biçimde, Sosyalistçe Yaşamayı Becerabiliyor muyuz?” (Sofya Milli Kültürhane Arşivi)

НОВА СВЕТИНА

ИЗДАНИЕ НА ЦЕНТРАЛНИЯ КОМИТЕТ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ

БЕЛГИЙСКИ ПЕЧАТНИЦИ

БЕЛГИЙСКИ ПЕЧАТНИЦИ

БЕЛГИЙСКИ ПЕЧАТНИЦИ

МЕДИЦИНСКО ПРОИЗВОДСТВО

Във всички области на медицинското производство се наблюдава интензивно развитие. Вече са създадени специализирани предприятия, които осигуряват необходимите средства за лечение и профилактика на болестите.

ЖИВОТНОВЪДНА ФЕРМА — ПЪРВЕЦ

В село Първец е създадена животновъдна ферма, която ще осигури висококачествени животински продукти за нуждите на населението.

ПРИЗВИ НА ЧЕЛНИЦИТЕ

Във всички области на страната се наблюдава интензивно развитие на производството на челици, което осигурява необходимите средства за обработка на метал.

ИЗРАСТВАНЕ

Възрастните напредват във всички области на работното си поле.

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

Патриотична инициатива

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

ВЪРХОЛНИ СПОРАЗУМЕНИЯ

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

В селското стопанство

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

МЕЖДУНАРОДЕН ДЕН НА ЖЕНАТА

ДРЪЗНОВЕНИ РАБОТНИЧКИ. ЛЮБЕЩИ МАЙКИ

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

БЪЛГАРИЯ

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

РОДОПСКАТА ОБЛАСТ ЗАПЛАНИНА

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

ПЪЛНО ЕДИНСТВО

Във всички области на работното си поле възрастните напредват интензивно. Те осигуряват необходимите средства за развитие на производството и за подобряване на условията на труд.

Foto 15: Yeni Işık Gazetesi, 07. 03. 1985. Başlıklar: “Dünya Kadınlar Günü”; Cesur Kadın İşçiler, Sevecen Anneler”; “Yurtseverlik İnisiyatifi”; “Tam Birlik” (Sofya Milli Kütüphane Arşivi)

Foto 16: Yeni Işık Gazetesi, 27. 06. 1985. Başlıklar: “Kadın, Aile, Yaşam Biçimi”; “Kapsamlı Program”; “Bizleri kanatlandıran İgi”; “Genç Ailelere Konutlar”, “Saygı Yüklü Kılıyor”; “Yüksek Kalite ve Sorumluluk”; “Birlik, Yaratıcılık ve Güzelliğin Güneşi Altında”; “Türkiye’de” köşesi: “Gizli Kadın Pazarı” (Sofya Milli Kütüphane Arşivi)

ИМА КАКВО ДА СЕ ПОДОБРЯВА

На издръжане, високо качество, със съобразителност на предмети от гъвкавост и издръжливост...

Общественият организъм на ДПС с в. Явковича, Силвия Странска отиде, намерява още на 400 километра...

Разда социалистически съзнателност на младите хора от възпитание...

Успешно работи за утвърждаване на социалистическия професионализъм...

СЛЪНЦА

И какво остава тук некажем? И как в сонети от койка? Ибулка в тронуват във оранжерия отглеждат цветя...

Аз съм така киман покрив от вонята във оранжерията...

Аз съм мога пръв гана нощка — моят се на полове и скръбен дъжд...

Аз съм мога, А ристат мляко от нощината прозвизват сълзи...

Кристина ОРЛОВА

Саватра—Каблво—Дрягоград, 1983

Във фабрика за дитан игрища в Саватра се турват обикновено млади хора...

Съвременната уредба на нашия дом

Използуваме ли всички жилищни помещения? Впечатления от някои села на Разградски окръг

Значението на новия въпрос, който се отнася към жилищния тип и поведението обикновено поддържа очевидни възможности в съвременния живот...

Препона впечатление претърпяваме в село Къщи в окръга Бургас, Чернада, Ямпол, Голем, Горорев, разположен в северозападния част на Разградски окръг...

ценно достъп, но при тежко, че та бъде сериозно обременено жилището...

За пълноценно използване на жилището пречи и една изключителна традиция...

Въпреки това, в село Къщи, където се намира село Къщи, където се намира село Къщи...

Арт. Велики ПЕНЕВ

ЖЕНА СЕМЕЙСТВО

ОЗБАВЕЖДАНТО

В района на землището ком. ласис „П. Р. Славейков“ в Бургас е открито много търновско село...

„... А ние бяхме сигурни в себе си“

Радостни са дните на Ангелина и Илия Гордосета да се наричат българи

Ангелина и Илия заедно с малкия Алдомир със семейния баба, в който са скъпани много семейни спомени...

В Ново село се роди той — Алдомир, първенецът, първенецът, първенецът...

Тялото-различното го боли се извърташе през ласис. Механизираната обработка на земята да продължава...

Нови храни

Консервирани лави „Бригад“ в Аспирград, изпробувано успешно изпитание в административна в административна в административна...

В ТУРЦИЯ

БЕЗ МИЛОСТ КЪМ ДЕЦАТА 18-годишната Емине е продадена за 500 хиляди лири на 80 годишна дядо Али в Вардарски сиромо 7-годишно момиче...

Как да подновим фотойла

Старите фотойла могат да бъдат обновени, запазвайки съвременно излъчване. Това не е особено трудно и изисква само три часа...

18 yaşında kızı, 10 kişilirden tecavüz etti

18 yaşında kızı, 10 kişilirden tecavüz etti. 18-yaşında kız, 10 kişilirden tecavüz etti. 18-yaşında kız, 10 kişilirden tecavüz etti...

18 yaşında kızı, 10 kişilirden tecavüz etti

18 yaşında kızı, 10 kişilirden tecavüz etti. 18-yaşında kız, 10 kişilirden tecavüz etti. 18-yaşında kız, 10 kişilirden tecavüz etti...

Нови храни

Консервирани лави „Бригад“ в Аспирград, изпробувано успешно изпитание в административна в административна в административна...

В ТУРЦИЯ

БЕЗ МИЛОСТ КЪМ ДЕЦАТА 18-годишната Емине е продадена за 500 хиляди лири на 80 годишна дядо Али в Вардарски сиромо 7-годишно момиче...

18 yaşında kızı, 10 kişilirden tecavüz etti

18 yaşında kızı, 10 kişilirden tecavüz etti. 18-yaşında kız, 10 kişilirden tecavüz etti. 18-yaşında kız, 10 kişilirden tecavüz etti...

Photo 17: Yeni Işık Gazetesi, 08. 08. 1985. Başlıklar: "Yeterli Biçimde, Sosyalistçe Yaşamayı Becerebiliyor Muyuz?"; "Düzeltilmesi Gereken Şeyler Var"; "Evimizin Çağdaş Dzeni"; "Kadın, Aile, Yaşam Biçimi"; "Türkiye'de" köşesi: "Çocuklara Karşı İnsafsızlıkla" (Sofya Milli Kütüphane Arşivi)

Foto 19: Yeni Işık Gazetesi, 06. 10. 1972. Ana Başlık: "Ekim'in Davası Yaşıyor ve Zafer Kazanıyor" (Sofya Milli Kütüphane Arşivi)

Foto 20: Yeni Işık Gazetesi, 14. 11. 1972. Başlıklar: "Sovyetler Birliği ile Dostluk: Seçilmiş, Çilemiş ve Kazınmış Kaderimiz", "Dağlar Gibi Ebedi" (Sofya Milli Kütüphane Arşivi)

EK. II

MÜLÂKATLAR

(Nergis İmamoğlu)

Bu ekte, Sofya Üniversitesi “St. Kliment Ohridski”, Felsefe Fakültesi Kültürel Antropoloji Bölümü’ne bağlı olarak gerçekleşen, Uluslararası MICROCON (A Micro Level Analysis of Violent Conflict) Projesi, “Bulgaristan’da Etnik- Dini Topluluklar Arasında Gerilim ve Uyum” konulu saha çalışması sonuçları yer almaktadır. 16. 05.- 31. 09. 2010 arsında Dobriç ve Şumnu şehirlerinde toplam 17 mülâkat yapılmış, ayrıca toplu kutlama, anma günü, kültürel etkinlikler ve civar köylere gezilere katılımla doğrudan gözlemlerde bulunulmuştur. Bu ekte sadece tezde alıntı yapılan örnekler verilmektedir. (Projenin genel şartları gereği, mülakat yapılan kişilerin özel izni olmadıkça, ad ve soyad gizli tutulmaktadır.)

Mülâkat 1

T. Ö. , Dobriç, 28. 05. 2010 (83 yaş)

T: Bu evler, torunlarım, ya. Da, Rumanya’da dünyaya geldik. Ben 27 doğmayım, 27 doğmayım. Şimdi Türkçesini süleyemiycem, 3 *fevruaride* (Şubat).

N: Ben anlıyorum, Bulgarca biliyorum.

Haa, tamam, ya. (“ya”, evet anlamında) Orda okuduk. Aa... üğlene kadar Rumandım, üğleden sonra Arapça okudum. Dört buçuk sene, bu yedinci sınıftan dört buçuk seneye kadar Arapça okudum. Ama bize yazma öğretiler. Bize öğretiler sade okumak. Yazmak hiç öğretiler, çünkü dediler, u zaman siz bunu okumayı öğrenin de dediler... U zaman bize her şey öğretiler, ya. Bize, vakti devirden... Bir senede hatim yaptık ama biz u zaman, zamanında üledi. Başlardık ‘Amme’den de... taa atebu Kuranı Kerim kenarına kadar okuyup... Üle er gün bize bir yaprak ders veryi. Sen isla (iyi) okumazsan... U zaman sopa da vardı derste. Vurudular, ya. Büle öğretiler bize. Biz bunu... Namazı da öğretiler, vakıtları da öğretiler, hepsini de öğretiler ama biz bu kumunisler geldinen bitta biz, Bulgarlar geldinen bizi okutmadılar. Burası Bul... Rumanya gittinen, Bulgarlar geldinen bittaa bize mallim yollamadılar. Kendi aa... Demek, kendi *baboları* (Türkler arasında yaşlı Bulgar kadınlara küçümseyici bir hitap olarak kullanılır. Bulgarca *baba-* nine) tutarız dediler muallim. Alla (galiba) bize Türkiye’den geldi, Aliosman Ayrantok vardı, çok... İşittiysen, belki işitmezsin filan ama u mallim geldi. Ama ben unnarda okuyamadım, çünkü hem ihtyardım, ya. Te büle, ama bu ıı, bunnarı, bu komunizma vaktında 40- 45 sene unutmadım. Okudum, iç... Saklı... A, komunizma vaktında. Ele atlarımızı diğıştirdinen... Da... U zamana, Bulgarlar geldinen, bu kumunisler geldinen, bir *savette* (sovyet) veriydiler bir imam sade, bir oca verirler, ama

bütün işi o yapardı. Ama ben bu 20- 30 sene müizzinnik yaptım. Hep müizzinnik yapardım. Çünkü işteysem de, bir hastanede çalışırdım. Vakit geldinen, ben doktorları bırakıp giderdim, ya. Te büle bir hayat sürdürdüm. Ama onu unutmadım. Benim nine de... 15 gün oldu rağmetli oldu.

Başınız sağolsun!

63 sene yaşadık unnan. Evlendik, birbirimizi severek evlendik, ya. Komşumdu zatı. Onun bubası da aaa, u zamanın zamanında Bursa'da bitirmiş mektebi de. Ya, Bursa'da bitirmiş. Urda hatip iman (imam) okulunu bitirmiş. Çok okumuş insandı babası da, ya. Agası (ağabeyi) da, Rumanya vakti Mecidiye'de medrese bitirmiş. Nine de hoca ninelik yapardı. Ninesi, anası. Benim hanım da aynı o tertipteydi, ya. O da hoca ninelik yapardı... Ya, Birimiz urdaydık birimiz burda. Nine de, ya, o da hoca ninelik... Tebüle bir hayat sürdürdük onnan. Şindi bana ta zor gelyi, var gelyi. Ta, onun topladığı şeylere bakyim, onun koyduğu şeyleri bulyim. Da, ne bileyim. Te büle. Da, ne deyim. Te üle yaşadık işte. Yaşadık bitti. Bize Türkiye kısmet olmadı. Yoldan döndük, gidemedik te. Bir kızım var Türkiye'de. O geldi anası öldünen biraz. O orda çalışıy. Kovaladılar buradan. Benim damadım Silistre'de... aa, villaları mı yapılar, te orda *glaven şcetovoditeldi* (baş muhasebeci) SBK'da, orda. Adları diıştirdiler, onları bir avşamda topladılar. Üç- dört ay kapalı durdu. Urdan geldinen 24 saatta onu kovaladılar. Uşaklarınnan (çocuklarıyla) bir arabaya pindi gittiler, ya, pindi gittiler. Şindi unnar da orda yaşıy. Damadım... unna orda biraz... Kış günüydü u zaman... Biraz şetmişler, üşütmüş kendisini. Türkiye'ye gitti, rağmetli oldu, ya. Kızım ta yaşıy. Kızım da *akuşerka* (ebe) orda. Bir aa, hastanede çalışıy. O da emekli olacağmış artık bu sene. Baldız da oraya girdi. Ben zatı, babam- anam ellide göç ettiler, elli birde. Hah bu Karacabey'inde ben alam (halam) var. Tiğzesi, tiğzelerim var, tiğzem var. Unnarın uşakları (çocukları) varmış, amma birini taa şedemedige (göremedik ya)... Karacabeyinde unnar ya urda. Daa, bagaşları (eşyaları) götürdünen buraya garaya (istasyon) bir Ermeni dedi ki, nereye gidiceniz, dedi. Dedik, Bursa'ya gidicez. "Bursa'nın kestanesi, bir okka gelir tanesi", dedi bize. Üle dedi (gülüyor) Üle midir bilmiyin ama te böle... Sonra 92'de Bulgaristan artıkn kumunizmadan kurtuldular. İlk hacı, hacısıyım Bulgaristan'ın... 92'de...Bu Bulgaristan'dan ilk giden hacı benim. Ya...

Siz neden gidemediniz?

Kapandı yollar, döndük. Ya... Afedersiz, ama ben...(duygulanıyor) Ya. Bulgaristan'ın ilk hacısıyım ben, komunizmadan sonra. Geldik... Nine dedi, işittik, gidilecemiş. Gitsem mi gitmesem mi, dedim nineme, Allah rağmet eylesin. Paramızı, dedim biraz... Ya... Meral! (torununa sesleniyor) Bunlar misafirler Türkiye'den, de gelmişler benim alimi (halimi) sorma burada, ya. Benim torun, ya. (gülüyor) Ya, ya... Töle, gelin ya! Tebüle bir ayat sürdürdük. Ya. Allah, Allah erkeze... Kabul etsin! Erkeze göstersiz, erkeze, ya. Urasını (orasını- Mekke'den bahsediyor) gördüm. Ya. Onu bize Allah kısmet etti, ama... Şu, bak... Bu 45 senede... Kuran'ı Kerim'i te buramda sakladım. (göğsünü gösteriyor), unutmadım. Kasabaya geldim, kaç senesinde o... (ağlıyor) Bana büle dediler: Sen dedi, ezan oku dediler. Tanımadılar beni çok. Sonra bizim zanatımız... Bir mevlit oldu, mevlit okuduk. Müftü dedi, sen dedi, ya... Okuduk burlarda Cuma günleri, napalım. Sen, dedi, hocanın yardımcısı olacaksın dedi. Çalışım üç- dört, üç sene kadar. O da bizim izmetçiydi bu çocuk. Ben imamdım. Ya. Yardımcısı, ama birkaç vakit imamcılık da var. Büle yaptık, ya. Büle bir ayat sürdürdük, ama...

Komunizma zamanında ne zorluklar yaşadınız?

Ne zorluklar mı? Biz, ben çok zorluklar yaşadım. Aaa... Benim uşaklarım hepsi *visşo obrazovaniede* (yüksek okul) okumuş. Damatlarım okumuş, hepsi, hepsi. Uşaklarım da hepsi, ya.

O zaman camiler de kapatılmış mıydı?

Kapalı, kapalıydı ya. Kapalı, hepsi kapalıdı. Ya. Bu da *visşo obrazovanie* (yüksek öğrenim) bitirdi, bu da *visşo obrazovanie*, hepsi. Torunlarım bile hepsi okudu. Bir diğil benim iki taraf, anladın ya... *İnjuvetsiya* (?) geldi bize, *injüvetsiya*. (gülüyor). Böyle bunlar. Ya. Damadımı, bunlar, damadımı... Da, töle... Geldiler, ya, kovaladılar damadı. Epsi evi darmadağın yaptılar. Nineylen bizi... Bir gün baktım, 4- 5 polis bir arabaylan geldiler, bizim evleri aradılar, aradılar... Evin içinden tuvaletlere bile girdiler. Her yerlerini aradılar. Nine de, ararken düşmüş. Beni sokmadılar içeri, sen... Beni dışarıda gezdirdiler, baartıylar... Damlardan içeri, kümeslere bile bakıylar. Baktım, nine de düşmüş. Gel, dedi, *babon* (nine) düştü, dedi. Vardım, düşmüş. Bu, *garderop* va ya, *garderobun* üstünde *bagaş* (eşya) var, tam onarı indirirken kafası dönmüş, düşmüş. Ben de ona sinirlendim biraz. Gittim, nineyi dayadım duvara, ben de onun yanında durdum. *Strelyayte kuçeta!* (Vurun köpekler!) dedim unnara. (öksürüyor ve uzun süre ağlamaktan konuşmıyor) Geldiler, çıkipta daldılar, kafamı, duvara vurdular.(ağlıyor) Polisler... Gittik, bizi sorguya çektiler, salıverdiler. Kuran'ı toplayıp aldılar evden, Kuranları topladılar. Te büle biraz çektik, ya. Okumaycaınız, dedi. Size, dedi, siz Türkler dedi, başta dedi, size inanıylar, dedi. Unnaan (Onların- Türklerin) Allah'sı da siz, hepsi sizensiz, dediler bize polisler. Size, dedi, üle dayak atarız size, dedi... Ama korkmuştuk. Ya. Gine okuduk. Ben, akikatta (hakikatte) öyle şettiler bizi ama... Bizim küyümüz büyüktü, Kolartsi de çok büyüktü. Hiçbir... Unnar Bulgar da soktular, ama ben ta avşamdan gidip, sabah erkenden gidip bunar gelincesiye kadar cenazelerini toplardım, hazırlardım, hepsini hazır yapardım. Hiç birisini de bırakmadım okumadan. Sade gelir, alıp giderdiler, ya. Tebüle, bırakmadım gene unnarı, ya. Tebüle, çekitirdiler biraz. Konuşmaycaınız, dediler. Ya, te büle. Bu bizi, bizim evi arayan polisin birisine geçenlerde, bi sene ilersi (bir sene önce) burada kasabada rastladım. Beni tanıdı, ben tanımadım onu. "*Kvo praiş ba?*" (Ne yapıyorsun ba?) dedi bana. Dedim, *dobre* (iyi), islayım ben. Nerden tanıysın beni? Tanımam mı seni, dedi. Hani gelip evinize baktık, onan biri benim, dedi ya. Ya. Ben dedim, şimdi git bak, dedim, hani kovaladınız benim kızı Türkiye'ye, dedim, bak İstanbul'da yaşıy, git gör, dedim. Bir arabayla kovaladınız, dedim. Git gör şimdi nasıl, git gör! Üş tane *apartamenti* (daire) var, dedim, 120'şer *kvadrat* (kare). Okumuuş uşaklar. *İnciner* (mühendis) oldu, kızı da gene öyle; şimdi bu sene bitiryi. O da bir *inciner* (mühendis) çıkacak ama nası *incinirse*, bir ilaç meselesine galiba. Öyle, ya. Dedim, git gör! Yaaa, töle. Onan azcık atıştık. Saplardım onu, ya. Ya, yaa kızım... Siz evli misiniz? Ya... Tebüle biraz bu çileleri çektik de. Benim de İstanbul'da, Bayrampaşa'da, anam babam Bayrampaşa'da gömüldü. Kızım Bayrampaşa'daydı ta çok yakınnarı, Avcılar'da. Avcılar'ın bir mallesinde başka ev aldılar. Torunum vardı, evlendi bu sene. Bildir, bu kışın düğün yaptılar ona. Evi var, çalışıy, *incener*. Karısı bankada çalışıy. Allaha bin bereket, Allahıma şükür! Bunlar da isla. Ne deyem sana, Allaha şükür! Ölürsem, valla, hiç arkamda gözüm yok. Kimsenin anasına süğmedim (sövmedim), kimseye bir fenalık yapmadım. Beni bu kasaba çok tutar. Dede (din büyüğü anlamında) derler bana, ya.

Burada insanlar anlaşır mı birbirleriyle? Türk, Bulgar...

Çok anlaşıylar. Bazı insannar, çeşint tür insan var. Bazı insannar büle insana laf dokundiryi ama çok isla hepsi. Benim komşularım çok isla. Ben, Bulgar komşularım var,

unlar üle. Ya. Nineler var burada, Bulgarlar, bana “dedi” diyeler, “dedi”. Ya, Bulgar *babolar* (nineler). Dedi, dedi, dedi... Yaaa kızım, tebüle yaşıyız biz. Allah bin bereket! Allah sağlık versin torunlarıma! Ya. Çok bakiyeler, çok. Git gör, yaşadığım yeri gör! (evini görmemi isiyor) Ya, Nine nerde yattı, ben nerde yatam. Görün gızım!

Sen savaş zamanını hatırlıyor musun?

Ben savaşa hiç gitmedim savaşa. Ben o zaman... Ben savaşta yoktum hiçbi zaman dünyada. Bu İkinci Dünya... Biz u zaman büyüktük ama onu biz pek görmedik. Neçin dersiniz, buraya baştan, biz Bulgarya’da, Rumanya’da yaşadık. Sora Bulgarlar geldi. Bulgarlar sonra gitti, kumunizma geldi. Ruslar geldi. Germannar (Almanlar) geldi baştan. Germannar gitti Ruslara karşı. Sora, unnarı (onları) kovarak Ruslar geçti buradan. Ya, unnarı gördüm, unnarı gördüm. Başka böyle, ölü- diri, marebe burada olmadı, buralarda. Yaaa, ya! Tebüle yaşattıyım ya. Şindi kısmetse bugün Cumaya gidedim ama biraz da korkim, kafam donyii... Ben çıkıncası sokağa epsi Çingene. Hiç Çingene sokmazdım buraya bir- iki sene.

Burada, Döbriç’te Çingene de var çok demek.

Yirmi bin Çingene var. Ya...Meral!(Torununa sesleniyor. Kahve ikramı için sehpalı hazır ediliyor.) Çok Çingene var. Yirmi bin Çingene var burda. Benim zamanımda, biz Türk’tük. Hepsi hocalarım da Türk’tü, ben de. Sonra ben başladınan... (torun kahve servisi yapıyor) Ya, şindi unnardan kaldı hepsi, hepsi Çingene. Hocalar da Çingene, hepsi Çingene. Ya, nineyi... Yok çaresi... Ben... Cenazeyi topladı, Çingene, *visşo obrazovaniyelen* (üniversiteli) kendisi, cenaze duvasını okumadı. Öyle sinirlendim ama... Hepsi Çingene. Ben onarın cenazesine... Onar buradayken epsin cenazelerini getirir ben toplardım. Hepsini ben toplardım. Onnar gelmezdiler. Onnar taa mektepteydiler, sona geldiler başladılar ama onları pek... Kimimizi yolladı başka küğlere... Tebüle, hayat süriy burada. Şindi unna hepsi Çingene, heepsi. Hiç gitmek canım istemiy. Onun arkasında namaz kılmak bile... Büle bize dedi, büle okuttu bizim hocalarımız: Çingene ön safta bile durmayacak. Namazı kılken geri safta duracak. Bize üle ürettiler, ya.

Türklerden var mı çok giden? Yaşlılar mı sadece gidiyor?

Yaşlıları da gidiy, ama Allah insanı... Çingene çok, Çingene, yirmi bin Çingene. Buraya gelen, bu da Çingene, hani, Amed.

Bizi getiren kiş mi?

Yaa, o da millet (Çingene). Ya. Töle, hayat süriy işte. Bunu konuşurduk. Burada salverme (ağzından kaçırma), bak Çingene der, derler, beni şey tutarlar. Burada şey, salvermeyiniz bunu! Ya. Bak ben, diyim ya sana, 45 sene Kuran- ı Kerimi şurda ta... (göğsünde) Unutmadım onu, unutmadım, hiçbişeyini unutmadım. Hocalarımız bize ne okuttusa hepsini, ya. Ben çok isla (iyi) çıkardım (öğrendim), ya. Ee, bizde medrese... Sade ninenin agası medrese. Ama o medrese diğil ya, Rumanya’da... Bu da, bu da medreseydi. Orda sekizinciye bitir, onbirinciye kadar orda oku. Nası Şumen’de var mektebler töle, unların gene... U zamanın zamanında bu Mecidiye’dedi bu mektep Rumanya vaktında. Oraya gidip hoca olurdu. Orda okudular, çıkardılar medreseyi, ya. Ama kaynatam Bursa’da bitirmiş. Orda olaydı, şindi olaydı yüz kaç yaşında olcadı, ya. Şindi, benim kız kardaşım var, Hafız Emine derler, hafız, hafız oldu orda. Damadımız Kırçalılı. Çok isla çocuk, çok sesliyi. Çalışiy, fırınları var, kendi fırınları var, ekmek yapıylar 10, 10 küye. Dükkânları var. Damat patron gibi. (gülüyor)Yaa. Seviyiz onu. Bana

gelir kucaklar, öper, dede der, öpüp gider, ya. Beni çok sever, ya. Yaa. Meral! Yaa, eve girmediniz. Ama ben de eve... Size...

Hiç gerek yok, çok iyi burası, serin de.

Bizim küyümüz, bu koca yola, Dobriç'le... (anlaşılmıyor) arasında, bize biraz ara, iki kilometre yol. Aaa, kasabaya gitcek vakti ben pinerim, motorum vardı benim, ta solun boyuna, nerde *ispirkalar* (duraklar) var hani, kalan (bekleyen) insanlar oturyi, bekliyi, bıraktırdım oraya motorumu, üstüne paltumu koyardım, kaskamı (motosiklet kaskı) da koyardım, pinerdim reyise (otobüs) otobüse, giderdim kasabaya. Avşamüstü geldinen orda duryi, al git... Şimdi nerde buraya... Sen, avlu içini çalıylar be sen şimdi. Şimdi zaman kötü. Ya, şimdi zaman... İş yok. Kufaları (çöp kovalarını) er gün kaç insan gelip aktarı, toplıy.

Eskiden başka yerlerden buraya insanlar işe gelirmiş...

İşe gelyi. Kırçalı'dan isla. Burada çok Kırçalı'dan geliydi şinni (şimdi), tütün çalışırdılar. Bizim küyümüzde 20- 30 hane sade Kırçalılar. Onnar, onnar 15'er dekar tütün çalışırdılar. Hem de çok para alırdılar. Kız geldi mi, alıp gidiy gene Kırçalı'ya te. İlk yaz geldi mi geliy, sonra... onnar tarlada sade hazır tütün alıylar, ekilmiş. Ekiye (ekiyor) maşınalar (makinalar), alırlar, ya... Öyleydi kumunisler zamanında. İşletirdiler tebüle. Çok Kırçalı vardı.

Hiç kıtlık oldu mu burada dede, eskiden?

Burda kıtlık oldu bi sene sade, bereket olmadı. U zaman olmuş sade. Ama çok insan duymadı bundan. Çok insanın geride vardır iyini (yiyeyeği), annadın ya. Böyle az insan böyle kıtlık gördü burda. Daa, bu kıtlıkta oldu, ben u zaman askerdim. Aaa, kırk... Kırk dokuzda, ellide, kırk dokuzda... Ellide bile oldu, yaa. Bereket olmadı da, çoğu gidip bu Dobruca sırtında, böyle ova... Ekin alırdılar, ya. Pahalılık oldu. Sora, bi seneden sora düzeldi. Komunizma oldunan hiç kıtlık olmadı. Hiç, hiç, hiç, hiç, hiç, hiç... Hiç kıtlık olmadı. Bu kırk- kırk beş senenin içinde kıtlık hiç olmadı. Ekmem yok deyen olmadı. Öyle. Ya... Ama böyle insan, bu... Oralarda başka benim gibi hocalar yok. Ama öbür tarafta var, karşıda var, orda var. Bilyim birkaç insan ben... Yaaa, hayat büle işte dönyi, hayat... Bu dünyada kimse baki kalmamış yaa. Dünyaya gelen, gider...

Türkiye'ye gidemediğiniz için üzüldünüz mü?

Türkiye'ye gidemediğim için üzüldüm; çünkü 51'de babam anam Türkiye'ye gittiler, beni salvermediler. Bana dediler, sen bekleycen ikinci *narejdaniya* (emirler) bekleyecen. U zamanı, zamanında, aa, Koreya marebesi vardı. Koreya marebesi oldu. Türklerden Amerikanlar muharebe yaptı, olup gittiler. Öyle işittik ki, buradan giden insannar para için gönüllü asker olurmuş deye işittik, ya. Büle, büle laf çıktı. Bana da dediler ki burda, gidilcek vakıtta, biz çok çocuk vardık büle. Siz dediler, size viza yok, Bulgarla. Viza ne zaman çıkarsa biz sülecez size dediler bize. Bubam bir seneye kadar, aman bekledi. Hala, anam demiş, T.- benim adım Tasin, Tasin, Ali Tasin- Tasinim gitmezse ben gitmem Türkiye'ye, ayaklarını dayadı duvara. Sora bir gün dedim anama, Allah rağmet eylesin, dedim, gidin anne, gidin. Ben gencim. Ben ille sıra gelir, bi kolayımı bulur giderin, dedim. Siz gidin, gittiler. Bana 20 seneden sora geldi polis, Tasin dedi, sana artık müsaade, git! Bana yolladı. Al *paşaportunu* git! Pek isla ama bizde tamam evleri yaptırdık, büyük evler yaptırdık, taa suvalı muvalı diildi. Kızlar da okıy mektepte, yaa. Unnarın, aa, unnara engel yapamaz giderken. Dedim, ko mekteplerini çıkarsın. Birisi okuyer malimlik için, bitirmee çalışıy. Birisi de *akuşerka* (ebe) için çalışıy. En büyük

gimnaziya (lise) okudu, böyle, yaa. Ha dedim, bitirsinner mektebi de, gideriz. O zaman da, bitirdinen de bittaa... yaaa. Başladılar işe, bi de başladılar bu atları diiştirme, oldu da oldu, fena oldu... Gittim, çok gittim Türkiye'ye. Çok ama... Babam anam urda, nası gitmeycez beya, evimiz vardı, ama... Kardeşlerim anamın veseyetini tutmadılar. Bayrampaşa'da evimiz var bizim. Üç *yetaj* (kat) evimiz. Rağmetli olurken kardeşlerim geldi de buraya... aaa, Tasin'e dediler *yetajın* birisi, ikinci *yetaj* onun olsun, gelecek o. Gelemedik. Onnar da: „Ver... Senin a ya, senin abi, anamın vasiyeti büle...” Şindi bu atları diiştirdinen, kuvalandınan (kovulunca) benim kızım gitti. Yaa, vardı. Damadinkilerinden (damadın ailesi) varmışlar. Damat pek çekmiş kendisini bizim kardeşimine gelmeye. Hadi demişler, burda kalalım, gene İstanbul'da. Pek isla ama onnar... nası demişler onara? Atladınız (acele ettiniz) gelmeye, demişler. Bunu, ta isla geleceğiniz ama büle kuvalandınız, bak bişeysiz geliyorsunuz, yaa. Bir arabaylan gittilee. Aaa, kızım derhal amıcasına haber ediyi, halasına. Derhal geliyer, toplıylar unnarı, ta o saatta. Bir kamyonnan багаşlarını (eşyalarını) alıp getirtiyler urdan. Burda oturcaz, burda... Küçüğü de... şindi kızım urda, küçük... Yeliz, u da küçük. Unu da unnar bakmışlar, çok yardım etmişler. İşe koymuşlar damadı. Urda *garant* (kefil) olmuşlar, bu Bulgaristan'dan gelmiş nası... Bu, sen... Fabrikada masebeci gibi çalışır, masebeci diy onnar ya, masebeci gibi olacak. Ben, demiş *garatnsiya* (kefil) olyım, tek o çalışır, yapar ev. O *visşo obrazovanie* (yüksekokul), o onu çıkarmış, o mektebi çıkarmış, öle mektep. Da, ben de dedim, vardım, dedim, hani dedim söylemiştiniz yapalım. Abi, dedi gardaşım, abim yaptı ikinci *yetaşı* (kat), ben bir *yetaşta* yatıyım, öbür *yetaşta*, benim zatı... Bina dört *yetaş* için. Ne bileyim ben, verememiştim, dedi. Laf yapmadık. (İtiraz etmedik) Vermediler. Yaa. Ama dedim, sıra gelir dedim, benim uşaklarım dedim, sizi geçer dedim. Bunar çalışıy dedim karı koca şinci (şimdi). Ha üle de oldu ya. Yaa, çalıştılaa, evleri de vaa, okudular hepsi. Uşakları okudu. Töle. Her avşam soryi tobu dedesini. “Baba, ana, iyisin?” Yaa. Anası hastaykan, Cumartesi günü, Cuma günü avşam gelirdi, pinerdi ötöbüse. İki gün duryidi, giderdi gene eve. Anaları taa vağkan (hayatta iken). Te büle bir hayat sürdük burda. Yaa.

Mülakat 2

M. S. , Dobriç, 27. 05. 2010 (75 yaş)

N: Önce tanışalım, tanıyayım sizi.

M: Mmmm, gene bana da gel misafir ol te. Kimsem yok te, yalnızca yaşayım.

Burada mı doğup büyüdünüz, Dobriç'te?

Ben değil, Duvan Yuvası'nda, Sokolovo, işittiğin varsa, Balçıski okrıg (Balçık Kazası).

Kaç yılında doğdunuz?

Ben otuz beşin,1935. Kızlarım, büyük kızım elli altının, ortancası elli dokuzun, en küçüğü altmış dokuzun, araları çok. Çalıştım, Rodop'ta çalıştım 36 sene.

Ne işte çalıştınız?

İııı, şeyde... .Rodop'ta, hayvan kesilen yerde. Salana, salanında (?). Orda çalıştım 36 sene. Barsakçıydım. Onunçun de bacaklarım... Suda çalıştım. 36 sene, buraya kadar suda. Nyapacan, üç uşağım vaadı. Adamım garada (tren istasyonu) çalışırdı, aylıklar azdı. Ben çok çalıştım, para da isla (iyi) aldım, ama şimdi sakatlandım.

Gençliğiniz nerelerde geçti, hangi bölgede?

Duvan Yuvası'nda. Çok erken evlendim ben uşağım. Otuz, otuz beşin duğması... 16 yaşında. Tiğzem vardı, annemin annesine elti olduk. Yalnız, onun da uşağı yoktu. Ben yalnız... "Abla, kızının birini ver bana, ben yalnız, kaynıma alayım"... Üle de geldim buraya gencecik, 16 yaşında.

Evlenince mi bu tarafa geldiniz, Dobriç'e? Buraya mı yerleştiniz?

Aaa, da, da (evet, evet). Te aynı te buraya geldim işte. Burda da kaldım. Aaa, altmış seneden beri burdayım. Ellide geldim burayı, te burda evlerde yaşayım. Te üle uşağım. Yaaaa...

Geçmiş günlerden neler hatırlıyorsunuz?

O zamanlaa burda çok islaydı. Müslümandı, sade Müslümandı... Bir tebu komşu vardı Bulgar. (komşu evi gösteriyor) Burası, ben ellinci sene geldiyen, bütün Müslümanlıktı burda. Beraber gideriz, gelin gezdiririz. Dokuz sene işlemedim. Adamım yollamadı çalışmaa beni. Dokuz sene evdeydim. Te öle gezdik yaşadık. Ama sona başlayıvedim işe... Uşaklar da yalnız. Adamın ne annesi vardı ne babası.

Burda nereye başladınız işe?

Rodop'a, Rodop'a başladım, mesokombinata (et ürünleri fabrikası). Siz ne deysiniz bilmem. Hayvan kesilen yere ne denyii? Salana mı? Eski Türkçe salana denyi.

E, Bulgarcaı çok iyi konuşuyorsunuz.

Aaaa, konuşuyım, kızlarım... Ben sondan geldim. Ben... Bizim Duvan Yuvasında Bulgarlar ayrı malleydi), Bulgarlar ayrı malle... Ben... Ayrı mallede yaşadık. Ayrı mallede yaşadık.

Kaç çocuğunuz var?

Üç. Kızlar okudular işte, ama sredno (lise) ... Gittiydi kızım *sledva* yapmaa (üniversite okumaya) Sofya'ya. Sona evlendi, bir taa efendisi razı olmadı töle. Şindi hep taa yanıyo ona. İnjener (mühendis) olcaadı ama... Kaynanayı kaynatayı sesledi ya... Te Müslümanlar orda da kaynana kaynatanın yanında oturiller. Burda kimse yaşamayı kaynanasının kaynatasının yanında.

Burada daha mı modern yaşıyorlar insanlar?

Onunçin gidenler... İıııı, burda Dobriç'te daha şeydi... Evelden geldien ferece bile vardı burda. Bizde yok. Kavarna, Balçık çok açıklıktı uşağım. Ramazan şey tutmazlar onlar. Hıristiyanlar gibiydi be canım. Biz üyle yaşadık.

Buraya geldikten sonra neler oldu?

Buraya geldikten sonra vardı ama sonra vazgeçti hepsi elbet. Burası taa kapalıydı. Bizim değil orası kapalı. Balçık, Duvan Yuvası, Kavarna... Kavarna olursa, en açık yer orası. Kavarna işittiğin varsa, var mı? Gittiğin de vardır.

Yok, gitmedim.

Aaa. E Balçık'ta benim kızım çok güzel yerde. Bayırbaşı derler, Levski... Orda yaşayı şindi. Torunum, deniz boyuna yaparmış şey... *restavrant* (restoran), şey, çalışıylar şincik. Te ben de gitmedim taa.

Hayatınızdan memnun musunuz?

Aaaa, memnun. Yaşadık öyle uşağım, iyi fena. Şindikileri çok çok şetmeyler, çekmeyler çille. Kim biliysin ya... Yaraysa... Yaramasa ne *grajdanski brak* (resmi nikâh) yapıylar ne bişey. Te öyle yaşaylar. *Svobodno* (hür), *Svobodna Bulgariya* (Hür Bulgaristan).

Sizin yaşadığınız zorlukları anlatabilirsiniz.

Çektik, bitti giti uşağım. Üleymiş evvelce... E, yalnız yaşadım ben. Görmedim ne kaa... Yalnız yaşadım ben. Adam sesleydi beni. Ne desem onu yaptık. Ben ta çok kumanda verdim, o vermedi kumanda. Üle yaşadık. Te bu kızın annesine de çok isla yaşadık. Ninesinne de...

Komşuluk ilişkileri demek ki güzeldi.

Hııı, çok çok güzeldi. Ama... Ben işe gideğdim, o da işe gideğdi insan. *Kranistdi* (bir çeşit makine kullanan) te burda bi fabrikada. Ninesinin kızı, ama... Allah... Toprağına ağırlık olmasın... Çok, çok isla yaşadık...

Bu durum ne zaman değişti? Hani, önceden hep Müslümanlıktı buralar dediniz. Ne zaman değişti?

Te doksanda. Te, göç oldu ya be canım, te o zamandan... O zamana kadar çok isla yaşadık biz be, kimse ayırmazdı ne Hıristiyan ne Müslüman... Hep üle anladyılar, derler evvel nasıldık. Şindicik bir suğukluk getirdiler insanlara, *nali* (değil mi)? Yolladılar töle ansızından, 24 saatta çekildiler. Var- yok, malımı mülkünü sattı, çok çille yaptılar. Bizde bu kadar çille olmadı, ama sizin tarafta taa çok çille yaptılar.

Kırcaali'de mi?

İhıııı.

O yıllardan hatırladığınız birşey var mı? Göçten önce...

Göçten önce hatırladığım yok. Ne gittim o tarafa, hiç gitmedim.

Yok, yok buralardan.

İııı, buralarda yok be canım, çok isla yaşadık. Komşularımızla çok isla yaşadık. Sonradan oldu tebüle karışmalık. Todor Jivkov mu yaptı, başkası mı yaptı bilmem (gülüyor). Şimdi bilmeyiz kim yaptı.

Kimler kaldı burada göçten sonra?

İııı, çok insan kalmadı. Çok insan gitti, sonra kimisi döndü, pişman oldular, ama alışınca zor... Orda hayat taaa başka, başkaymış de... Siz bileceniz, ben gitmedim, hiç gitmedim.

Düşündünüz mü hiç gitmeyi?

Uuuuu, benim kızlarım hiç... Benim büyük kızım şeydeydi... Büyük kızım gitti çalışmaa Rusya'ya, orda da kaldı 4- 5 sene. Onların haberi yoktu bu gidişten. Onlar gitmeden biz de gitmedik.

Kaç yıl çalıştınız burada? İş hayatınız dışında neler yapardınız?

Ben başka bir yerde çalışmadım. Orda çalıştım, ordan da *pensiyaya* (emeklilik) çıktım. Başka bir yerde çalışmadım. 36 sene bir yerde çalıştım. Başka değiştirmedim. Yaşayış çok islaydı (iyi). Bol bol yaşadık, yidik iştik gezdik. Şimdi bak, nereye gidecen! Bir yere gidemayız. Bu nerden geldi bu şey bilmem. Değişildi. Oh, zor. İş yok, yok iş çalışmaa. İnsanlar çalışacak, çalışmaa. İnsanlar çalışacak amma para yok, iş yok...

Eskiden sizce neden daha iyiydi hayat?

Eeeee, iyidi. Bol harçlık, iyi dirlik... Vardı hepsi. Çalışırdık alırdık. Kim şimdi zengin çok şey oldu... Kim çaldı... Te bizim orda Rodop'ta hepsi şefler firma yaptılar. Çalmışlar çalmışlar... Sonndan bu *zakon* (kanun) geliverdiyen, hepsi firma yaptı, *klannitsa* (mezbaha) yaptılar. Çalışmadılar, çalışmadan para aldılar. Bizim haklarımızı yediler. Ben yedinci *razryadtım* (kademe), indirdiler beşinci razryada, *pensiya* (emekli maaşı)da azaldı.

Neden indirdiler?

Neye! Şefler indiriyi. Para çok vermesinne. Ama ne duva ediyim... Ay, öldü ama adam, ne fayda! İndirdi benim *razryadımı*. Şimdi alcağdım 300 leva 400 leva ama... 200 leva *pensiyam* var. Niidecek bana 200 leva uşağım? İyi de evler kendimin, kiraya diil. Kirayı da olsa...

Düğün yaptınız mı 16 yaşında evlenince? Nasıl yapılırdı o zaman düğünler?

Eeey, nası yapılır! Çalgı tutarlar, toplarır kadınlar sade. Gündüzleyin, üğlende toplarır... Akşam te bu vakite kadar yaparlardı düğün, o kadar... Sizin orda nası olyu, hı?

Şimdi mi? Bizim orda şimdi şehirde düğünler bambaşka. Düğün salonunda...

İııı, o kadar. Bizde de öyleydi. Ama sonadan oldu, ilkten değildi. Sade ilk Cuma yaparladı. Sonadan *banket banket*, (ziyafet, kutlama) yimek içmek... Çok boldu be canım, başka ne süleyem.

Peki, sıkıntılarınız var mıydı o dönemde?

Aaa, uşaklaaa... Adamın aylığı (maaşı) azdı, *garada* (tren istasyonu) çalışırdı. Kırk sekiz sene çalıştı ama 60 levaydı aylığı. Ben geldim, çalışırdım iki *smyana* (vardiya) aydardım (çıkardımdı). Araplar gelirler kuzu kesmeğe te orda. Saat beşe kadar çalışırım kendi işimi, beşten sona ona kadar Araplara kuzu kesadik *çastno* (özel). Te öle çalıştım uşam, bak nası oldu! Yaa, çok çalıştım. *Pensiyadan* sona on üç sene işledim hiç *pensiyaya* çıkmadan.

Aynı yerde mi?

Başka yerde, te burda Rils'i de bir yakın küğde, gene *klanitsa* (mezbahe)... Aynı işi yaptım. Te üle çalıştım. E, *mizeriya* (sefalet) çektik be canım. Ama para vardı de, bol yaşadık. Çille çektik ama bol yaşadık. (gülüyor).

Çocuklarınızı da yetiştirmişsiniz artık.

Hııı, te üç... Üçünü de evlendirdik uşakların. Büyük kızın, kız var 28 yaşında, çocuklar 26 yaşında. Kızı da Bulgarca, Bulgar'a gitti. Şinni çocuğu da... Bugün gelin gelyi. Nereden? İrlandiya. Neresi o be? Çok uzakmış. Te ondan kız benim gelecemiş, bakalım akşama soracam geldinen.

Sizin iki tane kızınız Bulgar'la mı evlendiler?

Bulgar'la. Bir Balçık'takısı Türk'e evlendi ama o da, kızı da Bulgar'a gitti, çocuğu da te bugün gelyi... O da...

Torunlarınız demek...

İhıııı. Küçük, benim küçük kızım da gene Bulgar'da. Ortanca kızım ile küçük kızım Bulgar'da. Sade büyüğü Müslüman'da... (gülüyor) Ama onların da uşakları kendileri, kendileri yapıyiller dillerini. Ben dilimi bir vakit veremem. Ne bileyim... Te küçük kızın kocası da Hristiyan, ama çocukları hiç bilmeyler... İki çocuğu var. Biri 20 yaşında, biri 16 yaşında. Onlar da Türkçe hiç konuşmaylar. Kızıyım, sizde kabahat deyim. İnsan dilini, vazgeçeymi, ne bileyim...

Hayatlarından memnunlar her halde.

He üle üle, üle uşağam.

Buralarda Türkler ayrı yaşamıyor. Bu, ilişkilerinize nasıl yansıyor? Ayrımcılık yok sanki.

Yok yok. Te biz tebu te bak te *kruşkası* (lâmba) yani hani (karşı evi gösteriyor)Tebu Hristiyan işte bak! Ben geldiyen te bunna hep komşuyuz... Ama kendi uşam gibi beni... Hiç ayırmaylar. O zati on yaşından... Annesi öldü, kaldı çocuk. Babası da öldü. Ben büyüttüm onu. Onlar beni ana gibi biliyi. *Yubiley* (50. yıl kutlaması) yaptı dün, geçen, pazar günü gelin, koltuğma girdi benim, sürükledi beni te buraya, şeye kadar, *benzinostansiyanın* (benzin istasyonu), *restavrantında* yaptılar yubileyi. Te üle, ne anlatayım uşam, evvelkileri geçmiş, bitmiş gitmiş.

Geçmiş de olsa insan çoğu zaman geçmişe dönüp hatırlıyor bazı şeyleri.

Aaaaa töle. Deyim, nası çalışırdık, çille çekerdik be canım küğde, deyim, kim giyerdi pantolon be uşacığım? Ayaklarımız... Demet bağlamağ gideriz kırlarda, kazarız. Ne kadar çapa kazdım, ne kadar, ne kadar! O bacaklarımız anızlardan yara olur... Ne şey var, *botuş* (bot) yoktu evvel. Ne *botuş* gıyasın ne... Çille çektik be canım.

Bu daha evlenmeden önce mi?

Evlenmeden önce.

Neyle uğraşırdı aileniz?

Hııı, kırlarda, tarlalarda, 6 hektar,60 dekar yer... Ben 12 yaşından başladım çalışmaa, on iki yaşında, kira gideydim.

İkinci Dünya Savaşında kaç yaşındaydınız? Hatırlıyor musunuz bir şeyler?

Immm... Te şeyler... Kazaklar geldiye ben beş yaşındaymışım.

Kazaklar?

Buraya geldiler ya, te... Şeyden... Aman *preselnikler* (göçmenler), Rumanya'dan nasıl geldiler. O şeylerle, örtülü şeylerle geldiler, arabalarla. Deyim, köpekleri siz getirdiniz.(gülüyor) Hiç, hiç bakmayım ben, darılmaylar da.

O yıllarda gelip burada kaldılar demek ki.

Burda kaldılar. Urdan uğrattılar, Rumanya'dan, burda kaldılar. Tebu *preselnik*, bu kızın anası ordan gelme. Ninesi de...

Onlarla aranız nasıldı, ilişkileriniz?

Çok islaydı, çok islaydı.

Alıştılar onlar da her halde buraya zamanla.

Hıııı. Türk evlerini aldılar. Te buraya geldiler. Eski Türk evleri aldılar, sonnadan yaptılar kendileri yeni ev. Çalışkandılar çok. Kazaklar da geldi buraya. Sonra sürgün ettiler onları. Bizim küve geldiler, ne kadar *mizeriya* (sefalet) yaptılar. Kızları, kızları aradılar töle. Ablalarım... Ben taa gençtim.

Kıtlık yaşadınız mı o yıllarda? Hayatınız zorlaştı mı?

Eeee, zorlaştı ya, çok zordu. İnsanlar korkudan çıkmazlardı, tavanlarda durdular, saklandılar kızlar... töleydi. İnsan sağ olduğu kere te çok şeyler geçiriyii. Kave yapmadım sana kız. Yapayım. Geç geldiniz. Ben sizi bekledim üğlene kadar bile gelesiniz.

İstoriçeski muzey (Tarih Müzesi) var ya, ordaydım ben. Hoşuma gitti buralar. Stariya Dobriç (Eski Dobriç) çok güzel bir yer. O evler ne zamandan kalma ki? "Turska mahala" (Türk mahallesi) varmış eskiden burada, Dobriç'te.

Vardı elbet.

Ne oldu ki şimdi oraya? Yıkıldılar mı o evleri?

Bozdular. Evvel Tatarlar vardı burda. Onlar kumanda verirlerdi. Klub vardı ayrıyetten. Müslümanlara... Çok şeyler vardı bu diğışimizden evvelki bu... 89'da. Diğışildi ya be canım Te adları diğştirdiler hani. Tozaman oldu uçacığım. Bu evvel çok islaydı be canım. Kimse ne ayrılır ne bişey.

Adları değıştirirken nasıl oldu buralarda?

Ayyyyy. Aman sen de. Ben de bazı şey... Ne deyam, aman nasıl deyam! Çok konuşmaa da korkuyum. (Dolaptan kahve ve cezveyi alıyor) A, kave yapayım. (Bu konuda konuşmak istemiyor)

Bu Tatarlar nerden geldi ki, ne zaman geldiler?

Bunnar zatı vardı burda uşağam. Vardı ama azdı. Şindi çok. Pek de oğlu uşağaa olyı be canım. Onlar çok uşak yapıyılar. Heheee. Beş uşak, dört uşak... Nasıl üremeyecek, çingeneler gibi. Bende hiç yok karışıklık. Tatar matar yok hiç. Bulgar var ama tatar yok. (Gülüyor) Bu kızım ninesi (Beni buraya getiren Bulgar kız)) hep üle dey bana: Mamo Mimo, dey, *predi godini kide sme bili niy?* (Yıllar önce neredeymişiz biz?) *Pet kraçki* (beş adım) dey, *ti beşe na pabota i az byah na rabota* (sen işteydin, ben de işteydim). *Zısto ne poznavame pırvite godini* (ilk yıllarda niçin tanışmamışız) be canım. Ölünce üle dedi insan. O kadar yanardı bana. E, öldüyen bile beni hiç ayırmadılar. Ne yaptılarsa çığırdılar beni. (kahve ikram ediyor) Bira ister misin? İçersin ya? Rakı verem mi?

Yok, yok, sağolun.

Biz rahmetli ninesinne vıy ne yaşadık! Rahmetlik, aklıma getirdin. O benden... O 27' nin duumlusuydu. Çok isla yaşadık. Yiriz içeriz. O, derdi bana: Bir gün gelmesin, olmaz. Ama... Ellerim tutmayı. Ah, uşam ihtyarlık çok zor! Ah ah ah, geçti ömrümüz geçtii. Ne isla yaşardık be. Nerden çıktı bu şeyler? Ne yaptı bu...? İnsanların diğıştirdi adını da? O küğlerde ne mizerya (sefalet)! Otuz tane danayı te büle açmışlar şeyleri, portaları da doğru TKZS'ye haydamışlar (sürmüşler). Ne bir stotinka (kuruş)... Bütün, Hıristiyanlar yağma yaptılar Müsülmanlara uşacığım. Yağma ettiler. Ne bagaj kaldı. Aldılar hepsini ellerinden. E, gidyii insan, napacak o bagajları (eşyaları)? Vediler (verdiler) töle, vedier... Hayvanları, o tavuklar o koyunlar, sürü sürü TKZS'ye. Undan (o yüzden) zenginledi bunlar. Aman çok konuşyım uşam... Vıy, ne şey yaptılar, ne çille yaptılar, ne çille yaptılar. Benim bu ortanca kızım ep büyük yerde işledi. Sekretarkaydı (sekreter), işte fabrikalarda çalıştı. Da, üle dedi ydi bana. Ālem, derdi: "Vıy kvo sedite ma Mimo?" (Ne oturursunuz ma Mimo!) M. diil de Mima'dı benim adım. Diıştirdile ya adları. Evva (eyvah) kızlar ne ağladı. Büyük kızım Bulgarca... Dedim ona, Bulgarca konuşurdun ya be canım, şindi ne darılıysın ki diıştirdile? (gülüyor) Dedim, hiç ağlama şindicik. Bak, bak nası Bulgarca konuşurdun, nası sıra geldi de... O ne ağladı, ne ağladı adını değıştirdiler diye. Şindi ayrılıy uşaaam. Evvel o kadar ayırmazlardı. Şindi, bir işe gidecek olsan... Te, şeye gidecedi çocuk. Büyük kızım Germaniya'da çalıştı, ama başka memlekette... Dur, nereye gidecedi bilmem de... Müslüman dee adı, adı diışik ya be canım, Türk adını sen... O kadar pişmanım deyi, nereye isteysem oraya gideceydin deyi. Te bu ad şedi şindicik...

Öyleymiş. Ben duyuyorum. Bazıları o yüzden istemiyorlar adını.

Amerikaya deyi, dur, aklıma gelmeyi... Amerika'ya gidecedi, hepsi hazırdı *dokumentler* (evraklar) şeyleri. Sıra gelmiş adına... Bürol... Öbür türlü neydi adı? Bilaldı. Birol... Bilal olaydı...

E, Bilal Türk adı.

Bilal diil be. Uf, dur... Diil diil Bilal, Bilal Türk adı ya. Uff, neydi bilmeyim. Julin torunun kızın zatı Julin adı. Juji, Juji çevirdiler. Kalipten büyük kızım. Kali. Ortancası Sercan, Sneji...Hepsimizin de adı.... Kako Mariyka bana sade "Mimo" derdi. Benim adımı hiç sülemedi. Benim M. adım. Aaa, derdi, *az tvoyto ime ne moje da prayim* (Ben senin adını söyleyemiyorum). *Az si znam Mimo* (Ben Mimo'yu bilirim) dedi. O kadar hatırlayım onu. Geceleyin rüyama bile giriyi. İyi insan iyi deye anılıy be canım. Benim kızların hiç Türk, Müslüman arkadaşları yok. te, üç kızım var, epsi Bulgarlalan. Türklerle tutunmadılar. Onunçün de deyim, Bulgara evlendiler, Bulgarlarla yaşadılar (gülüyor). Ama ayırmaayız uşam, şindi ne yalan süleyem. Hep diil mi, ep insan be canım. Benim adamım,

burasının insanları... te onu deycem ya, burasının insanları taa eskiceydi, diil bizim taraf gibi, Duvan Yuvası, balçık, Kavarna gibi... Bizim adam, bu küçük kız şetti ya, tanıştı ya Bulgar çocuğunnan... O ne inişti, ne inişti! Âlem ne diycek be Mübeccel? Âlem ne deyecek? Deyecek, Mustafa'nın kızı te Hristiyan'a gitmişmiş. Mustafa'nın kızı Hristiyan... Gelirim işten, uyutmaz beni. Oturur döşeen üstüne tut... rak (kanser)oldu, öldü insan. İnfarkt oldu... inişe inişe (inleye inleye) Niçin Bulgara gidecemiş... Sonra dedim, bana iç darılma dedim, kızını al karşına, konuş kızınna dedim. Sonra bir akşam geldim işten. Kız da oturdu, dedim, te kızın karşında... Şindi, süüle niçin Bulgar'a gidcen deye. Sen, dedi, Türk'e...Türk'e.. Türk almışın da nolmuş, dedi. Ben, onu sevyim, ona gidcem, dedi. Aaa, dedim şimdi, öğrendin mi? Sus, otur artık! (gülüyor) Düğün de yaptık, epsini yaptık. Ama ne düğün yaptık! O gaydalar, o akordeonlar... Rağmetli ninem üle deydi: Ama uşacığım Bulgarlara gidysiniz töle, nali (değil mi), şedyiler, çıgryiler seni... *kriştene mriştene* (isim günü) yapıyiler. Derdi: *Kristçe* (küçük haç) verirlerse sakın öpmeyesin, bir taa Müslüman.(gülüyor)). Ismarlardı (tembih etme) insan, ninem. Sakın, derdi öpmeyesin *kristçeyi*, bir taa Hristiyan olaysın, Müslüman olmaysin. Şindi ben, şey yaparlar, ev yaptıyan, yapıylar ya be canım, *banket* (ziyafet) yapıylar blok (daire) aldıyen. Giderdim oraya da, derdi: Sakın gidersen... E, çıkaryiler *krisı*, *çerpi* yapıylar, öpiyeler hep. Sakın derdi... Ben emen dönüverirdim arkamı. Nabam, üle derlerdi. "*Boje pomoji*" (Allahım, yardım et!)derdim işte ben de, işe başlarken üyle derdim. Epsi Bulgar yanımda, ne deyam be canım? Derdi, *naçalnik* (müdür) bana: Mamo Mimo, derdi, *zašto tıy kazvaş*, *zašto ne kazvaş turski*, *çe kazvaş "Boje"* (Mimo ana, neden böyle söylüyorsun, neden Türkçe söylemiyorsun da 'Boje' diyorsun?)E, *vikam* (diyorum) Allah'a *e vse sıštoto* (Allah hep bir). Diil mi üle? Allah hep bir. Ben hep Hristiyanlarla yaşadım. İşte epsi Bulgardı. Ama Türkçe konuşurlardı çoğu. Onunçun da çok bilmeyim. O kızlar ne darıyiler bana. Aman deyim, sona kendi kendime deyim. Eski türkten bulgar oluuumuymuş, deyim. O kadar öğrenmişim. Bizim mallede hiç bir bulgar yoktu Duvan Yuvası'nda. Maalle üç kilometru. Te okuysunuz, şeediysiniz, *vestnik* (gazete) okuysunuz, belki de anlamışınızdır. Üç kilometru- dört kilometru köyün uzunluğu. bulgaristan'da en uzun küğü- Duvan Yuvası. Git de gör! Şalvarla gezyiler gene. Evvel bir adam vardı burda. Neydi onun adı... İbram. "Komunist İbram" derlerdi. Küğ küğ gezdi uşacım, bütün hepsinin şalvarlarını bıçağa tuttu, makasla yukarı kadar kesti hepsini. Fereceli... Tarlaları gezdi, fereceleri attırdı... Türktü. Tatardı, tatar. Karısı Türktü. Ah, deayim, şimdi yok İbryam öldü deyim, iş bitti deyim. İbram sağ olaydı bu şalvarları.. Komünizmada kimse giymedi, giydirtmediler hiç şalvarları. Evel çok gezerdim ben uşacım. Adam... İşten geliriz... Dirjava işi be canım! Yıkayıp paklanıp gelyisin... Bir odacıkta da orda yaşadım. Teşindi göstercem nerde. Kırk beş sene yaşadım torda. Burda tiizem yaşaardı, anamın... Anamın kardaşı. Burda on kişiydik biz avluda. Sen şimdi burda ne kadar durcan, kaç ay?

İki. Sofya'da ama.

E, da (evet) de. E Sofya'dan buraya gelmek. Bizim kızlar... Her vakit gidyiler mal almaa. Abtobus, tebordan piniysin te... Biz kasabanın göbeğinde. Çıkıveryisin, te pazar! Kasaba evvel çok güzeldi uşacığım. Aman ne güzeldi, ne güzeldi! Bozdular, çingene doldu. Todor Jivkov veedi Çingenlere paraları, yaptırdı uşakları... Beş- altı uşak... O kadar yoktu burda be. Ben geldiğim sene yoktu Çingeneler o kadar. .E, başka ne anlatayım sana uşacım? Töle... Ben zati evde oturmam çok, çalıştım çok. Çalıştım, ep çalıştım. Anasız bubasız, fakirdik. Ne şimdi yalan süleyem. Fikağralık, şey... *kako* (abla) Mariyka üle deedi, rağmetli... Onu kavramışlar... kradali... Kavramışlar. On altı yaşında bu kızın anasını, ninesini de, bu kızın ninesi şte..Neydi bunun adı be canım?... Derdi, ma Mimo... kaynınna

gezermiş, kaynına olmamış, agasına çalmışlar onu, geceleyin. Gidiyer arabayla, çalıylar, örtiyle *odyaloları* (battaniye) üstüne, götürüyle başka küye. Ay, anlatmayam, kafam töle, hatırlaa... Kız istemedem... alıyer, doldurıyer onu, koyiler arabaya... O dey, Mimo, *otidahme* (gittik), dey... Edna staya vlyazahme... vika. (Bir odaya girdik, dedi) Sektular beni... Bariym ama dey, ama ne bariyim dey... Sığır gibi baardım dey. Ağzıma mendil sektular, dey, baarmayam deye, dey. E sonra, dey, nabacan deyy... süülemesi ayıp, zar zor işi yaptıyan nabacan... İster... evel üleydi ya... eger kız olmazsan zestrayla verillerdi. Tarla marla... Preselnikler üle yapardı... Eger kız çıkmazsan tarla verirdi kızın bubası da üle verirdi kızını. Kız çıkmazsa eger tarla marla veryi, sade sade alsın çocuk deye. O akşamı... Gerdek, gerdek derler Türkçe, işittin, üle biliysin ya... Gerdek yapıylar, sofraya veriyle, kapaylar gelinle güveyi, diil mi üle, üleydi ya... Yaptılar... Kapadılar onu. Tebüle, biz üç dört ev aşaaada. Tamam kapamışlar, başkası da, ingeler (yengeler) de beklemiş dışaaada. Sona, aaa geçmemiş... O kız nabıyyy...

Bu kaçınıcı senesinde oluyor ki?

Te been geldiiim senesi gene. Ellinci senesi. Te bunun anaçığını...derdi, "*dokato umra...*" (ölünceye kadar) Mimooo, Mimo, dokato umpya oçite mi otvoreni...(ölünceye kadar gözüm açık gidecek)... Kaynı çok güzeldi. Yaaa, o kıvırcık saçlaaa, karayaz tebüle güzel. Adam da, öbürünü görmedin, kızın tiğzesini. Kızın tiğzesine bak, babası tıpkı üleydi...kako Mariyka'nın bubası...Derdi, *dokato umrya oçite mi otvoreni şe...* (Ölünceye kadar gözüm açık...) derdi. O kadar güzeldi çocuk! Sona ne yaptı? O evlendi, babo (Bulgar kadın) aldı çocuk. Sonra, *rak* (kanser) oldu, inişe inişe(inleye inleye) öldü. Kırk yaşında öldü. Yaaa, töle kavramışlar (kaçırmışlar) onu. Evel kavrama çok vardı. İster isteme, sevdin mi birini atıysin arabaya, koyıysin, gidiysin...

Mülâkat 3

A. V. , Dobriç, 29.05.2010 (62 yaş)

N: Siz kaç doğumlusunuz?

A: 48' im ben. İşte ne oldu ne gitti... Eyy, geliverdiler ablacığım kamyonnan. Bütün bütün milleti kamyonu, bagasını... Evi yıkıy, evi yıkıy... Milleti atıy uzak uzak küylere.

Hangi yıllarda oldu bu?

Şindi Aysel... Te onu hatırlayamayım. Aysel 70' in... Beş yaşındaydı Aysel. O zaman ne geliyo? Kaçınıcı senede geliyo?

Aysel olan Varnalı. Anımser akşamkısı.

Ha tamam, tamam, şimdi anladım.

A töle. De, beş yaşındaydı. Milleti kırıp dökiyeler, döviyeler söviyeler, evlerden atıylar. Bagaşı uzak uzak küylere atıylar. Bütün şaşşırdık, şaşşırdık. Hiii! Biz alışık diil küğ yerine. Biz hepimiz kasaba insanı. Bu avtogaranın yerleri hepici agamini, anamini, hepsici beraber oturuyuz. Ablamini... Çok kalabalık. Burası çok büyük. *Avtogara* (otogar) yok o zaman orda. Sonra oldu *avtogara*. Kırdılar döktüler milleti düğüm düğüm. Taa o zaman başladılar bu işleri yapmaa. Ad meseleleri varmış onların içinde. Süleyemeyler, başladılar büle yapmağa. İşte ordan evlerimiz yerlerimiz bi kere yıkıldı. Sonra bitta... E biz hepimiz kiralara girdik, kiralara girdik. Nerde buldu millet oraya girdi. Bulgar avlulana, Çingene avlulana girdik. Epimiz. Eme, işleyiz de. Ben işleyim *sladkarska*'da- tatlıcı yerinde. Sona erkes ev aldı gene kendisine. Onna dokuz yıksın! Değil mi senin evini yıktınan... Tapılarımız olurdu ya, tapın oluy, evinin tapısı. O tapılardan biraz para vediler. E biraz da çalışıy millet. O zaman çok işleniliy. On atı yaşında kızları bilem evde tutmaylar. Em okutturıylar em işe yollaylar fabrikalara. Evde bi kız bulamazsın, bi çocuk bulamazsın o zamanlar. E millet gene aldı ev yer kendisine. İşte burda da otururdu benim çocuk kardaşım, burda. Necmettin agan da gitti işlemeğe, Dulova tarafına. İşittiğin varsa. Şumen- Dulova tarafına böle.

Duydum.

Haa töle. Gitti işlemeğe. Ben kalıyım o zamanlar 3 çocuklan. Iı, abla, dedi, kardaşım da. Sen dedi, bak, dedi, eniştem yok burada, dedi. Ben çıkayım dedi. Ona *blok* (daire) veriyler, daire veriyler ona. Çok güzel, sülây madem. Ben dedi, bana veriyler blok, dedi. Ben çıkayım bloğa dedi, bu evler sana kalsın abla, dedi gardaşım da. Oldu Rıdvan, dedim. O çıktı daireye, ben kaldım burada. Necmi agan iç gelmeyi eve, küylerde çalışıy madem. İç gelmeyi eve. Ben üç çocuklan kaldım. O zaman Anımser de oldu artıkın diğil mi, ben kirada, Anımser de oldu. Anımser'i çok küçük bıraktım burda. Da, Anımser de oldu, gene işime devam ettim. Eh, lazım ev alalım kendimize. Biz, biliysin Bulgaristanlılar ev yok mu yaşayamazsın. Lazım evimiz olsun. Adi, bu evleri bıraktı çocuk bana. Ben bitta bunnarı satın aldım. O kendisine blok aldı. İşte, 40 sene oldu burada otururum. Amaa çok şükür! Pazar arkamda, pazaryeri, arkamda. Bütün *tsentır* (merkez) burası. Buradan pinersin taksiye astaneye gidersin mesela, *bolnitsaya* (hastane). Er yere, er yere... *Tsentırın* en güzel yeri burası. Eh, daha güzel yeri de var be canım ama... Ama benzemey üle maalelere

benzemey, ya. Burası başka. Çok çille çektik, şey, Nergis, çok çille çektik. İşlere giderdik, konuşamazsın, Türkçe konuşamazsın. Öle, büle, düğmek, süğmek... E, atlarımızı... E, vermeyiz adımızı biz. Nası sen vercekmişsin adını. Yüksel asker o zamanlar. Varna'da askerlik yapıy. Uşağımı kapamışlar bir hafta. Bir hafta kapamışlar Yüksel aganı. Adını! O demiş ki, benim anam bubam vermeyince ben adımlı veremem. Ben bilmeyim, demiş. İi bitta biz er gün gidiy ama salmaylar bizi Yüksel'in yanına. Baya bir- iki pataklamışlar Yüksel'i. Demişler, gidecen bir saatına, soracan anana bubana verdiler mi adımlı vermediler mi, una göre. Geldi uşak, vermedik çocuğum ama dedik, nası büle giderse de eğer dayak sopa... Verilecek... Agam vermedi deye agamı çok düğdüler, benim agamı, çok düğdüler. Ve çok dayak yidi. Yirmi dört saatta agamı aeroplonna uçurdular burdan. Agam orda, kızıkardeşlerim orda, dayılarım Türkiya'da. Çok, insannarım epsi orda. Bir ben burda yalnız. E, şini çocuk gardaşım da ordaydı. O burada. O da gitti oraya. Çok çille çektik de.

Kaç kardeşiniz?

Beş, beş kardeşiz. En büyüğümüz vardı- ablam, öldü. Yetmiş beş yaşında, öldü. Dört gardaş kaldık. İkiisi Türkiya'da, ikimiz buradayız şindi. Dayılarım var. İki üç tane dayım var.

Türkiye'ye gidip geliyor musunuz arada bir?

Aa, giderdim, giderdim. İki- üç kere gittim ben.

Burda şehirde insanlar ne işle uğraşır, genelde ne iş yaparlar? Fabrika var mı?

Kalmadı artık fabrikalarımız. Şimdi artıkın dışarı çıkıylar, Nergis. Burda kasabada insanımız kalmadı ablacığım. Epsiciği German'da, İspanya'da, te dış memlekelerde. Burda insan kalmadı ablacığım. Yüksel agan astalanmayaydı, rahatsız olmayaydı da gidecekti, o da gidecekti. Bir seneden beri işte deyem ya, nasıl hastalandı bi yere çıkamayız. İyice bittik desem yalan diğil. Bittik ablacığım. Yüksel agan ayaktaykan iyiydik.

Bundan 20- 25 sene önce nasıldı iş konusunda? İnsanlar ta başka yerlerden bu tarafa iş için gelirlermiş, çalışmaya.

Çalışırdı. Ama bu nası bu Türkiyacılık oldu, fabrikalarımız bitti. Satıldı fabrikalarımız. İnsan kalmadı. Herkes, bütün gençlerimiz gittiler. Zaten *kriçmada* (meyhane) insan yok, te görüysin ya akşam. İnsan yok. Bütün hepsi dış memleketlerde. Polşa'da... Polenya mı deysiniz ne deysiniz.

Polonya. Romanya'da da akrabalarınız varmış.

Var. Onlar da, orda da var ama... O seneleri gidip gelirdik. Yirmi sene önce gidip gelirdik. Şini bu yirmi seneden beri gelim gidim yok. Orda da bu kriza var. Burda da öyle. Eme, kimsenin vakti kalmayı işte. Ben isteyim isteyim gidemeyim Romanya'ya. İsteyim gideyim, bikkerecek taa gideyim görüşeyim deye. Ama gidcem, gene gidcem.

Burada şimdi Türklerin gene camileri var, bayramları kutlarlar, düşünlerini yaparlar...

Var be ablacığım, er şeyi yapıyız. Üç ayları tutuyuz; üç ay ramazan, bir ay gene ramazan. Üç ayları tutuyuz, bu Üç aylar. Çok sevap, bu Üç ayları...

Üç aylara girdik mi şimdi?

Girmedik, 11' inde. Şindi, *may- yuninin* (Mayıs- Haziran)11'inde Üç aylara giryiz. Üç ay öyle, bir ay da ramazan. Bayramımızı yaparız. Kurban bayramımızı yaparız. Gene

kimin ali vakti varsa kurban keser. Borcun varsa, evin yoksa kiradaysan bizim burda kurban kesilmez ablacığım. A, o ilahi değil. Çünkü sen fakırsın, kesemezsin. Haa töle, bak işte. Şini orda (Türkiye'yi kast ediyor), anladılar ya benim insannarım. Öldünen... Zaten bir dayım öldü, biri sağ. Öldünen çıplak yatırırmışlar. Yere örtermişler üstüne bir çarşaf. Bu nası şey! Biz altına döşegini koruz, *odeyalosunu* (battaniye) koruz, erbişeyini... Pijamasını giydiririz, taretleriz. Erkeği erkek, gariyi gari. Taretler güzel bi leğene su koyup yedi kere yıkar, aşağıdan. Pijamasını giydirip, çenesini bağlayıp yatırırız. Onnar gene doğrudan çıplak, atarmışlar üstüne bi çarşaf, aydi. Bu nası şey! Çok günah. Bu insan yaş yaşamış, bunca sene bu eve çalışıp getirmiş. Ne olmuş bir akşam misafir ol. Zaten misafir o. Bir akşam... Tertemiz beyaz çarşafı koruz; yeni epici. Bi götürürüz camiye, camide yıkanır, paklanır, ödersin. Burda yerini ödeysin. Mezarlıkta 300 leva ödeysin. İşte bitta üçünü yaparız biz. Türkiye'da yokmuş bu. Üçünü yapıyoruz. Üç gün geçti mi toprağa koyulduğu günden. Bir iki üç... O günü yapıyoruz elva, bu elvadan, ani akşam yediniz.

Orada da yapıyorlar helva.

Yakında benim ablamın çöçüğü öldü. Onun için Elli ikisini yaptık. Aa, üçünü yapıyoruz. Biraz elva biraz pesimet (?). Yedisinde bir kurban keseriz. Bir çorba bir fasile, sarma, arpa fidesinnen piliç eti. İçinde...(anlaşılmıyor), üstüne karariberini korsun. İ biraz yanına tatlı, şerbet. Bi kofa şerbet yapıysın, içine 3- 4tane limon irendeleysin, güzel! Mevlit okunur. Ehaliyi doyuruz bitta, sofraya olur. Ne kadar insan gelebilirseydi, doyururuz sularız, yedisi biter. Sonra bitta otuz yedisi ablacığım. Aaa otuz yedisi. Otuz yedisinde burnu düşmüş, meftanın burnu düşmüş. Gene alvasını, pesmetini, çorbasını, fasilesini, gene aynı, gene kurban, sofraya. Büyük soframız var, gene sofraya verilyi. Oluy 15 sofraya, 20 sofraya. Ne kadar ehali gelirseydi. Çığırsın geliy ehali. Gene doyurur sulayız, gene mevlid. Sonra bitta elli ikisini yapıyoruz. Elli ikisinde de kemikleri dağılırmış Nergis. Elli ikisinde de acırmış çok madem, bu elvanın, pesmetin kokusuna, yağ kokusuna duymazmış.

Bu pesmet dediğiniz bizde gulaç, aynı şey her halde, yağda kızartılan hamur.

Yağda, ya (evet), amır (hamur).

Aynı şey, o bayramlarda yaptığımızdan, aynıysından değil mi?

Aa, te! Onu da yapıyoruz, ya. Onu da yapıyoruz. İşte bu Türkiye'da yokmuş. İıı, öldünen erkes almış kitaplarını... Tamam, bizde de epimizde var kitap. Epimizde var kitap. İhtiyarında gencinde, hepsinde var. Gelirmişler kitaplalan, okumuşlar birer Yasin, haydi. İ birer tabak şey vermişler... Ne deysiniz siz? Pirinçten hani?

Pirinçten. Pilâv mı?

Pilâv. Pilâv yaparmışlar. E bir de konu komşu getirirmiş, kahırın var deyen. Konu komşu getirirmiş yiyecek. E bize bunca insan geliy. Benim komşunun var mı vakti bakalım benim gelenimi gidenimi doyursun. Ne kadar fakir olacan, ne kadar fakir olcan biz bunları yaparız ablacım. Biz bunları yaparız. İşte üstünden geçti mi 5- 6 ay taşını koydururuz. Eee, er hafta meselâ gidersen, cenazene bakarsın, paklarsın, çiçek ekersin.

Düğünler nasıl olurdu?

Şindi, meselâ kız kaçır. Ama kaçacak ama istenecek... Bir nişan yaparız. Gelir ehali. O kayna olan karı getiri geline iki- üç kat urba. Bütün iç çamaşırını, üstüne giyme büle iki- üç parça çamaşır getirir, iki- üç kat. Bileziğini, yüzüğünü, küpesini... Kız istenir. O kız, o kıza kalır işte. Sen de güveye yapıysın, güvey takımlarını. Bir erkeğe ne ilazımsa güzel bohçalar yapıyoruz, büle kutuların içlerine. E sonra kaynaya kaynataya, kızkardaş

varmış, aga varmış, epicine, eviçince birer bohça yaparız. Bir insana ne ilazımsa koruz onlara. İşte bu bitti mi bir kına gecesi yaparız. Gene çıkarıyız bir insan, çağırırız. Ee filan *datada* (tarihte) mesela filan yerde kına var. Herkes gelir, sana başışını verir eline, başış verir senin eline. Ama para verecek, ama gönlünden ne kopmuş, ama bir serviz almış, neyseydi, getirip veriy, mübarek olsun düğünün derneğin, der. Allah razı olsun, dersin, görüşürsün.

Kız kaçsa da böyle yapılır mı?

Kaçtınan da böyle oluy, kaçtınan da böyle oluy. Kaçtınan da nası anladım gene aynı, aynisi olur. Sonra ikinci günü artıkin, bu gece kınayı yapıyız. Ehali gelir, yir içer, oynar. Bu geceyi bitiriyiz, ikinci günü ta restoranta. Erkes alır karısını uşağani mesela, gelir. Alırsa alır, almasa taa çok garı- koca. E deycem, ve bitta restorantta gene yinilir içililir, önüne kebablar gelir, piliç gelir, mantarı gelir. Ne varsaydı artıkin, ne olursaydı, çeşint yiyecek önüne gelir, yinilir içilir, saat 10, 10'dan sonra bitta kalkılır dakıya. Dakı deniyi. İşte a, alır mikrofonu eline, mikrofonu eline, ana baba gelecek. Çocuğun anası babası gelecek başta. Bu baba bakalım ne atıy bu çocuğa. Ev mi yer mi, araba mı, para mı, gelir verir orda. Te babadan mesela Yüksel'in babasından bu evi, arabası, neyseydi, o sülenir öyle. İşte çocuk tarafı bitti mi, bitta gelinin tarafı. Gelinin anası babası gelir. O da para mı ev mi, o da ne veriseydi artık kalbinden evladına. O da, e para, atılır parası da... Düğün biter oniki- bire kadar, ikiye kadar, düğün. Orda gidiysin, sulaysın, yidiriysin, içittiriysin. Çok güzel, işşen oluy! Çok! Erkes bitta evine gelir. E, öyle ablacığım. Düğülerimiz çok güzel oluy.

O gündüz mü yapılır, restoranda?

İstesen gündüz. Pazar günü. Şini bugünkü gün restorant olabilir bizim burda. Ta çoku cumartesi günü kınayı yapıyız. Cumartesi günü saat birde başlayı ehali gelme. Taa çoku orda bizim *kriçmada* (meyhane) yapıyız. Üle iç sokaklarda yapmayız. Gelir ehali, *peykalar* (oturma yerleri) var, epici oturuy. İi, tatlı tutarlar gene, limonada verirler, oynar ehali. İşte gelin, deyim ya, kayna verir. Öbür kayna da güveye verir yüzüğünü. Buraya sincirini buraya sincirini... Var yok yapıysın. Bugüne kadar sen bu uşağa büyütmüşün, yapıysın ablacım, yapıysın. Er şeyini verir kayna. Kayna güveye verir. İşte öyle yaparız. İkinci günü de, Pazar günü de bırakırız restorantı. Başlarlar bitta, *piteşestvie* (gezme) derler.

Şehirde gezi mi?

Aa töle.

Gelinle damat?

Gelinle damat diil, bütün erkes, bütün erkes, arabalağlan. Arabalara bağlanır güzel balonlar. Kimisi *potretini* (portre) yapıy gelinin güvenin. Epiciği arabalara büle, camlarına koyuyo. Abe ne seversen artık sen. Ta güzel nası olırsaydı onu yapma çalışıysın. E, bağralak arabalar gider gezerler. Gene birer pasta yirler, gene içerler birer kave. Ondan sonra restoranta. İ bir de şeye, *grajdanski brağa* (resmi nikâh) . Grajdanski brağa gidilir. O olıyo, ordan sonra da restoranta gidiyiz. Sonra da kimisi, giden gidiy gitmeyen gitmey, camiye gidiliy. Baştan, nikâh olsun, camiye. O gelin donasında güvey arabaylan, ehali gelip camiye... Orda da nikâh oluy ablacım. Nikâh yapıly, bereketi olsun evde herbişeyin. Nikâhsız ev bereketsizdir. Nikâhin var mı, o zaman bereket olur.

Bizim Bulgaristan'da hoca, imam gelirdi evlere. Ama o zaman camiye gidilmezdi zaten, ondan.

O başka. Şimdi büle. Güzel de olıyo. Daha güzel olıyo. Çalgı tutarız. İki üç gün çalgılarımız çalar. Ayriyeten çalgılarımız var. 1500- 2000 lva para verilir çalgılara. Gelir o çalgıcı çalar. Evinde burda meselâ, çalacak. İ doyuracaz, sulayacaz. Bir düğün yapıysın meselâ. Bizim öyledir. Biz öyle şetmeyiz. Bak bir de böyle yapıyız. İstek olıyo ya şindi düğün meselâ. O çocuğun evinde oluy. Düğün yapacak da kızı alıyız babasının evine. Alıyız, orda gelin olur meselâ, süsleniy, geliyler bitta arabalalan alıylar kızı. Gelin alıcı deyiz. Gelini gelip alırlar.

Bir de mevlitlere çok önem verilir.

Hee, mevlitlerimizi de yaparız. İç kaçırmayız mevlitlerimizi de. Dadamız (bebek) olsun, dadamız dünyaya gelsin, giderler arabaylan videolalan çekerler. Alırlar dadayı ordan gelirler iki üç araba. Burda yidiririz içittiririz, masa yaparız. Yerler içerler. İ o dadaya para korlar, üç beş leva meselâ koyıllar işte. Kendi insanı taa fazla koyı, beş on koyuyo, yirmi koyuyo. E oldu mu dada 5- 6 aylık, haydi mevlit. İşte yakında kızımın vardı, Varnada. O çocuğun, hani akşam *potrette* (resimde) gördünüz. Onun oğlu oldu, ona yaptık. Ama gene sofraylan yapıyız. Gene sofraylan, gene kurban kesiyız, gene aynı yemekleri yapıyız. Aynı yemekleri yapıyız, doyururuz, sularız, mevlidimizi yaparız. Okurlar hocalamız. Güzel olur. Er şeylerimiz güzel olur. İyidik, çok iyidik, işlerdik, *ismyanaylan* (vardiya) işlerdik. İkide giderdik meselâ, 10'na- 10 buçuğa kadar. Çok çok iyidik, gayet iyidik. Deyem ya, üç gün üç gece düğün yaparız, mevlitler yaparız, nişanlar yaparız, e-r-r bişeyler. Duğum günlerini yaparız, düğün gibi, düğün gibi. Restorant tutarız, restoranta yiyecek içecek. İşte böle, kimin ali vakti var- restorantta; kimin ali vakti yok- evinde. Gene abla kardeş, konu komşu, tanıdık bildik gene geliy.

Mülâkat 4

Haşim Akif, Şumnu, 19. 05. 2010 (64 yaş)

N: Kısaca hayat hikâyenizle başlayabiliriz veya siz ne anlatmak isterseniz. Doğduğunuz yerden başlayabilirsiniz. Ailenizden, çocukluğunuzdan.

H: Atlamamak için... (yayımlanmış biyografisine bakmak için bir dergi arıyor) Burda bir yerde bitane vardı. Orda okumak değil de, bazı şeyler daha hoş gider gibime geliyor. Çünkü radyo, televizyon, mikrofon başında olmak insanı biraz şey yapıyor. Bence güzel bir şey çıkacak da... Onu da elimde olsa diyorum. Bu dergi bizim yayınladığımız. Bulgaristan'da biricik yayımlanan... Hoşgörü, yani “*Tolerantnost*” dedikleri bi dergi. Orda iyi şeyler yayınlıyoruz. Yani, düşmanlık falan öyle şeyler kesinlikle yok. Şimdi, kendim için ne anlatabilirim? Doğup büyümem Doğu Rodoplardan. Şimdiki Cebel Belediyesinin Havazlı, Bulgarca Şterna köyünden. İlkokul, ortaokul orada... Lise Mestanlı'da. Yüksek öğrenim ise Sofya Üniversitesinin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdim. Sonra köyüme dönüp üç yıl Türkçe öğretmeni olarak çalıştım. Bu, yıllardan 1975'ti. 75'te Türkçeyi okul programlarından kaldırdılar. Okul programlarından Türkçe kaldırılınca ben doğrudan aldım başımı geldim Deliorman ve Şumnu'ya yerleştim. 1975'ten beri Şumnuluyum. Şumnu köylerinde 12 yıl öğretmenlik, öğretmenlik yaptım. Sonra... Geldi çattı 85 olayları, 84- 85 olayları. Bu olaylar için her halde ilgilenmek yerinde olur. Olayların olacağını yani avucumun içi gibi biliyordum. Çünkü 1972'den beri devamlı... 1972'de alınan bi karar sonucu 85'lere, 84'ten 85'lere o zaman gelindiğini sanıyorum. Aaa ve onun için bu olayların vuku bulacağına inanıyordum. Hele hele benim doğduğum Havazlı köyü, şöyle 10–15 km batısında Pomak köyleri var. Orada zaten bi sürü bu biçim olaylar oldu. Onların adlarını daha önce değiştirdilerdi ve 75'lerden sonra 80'lere doğru bizim köylerde de bazı ailelerin Pomaklarla karışmış olduklarını, onlarla evlenmeler olduğunu falan ileri sürerek bazı zorlamalar oldu. Ta o zaman ııı bu işlerin yüzde yüz olacağına o zaman inandım ve öyle de oldu. 84 sonunda bizim o tarafta bu olaylar kapatıldı, bitirildi, adlar değiştirildi, gönüllü olarak dendi. Aslında zorunlu olarak. Ve bölge bölge yapıldığı için bu insanlar Deliorman, işte Dobruca bölgesi, Cuma bölgesi, Eski Cuma bölgeleri hala buralarda böyle bir şey olmayacağını bekliyorlardı. Yalnız, tanıdıklarına o zaman şöyle diyodum: Bizde bu olay oldu, sizde kesinlikle sizde de olacak, ama olmazsa ben sizin adınıza ben de sevinirim. Siz bari Bulgaristan'a Türk olarak kalırsınız. Ama bu yüzde yüz olacak, kendinizi hazırlıklı bulun, gelince yok olurdu-olmazdı diye bir pazarlığa girişmeyin, kendinizi ezdirmeyin, gidin anında bitirin işinizi, devam edin. Bu ya 3 yıl gider ya 5 yıl gider. Bu konuda hemen hemen eminim, çünkü bu, böyle bir şey, yani devamlı kalmaz. Ne zaman olursa olsun. 85'lerde, yani olayların burada gelişmesini anlatmaya çalıştım. Ve 85'in Ocak ayında çocukları izne gönderdik, dönünce köy sarılmıştı, yani çalıştığım o köy. İıı, hemen arkadaşları başladılar davet etmeye. Ben de, yani söylediğim gibi: hiç durmayın, koşarak gidin, hep bil ki hep büyük bir sevinçle bu olayı beklermişsiniz gibi, kendinize laf söyletmeyin diye... Gittiler geldiler, sarmaştılar ağlaştılar benimle. Ben de o zaman onu da öyle diyodum: Ben yeterince ağladım, ben zaten yüzde 90 Bulgar'ım artık. Anam Bulgar, babam Bulgar, kardeşlerim Bulgar. Yalnız bir ben kaldım, ben de sizden sonra, zaten öyle dediydim, sizden sonra ben de gider ben de değiştiririm burda falan diye. Halledicez işi, ağlaşmayın, oturun şimdi oyun oynayalım. Ya satranç ya başka bişeyler. Türkü söyleyin şenlik yapın...

Şaka tarzlı tabi, şakaya gelecek mesele diğildi. Aaa, O zamanları hatırlıyorum, bir gidişimiz vardı bir dönüşümüz. Giderken otobüsümüz iki defa durduruluyor, iki defa pasport yoklaması yapılıyor, iki de dönüşe, dört defa pasport yoklayıp, yoklamasından geçiyoruz. Sanki dünyanın en kötü insanları bizdik.

Şumnu'dan Köklüce köyüne kadar, Venets köyüne kadar gidip geliyordum. Orda çalışıyordum. Iıı, 85- 86 öğretim yılıydı, o yılı bitirince başka komşu bi köye gitmem icab etti, çünkü beride devamlı bir şeyler yaptırmak istiyolardı. Yazı yazdırmak, toplantılarda konuşmak... Iıı, o zamanda hayır da diyemiyorsun. Bir gençlik toplantısını hiçbir zaman unutmuyacam. Aaa, orada başkaları da söz alacaktı ama benim, benim de söz almam lazımdı yani. O ad değişimi olaylarını onaylayıcı bir konuşma yapmak falan diye. Toplantıyı yönetecek olan kişi de benim çok yakın arkadaşım, hanım arkadaş, hanım meslektaş. Ona dedim, başka yapacak bir şey yok. Benim adım geldikten sonra atla benim adıma, başkasına söz ver. Toplantı biter bitmez parti komitesinden hemen üşüştüler başıma. Neden? Ben dedim, toplantılarda konuşmaya alışmış kişi değilim. Söz, böyle olur olmaz yerde kalkıp söz almak istemem. Ben yüksek tahsilli bir uzmanım. Iıı, bu konularda ciddi bir araştırma yapmam lazım yazılı ve sözlü olarak. O zaman iki insan arasına çıkar konuşurum ve inandırıcı olurum. Böyle, çıkıp ben destekliyorum... Olmaz yani gibilerde. İyi ama biz senden yanlı evet demek, demeyi istiyorduk, işte yapmadın falan, şunu bunu... Neyse, yani öyle geçti. Sonra bir olay daha vardı o zamanda, yine unutamayacağım olaylardan. Iıı, belediye çapında öğretmenlere örneklik ders vermek gibi. Açık ders diye geçiyodu o zamanlarda. Meslektaşlarım geldiler, öğrencilerim falan. Dokuz Mayısla ilgiliydi. Yani, Rusların Almanları ııı, yenilgiye uğrattığı son tarih. Ve o zamanda o konuda bir ders hazırladım Dersimin konusu da işte Dokuz Mayısla ilgiliydi. Bir Rus mareşalinin yazısını öğrencilerime dağıttım ve o konu üzerinde yani öğrenciler söz alacak, konuşacak vesaire. De, iyi gittik öyle. İyi ama neredeyse kırk beş dakkanın yirmi beşi belki geçiydi. Okul müdürü aldı çantasını çıktı odadan ve gidiyor parti komitesine, diyor, ııı işte filan meslektaş bu konularda parti ve devlet siyasetine karşı, yani bu konuları onaylamıyor. Ders bitti bitmedi, parti komitesinden gene geldiler. Dediler böyle böyle filan yere gitmen lazım. Gittim onun odasına, dedim, ne var? İşte, duyularımıza göre, siz partinin bu konudaki siyasetini onaylamıyormuşsunuz, buna karşı çıkıyormuşsunuz falan diye. Dedim, bunu her halde müdürümüzden bunu haber aldınız. Benim ders, işlediğim dersin konusu zaten Dokuz Mayısla ilgiliydi, o yazı da bir Rus mareşalinin. Eğer siyasi bir yanlışlık varsa o Rus mareşalinindir. Ben onun dediklerinden dışarı çıkmadım. O ne anlattıysa, öğrencilere de o konu üzerinde söz verdim, onlar da dağıttığım ııı dergideki yazıyla ilgili söz aldılar ve bundan ibaretti. Herhangi bi siyasi kusurum olamaz. Onu da atlattım. Ve ondan sonra ertesini yıl dedim ya başka bi köye gittim. Bırakmak icap etti orasını. İki yıl, Bıyıklıköy diyorlar, Bobtsi, orada çalıştım ve iki yıl sona da oradan Çerna köyüne, Karalar'a geçtim. Ve Karalar'da artık seksen dokuz olayları geldi yani bu şeyler. Iıı, tabi artık her şeyimiz hazır. Bugün bile birçok bageşimiz şeyde yani, yüklükte, sıkılmış durumda, o öyle kaldı. Fazla fazla şeyler aldık yani para harcamak için. Da, biz hazırlanıp çıkınca, sıra bize gelince elalem Ankara'yı, İstanbul'u tuttu, bir ucundan, daa birkaç ay sonra dönmeye başladılar. Ha dedik, biz şimdi rahatımızı bozmayalım, çocuğumuz da küçüktü o zaman. Vee, seksen dokuzda bizi hemen alalacele işten uzaklaştırdılar vee işte, olaylarda yeni gelişme olunca yeniden mesleğimize dönebildik vee bir buçuk yıl kadar NÜVVAB okulunda, orda dini okulda ders verdim ve aynı zamanda birinci yılda okul müdür yardımcısıydım. İkinci yıl oradan da uzaklaştırdılar, çünkü baş müftülükte çalışan kişi partini eski borazancılarından biriydi. Onunla da aramız iyi gitmediyse, orada, orasını da bıraktım. İyi ama değişmeler oldu yani, artık Eğitim Müdürlüğü'ne atandım ondan

sonra müfettiş olarak, Türkçe müfettişi olarak orada kaldım bir yıl kadar ve bir yıl sonra da Şumnu Üniversitesi'nde ıı asistan yarışmaları açıldı. O yarışmalara katıldım ve müsabakayı kazanarak burada işe başladım. O gün bugün, yani 94'ten beri buradayım. O yıllarda aklımın köşesinden bile geçmiyordu, çünkü yaşım oldukça ilerlemişti, böyle bilimsel alanda belli başlı bir şeyler yapıp da yükselirim diye, çünkü bilim yıllar istiyor, çok çalışmak istiyor. İyi ama zaman geldi, hep Sofya'dan hocalarla, öteden beriden gelen uzmanlarla bu ihtisası ayakta tutmaya çalışıyordum. En sonunda bir yerden beni biraz gücendirdiler. En fazla hizmet ettiğim kişiler, kişilerden böyle acı birkaç söz işittim ve oturdum ondan sonra, her şeyi bir yana bıraktım, başka arkadaşlara teslim ettim koşuşturma olaylarını, şey-, koşuşturma işlerini. Ve iki yıl kadar derslerim dışında hiçbir şeyle, hemen hemen hiçbir şeyle uğraşmadan, günde 4. 5- 5 saat uykuyla ciddi bi çalışma yaptım vee doçentliği o zaman kazandım, 60 yaşında doçent oldum yani. Hiç lazım, hiç lazım değil derken bu oldu yani. Belki iyi oldu, çünkü bu bana ıı bölümümüzün başkanlığını yapma fırsatı verdi, çünkü biz önceleri başka bir bölümle beraber ıı çalışıyorduk. Oradan ayrılınca, Yüzde yüz bölüm başkanının doçent olması gerekiyordu ve ben de bu işi yaptıktan sonra... Şu biraz önce buraya giren Tatyana Hanım, ıı ona devrettiydim tüm vazifelerimi. İşte ben doçentliği kazanınca o da bu yeri yeniden terk etti ve bölüm başkanı olarak ben seçildim. Şimdi, yaptığım çalışmalar, her zaman olumlu çalışmalar olduğunu sanıyorum, yani hiç kimseye zararım olmadan...

Eski zamanlarla ilgili ne var geçmişinizden hatırlayabildiğiniz? Doğup büyüdüğünüz köyden, ailenizden...

Tabi, şimdi o zamanlara dönecek olursak, şöyle bir şey diyebiliriz, çağrışımlar içinde... Türkçe diye, o zamanda üniversite bitirmeme rağmen, evimde yani belli başlı bir kitap, Türkçe kitap diye bir şey yoktu. Bizim o zaman ancak ancak Bulgaristan'da yayımlanmış olan 8- 10 sol sosyalist görüşlü Türkiye yazar ve şairlerin kitapları vardı. ıı, Edebiyat nazariyesi diye hemen hemen hiç kitabımız yoktu. Sözlükler de oradan buradan bir- iki bir şeyler ele geçirebildiysek ve kimse anlamadıysa ancak onlar vardı. ııı, tabi o zamanla bu zamanı ıı, karşılaştıracak olursak, tabi oldukça gelişme var. Bunda gelişme yok diye bir şey söyleyemeyiz. ıı, yalnız gelişme bu yönlerde oldu ve olacak. Ben olacağına da inanıyorum ama... ıı, beklentiler neredeyse bir yere kadar da askıntıya, askıntıda kaldı. Hele hele benim beklentilerim... Çünkü komünist zamanda bile, bizim öğrenci olduğumuz yıllarda okullarda normal olarak biz Türkçe okuyorduk, normal olarak. Bu yeni değişimlerden sonra ıı parlamento bu Bulgaristan'ın en çalışkan, en ne diyeyim, en namuslu kesimine anadili oku... Anadilini normal olarak okumalarını bile sağlayamadı. Bu yönde yani yapılacak çok şeyler var. Ben hiçbir koşulda ıı bu yapılan eksiklikle razı geledim, gelemiyecemi açıklıkla söyleyebilirim. Bu yönde devletin, parlamentonun ve biz kişi olarak da çok ciddi çalışmamız lazım. Türkçe ıı, benim görüşüme göre yüzde yüz okullarda normal bir ders olarak oturtulması lazım, yüzde yüz. Bu olmazsa, yani köksüz bir ağaç gibi, ne kültür gelişebilir, ne dil gelişebilir, ne... Yani ben Türküm, diyebilirim. Çünkü zaman gelecek, yavaş yavaş yavaş yavaş yavaş her şey silinip gidecek. Tiyatro, tiyatro varmış, şu varmış bu varmış, bunlar, fasa- fiso diye bir söz var, ya boş şey bunlar. Tiyatro neyle yapılır? Kültürle yapılır. O kültür neyle? Eğitimle verilir. Bir kişiyi sen ıı artist, aktris yapabilir misin? Yani, sokaktan toplayacaksın Razgrad Tiyatrosu, sokaktan toplayacaksın Kırçali Tiyatrosu. Onlar yani, geçici olarak bişeyler. Zaten de tiyatro deyemezsin. İşte böyle olur olmaz şeylerle milleti uyutma siyaseti bugün zaten ortada. ııı, benim burada açıklıkla paylaşabileceğim, bugün devletin başında olan GERB Başkanı, ıı, bir konuşmasında şöyle dedi, yani, "Yenidendoğuş" normal bir olaymış, ama yanlışlık

varmış. Metodolojik bakımdan yanlışlık var. Neyle? Zoru zoruna, zorbalık kullanarak... Oysa onun görüşüne göre doğan çocuklarımızı, Bulgar adı verecez doğan çocuklarımıza ve böylece de büyük bir sorunu hallederiz. İvan Hasanov, yarın öbür gün, Hasan ölecek, İvan İvanov olacak bilmem ne. Yani, bitakım saçma sapan şeyler. Onun yanında da Ataka, yani bugünkü idarede olanlar zaten Jivkov'un neredeyse kolları hala hayatta ve yaşıyor. İı, bizim Türk olarak bu konuda çok duyarlı olmamız gerektiğini ve gelecekte haklarımızı aramamız ve bu yönde ciddiyetle çalışmamız lazım. Tabi yasaların verdiği imkânlar çerçevesinde. Hiçbir zaman Bulgaristan Türkü zaten baş kaldırıp, zorbalığa hiçbir zaman gitmemiştir. Bugün de yani, yasalar çerçevesinde, barışçıl yollarla bu hakkını istemelidir.

Peki, Türklerin yaşadığı yerlerde, sizin doğup büyüdüğünüz ailede mesela o kültür nasıl devam ettirilirdi veya çocuklara nasıl aktarılırdı?

Şimdi halk kültürü, tabi halk kültürü olarak anadan babadan, gelenekler görenekler, onlar alıp yürüyordu, ama benim dediğim genel, büyük kültür eğitimle olan bişey. İı, tabi bayramlarımız vardı, işte çeşitli kutlamalarımız, türkülerimiz şarkılarımız, düğünlerimiz derneklerimiz, bunlar hepsi zamanında yapılıyordu. Ama şimdi zaten yapılmış olsa da orada, ıı insan kalmadı. Benim “Kimsesiz” şiirim orada hüküm sürüyor şimdi.

Evet, o kimsesizlik durumuna gelinceye kadar, eğlence veya çalışma hayatı nasıldı?

Eğlence, eğlence diye pek pek bir şeyler zaten yoktu. Eğlence, eğlence de mesela, komşunun birine, bugün çok tütün toplamış, diğer komşular gider yardım eder yani tütün dizmek için falan yahut işi biraz geri kaldıysa, hastalandıysa, birey olduysa. O arada ne eğlenirler? Tütün dizerler, türkü söylerler, eski, eski anılarını, eskileri, anılarını anlatırlar. Düğünlerde derneklerde tabi adetlere göre neler yapıldıysa onları yaparlar. Çalgısıyla, mis... Konuklarını karşılaması... Ne diyeyim? Her bölgenin kendine özgü işte birtakım kutlamaları, icra ettikleri, gelenek ve görenekler vardı. Onlar tabi bugün de Türklerin oturduğu yerde devam ediyorlar. Tabi her şey zamanla ufak değişime uğramış olsa da bugün onlar devam ettiriliyo zaten. Eğitimle ilgili neredeyse, eğitimle kültürle ilgili söyleyeceklerimin özetini yaptım ben. Bulgaristan Türkü eğitimini ve kültürünü geliştirebilmesi için yüzde yüz okuldan başlaması lazım ve Bulgaristan'da okuldan başka yayını olması lazım kişilerin. Bakın, bugün Türklerin yayınladığı tek bir dergi var. Bu da dilencilikle topladığımız paralarla yayınladığımız yani. Hiç kimse, siz bu dergiyi çıkarıyorsunuz, biz size arka dayak olalım diye bir şey yok. Böyle bir şey olmaz. Bugün Türklerin partisi diye anılan partinin de Türklerin sorunlarıyla hiçbir uzaktan yakından bir şeyi yok, ciddi çalışması yok, yani.

Sizin bu mesleğe karşı ilginiz nasıl başladı?

Türkçe, neredeyse liseye, liseye başladığımda okul müdürüm vardı, Türk Filolojisi bitirme, Sofya'da. Belki ondan etkilenerek ben de orada okurum diye aklımdan geçiydi. Ama her halde bir kader meselesi, böyle oldu. Şiir okumayı severdim ama şiir yazarım diye böyle bir şey aklımdan bile geçmiyordu. Her halde dikkat ettiyseniz, benim yayınladığım ilk şiir kitabı 2002'dendi galiba. O zamandan, 2002'den yayımlanan. Bir zamanlar, bir şeyler yazarsam şiir gibi, yırtar atardım yani, çöpe atardım onu ve bazı yerlerde üç- beş kaldıysa yani, ancak o kadardı. Benim hocam vardır: İbrahim Tatarlı, Profesör İbrahim Tatarlı. Yazdıklarımın beşi altısı onun eline geçmiş, beni zorladı. Yüzde yüz kitap yayımlayacaksın. Olmaz hocam, her ağaçtan düdük olmaz hocam. Yok, o düdük olmuş, dedi. Düdük olmuş, dedi ve onun hatırını kırmadığım için ilk şiir kitabımı yayımladım. Umut adlı ilk şiir kitabımı yayımladım. Ondan sonra da niyetim noktayı

koymaktı, çünkü burda bi sürü yapacak işlerim var, pek pek vakit ayırabileceğimi sanmıyorum. İyi ama bir iki üç beş derken, küçük bir kitaplık gine bir şeyler toplandı, ikincisini de ondan sonra yayımlamış oldum yani. Şiir böyle, içten gelen bir şey. Yani yüzde yüz ben şairim deyip de sahneye çıkma diye bir şey yok.

Ailenizle ilgili anılarınızdan bahsedebilir misiniz?

111, ailemiz, çok çocuklu bir aileden geliyorum. 111, sekiz çocuk. Bunlardan biri bi buçuk yaşında ölmüş, yedi çocuk hayatta kaldık. Ve bu yedi çocuğun en küçüğüüm ben.

Hangi yılda doğdunuz?

1946 doğumlu. Diğerleri işte hepsi benden büyük... Diğerlerinin okuyamaması her halde o zamanın, o zamanın sıkıntılarında olsa gerek. Yedi sekiz çocuk büyütme, onlara bakmak hiç şaka değil. Bana doğru geldikçe ev, evlenmişler, kendi ailelerini kurmuşlar falan ve kala kala babamın yanında bir ben kalmışım yani her halde onlar da o zaman kendinde güç bulmuşlar, beni okutabilmişler yani. Kendilerine minnettarım. İki de hayatta değil. Aaa, diğerleri her halde, onlar da imkânları olsaydı, belki benden de daha başarılı olabilirlerdi, bazıları hiç olmazsa. Aile böyleydi. Küçükten işte büyüdük. Naz edecek, naz etmeye hiç vaktimiz yoktu, nazımızı kimse dinleyecek durumda dildiler yani. Sabah erkenden gece karanlığına kadar iş... Eve, eve, eve, eve ancak yani toplanan tütünü dizmek için dönüyoduk. Aaa, sabah erken işe, akşam geç vakitlere kadar serinde tütün kırıp eve taşımak ve dizmek. Hiç o iş de olmazsa hayvanımız vardı. Onları, koyun keçi gütmek, inek, inek otlatmak, işte böyle. Çocukluğumuzu hemen hemen bilmedik desek, yalan diil yani. İşle büyüdük, işle her halde öbür dünyaya gidicez. Aa, tabi artık bu yedi kardeşten hayatta dört kaldık. Birer birer onlar bile gidiyorlar. Hayat böyle. Çoluk çocuk olarak 111, yetmiş beşte dedim Şumnu'ya geldim zaten oraları bırakarak. Bu taraftan evlendim ve bir çocuğum var. Bir oğlum, o da belki sizin emsali olabilir. Ve bugün Amerika'da... Kendisi Filibe'de konservatuvar bitirdi. Konservatuvarı bitirince Amerikan Konsolosluğunda insan varmış, orda temsil veriyodu onlar, müzikle ilgilendikleri için, salonunda. Beğenmişler, onlar davet ettiler. Altı yedi yıldır orda yani.

Siz köyünüze gidiyor musunuz?

Köyüme yılda en az iki defa gitmeye çalışıyorum.

Akrabalarınız var mı?

Akrabalar, evet, ağabeyim var. Zaman zaman, ablam var, kimi Türkiye'ye gidiyor, kimi oraya, doğduğum köye dönüp oralarda kalıyor. Onu görmeye, ağabeyimi görmeye, konu komşuyu görmeye, eş dost görmeye gidiyorum iki defa, üç defa, gidiyorum yani, gitmeden olmuyor. Sonra zaten o dağlar mıknaş gibi çekiyorlar.

Rodop Dağları mı?

Evet. Doğduğu yerden insan pek, doğduğu yerlerden kopamıyor. Sonra işte bugünkü Koca Batak'ta, hırsızlığın arsızlığın yapıldığı yerde... Ben öyle diyorum çok zaman. Bizim dağ insanlarının dürüstlüğü, temiz yürekliliği, hırsızlıktan arsızlıktan çok uzak kalışları çok temiz bişey yani. İnsanın övünebilecek yanları desem, yalan değil. Gidiyorum, oradan kopmak her halde imkânsız. Yani şöyle bir şey, oraya vardıkdan sonra kim bilir ne evimde bi, iyi bi şartlar kalmadı ama... Bir yatak var, bir- iki battaniye, bir- ki yorgan var. Yani orada onlarla sarılıp yattıktan sonra en güzel dinleniyorum belki. İki- üç gün, dört beş gün, ne kadar kalabilirsem kalıyorum yani.

Genelde köylerde yazın tütün işi çok olurdu. Ama kışın belli aylarda iş biterdi, tütün satılırdı. O boş zamanlar nasıl değerlendirildi köyde?

Kış günü gene işsiz kalmazlardı ki. Onların, yelpaze yapmak, pastal dedikleri bizim tarafta. O, o giriyordu sıraya. Ondan sonra insancıklar az veya çok yani keçisi koyunu olur. O zaman da yüzde yüz iki öküz olması lazım, bir iki ineği olması lazım. Bugünkü gibi mağazalar dolusu mallar falan yoktu yani, insanlar neyi üretiyorlarsa onun başına gidiyorlardı o zamanlarda. Neredeyse hepsi... İşte süt ürünleri, et ürünleri, tarla çapadan topladıkları fasulye, işte ne diyeyim patates, onlarla geçiniyorlardı. Komposto yapmak bile yoktu o zamanda. Olgunlaşan yemişleri toplayıp hoşaf yapıyorlardı. Onların suyunu içiyoduk. Onlar belki de en yararlıymış bugün. Bugün bile ablam Türkiye'den dönüp de bizim yemiş ağaçlarından toplayıp kurutuyor onları, kuru yemiş, bambaşka oluyor yani tadı. Onu da hala tadabiliyorum. O zamanlarda ne yapıyorlardı? İşte biraz misir falan ektilerse hayvanlara yem olarak, onları, onları toplamak, onları koçanlarından ayırmak, ıı öyle şeylerle uğraşıyolladı. Başka ne kış işleri? Yahut da, işte zaman zaman konu komşuya gidip sohbetler işte. Böyle geçiyordu zaman.

Bulgar var mıydı köyünüzde?

Köyümüzde Bulgar hiçbir zaman olduğu yok. Sizin orda belki varmıştır. Bizim köylerimizde, bizim mahallemizde hiç Bulgar'ın oturduğu yok.

Şehre gittikten sonra hiç sıkıntı yaşadınız mı?

Şehre gittikten sonra, tabi benim bitirdiğim yıllarda bir Bulgarca, bir- iki ders Bulgarca olarak okunuyodu. ıı, ortam olmadığı için Bulgarca'yı, yedinci- sekizinci sınıfı bitirmeyle köyde yani pek pek öğrenemiyorduk. Ama gene de liseye vardıktan sonra gayretle, çalışarak başardık bi yere kadar. Yani, hepsi Bulgarca da olmuş olsa gene her halde o kadar öğrenecektim. Benim çok zaman söylediğim bir şey var: Anadilinin konuşulması, Anadilinin öğrenilmesi hiçbir zaman başka bir dilin öğrenilmesine engel olamaz. Bunu buna dâhil ederek yani, ne Bulgarcaya engel olabilir, ne İngilizcesine engel olabilir, ne de başka birine. Art düşünceli bi sürü sözde eğitimciler: “Yook, siz Türkçeyi biliyorsunuz, Bulgarca okuyun, bilmem ne bilmem ne...” Okul zaten artık, her şey okulda Bulgarca... Türkçenin okutulması herhangi bir engel, engellik yaratamaz. Bu zaten eğitimde de böyledir, öntembilim açısından da böyledir. Anadilini bilmeyen, güzel bilmeyen başka bir dili de güzel öğrenemez. ıı, çok zaman oğlumla bu işlere örnek olarak yaklaş... Oğlumun örnek olarak gösteriyorum. ıı, bizim evde anasıyla Bulgarca konuşuyodum. Anası tabi güzel Bulgarca konuşuyor. Benim Bulgarcam, neredeyse konuşma dilim yok. ıı, belli oluyor bir Türkün Bulgarca konuşması. Ama benim oğlum benimle hiç Bulgarca konuşmamıştır. Ama benim Türkçemin temellerinde Bulgarca'yı Bulgarlardan çok daha güzel öğrenmiştir. Bulgaristan çapında diyorum. “Ben senin oğlundan daha güzel Bulgarca biliyorum” derse, gelsin Bulgar!(masaya vuruyor) Oturtuyorum masaya. Ve konservatuvarı bitirdikten sonra sözcü olarak, spiker olarak radyoda, Şumnu radyosunda çalıştı birkaç zaman ve oraya giderken bana, öyle dedi: “Baba, radyoya gidiyorum. Gitmemin nedeni de Kuzeydoğu Bulgaristan Bulgarlarına Bulgarca'nı nasıl konuşması gerektiğini öğretmek için gidiyorum”, dedi. Ve o zaman ilk defa onunla gururlandım. Ve benim etrafımda da Türkçeyi bizim bölümü bitirenlerden çok daha güzel Türkçe öğrendi de. ıı yani, yetişti. Onun öğrenmesinin bi de bi başka nedeni vardı. Ben çok sabırlı davranıyordum o yıllarda. Bitirdiği meslek okulu gibi bir şeydi. Yabancı dil vardı bir de müzik vardı o okulda. O bölümlerde hemen hemen Türk yoktu ve sanki bütün okulda, bir yere kadar sıkılıyordu sanki Türk olduğundan falan. Farkına

varıyodum. Onu, 92’de miydi ne zaman, pek emin değilim ama Türkiye’ye götürdüm.

Peki, sizin hayatınızda, gençliğinizde özgüvenle ilgili böyle bir problem oldu mu meslek hayatına başlamadan önce?

Şöyle bişey, biz zaten Türk bölgesinde büyüdük, yetiştik. Liseye falan gittikten sonra gene Mestanlı’daydım, gene neredeyse Türk ortamı. Ama biraz Bulgarca sıkıntısı diye bir şeyler vardı. Üniversitede Türkçe okuduğum için, yani Bulgarcayla o kadar benim büyük bir sıkıntım olmadı, ama hiç kuşkusuz çok daha güzel bilmem çok daha yararlı olacaktı her halde ama koşullar öyleydi o zaman da, dediğim gibi. Ama gene de buralara kadar gelebildik yani, Bulgarlarla anlaşabiliyoruz.

Askerlikten hiç bahsetmediniz. Hangi dönemdeydi askerliğiniz?

Askerlik, ııı... 64- 65. Çok çocuklu bir aileden olduğum için üç erkek kardeşlik. Ben üçüncüsüyüm. Üçüncüsü olduğum için o zaman bir yasa vardı, üçüncü çocuk bir yıl askerlik yapıyordu. Ben bir yıl askerlik yaptım ama elime silah almadan bir askerlik. Yollarda, inşaatlarda böyle... O zaman, nası diyelim? ııı, silâh altına alınan askerlerle beraber askerlik yapma fırsatı zaten vermiyorlardı Türklere. Tabi, ayrı yani... Tabi, içinde tek tük Bulgar da gönderiyorlardı, ama şu kadar yani... Her halde onları diğer askerlerin yanında başarılı olmayacakları gibilerde bizim yanımıza gönderiyorlardı her halde. Genelde Türklere inşaatlarda, diğerleri silâh altında... Türk’e silah yok o zaman. (gülüyor) Şimdi tabi zamanlar değişti. Başka bir şeyler?

Kırcaali ve Rodoplar bölgesinden buraya geldiğinizi söylediniz. Burada daha mı rahattı?

Bakın, 75’te. 75’te de buraya gelme nedenlerimden biri artık okulda Türkçe ders veremeyeceğim için yani, orasını terk etmek icap etti. O zaman bizde öğretmenlik falan diye şeyler yoktu. Öğleden sonra çocukları kalıpta orda meşgalelerde çalışacaksınız falan diye yoktu. O yüzden de bunu bir neden olarak kullandım. Tabi başka nedenler de var. Oraya yol yok. Bi söz var: Kuş uçmaz kervan geçmez dağlarda yetiştik biz. Yaşadık... Yaşam şartları çok çetin. Hem, dedim, bu olay bir neden. Diğer de yani, bu ağır hayat koşullarından biraz kurtulurum diye Deliorman’a değişme niyetine girmiş oldum. Belki iyi belki kötü ama...

Oralardan bu bölgeye başka göç edenler de oldu mu?

Benim geldiğim yıllarda buralara... Tabi belki tek tük yine gelen olmuştur ama benimle beraber benim etrafımda yoktu yani. Bazı köylere bir- iki kişi gitmiş olabilir. Genellikle Burgaz köylerine gidenler olmuştur Kırcaali tarafından ama benim geldiğim yıllarda Şumnu’ya gelen kişi yok yani. Tek olarak ben buraya geldim. Kırcaalılı diye başka yok yani, Kırcaali taraftan benden başka o yıllarda gelen yok.

Demek burası daha gelişmiş, daha serbest bir bölge olarak biliniyor halk arasında.

Şimdi şöyle bişey var. Burada üç- beş dekar toprağın varsa bu toprak insanı besler. Bizim orada, bizim toprakları biliyorsunuz, insan, insanı pek beslemez. Bizim insanımız ne yapar? İşte kış günleri ne yapıyordu insanlar diye konuştuk. Yani, köyde kalanlar orda burda kendine iş buluyodu, hayvanıyla hasanetiyle ama... ııı bizim erkeklerimizin yüzde doksanı bütün işli bitince kimisi Filibe’ye, kimisi Sofya’ya, Madan, Rudozem bölgelerine madencilğe gidordu, işe gidiyorlardı. Kimisi, yani, Filibe, Sofya, inşaatlara... Diğer dediğim, Madan, Rudozem gibi kasabalara gidenler de o bölgedeki maden ocaklarında

alışıyorlardı. Başka bişey yok yani. Ya inşaatlarda ya maden ocaklarında... Zaten tütünden çıkardıkları parayla geçinmek çok güçtü o zamanda.

Öğrencilik hayatınızda ne gibi imkânlarınız vardı köyde, okul dışında?

Aaa, okul dışında hibişey yok ki. Okul dışında ancak bir okuma evi varsa...

italişte? (Okuma evi)

Evet. Bir okuma evi varsa birkaç kitap alırsın onun orasından, bir- iki gazete bakarsın, o kadar bişey yani. Bir ek eğlence diye bişey yok yani. Yeknesak bi hayat, böyle tekdüze, işine- evine...

Mülâkat 5

Ş. K. , Dobriç, 27. 05. 2010 (48 yaş)

(Bulgarca'dan çeviri)

Ş: Ben burada, tam merkezde büyüdüm. Burası Türk mahallesiymiş. Şu anda müze olan cami... Bu sokak Türk mahallesiydi. Bizleri 79- 80 yılında ayırdılar. 79 yılıydı, etnografya merkezi inşa edilmişti. Simitlerin olduğu yer, tam köşede... Biz ise hala “Asen Zlatarov” sokağında oturuyorduk. Orada, tam o yerde “Nazım Hikmet” kütüphanesi bulunuyordu, Nazım Hikmet. Evet, ben oraya kayıtlıydım ve gidiyordum kitap almaya. İlçe kütüphanesi dışında, Nazım Hikmet kütüphanesi. Orada Fehmiye vardı, Fehmiye arkadaş diye lakabı vardı. Öyle biliyorlardı onu. Evet, oraya gidiyorduk ve kitaplarımızı alıyorduk.

N: Dobriç'te mi doğdunuz?

Evet, burada doğdum. Ailem yerlidir, Dobriçli. Annem burada doğmuş. Ninem, bir zamanlar Vraçantsi köyünden gelmiş Dobriç'e. Nerden nereye... Ben burada ortaokulu Türk okulunda okudum. Anaokulda ilk öğretmenim... Demek, daha o zamanlar anaokulunda iki sınıf oluşturmuşlardı. Sınıfın biri Bulgar çocukları içindi ve onların başında yoldaş Kotova vardı. Diğer sınıf ise Türkler içindi ve onların öğretmeni, yoldaş Panayotovaydı. Biz yoldaş Panayotova'nın yanındaydık. Oradan öte birinci sınıfa başladık ve benim edindiğim bilgileri, hem başarı hem de Bulgar yazı dilini öğrenmeyi, ilkokul öğretmenime borçluyum. Bu Stefka Popova'ydı. Birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar... Demek, bizde ayrımcılık yoktu. Orada artık sınıflar karıştı. Ayırmazlardı bizi. Ve tarih derslerini hatırlıyorum, bir bayan öğretmenimiz vardı. Ders başlıyordu öyle, tam da... Bulgaristan'ın Osmanlı esaretine girmesi... O diyordu ki, şöyle başlıyordu: “Bugün dersimiz bu. Fakat bakın, tatsızlık olmasın!” Her ne kadar öyle bir şey olmasa da... “Bu sınıftaki, şu an buradaki Türk çocuklarının, o zamanki dönemde olanlarla hiçbir ilgisi yoktur. Tarih yazmış”, diyordu, “sizin akranlarınızın bir ilgisi yok” Yoldaş Tonçevaydı, onu asla unutmayacağım. Tarihte pek iyi değildim. Amaa, Bulgarca öğrenmeyi ve beni bilgili kılan şeyleri, Stefka Popova'ya borçluyum. Bizi karşı tarafa taşıdıklarında... eski hanın olduğu yer... Bizim ev biraz haraptı, ama iki katlıydı. Anaokul öğretmenimin ise babası, çalışıyordu ve karşımızda dükkânlar vardı, hamutçu dükkânı... Başka, nasıl derlerdi diğer dükkânlara? Hani şey satılıyordu, ıı, hasır... Dimov'u hatırlıyor musun? (Mülakat yapılan kişileri bulmama yardım eden kişi) Bizim karşımızdaydı. Saatin olduğu yerde, orda sıralı dükkânlar vardı. İki- üç hamutçu vardı, derici vardı, ama isimlerini unuttum. Kireç satan biri vardı. Annem de ordan kireç alıyordu evi sıvamak için. Ve bu Boris ağabey bu şeyleri satıyordu. Başka ne vardı? Allahım, hatırlayamıyorum. Bende küçükken hep onun dükkânına giderdim: “Boris amca, Boris amca!”, “Ne var kızım benim?”... Onlar da bizim avluya gelirlerdi, çünkü bide o zaman büyük bir tuvalet vardı. İnsanların gidecek yeri yoktu, oraya geliyorlardı ve... Saçmalıyorum şimdi... Öyle, benim çocukluğum burada geçti, merkezin göbeğinde. Simitlerin olduğu köşe, orada toplanırdık “Svoboda” (Hürriyet) apartmanının çocukları. Beraber oynadığımız Bulgar çocukları... Bugün mesela şöyle görüştüm, benim “Smirnenski”den okul arkadaşım ve komşum Diana. İş kadını oldu... Biz orada toplanırdık, buhar kazanının yanında ve her çeşit oyun oynardık. Bisiklet sürerdik, top... Ama hiçbir yaramazlık olmadan... Mmm, Türkçe konuşmamıza laf edeni hatırlamıyorum o zaman. Ailem... o zaman değil mi, ortaokulu

bitirmiştim ve liseye devam etmişim. Aaa, 79- 80'de bizleri ayırdılar. Ama burada yaşadığımız zamanlar, bu köşede etnografya merkezi inşa edilmişti, 79 yılında. Simitçiler duruyordu, ııı, ciltçi... Köşedeki kafe de duruyordu ve cami, müze olmuştu. Bu camiyle ilgili annem bilir, Vida Dimitrova'nın dediğini: "Temellerine kadar, her şey yıkılsın!" (Annesini arayıp bilginin doğruluğunu teyit ediyor) Demek, bilgi tam, dediğim gibi. Aaaa ve cumartesi Pazar ve gece geç vakitlere kadar çalışmış insanlar ve bu okulu inşa etmişler, burada, Dobriç'te ilk Türk okulu. Fakat çok ilginçtir ki, öğretmenler de varmış... aaa tüm ülkeden mi desem! Çoğu Kırcaali'denmiş, öyle diyor annem. En ünlüleri, Benkovski, Ekisçe'den Aliosman Filizov, Sabri Efendi, onu bilmiyorum. Öteki de Yusuf Muallim'miş. Bir vakit sonra evleri dolaşıp: "Okumak istiyor musunuz?" Ve öyle ve onları yazıyorlarmış, insanları ve onlar da, değil mi birkaç sene okuyup pedagojik eğitim almışlar.

69- 70 yılında birinci sınıfmışım. Değil mi, yedi yaşında. Böyle... İşte, öğretmenlerin çoğu, öğrencileriyle evlenmişler burada. Bu okulun temellerini atan, bu Hafız Rıza'dır.

İnsanlar neyle uğraşıyorlardı? Temel geçim kaynağı neydi?

Bizim bölgede, burada, Kuzeydoğu Bölgesinde mi?

Yok, örneğin sizin aileniz, yakınlarınız.

Benim ailem, diyebilirim ki, annem, şehirli olarak, şehirde yaşıyormuş. Çalışıyormuş, şeyde çalışıyormuş... Sıradan bir işçi ailesiymiş ailem, öyle diyeyim. Fırça fabrikasında çalışıyormuş. Ondan sonra, kalbi hastalanıyor. UTPK "Mir" e bağlı (fabrikanın adı)... Bunlar, nasıl desem, o zaman devlet kuruluşlarıymış. Ve annemi hatırlıyorum, çok güzel bir fotoğrafı var, hep "udarnik" (çalışkan işçilere verilen yüksek onur nişanı). Değil mi Bir Mayıs emeğin günü, falan kruluş geçiyor, sahnede alkışlıyorlar onları ve o da "udarnik" şeridiyle. Ve hala korur onları, o şerit duruyor. Müthiş! Annemi bir görsen! Ben onun yanında hiç kalırım. Ondan sonrasında ben evlenince, kayın validemin... Burada tütün yetişir. Ve çocukken Kırcaali'den geliyorlar, burada büyüyorlar. Kayın pederim, onlar küçük çocuk o zaman... Kayın pederimin şimdi bulunduğu köyde, orda Tatarlar çoğunlukta. Onlar tütün üretiyorlar, öbürleri tütün üretiyor, öyle... Ve tanışıyorlar. Burada büyüüp, burada evleniyorlar ve burada çocuklarını doğuruyorlar. Fakat kökenleri Ardino'dan. Soyağacı oradan geliyor. Eşim bura doğumlu, o Kırcaalili. Evet, ailesi oradan gelmiş. Annesi de, babası da...

Okul yıllarından başka neler hatırlıyorsunuz?

İlk resimlerimi hatırlıyorum. Unutulmaz anı olan ilk resimler... Notlarımın çok mükemmel olduğundan değil, ama öğretmen olma hedefim vardı- şu yüce meslek! Hayatımda bu gerçekleşti. Ve en ilginç olan da, yüksekokulu bitirmeden evvel, lise eğitimiyle öğretmen olmuşum. Bu çok ilginçtir. Demek, işlerim yolunda gitti ve dedim ki kendi kendime: eğitim alanı olacak. Ve buydu hedefim: yüksekokulumu başka bir uzmanlık alanında- psikolojide tamamlamak. Oradan da master- özel öğrenime gereksinimi olan çocuklar için, özel pedagoji.

Tatillerde neler yapardınız?

Tatillerde o zamanlar... Şimdi artık zamanlar çok şey oldu... Anadili öğretmeniymen, 90'lı yıllardan bahsediyorum artık... Değil mi anadili eğitimini serbest-seçmeli ders olarak görme kanunu yürürlüğe girdiğinde, totaliter dönemden sonra, öyle

diyelim... Güzel olan, yaz tatilleriydi. Değil mi köylerde, tatile çıkınca, mesela üç köyden toplanarak tatile gidiyorduk. Çocuklarla birlikte tarihi yerleri gezmiştik, çok ilginç oluyordu. Çok yere gittik. Dokuzuncu sınıftayken Şabla ve Durankulak bölgesinde domates toplamaya gitmiştik. Onuncu sınıfta üzüm toplamaya gittim, Alekseevo köyüne. Burası Dobriç kazası. En güzel anılar o yıllara aittir, öğrencilik yıllarına. Biz Diana ile birlikte bisiklet sürerdik. Aramızda hiç ayrımcılık yoktu. Şimdi de yok. Akrahan yetişinceye kadar, ilk yardıma koşan yine komşu olur. Todor dede... Ben babasız büyüdüğüm için söylüyorum. Babam uzun yıllar önce vefat etmiş ve annem dul kalmış ve bir çivi çakacak kimsemiz yoktu. Ya da komşu gelecek... Şehrin öbür ucundan dayım gelinceye kadar falan Todor dede gelip tamir ederdi. E, o zaman şunu da söyleyeyim: Demek Todor dede bize vakit ayırabiliyordu, ama Aпти amca ayıramıyordu. Böyle bir şey de vardı. Vardı böyle bir şey. Bizim yörede Türkler daha mı şeydi, ne bileyim. Ben şunu da söyleyeyim: Bizim avluda çeşme yoktu. Neler hatırlıyorum! Kovalarla su taşıyordum en yakın avludan, Görgovtsa ninenin veya Fahri amcanın avlusundan. Ama Aпти amcaya gidince... Onlar biraz daha şeydi, kibirli insanlar. Bir kere, iki kere kovayla gidince ve üçüncü sefer kapı kilitli... Sokak kapısını kilitliyorlardı. O zaman da evin idaresi için çok su gerekiyordu ve yoktu, bizde yoktu, çeşme, kanalizasyon yoktu. Biz kendimiz taşıyorduk. Vasko amcaı beklerdim. Değil mi, anneme, nineme su götürmem lazım, dışarıda leğende, elde çamaşır yıkamak için. Büyük bir avlumuz vardı, çok çiçekli. Domates bile ekmiştik. Bakıyorum, Vasko amca gelmiş, arabasını görüyorum, iki kovayla gidiyorum. Ne kadar taşıyabilirsem... Eve getirinceye kadar yarısını döküyordum. Küçük seyyar bir lâvabomuz vardı, hani kapağı ve musluğu olan.

Evinize ne oldu sonra?

Ne olacak, yetmiş dokuzda bizleri ayırdılar. Karşılığında iki apartman verdiler. Bu da, evlenirken benim için bir fırsattı; çünkü eşim Kırcalı bölgesinden, öyle diyeyim, doğrudan yeni, dayalı döşeli daireye aldım onu. Şimdi artık zoruma gidiyor. Mahallemi özölüyorum. Herkes dağıldı. Öyle oldu. Demek ben, kendimle ilgili... Benim öğretmenim diyordu ki, hayatta üç temel şey vardır, onlara ulaşınca rahata erersin. Biri eğitim, diyordu, ikincisi evini kurmak. Değil mi, bir ev öyle kolay kurulmuyor, sağlam bir temel olması lâzım. Bunu da ben, ilkokul öğretmenime borçluyum. Bana iyi bir temel sağladığı için ona minnettarım. Okumam için, Bulgarcaya hâkim olmam için, devamında başarıya ulaşmam için... İkincisi, aile. Ama benim başka hedeflerim de vardı. Babasız büyüdüğüm için bir kanadım eksik gibiydi, denebilir. En çok zoruma giden şey, diğer çocukların babası olup da benim olmamasıydı. Ve hep, diğerlerinden daha farklı, daha aşağı bir konumda olduğumu, başarılı olamayacağımı düşünürdüm. Öğretmenim hep bana moral verirdi. Hiçbir şeye üzülmemem gerektiğini, başarmak için sadece iyi bir temele ve iyi bir aileye sahip olmam gerektiğini söylerdi. Allaha şükür, istediğim şey gerçekleşti.

Mülâkat 6

B. K. , Şumnu, 18. 05. 2010 (38 yaş)

B: Adım B. Kırçalı ve 20 Ocak 1972 yılında Şumen’de doğdum. Ancak o zaman annem ve babam Strahilitsa ya da Demirciköy adında bir köyde yaşıyorlarmış. Venets Belediyesi ya da Köklüce Türkçe adıyla, Köklüce Belediyesine bağlı bir köy bu. Annem oralı. Babam da, ıı annemin babası erken vefat ettiği için babam da evlendikten sonra bir nevi iç güveyi olarak oraya, işte orada yaşamaya devam etmişler. Daha sonra, iki yaşında olunca ben, Köklüce, yani Venets Belediyesi’nin merkez köyü Venets’e göç etmişler ve ben kendimi bildim bileli yani, üç yaşından dört yaşından itibaren yani Köklüce’yi biliyorum yani, ilk o iki yılı hatırlamıyorum. Aaa, işte Köklüce’de ıı, ilkokulu ve ortaokulu orda bitirdim. Aaa ve genelde çocukluk yıllarım orda geçti. Aa, ne söyleyebilirim, yani o dönem tabi ki 1989 öncesi dönemiydi sizi ilgilendiren, komünist rejimi dönemi dedikleri ve yanılmıyorsam dördüncü sınıftayken, yani seksen dört yılında, işte o zaman da adlarımız değiştirildi. Tabi ki 12 yaşında bir çocuk olarak bunun ne kadar önemli derken, olumsuz yönde bir olay olduğunu daha sonraları farkına vardım. Ancak o zaman da tabii ki beni çok olumsuz tesir etmişti, yani etkilemişti. Aa, ancak ondan önce, o dönemden önceki yaşamımız yani bir topluluk olarak orda, ıı, çoğunluğu Türk asıllı sakinler olarak yani kötü kelimesiyle değerlendirilebilecek bir yaşam değildi aslında. Her bakımdan yani, bu dönemden önce yani ad değişimi ya da işte Bulgarcası “Vızroditelen protses” (Yenidendoğuş süreci)dedikleri, o dönemden önce aaa, küçük yaşta da olsam izlenimlerim yani hayatla ilgili çok olumluydu. Aaa, insanlar her bakımdan, genel olarak hayatlarından memnundular. Yani bugünkü hayatla, yani başka bir rejimde yaşadığımızı düşünürsek, demokrasi dediğimiz bir rejimde düşünürsek, aaa bugünle kıyaslanacak olursa o dönem, aaa tabi ki aa, bazı yönleriyle çok daha olumluydu diyebiliriz. Ne gibi? İsterseniz keselim burda. Ben anlatıyorum ama size uyacak şeyler mi ama... Sizi ilgilendiren hayat, hayat, yaşamdı o zaman dimi, diyelim ki yani sadece ad değişimi değil yani, yaşanan olumsuz süreç değil.

N: Beni ilgilendiren değil de, siz ne hatırlıyorsanız. Meselâ çocukluğunuzdan bazı anılarınızı... Kaç yaşına kadar köyde kaldınız?

Sekizinci sınıfa kadar... Demek ki yedi yaşında birinci sınıfa başladım. Demek ki on dört yaşında falan. Ama bu arada... İşte... Burda da ağbım, yani benden beş yaş büyük olduğu için ıı kirada falan kalmıştık. O da okuyordu artık, lise dönemindeydi, aşamasındaydı. Onu da ara sıra ziyaret ediyordum vesaire gibi. Yani, kaldı derken sadece orda değil, ama orda okudum yani, sekizinci sınıfa kadar. İlköğretimi yıllarım orda geçti. Daha ayrıntılı yani, ne anlatabilirim ki yani? Şu anda kaydettiniz mi? Ne anlatabilirim ki yani? Her çocuk gibi yani mutluydum. Yani o kadar önemli ve zor bir ortam olduğunu bilmiyordum yani, farkında değildim. Ve her şeyin güzel olduğunu sanıyordum. Aaa, arkadaşlarım vardı, eğleniyorduk, aaa balık, balığa gidiyorduk, balık avlamaya gidiyorduk işte o zamanlar. Her türlü oyunlar oynuyorduk. Bizim yanımızda, yaşadığımız evin yanında güzel bir park var. O zaman da güzeldi, şimdi de çok güzel. Orda, genellikle orda işte arkadaşlarla değişik oyunlar oynuyorduk. Aaa, işte ordaki oyunlardan biri “çırak oyunu” dediğimiz, her akşam toplan. Parkta o oyunu oynuyorduk, saklambaç oynuyorduk. Ara sıra işte kavga ediyorduk. Her çocuğun yaptığı gibi kavga ediyorduk. Birbirimize küsüyorduk, beli zamandan sonra barışıyorduk. Yakın arkadaşlarım vardı o zaman. En

yakın arkadaşım Ebayzer adında, Ebazer adında bir arkadaşım vardı. İşte, onun, onunla ilgili çok ilgili, şey, önemli bir anım var aslında. Ve hatta şimdi de kızım bu örneği veriyorum. Daha anaokulundayken böyle zorunlu bir uyuma vardı öğleden sonraları. İşte 2- 4 arası bizi uyumaya yatırıyorlardı. Biz, biz sevmiyorduk ve ben hiç sevmiyordum. Bu anaokulun o kısmını hiç sevmiyordum ve nefret ediyordum. Ve neden bilmiyorum. İy ve yattığımızda bazen sohbet ediyorduk, öğretmenimiz gelipte susun deyinceye kadar. İşte ben hep şikâyetçi oluyordum yani, birinci sınıf olalım da, ilkokula başlayalım da bitsin bu işkence. Uyum, uyuma işkencesi gibi. O da bana şunu söylüyordu anaokulunda; Bak, diyordu, sen bundan şikâyetçi olma, yarın öbür gün okula başlayınca bu günleri arayacak demişti bana o ana okuldaki arkadaşım. Vallahi daha sonra gerçekten ne kadar haklı olduğunu anladım yani. Şimdi o günler gelse de, yiyelim uyuyalım, uyuyalım sadece ve eğlenelim değil mi? Oyun oynayalım yani. Yani çok önemli bir şey, unutmayacağım sözlerden biri bu, anaokulunda benim arkadaşımın bana söylediği bir şey, önemli bir şey. Daha sonra gerçekliğini anladığım bir şey. Şimdi de kızımı sürekli bu konuda uyarıyorum, yani şey, uyarıyorum da bu örneği veriyorum. Kızım da çünkü benim gibi anaokulundan nefret ediyordu, yani o kısmından, yani uyutuyorlardı ve uyumaya yatırıyorlardı. Sevmiyordu, nefret ediyordu. İşte bana çekmiş bu konuda. Ben de sürekli ona o örneği veriyorum. Başka ne vardı, ne bileyim. Aaa, bizim o zamanlar başka işte, insanın hayatında aaa dönüm noktalar var. Dönüm noktaları olarak değerlendirebileceğimiz anlar var. Yine bu arkadaşımın o zaman, köyde o yaygındı. Aa, dolma dediğimiz bir, işte boruya yerleştirilen baruttur şeydir, yapma bi nevi tüfekler yapıyorduk yani. Tüfek derken, çocukçası, dolma dediğimiz, doldurulan bir şey. Aaa her çocuk onu yapıyordu. Biz de ikimiz yapmıştık böyle bir şey, ama sürekli ateşlemeye çalışırken, ateş almadığı için sürekli o kibridin, şey, çöpün ucundaki o barutu kopartarak içine sürekli dolduruyorduk. Baya birkaç kutu kibrit böyle doldurmuşuz içine barut olarak. Sürekli patlamıyor, ben de tutuyordum onu. Arkadaşım da ateşlemeye çalışıyordu böyle, yanı başından kesip de. Bu tür şeylerdi onlar çocukçası, yani çocukça. İşte ateş almayınca bizler de napalım, işte bir ateş yaktık, onu içine attık. Aaa, patladıktan sonra ateşten bir şey kalmadı o ateşin yandığı yerde. Yani, bi düşünüyorum yani, bir elimde patlamış olsaydı, yani belki bugün sizlerle bu söyleşiyi yapmayabilirdik yani. Böyle dönüm, dönüm noktaları yüzde yüz yani kötü bir şey, bir sonuç olacaktı işte. Çok önemli bu, unuttuğum şeylerden. Başka?

Bu bölgede insanların geçim kaynağı neydi, neyle uğraşıyorlardı köyünüzde?

Geçim kaynağı o zaman, zaten geçim kaynağı derken her şey devlet, devletleştirilmişti o zaman, yani devlete aitti yani. Aaa, özel bir mülk diye bir şey yoktu yani. Diyelim ki tarla ve büyük yani tarlalar falan diye bir şey yoktu köy için. Yani köylü insanı için önemli olan tarladır, ama tarlalar da işte yarım hektarlık işte, dekar dediğimiz tarla vardı, verilen tarla vardı. Aaa, o zaman da insanların geçim kaynağı APK ya da TKZS dedikleri kooperatifler vardı. Yani, daha TKZS dedikleri daha küçük tip kooperatifler. APK ise daha büyük aaa kooperatiflerdi bunlar, ad olarak Bulgarca kısaltılması ve genelde o zaman işsizlik diye bir sorun olmadığı için köy insanı bu tür yerlerde çalışıyordu. Yani herkesin işi vardı. Zaten o zamanlarda işsiz durmak da zaten mümkün değildi Hatta o zamanki gençler askerden çıkar çıkmaz, onlara belli bir süre zaman tanınıyordu bir- iki ay. Bir- iki ay esnasında iş bulmazsa kendine kendilerine iş bulunuyordu devlet tarafından. Yani geçim kaynağı sabit bir geliri vardı o zamanki insanın. Az da olsa yeterliydi yani. Herkes çalışıyordu çünkü. Aa, o kooperatiflerden başka aa, devletin o zamanki, bizim bölgemizde özellikle, bilmiyorum Bulgaristan'ın diğer bölgelerinde nasılmış ama yatırımları çok büyüktü. A, çok iyi bir altyapımız vardı o zaman. Bizim, hatırlıyorum,

sokakları bırakın, asfaltı, aa garajın, bizim artık işte, avlumuzun içerisindeki garajımıza kadar asfalt atmışlardı sokağa asfalt atarken. Aa, tabii ki kanalizasyon, su problemi yoktu. Elektrik konuşmayalım. Aa, çok iyi bir altyapı vardı. Bir de ıı, insanların sosyal hayatına büyük önem veriliyordu o zaman. Yani gençlik evleri vardı. Orda gençlik evlerinde, “*mladejki dom*” (gençlik evi) dediğimiz, karşılık olarak Bulgarcada, aa gençler her türlü etkinliği yapabiliyordu. Satrançtan başlayın, aa masa tenisine kadar, işte başka etkinliklere kadar her şey yapabiliyordu gençler, ilgileniyordu, vaktini geçirebiliyordu. Şimdiki gibi değil. Aa, insanlar bir de, diyelim ki benim yaşadığım köyde bir de fabrika açıldı. Yani, buradaki “Madara” dedikleri büyük fabrikanın bir koluydu, hatırlıyosam. Orda değişik, değişik yedek parçalar üretilip belli yerlere götürülüyordu işte, aa, ihraç ediliyordu. Da, işte yani tarımdan başka böyle bir geçim kaynağı da vardı bizim insanlarımızın. Aa, iş problemi yoktu, herkes çalışıyordu. Ondan başka evde de artık bahçesiyle, bostanıyla, ıı gidip ek olarak oralara bşeyler ekip, ek olarak bşeyler yani kendine yardımcı olabiliyordu. Aa, başka yerlerde de çalışabiliyordu insanlar. Yani, örneğin benim bir komşum vardı, göçten önce, 1989’dan önce ııı, Bulgaristan’ın kuzeydoğusu, kuzeybatısında bulunan Vidin şehrinde çalışıyordu. Orda bir lastik fabrikası vardı. Eşiyile oraya gidip orda çalışıyorlardı ve aa, gelirleri çok iyiydi, yani maaş olarak. Tabii ki orda şehirlerde Ketten, Madara dedikleri büyük fabrikalar işte, kamyon üreten falan aaa fabrikalar vardı. Aa, ki bunu kesinlikle söyleyebilirim, insanların geçim kaynağı problemi yoktu, yani geçinme, acaba geçinebilecek miyim diye bir soru yoktu insanların kafasında. Çünkü belli bir gelir vardı. Problem neydi o zaman? O aldığın parayla her şeye ulaşamama problemi. Aa, işte ürün, mal eksikliği vardı yani. Koka- kola içemiyordun her zaman. Ama ona rağmen değişik beş altı çeşit başka gazoslu içkiler vardı. Muz yiyemiyordun. Yeni yıl gelince işte muz, portakal o zaman yeniyordu, belli kuyruklardan sonra, kuyruklara dizilerek, alarak. Öyle eksikler vardı ama genel olarak temel besin maddeleri, işte peynirdir yoğurttur ne varsa işte, ekmektir problemi yoktu. Yakıt, düşünün o zaman aa, biz, benim işte köylülerim ayriyeten Şumen’e, depoyu doldurarak, fulleyerek Şumen’e gezmek için, kahve içmek için, eğlenmek için geliyorlardı ayriyeten. Yani ki düşünün, bugün bu mümkün değil. Aa, geçim derken bi problem yoktu. Altyapı çok iyiydi. Aa, sosyal ııı, kazançlar diyelim, kazançlar bakımından da, öyle kazançtı bunlar. Çünkü aaa, parasız, ücretsiz ya da işte ne isterseniz deyin bunu, aa sağlık vardı, aaa eğitim vardı. Okulumuz yeni inşaat edilmişti. Ondan önce gene büyük okulumuz vardı, birkaç okulumuz vardı köyde. En sonunda çok güzel büyük bir okul yaptılar, inşaat ettiler, ııı inşa ettiler ve aaa, orda da problemsiz her çocuk, fark etmiyo Türk çocuğu, ııı Çingene çocuğu, Bulgar çocuğu, gidip de rahatlıkla, aaa, bir bedel ödmeden, fiyat, para ödmeden, ücret ödmeden eğitimi görebiliyordu. Eğitim düzeyi çok yüksekti. Zaten Bulgaristan’ın önemli yanlarından biri, Bulgar halkının önemli yanlarından biri, aa eğitime eğilimli olmaları. Yani bu daha 1878’den öncesi de öyleymiş. Yani genelde Bulgar halkı aydın bir halk, bir millettir ve ııı, eğitime çok eğilimlidir. Aa, eğitime ve yeniliğe çok eğilimli bir halktır. Aaa ki, bunu tabii ki her şeyiyle gösteriyorlardı. Aa, 1878 demiştik, onun öncesi bile, 1878’den önce, Doksan Üç Harbi’nden önce Osmanlı İmparatorluğu şeyleri, sınırları içerisindeyken bugünkü buranın toprakları, ııı bir düşünün, aa Bulgar, Bulgarların, yani asıl olarak Bulgarların okullarının sayısı o zamanki İngiltere’deki okulların sayısından daha fazlaymış. Yani böyle bir örnek verebilirim size. Yani bu, bu, böyle bir gelenek, gelenek var zaten. Onlar o zaman daha okullarını kendileri inşa edip kendileri kendi paralarıyla, şeylerle finanse edip, öğretmenini bulup çocuklarını okutuyorlarmış. Yani, bunu da devam ettirmişler, ettirdiler. Yani komünist rejimi derken, Bulgaristan’daki eğitim- öğretim düzeyi çok yüksekti, yani yüksek seviyedeydi. Şimdi biraz daha düştü bu seviye ama

nedenleri de başka. Onun için, o bakımdan benim hayatım çok iyi geçti. Ben o zaman öğrenciyken, bir düşünün, altıncı sınıfta, altıncı sınıftayken, a, o zamanki Çekoslovakya'ya bir kampa gittim. Kampa gidiyorduk o zaman, yaygındı, *lager* (kamp) dedikleri. İşte, *pionerski lageri*. Bizim o zaman şey vardı, *çavdarçeta* dedikleri, *pionerski*, birtakım şeyler takıyorduk boynumuza ve şeyler gibi, bu izci hareketi gibi Amerika'daki gibi. İı, öyle bir şey vardı, gençlik hareketleri vardı. Ve ben altıncı sınıfta bir Türk asıllı çocuk olarak Çekoslovakya'ya gittim ve orada belli bir süre kaldım. Başka gruplar da aaa, Sovyet Birliği'nden olsun, Polonya'dan, işte eski sosyalist devletlerden tabi. O sınırlar dışına çıkamıyorduk o zaman. Sekizinci sınıfa Doğu Almanya'ya gittim. O zaman ikiye ayrıl, ayrılmıştı henüz, daha o kadar birleşmediydi Almanya. Doğu Almanya'da, orda bir ay kaldım. Aa, şey dedikleri, işte çalışma amaçlı. Çalışma amaçlı derken, hem bir nevi bizleri çalışmaya o zaman alıştırtıyorlardı, bi nevi de gezi şeklinde orda bir ay kadar kaldık yani. Öğleye kadar orda bişeyler kazdık orda falan. İşte, çalışma şeklinde, bize para verdiler bunun için. Ben sekizinci sınıf öğrencisiyim o zaman. Aa, işte o zaman bunlar vardı yani. Geçim olarak, yaşam şartları olarak. Bir de en önemlisi, insanlar kendilerini mutlu hissediyordu o zaman. O zaman aa, ağbi kardeş arasındaki kavga edenler parmakla gösterilirdi. Oysa şimdi bu normal bir şey... Kavga etmeyenler parmakla gösterilir şu an. Yani durum budur. İnsanlar aralarında yani, o komşuluk, o samimilik vardı o zaman. İnsanlar mutluydu, gülümsüyordu çünkü herkes. İşte ondan sonra, bu seksen dört döneminden sonra her şey artık kötüye gitmeye başladı, o da işte daha fazla bu hakların kısıtlanması bakımından kötüye gitmeye başladı. Aa, vallahi başka yani, yaşamla ilgili, o zamanki yaşamla ilgili ne söyleyebilirim? Yani her bakımdan yani, sosyal bakımından, isterseniz maddi bakımdan, manevi bakımından, şartlar çok iyiydi.

Eğitimle ilgili sizi yönlendiren neydi?

O da çok büyük bir olay aslında. İşte, hatta sözünüzü keserek devam ediyorum (gülüyor ve daha canlı anlatmaya başlıyor). Aslında biliyor musunuz, ben ııı, yüksek eğitim almaya niyetim yoktu. Benim böyle bir amacım vardı. Ben o zaman askerlik de vardı, zorunlu askerlik de vardı. Ben bir buçuk yıl, bir buçuk yıl askerlik yaptım, zorunluydu o zaman. Askerlikten çıkar çıkmaz Almanya'ya gitmeyi düşünüyordum. Yani tezkeremi zaten 93 yılında aldım. 91 yılında girdim, 93'te tezkeremi aldım ve hemen zaten ordan, demokrasi işte artık, sınırlar kalktı vesaire, Almanya'ya gitmeyi düşünmüştüm yani, kafama takmıştım yani ben, oraya gidip bir şeyler başarmaya çalışıcam, bişeyler yapmaya çalışıcam, oraya gitmeyi istiyorum diye. Yani bunu amaç olarak önüme koymuştum, hedefim buydu ve başka bişey beni ilgilendirmiyordu. Annem ve babam bu konuta aslında olumlu yaklaştı. Hatta önceden göç etmiş Bulgaristan'dan, işte ellinci yıllarda falan göç etmiş akrabalarımız Türkiye'ye. Almanya'ya daha sonra göç etmişler. Orda bir dayımız falan var demişlerdi babam, annem bana. Sen bir acele etme, biz onunla bağlantıya, işte bağlantı kuralım, hem yardımcı olur sana, hemen kalkıp da nereye gideceksin yani, o bakımdan. Bu arada beklerken de istersen üniversiteye aday ol dediler. Ne olur ne olmaz, tabi ki haklılar. Gerçekten dayım problemi, problemlili oldu, çünkü kendi emekliye ayrılmış orda, Türkiye'ye dönmüşler vesaire gibi. Aaa, aslında böyle bir problem olduğu için, aynı zamanda da ben üniversiteye, işte Şumen üniversitesine ve Burgas'taki serbest, işte üniversite dediğimiz "*Svoboden Universitet*", özel bir üniversite vardı. İkisine de aday işte, üniversite öğrencisi olarak, üniversite aday, öğrencisi aday olarak, işte dilekçelerimi verdim, yani sınavlara girecektim. Aaa, Burgazdaki, önce buradaki sınav yani sınava girdim. Tabi ki seçenekler vardı. Ben, biliyor musunuz, o zaman 93 yılında ilk olarak Şumen Üniversitesinde aaa, sosyal pedagoji diye- *sotsialna pedagogika* (sosyal pedagoji)

dediğimiz bölüm açıldı 93 yılında, tam ben aday olmuşken buraya. Ve gerçekten çok perspektifi, çünkü o dönemde belli ki sosyal problemlerin sürekli olacağı bir aaa, aaa, dönemdi bu. İlerde de bunun çok güncel olacağını ve her zaman güncel olacağını bir aaa, problem olarak görerek, yani sosyal, insanların sosyal yaşamıyla, yaşamı çünkü kötüleşmeye başlamıştı o zaman, doksanlı yılların başında. Aaa, çok perspektifi olan bir bölümdü ve çok perspektifi olan bir bölüm, devam ediyor ve o zaman ilk defa açılmıştı Şumen Üniversitesinde. Ve ben de ilk seçenek olarak, sosyal pedagoji olarak vermiştim oradaki şeyde, sıralamada. İkinci olarak Türk filolojisi yazmıştım. 92’de zaten benden önce, benden, işte ben aday olmadan önceki yıl ilk öğrencilerini almıştı bölüm. İkinci seçenek olarak vermiştim ama ben Türk dili ve edebiyatını. Daha sonra bir arkadaşımınla görüştim. Önceden çok yani yakın olan bir arkadaşımınla tesadüfen görüştim. Yani bir düşünün, zaten Mart ayında şey, tezkeremi aldım, askerden çıktım. Aaa, Eylül ayında da zaten, Temmuz ayında da sınavlardı. Eylül ayında da başlayacaktı. Onu gördüm, ıı, sınav geçti, yani ben başarıyla kazanmıştım ve ilk seçenek olarak sosyal pedagojiye girmiştim artık. Aaa, bir arkadaşımı gördüm, o bana, işte ben üniversiteye falan aday oldum, ben de girdim öğrenci olarak... Dedim, hangi bölüme? Aa, Türk dili ve edebiyatı, dedi. Bi düşündüm ben. Dedim, ya hepimiz orda Türk dedi, iyi olur, dedi falan. O zaman da daha insanların çoğu hassastı bu konularda bugüne bakarak. Aaa, ben de şunu düşündüm, şu aklıma geldi. Ben askerdeyken, ben deniz askeri olarak askerliğimi yaptım. Aaa, o zaman artık Türkleri de, Çingeneleri de ııı, iş yapmak için değil, normal askerlik yapmak için de almaya başlamışlardı. Yani önceden şey olarak, askerdiler ama işte ray döşüyorlardı, apartmanlar inşa ediyorlardı, öyle. *Stroitelni voyski* (inşaat bölükleri) dedikleri. İnşaa birlikler falan, inşaatta çalışan birlikler olarak. Artık sıra askeri dediğimiz burda bizim dilimizde, sıra askeri olarak Türkleri falan da almaya başlamışlardı. Benden önce baya Türk almışlardı ordaki gemilere, gemilerdeydim ben. Aaa ve ben de işte orda yaptım askerliğimi. Ama benden önceki Türkler arasında ve Bulgarlar arasında kavga çıktığı için, Türkleri, benim gemide olduğum Türkleri, çoğunu sınıra göndermişler asker olarak yani. Ama deniz askerliğinden çıkarmışlar. Ben o gemiye bindiğimde benden başka, eski asker dediğimiz, böyle bir şey vardı, eski- yeni, çaylak asker diye, aa, tek bir Türk kaldı, kalmıştı. Yani diğerleri hepsi Bulgar asıllı arkadaşlarımızdı. Böyle bir ortamdaydım, onu demek istiyorum yani. Ve bir gün, benim işte eski asker dediğimiz, onlar bir şey deyince onlara hayır denilmiyor, aa Türkçe bir dergi bulmuş. Kendisi karateciydi, sporcu. Türkçe ama bi drgi geçmiş eline, karateyle ilgili, sporlarla ilgili. Haa, dedi, sen Türksün, dedi, gel dedi, bana şunları tercüme et, dedi. Ve ben okumaya başladım, ama inanın yani, o zaman özellikle kelime eksikliği olduğu için, yani biz Türkçemizi bölge ağzıyla bir şekilde konuşuyorduk. Ama tabi ki o güncel hayatta kullanmadığımız kelimeleri bilmediğimiz için edebi dilden, tabi ki bunları Bulgarca kelimelerle değiştiriyorduk, şimdi de öyle. Türkçe okumayanlar bunu yapıyor. Ve o kullanmadığımız kelimeleri, doğal olarak bilmediğim kelimeleri tercüme edemiyordum ve genel olarak da bazı şeyleri cümle olarak da, tümce olarak da tercüme edemiyordum. Ve kendisine ben bunun hepsini anlamıyorum ya da genellikle önemli şeyleri anlayamıyorum dediğimde, “Ya sen nasıl bir Türksün ya, senin neren Türk? Türkçe bilmiyosun, neren Türk senin?” diye adam bana böyle sormuştu o zaman, o eski asker. Ve benim bu beynime kazındığı bir, kendimden bir, yani Türk olarak utanç duyar gibi oldum. Ve bu arkadaşı görünce ben o aklıma geldi, o olay aklıma gelmişti. Zaten hiç unutmuyordum onu. Büyük bir tesiri olmuştu benim üzerimde. Düşündüm ve bizimkilere dedim yani, ben dedim, birinci şey olarak kabul edilsem de, ben ikinci bir isteğime dönmek istiyorum, Türk dili ve edebiyatı bölümüne gireceğim. Olumlu karşıladılar. Ama yine de düşün, dediler. Yani yine de, çünkü kabul edildin bak birinci

seçenek olarak kabul edildin, sen art, geri seçeneğe dönmek istiyorsun. Ama tabii ki dediler karar senin, sen okuyacaksın, karar senin. Aa, annem ve babam benim eğitimli kişiler. Aa, öğretmen ikisi de, emekli öğretmen olduğu için yani, olumlu karşıladılar ve aaa, tabii ki zorla, zorla bir şeyin başarılamadığını bilerek. Aa, gittim ben, dilekçemi verdim. Orda da sordular zaten, dekanlıkta. Siz bir hata yapmayın yani, kabul edilmişsiniz, geri seçeneği çekmek istiyorsunuz. Dedim, eminim ben. Öylelikle ben bu bölüme girdim, Türk dili ve edebiyatı bölümüne girdim ve pişman değilim. Aaa, daha pişman değilim yani. Aa, çünkü o da başka bir konu yani, Bulgaristan'daki Türkçenin geleceğiyle ilgili başka bir, çok önemli bir konu var. Henüz kimseler tarafından fark edilmiyo ve ya da fark edilmek istenilmiyor. Başka bir konu. İsterseniz ona da değinebiliriz, ama aa, işte benim bu bölümü seçmemin aa, en önemli etkenlerden biri, faktörlerden biri bu olaydı diyelim ki ve benim bu konularda hassas olmam tabii. Böyle, yani beş sene işte, ve burda mezun oldum, yüksek lisans elde ederek. O zaman öyleydi, beş senelik bir öğretim vardı ve sonuç olarak lisans değil de yüksek lisans elde ediyordunuz, masterliği. Artık dört yıllık, artı işte bir buçuk- iki yıllık yüksek lisans eğitimi var dimi. O zaman öyleydi, beş yılda doğrudan yüksek lisans elde ediyorsunuz, ediyordunuz derece olarak. Tabii ki o zaman da eşimle tanıştım. Aynı sınıftaydık. Mezun olduktan sonra da aaa, yani çok mantıklı bir birlikteliğimiz oldu ve devam ediyor. Aaa, beş yıl esnasında evlenmedik, arkadaş olarak, ondan sonra bir yıl, birer yıl birbirimize aa zaman tanıdık ki, baya uzun, uzak mesafe. Kendi Burgaz bölgesinden, ben buradan Deliormandan işte Şumen'den vesaire. Bir yıl sonra da birbirimizden aaa ayrı yapamayacağımıza inandık ve evlendik böylece. Güzel bir kızımız var, aa işte üçüncü sınıf artık, Gizem adında. Babası seçti adını- Gizem. İşte öz Türkçe olarak. Böylece de işte, ya işte hayatım da devam etti bir şekilde, devam ediyor bu şekilde şu anda. Aaa, genel olarak böyle. Siz artık bişeyler aaa eklemek isterseniz.

Üniversite hayatına başladıktan sonra burada mı yaşamaya başladınız?

Zaten sekizinci sınıftayken daha çıktığımda artık bizim burda da dairemiz vardı. Yani 87 yılında buradan daire aldık daha sonra. Aa ve 87 yılından sonra, zaten 87'den sonra sürekli burda yaşadım zaten, bugüne kadar yaşıyorum. Aaa, üniversite hayatım esnasında buradaydım, sürekli buradaydım. Zaten evimiz vardı burda artık daire olarak. Aaa ve köye artık yalnızca ordaki, işte yakında vefat eden anneannemi ziyaret etmeye gidiyorduk diyelim ki. Annem ve babam da köyde yaşıyo zaten. O şekilde hafta sonları, imkân olduğu zaman gidiyordum köye de. Orda bir, aslında yalnız da yaşıyordum dairede. Mmm...

Komşuluk ilişkileri nasıldı? Bulgar vardı değil mi köyünüzde?

Köyümüzde aslında Bulgar çok az var köyümüzde. Ama o az Bulgarlardan ailenin biri bizim tam komşumuzdu, komşumuzdu. Tam bizim yaşadığımız evin üst kat tarafındaki, üst kat, üst taraftaki evde yaşıyorlardı. Aa, yaşlı bir aileydi. Aslında çocukları da vardı ama onlar şehirlerde yaşıyo, başka şehirlerde yaşıyo. Onlar bizim komşumuzdu ve küçükten beri, bayram olunca, bizim bayramımız olunca, onların da yortu dediğimiz işte dini bayramları olunca, aaa sürekli birbirlerimize o bayramların gerektirdiği adetleri tanıtıyorduk bir nevi. Yani diyelim ki, aaa Paskalya'da mutlaka bizlere kozunak dediğimiz, bir nevi şekerli hamurlu bir tatlı diyelim ki ve kızıl yumurta dediğimiz boyanmış yumurta, getiriyorlardı bunları adet olarak. Bizler de işte bayram öncesi, bayram arifelerinde işte, Ramazan Bayramının arifesinde burda şey dediğimiz biz, pesmet dediğimiz pişiriyorduk, yağ içinde kızartılıyordu, hamurlu yani yiyecek. Aaa, üstüne çörek otu serpilmiş, pesmet dediğimiz bizim burda bölge ağzımızla, onları götürüyorduk. Kurban Bayramında işte bir

parça et götürüyorduk onlara, komşulara. Yani, aaa, çok iyi ilişkimiz vardı. Zaten klişe olmuş artık. İnsanlar yani, normal insanlar birbirlerine komşu, birbirleriyle bir problem yok da, siyasetçiler yani bu gergin ortamı yaratıyor diye zaten bilinen bir şey var, ifade olarak. Ama gerçekten öyleydi.

Şumen'e geldikten sonra bir değişiklik hissettiniz mi insanlar arasındaki ilişkilerde? 84'ten sonra birçok şey değişti, demiştiniz. Yine onun gibi başka bir değişim dönemi var mı gözlemlediğiniz?

Tabi, mutlaka 84 süreci yani, 84- 85 ad değişimi mutlaka etkiledi bu ilişkileri yani. İsterseniz komşuluk ilişkileri olsun. Yani, aaa, bir nevi aslında iyi gibi devam ediyordu bu ilişkiler, görünürde yani, ama insanların içinde artık o kırgınlık yerleşmişti, vardı o kırgınlık, yani ben, ben kendimden bakın pay biçiyorum. Ben o zaman 84 yılında 12 yaşındayım. Yani iyice bilinçlendirmesem de neyin ne olduğunu o zaman, kötü bir şey olduğunu en azından anlamıştım, farkına varmıştım. Ve bu suçu da Türk olmayanlarda görüyordum. E, tabi ki bir de komşumuz olunca, yani açık bana karşı bir şeyde bulunmadıklarına rağmen, olumsuz bir davranışta bulunmadıklarına rağmen, aaa içimde böyle bir şey vardı artık yani, bakış onlara karşı. Aaa, onlar hakkında bişey söyleyemiyorum, onların içinden ne geçtiğini bilemiyorum çünkü. Ama mutlaka, insanlar arasında mutlaka bir kırgınlık vardı, görünmese de, her zaman söylenmese de. Aa, çünkü bu sadece, bu süreç sadece siyasetçilerin yaptığı bir şey değil. Yani, halk da bunu desteklemiyoruz diye bir şey söylemedi ki. Yani, öyle diyorlar, işte bunu yapanlar komünistler falan. Hayır, o öyle değil aslında. Yani çünkü bunu, buna karşı, karşılık olarak yani Bulgar asıllı vatandaşlarımız da ayaklanıp da, hayır, bunu yapamazsınız diyemediler yani, demediler. Ve çoğu da bu süreci destekliyordu, halk olarak da yani. Mutlaka bir yerde çalışıp da zorunlu olarak değil de, yani içlerinden geldiği için destekleyenler vardı. Yani, normal, sıradan vatandaşları kastediyorum. Onun için bu kadar da basit değil yani. Bunu yapan sadece rejim değil, bunu halk da desteklemiyor değil aslında. Aa, nasıl söyleyeyim? Aaa, çünkü zaten bunun kanıtı daha sonra geldi, o seksen dokuz olaylarında, 89 yürüyüşleri dediğimiz. O olaylarda da, aaa bir düşünün, doktor düşünün- yaralı bir vatandaş, fark etmiyo aslı ne olursa olsun- onun bir yemini vardır. Öyle bir vatandaş gelince, Türk olduğu için ve bu yürüyüşlere katıldığı için... Çünkü o zaman boyalı su falan sıkıyorlarmış fark edilebilsin insanlar diye. Aaa, hayvana davranır gibi, affedersiniz. Ya da aaa, hiç üstüne bakmayan doktorlar var yani. Aaa, bunu doktorlukla, o Hipokrat yeminiyle aa bağdaştırmak zordur yani, değil mi? Bir yemin vermişsin sen, etmişsin ve sadece bunun için bir doktor, sizler Türk olduğunuz için ve haklarınızı istediğiniz için sizlere dikkat çevirmiyor, hani hatta polise vesaire işte haber veriyor gibi olaylar vardı. Yani doktor da aaa bu işi başlatan kişi değil, ama destekleyen kişidir yani. Belki korktuğu için yapmıştır, ama en azından yapmayın, hayır diyememiştir yani. Onun için bu süre çok ciddi bir şey yani, o kadar da basit bir şey değil yani. Aa, kim başlatırsa başlatsın, bunun bir desteği olmasaydı kitleler tarafından, bir arşı tepkisi olaydı, tabi kitle derken diğer vatandaşlar, Türk asıllı olmayan vatandaşlardan kesin bir tepki verilmiş olsaydı belki de yapılmazdı, yapılamazdı. Aa, onun için büyük bir kısmı halkımızın bu süreci, olayı maalesef destekledi. Daha sonra 89'da o yürüyüşlerden sonra... İnsanlar ne istemişti o zaman? Dilini istemişti bir de adlarını, başka bir şey iste, istemiş değillerdi o zaman. Ya da birileri bir yeri, yerleri bölelim veya bilmem ne gibi bölücü düşünceleri yoktu insanların ve yok henüz. Bugün de yok Türklüğün, bu Bulgaristan Türklüğünün. Bulgaristan Türkü çünkü bütün vatandaş kesimlerine bakarsanız, devletimize en- sadık olan kesimdir diyebilirim ben çünkü Bulgaristan Türkünün. Aa, onun için, bu sürece geldik gene ama... Böyle bir

süreçti bu yani. Zor bir süreçti, ama geçti, yaşandı. Maalesef, maalesef ama doğru sonuçlara ulaşamadı tüm yaşananlardan sonra. Aa, neden? Çünkü düşünün, 84'ten önce, ad değişimi olmadan önce, şu başka bir gerçeği de söylemek istiyorum sizlere. Aa, şehirlerde yaşayan Türkler ve özellikle çocukları, şehirlerde doğup büyüyen çocuklar, Türk asıllı çocuklar, a Türkçe bilmiyordu. Türkçe unutmışlardı. Aa, şehirlerde yaşayan kısım birbirlerine artık Bulgarcadan, Bulgarca'yı andıracak en azından lakaplar takıp birbirlerine hitap ediyorlardı. Çocukları Türkçe bilmiyordu. Zaten öğrenmemişler, çünkü evde de Bulgarca konuşuluyordu, şehirleri kastediyorum. Ve aslında böyle asimile yapmak isteyenler büyük bir yanlış yaptı. Zaten bir, böyle devam edecekti ve yirmi sene sonra zaten böyle devam edilmiş olsaydı, aa, biz zaten kendimiz kendimizi asimile edecektik zaten. O yola girilmişti zaten. Ancak bu iş yapılıncaya bir taraftan da Türkler Türk olduğunu anladı o zaman. Biliyorsunuz, bir şey yasaklanınca mutlaka karşı bir tepki olur. Zaten bilimde vardır yani, doğada vardır. Aa, kesin yani, ıı, kesin bir iş yapılıncaya kesin bir tepki olur karşıdan zaten, doğal bir şeydir bi de doğada. Öyle bir şey oldu yani. Adlar değiştirildi, aaa Türkçe bilmeyenler bile artık, Türkçeyi öğrenmemiş olanlar bile Türk olduğunu hatırladı, anladı ve böyle bir tepki oldu, tepki, karşı tepkide bulundu. Asıl 84 yılında kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türkler pek fazla tepki veremedi Kırçali bölgesinde yaşayan Türklere bakarak. Zaten orda nelerin olduğunu duymuştuk. Duyar duymaz zaten askerler tedbir almıştı ordan aaa, sonuç çıkartarak. Burda zaten bu imkân verilmedi fazla 84 yılında, 89'a bakarak. 89'da ise tepkiler bu taraftandı dimi? A, ve böyle, zaten başlamıştı süreç. Bir nevi, ıı len şey de diyorum, Türkleştirme süreci o zaman başladı aslında, onlar istemeden. Bulgarlaştırma, Hıristiyanlaştırma derken tam aksini yaptılar-Türkleştirdiler bizi, yani Türk olduğunu anladı Türkler o zaman ve o bilincini, benliğini korudular 4- 5 yıl 89 olaylarına kadar. Bu çok önemli. Ve bu böyleydi, ben eminim. Bunu yaşadım ben, görüyorum. Yani şimdi de bu sonuçlara ulaşıyorum bilincimle artık. E, işte daha sonra, bu şekilde yaşandı 4- 5 yıl. Ondan sonra işte değişimler geldi, tabi ki Sovyet Birliği'nden başlayarak. Demokratik değişimler vardı, demokrasi ortamında yaşamaya başladık. Artık ne tür bir demokrasiydi, bilmiyorum. Genelde aa, tabii ki her zaman her yeninin başında aşırılığa kaçmak var. Bazen bir, bir aaa, dönemde artık o başlangıç, demokrasinin başladığı dönemde burda tabi ki aşırılıklara gidildi, yanlış değerlendirildi bu demokrasi, anarşiye falan gibi gitti bir ara, diğer son şeyine, aaa, kutba, diyelim ki kutbuna gitti. Oraya kadar ulaştı. Yani anarşi derken, aaa belli ki devletleş..., her şeyin devlete ait olduğu bir ülkede demokrasi ya da kapitalizm dediğimiz, kapitalizm çünkü şu andaki dönem değil mi? Aaa, döneme geçilince, ki o kapitalizm dediğimiz rejimin de, her şeyin yönetimi rejimdir, bir nevi rejimdir. Aaa, her şeyin birilerine ait olduğunu gerektirdiği için mutlaka o halka ya da devlete ait olan o malın mülkünü paylaşılması, yeniden sahibini değiştirmesi gerekti. O zaman başlangıç olarak, yani böyle bir süreç yaşandı. İşte kabadayılar, mafyalar ortaya çıktı o zamanlar 90'lı yıllarda. Herkes haraç ödüyordu, herkes bir şey yapmak için birilerine para veriyordu zorunlu olarak. O dönemlerden geçtik. Maalesef benim en iyi yıllarım böyle aaa, olumsuz değişimler izleyerek geçti. İşte 84, 12 yaşında, 89, lisede ikinci sınıf öğrencisi, en güzel yıllar. Aaa, ondan sonra işte demokrasi derken bu dönem derken, işte haraçtır, insan öldürmeler, dövmeler, kaçırmalar vesaire. Aşırı bir şekilde o zaman yapılıyordu bu. Aaa, bu şekilde geçti aslında maalesef en iyi güzel günlerim. İşte diyelim ki başka bi olay: İkinci sınıf öğrencisiydim ben lise derken, orda. Tam 89 olayları başladı, Mayıs ayında başladı bu olaylar. Biz bu olaylardan birkaç gün önce, o zaman geziler düzenleniyordu, yılsonunda, öğretim yılı sonunda her sınıf bir yerlere gidip Bulgaristan'ı gezebiliyorduk. Bizde Rodoplara vesaire gittik o zaman işte "Yundula" diye bi *hija* (dağ evi) falan var orda, Rodoplarda, Velingrad falan, geziye

çıkıştık Sofya vesaire. Aa, hiçbir şeyden haberimiz yoktu. İşte 3- 4 gün, o vakit düşünün o zaman, 40 kişilik bir öğrenci vardı bizim sınıfımızda, yüzde elli Bulgar, yüzde elli Türktük asıl olarak. Aa ve biribirlerimizle iyi görüşüyorduk. Artık yani o 84, belli Bulgar adlarıyla biz o zaman ama aramızdaki ilişkiler artık bir nevi unutmış gibi olduk, yani iyi görüşüyorduk. Aruadaş, kimsenin suçu yok zaten, aynı yaştayız, aynı sınıftayız. Ve dönüşte artık, yani, aaa bir yere dinlenmek için durmuştuk ve bir kütüphaneci vardı bizim ordaki, ben ekonomi lisesi mezunuyum burda. Aa, ben bir Şumen'e anneme bir telefon açayım da haber vereyim diye telefon açmıştı işte Şumen'e. Geldi, böyle yüzü kızarmış, solmuş, bozarmış, bilmiyorum artık, kötüydü bunun görünüşü. Ve diğer öğretmenleri, öğretmenlerimizle konuştuklarını duyduk, Şumen'de kötü şeyler oluyor, işte tanklar var, askerler var, ölümler, kavga vesaire gibi şeyler var diye diğerlerine anlattı. İşte, Türkler ayaklanmış falan gibi diye. Aa ve hemen, biliyor musunuz, devam ettik yolumuza, hemen otobüste, yani otobüse daha sonra oturduğumuzda, bindiğimizde herkes, yani bir kamplaşma hemen ortaya çıktı. Yani, Bulgar asıllı arkadaşlar bir tarafa, Türkler bir tarafa. Yani hemen bu kamplaşmayı orda da görebildim ben. Zaten buraya, Veselinovo'ya geldiğimizde ilk Şumen ilinin ilk köylerinden, Burgas'tan beri gelirken. Veselinovo'ya geldiğimizde zaten il girişi, asker ve polis bekliyordu zaten otomatik silahlarla vesaire. Bindiler otobüse, neredensiniz, kimsiniz, nerden geliyorsunuz diye. Buradan olduğumuzu anlayınca bize izin verdiler, geldik. Ama her şey bitmişti o zaman. Sadece sokaklarda fazla insan, kimseler yoktu. İşte askerler vardı köpeklerle falan sokaklar işte nöbet şeklinde geziyorlardı. Aa ki böyle bir olay da olmuştu yani. Tam bizim bir şeyden haberimiz yoktu. Bütün olaylar burda olmuş yani, tabi ki buradaki olayların olduğunu dışarıya bildirilmiyor yani Şumen ili dışarısında kimse neyin ne olduğunu bilmiyor, nerden olacak. Tesadüfen o telefon görüşmesi, bize haber veriliyo. Zaten sonra da girişte, zaten dışarıdan gelen kimseyi ile salmıyorlardı, değil mi. O zaman biz buradan olduğumuz için bize izin verdiler işte, artık... Kötü bir şeydi, yani süreçti, zaten ondan sonra işte bu göç başladı, sınırlar açıldı vesaire.

Hiç Türkiye'ye göç etmeyi düşündünüz mü?

Vallahi biz göç etmedik. Zaten çok kişi göç edemedi. Zaten şey de vardı. Aa, bir defa benim mm, aa, ben de zaten şey dedikleri, asker, askerlik yaklaşmış, asker öncesi dönemde olduğum için zaten, o kişilere de izin verilmiyordu zaten. Benim arkadaşlarım kaçırıldı, yani bi nevi annesinden babasından önce gittiler, dedesiyle falan, başka yollarla. O zaman izin belgesi vardı. Para vererek, işte o zaman da izin belgesi, belgelerini aaa, Bulgar polisleri vesaire, bu şeylerde, servislerde çalışanlar kişiler satıyordu zaten Türklere. Öyle bir *propusk* (izin) dedikleri şey gerekiyordu o zaman. İşte bir nevi para falan vererek çocuklarını zaten kaçırdılar o kendilerinden önce. Ama biz öyle dönemdeydik ki zaten izin yoktu bizim 72 doğumlulara o zaman. Gitmek izni yoktu zaten, çünkü askere girmemiz gerekiyordu. Aaa ve göç etmedik. Zaten, sınırlar kapandı zaten kısa bir süre sonra, iki- üç ay sonra. Zaten dönmeye de başladılar, geri dönmeye de başladılar. Aaaa, böyle oldu. Zaten işte gitmedik bir yere. Ama aa, işte böyleydi. Arkadaşım, yani işte arkadaşlarımız... Babasını görüyorum: Nerde kaldı Sebaydin, göremiyorum falan... Ee, hastanede, doktora gitti falan. Aa, işte oysa Türkiye'ye gitmiş artık Sebaydin, gibi. Öyle şeyler vardı. Kimse kimseye neyi, ne yaptığını bildirmiyodu. O zaman işte asker falan her tarafta zaten var. İşte kuyruklar, kamyonlar, herkes eşyaları şey etmiş. Sürekli köye giderdim ben o zaman. Aa, tabi ki insan güç durumda kalınca, aa, işte kendi benzerleriyle bir araya gelir zaten değil mi, bir şeyler savunmak için. Ben de köye giderdim o zaman. Aaa, sürekli işte asker, polis falan sokaklarda dolaşılıyor köpeklerle. Sekizden sonra çıkma saati falan, çıkmama saati

falan, yasak var, bir şeyler vardı. Aaa, böyle bizler de birkaç yani genç kalarak orda dolaşıyorduk yani gibi, ıı şeyler geçti başımızdan. Ama diyorum yani, tabi ki olumsuz, kötü bir süreçti, dört- beş yıllık bir süreçti. Ama aaa, dediğiniz gibi her şey kötü de değildi ama bu dönemde. Yani şimdi iterseniz kime sorarsanız sorun, kime sorarsanız sorun demiyorum, yani eminim ki yüzde yetmiş, Türk halkını kastediyorum, Türk asıllı Bulgaristan vatandaşını kastediyorum, sizlere “kızım, önceleri çok iyiydi” diyecekler, eminim. Ve belki bazıları “ah önceleri bi gelse” diyebilecekler. Çünkü bugünkü, bugünkü durumu Bulgaristan’daki aaa vatandaşın durumu hiç de iyi değil. Yani Avrupa Birliğine girmemize rağmen, NATO’ya vesaire diğer Avrupa müesseselerine girmemize rağmen aa insanların durumu hiç de iyi değil. Genel olarak vatandaşa sorarsanız, yani bir oylama olursa belki de Avrupa Birliği’ne karşı oy, oy çoğunluğu da çıkabilir diye düşünüyorum. Tabi ki gençler artık öyle düşünmüyor ama orta yaşta ve orta yaşın üzerindeki aa vatandaş bunu düşünüyor yani. Aaa, Avrupa Birliği’ne girdik de ne oldu, aaa daha kötü oldu, keşke öncesi gibi olsa, yani konuşmamız yani rahat, serbest konuşmamız sınırlansa, sınırlandırılrsa ama böyle olmasın, diye düşünenler var. Çünkü aç, aç insanlar var bugün Bulgaristan’da. Yani, çöplerde aaa, kendine geçim arayan insanlar, kişiler var, yaşlı insanlar var. Yani bu gerekleri de göz önünde bulundurmak lâzım. Aslında demokrasi de bir rejimdir ama daha bir rejim olmadığı için bununla yetiniyoruz değil mi! Böyle bir ifade var zaten, yani Bulgaristan’da da aynı. Artık başka, artık başka derken, Batıda belki aşmışlar bunu, ama ııı bilmiyorum, belki Türkiye’deki gibi yüzde on çok zengin diye bir kesim var, yüzde doksan ııı, yüzde yetmiş diyorum ben, fakir ülkesi. Yüzde yirmi de belki henüz ortada oluşan bir şey var, bir topluluk var. Aa, onun için insanlar çok bu konuda bugün yakınıyor yani. Çünkü özellikle bir istatistiklere bakarsanız Bulgaristan’da en büyük işsizlik oranı hangi bölgelerde bir bakın. Hangi bölgelerde? Kuzeydoğu Bulgaristan’da, Tırgovişte, Razgrad, Şumen. Yani yoğun Türk yaşayan bölgeler bunlar. Kırcaali de bence o şeyde, o istatistiklerde, Kırcaali bölgesi de. Aaa, bu da ne demek? Bir defa iş yok. Çok az kişi, az kişi çalışabiliyor. İş olmadığı için tabi ki para da yok. Para da olmayınca, bu o kesime çok kötü bir tesir yapıyor yani. Bi de zincirleme bir ııı, reaksiyon ortaya çıkıyor. Yani para olmayınca doktora gidemiyorsun, doktora gidemeyince sağlık problemlerini halledemiyorsun. Sağlık da, sağlık problemi olan bir kişi de aa, etkin ve, etkin bir kişi değildir yani. Aa, sağlık probleminiz olunca ne kendinizi eğitim bakımından geliştirebiliyorsunuz, ne işte toplumun normal bir üyesi olabiliyorsunuz yani, çünkü probleminiz var. Sağlık problemi var, sağlık probleminden başka en kötüsü de eğitim, aaa, eğitime istediğin şekilde ulaşamama problemi var. Çünkü eğitim de genelde ifade olarak parasız olsa da aslında para gerektiriyor artık yani. Aaa, çocukların okula gitmesi için en basit şeyleri alamayan anne babalar var, yani. Sabah kahvaltısını temin edemeyen, elli kuruşluk dediğimiz, *stotinkalık* (kuruşluk) dediğimiz kahvaltısını temin edemeyen ailelerimiz var. Yani, aaa, işte üstelik bundan başka, yani eğitim problemi var, sağlık problemi var. İşsizlik problemi başında... İşsizlik problemi olduğu için de aaa, genç göçü olayı var Batıya. Bugün köylerimize giderseniz, aaa, gençlerimizin çoğu Batıda çalışıyor. Ya Almanya’da ya Fransa’da, işte o da basit işlerde, eğitimleri yüksek düzeyde olmadığı için. Maalesef, ben bunu söylüyorum yani, çünkü böyle olduğunu görüyorum, maalesef buradaki Türkler, aa Bulgar vatandaşlarımıza bakarak eğitimi- öğretimi maalesef önemsemiyorlar ya da eğitim eğilimli değiller maalesef. Eğitimin ne kadar, eğitimin öğretimin ne kadar önemli olduğunu anlayamıyorlar. Gidip sorarsanız siz şu yanıtı duyacaksınız: “Yani okumuş da ne olmuş? Yani, okuyup da ne olacaksınız?” Bir çocuğa, köyde okuyan bir çocuğa gidip sorarsanız, ne olacaksınız diye sorarsanız, ben inşaat, inşaatçı olacam, inşaatta çalışan bir kişi olacam diyor. Ya da traktör, işte otobüs şoförü olacam

diyor. Yani düşünün ne kadar korkunç, yani korkulacak bir durum bu. Ama maalesef kimse farkına varamıyor. Bizim temsilci olarak gönderdiğimiz kişilerimiz de, temsilcilerimiz de bu önemli sorunu göremiyor. Başka en önemli problem: Aa, dil problemi. Köye giderseniz, ordaki çocuklar ne doğru dürüst Bulgarca konuşabiliyor ne de doğru dürüst Türkçe konuşabiliyor. Ordaki anne- babaları duyacaksınız: Ya benim çocuğum Türkçe biliyor, yani zaten işte televizyondan seyrediyor, yeterli ona o kadar, o Türkçe biliyor. Ama bir dilekçe yazmasını isterseniz yazamayacak yani. Ya da ona o seviyenin üstündeki bir metin okursanız, bir masal okursanız, aa yarısını anlayamayacak yani, içeriğini anlayamayacak. Ona o dilde sadece konuşulursa, Türkçe, Türkiye'ye gidip de sadece Türkçe konuşulursa her şeyi gene anlayamayacak. O söylemek isterse sözlü olarak, doğru tümce ifadelerini, tüme kurarak, düzgün kurallı tümce kurarak, yapamayacak yani. Bu, Türkçe biliyor anlamına gelmiyor. Aaa, onun için, orda yani Osmanlıca gibi bi şey ortaya çıkıyor yani, Osmanlıca var ya, Araplara konuşuyorsun anlayamıyor, Farslı'ya konuşuyorsun anlayamıyor, Türk'e konuşuyorsun anlayamıyor. Yani öyle bişey ortaya çıkıyor yani. Bulgara konuşacak, Türkçe bilmeyen bir Bulgar'a, anlayamayacak. Zaten Bulgarca bilmiyorlar köylerde çocuklar, öğrenemiyorlar. O da başka bir problem gene. Mm, maalesef Türkçeye de gitmiyorlar yani. Türkçe çünkü bakın bu da şeyden kaynaklanıyor, anne- babaların da yüksek düzeyde eğitimi olmadığından kaynaklanıyor. Aaa, düşünceye bakın, yani öyle bir düşünce var ve aaa, benimsetilmesi istenen bir düşünce var: Türkçe öğretimiymiş problem Bulgarcanın öğretilmesinde. Türkçe okudukları için, aaa veya sadece Türkçe konuştukları için bizim çocuklarımız Bulgarca öğrenemiyorlarmış. Maalesef Türkçe öğretmenleri bile bazen bu hatada bulunabiliyor yani destekleyebiliyor ya da tepkide bulunuyor. Aa, oysa bütün problem nedir aslında, neden Bulgarca öğrenemiyorlar? Biz nasıl öğrendik? Biz de Türk köyünde yetiştik. İlk yıllarımız orda geçti. Aa, biz de orda sadece Bulgarca konuşmadık. Ben komünist rejimi de olsa, ceza da kesilse köyde Türkçe konuşuyorduk serbestçe. Şehre gelince, sokakta polis görünce beş leva ceza kesebilir ya da uyarabilir. Ama biz orda gene sürekli Türkçe konuşuyorduk. Aa, oysa biz öğrendik. Tüm problem zaten başka yerden kaynaklanıyor. Yani önce çocuk zaten anadilini öğrenmelidir. Anadili derslerine gidince zaten öğretmenlerimiz Bulgarca da biliyor. Hatta bırakın zararı, zaten anadili öğretimiyle Bulgarca öğretime yardımcı olabilecek bizim öğretmenlerimiz, Türkçe öğretmenlerimiz. Çünkü Bulgarca'yı da biliyor. Bulgarca öğretmeniyle görüşerek Bulgarcada sıkıntı çektikleri konular üzerinde Türkçe açıklama yaparak çocuklara Bulgarca ilgili yardımcı olabilecek durumdadır bizim öğretmenlerimiz, Türkçe öğretmenlerimiz. İşte, bunlar diyorum, ya anne- babalar da bunu göremiyor tabi ki, bu konularla aaa, ya da işte o eğitim yeterli olmadığı için bunları göremiyorlar ve ııı, bunu küçümsüyorlar ve benim çocuğum İngilizce öğrensin diyorlar. Yani Türkçe biliyor o İngilizce öğrensin. Oysa onun da mümkün olamayacağını anlayamıyorlar köy yerlerinde. Çünkü İngilizce dersi veren öğretmen Türkçe bilmiyor. İngilizce dersine giren çocuk Bulgarca bilmiyor. Yani, İngilizceyi öğrenmesi için belli bir dilde, bildiği bir dilde çocuğa açıklama yapılması gerekecek. Oysa Bulgarca, şey, İngilizce öğretmenimiz sadece Bulgarca olarak açıklayabiliyor bunu. Ama bizim çocuğumuz Bulgarca da bilmiyor. Yani ben sizlere, siz Çince öğreniyorsunuz, ben sizlere Japonca olarak açıklamasını yapıyorum yani. Öyle bir şey yani, öğrenmeleri mümkün değil. İstisna olarak, tabi ki çok ileri zekâlı çocuklarımız ya da ek olarak, aaa, aydın kişilerimiz, köylerimizde de aydın kişilerimiz, tabi ki aydın kişiler de var. Önem verip de, işte kursa yazdırıp da ek olarak öğretirse o şekil öğretir. Ama genel olarak ordaki çocuklarımız İngilizceyi fazla öğrenemezler. Yani ki Türkçe buna hiç de mani olmuyor. Tam tersi, İngilizceye de çok önemi var. Çünkü aaa, ilkokul, ilk okuma yazma öğretimi diye bir

dönem var birinci sınıfta, orda Lâtinçe öğrenerek, Latince öğrenerek daha sonra İngilizce dersine de işinizi, işini kolaylaştırmış oluyorlar zaten çocuklarımız. Türkçe, Latin harflerini Türkçe dersini anadilinde öğrenerek işte birkaç fark tabi ki, ama genelde bunları öğrenerek daha sonra hem İngilizce öğretmenin işini kolaylaştırıyorlar hem kendi işini, yani daha sonra İngilizcenin öğrenilmesinde. En azından harfleri hemen hemen öğrenmiş olurlar, telâffuz farklı olmak üzere, harf ilişkileri olarak. Onun için böyle ir başka problem var ve gittikçe aa, ordan başlayarak, yani birinci sınıftaki anadil öğretimi probleminden başlayarak buraya kadar tesiri var yani bu problemin. Çünkü sınıflarımıza bakarsanız bizim sınıflarımızda öğrenci sayısı, yani ben ikinci dönem mezun olarak bir sınıfta otuz kişiydik, örgün öğretim olarak sadece. Açık öğretim de vardı. Benden öncekiler 60 kişiydiler mezun olan. Şimdi sınıflarımızda mezun ortalama 10- 15 kişi mezun oluyor. İlerde buraya gelerseniz, yirmi sene sonra gelerseniz, aaa Türk adetleri, Türk kültürü falan diye aaa, konularla ilgili kaynak ve örnek bulmanız bence zor da olabilir. Yani, aa çünkü anadilini öğrenen ve öğrenmesi gereken aa kişiler olmadıkça o anadil, o dilden aaa, yaratabilecek kişiler de olmaz. Yani, hikâye yazabilecek Türkçe olarak, roman yazabilecek... O adetleri bir yerlerde gösterip, tiyatroda, folklor geleneğimizi araştırıp derleyip Türkçe olarak sunabilecek kişiler de olmayacak yani. Siz anadilinizi bilmeyince Türkçeyi bilmeyince, zaten sizler mantık olarak, bilinç olarak zaten o, o düşünceden, bilinçten zaten uzaklaşırsınız. Kavradığımız, ilk dil olarak algıladığımız kültürü kavramış olursunuz zaten. Aaa, bunlar görünmüyor. Henüz sınır, sınır aşamasındayız şu anda ama 20 yıl sonra gelerseniz, bilmiyorum, belki de aa, karşınızdaki doğru düzgün Türkçe konuşabilecek kişi bir şekilde bulamazsınız da diye korkuyorum. Böyle. Ben biraz uzattım galiba.

Yok, hiç önemli değil. Peki, köylerde bu eski geleneksel hayat devam ediyor mu genel olarak?

Evet, genel olarak devam ediyor. Yine de şeyine göre, köyüne göre. Ne kadar daha uzaksa, daha kapalıysa o kadar daha korunmuş bir şekilde görebilirsiniz ve bulabilirsiniz. Ne kadar daha gelişmişse, daha modernleşmişse o kadar daha aaa fazla unutulmuştur veya az kalmıştır, o şekilde. Örneğin benim yaşadığım köyde henüz, yani bazı adetler, gelenekler korunuyor. Zaten böyle bir araştırma da yapmıştım bir ara, öğrenciyken daha. Ama gittikçe, o eski türkülerini bile, adetleri bile, gelenekleri bile, kişiler de aaa işte, normal tabi, vefat edince arkadan gelen aaaa gençler bunu yavaş yavaş unutuyorlar yani. Çünkü nerden öğrenebilirler, bakın zaten problem, isteseler de mümkün değil, çünkü köylerde iş olmadığı için, gelecek olmadığı için gençler zaten göç eder bir yerlere ya da çalışmaya gider. Aa, belli adetleri gelenekleri ara sıra anne babasını ziyaret ettiklerinde duyarlar, ama hayat stresli bir hayat olduğu için, zor bir hayat olduğu için pek de zaten ona da ayıracak zaman bulamazlar. Onun için gittikçe bu da yani, ne kadar daha aaa modernleşmiş, yani büyümüş köy, açılmış işte şehre falan, o kadar daha fazla unutulmuştur. Belli bazı yerler var, daha işte gencini koruyan, daha dışı kapalı yerlerde daha fazla korunmuştur aslında. Ama hızlı bir, hızlı bir şekilde aa, unutuluyor her şey, kayboluyor. Yani bunu da bilmemiz lazım yani, hızlı bir şekilde. Aa, işte Türkçe anadili öğretimini de, işte en önemli amaçlarından biri de budur yani, Türkçe öğretmenin, çocuk derse girince bir de halk yaratıcılığımızla ilgili de dersler sunacak, verecek. Araştırma yapmalarını isteyecek, anne babasına sormasını, anneanneye ve babaannesine sormasını isteyecek, dedesinden bir şey almasını, işte ödev olarak verecek. Aaa, onun için o bilinci koruyacak, o dili geliştirecek, öğretecek. Daha sonra o çocuk, çocukta o sevgi uyandırılacak. Daha sonra da çalışarak da bir şeylere ulaşacak ve bu kültür yaşayacak ya da yaşamayacak.

Mülâkat 7

E. H. , Şumnu, 19. 05. 2010 (57 yaş)

E: Ben 1953, Tırgovişte'ye bağlı Draganovets, Türkçe adı Bolluksu köyünde doğma, büyüme. Annem babam da bu köydendir. Hatta kapı komşuymuşlar. Aa, birbirlerini çok iyi tanıyorlarmış. İıı, görücü usulü değil de birbirini severek evlenmişler. Böyle bi sevgiden doğan bi kızım. Annam babam pek varlıklı insanlar değillermiş, varlıklı, yani zengin anlamında. Ama çalışmayı seven kişiler. Hatta fakirmişler de deyebilirim. Ama annem şöyle diyordu: Hiçbir zaman bu fakirlikten doğan sıkıntılar yüzünden babanla ayrılmayı düşünmemişimdir. Çok hoşuma gitmişti böyle konuştuğumuz zamanlarda. İlkokul, ortaokul, yani ilköğretimi köyümde, sekizinci sınıfa kadar okul vardı köyde. Liseyi Omurtag'ta, Osmanpazarı'nda. Ve üniversiteyi de burda Şumnu'da. Yalnız, kimya ve fizik bölümünü, bölümünden mezunum. Sonra ııı, Türkçeyi çok seviyordum. Köy okulundayken de Türkçe dersler alıyordum. Okulda Türkçe ders, dersimiz vardı. Çok seviyordum Türkçe dersleri. Kimyayı çok seviyordum, matematiği seviyordum. Belki de ııı matematik dersleri, fen dersleri daha doğrusu, biz Türklere daha elverişliydi burada. Çünkü Bulgarca'yı pek fazla konuşmadığımız için kendimizi de Bulgarca olarak ifade etmek zor oluyodu. İıı, matematik- fen dersleri daha kolay geliyodu bize. Belki bu yüzden de kimyaya yönelmişim. Ama hatırlıyorum, ben lise son sınıfa kadar da Türkçe okudum. O zaman seçmeliydi Türkçe liselerde. Türkçeyle devam etmek istediğimi söylediğimde öğretmenime bana dedi, ııı, Türkçenin istikbali yok. İlk defa bu "istikbal" sözcüğünü de o zaman duymuş oldum. Yani, geleceği yok diye. Ya, biz burda "gelecek" sözcüğünü kullanırdık, "istikbal" sözcüğünü kullandığımız yoktu. Bu yüzden de liseden mezun olduğumda kimyayla devam ettim. Ve on sekiz yıl da kimya öğretmeniydim. Biliyorsunuz siz de, belki de bilmeyebilirsiniz de, Türkçe yasaklanmıştı. Yetmiş ikiden doksan ikiye kadar Bulgaristan'da Türkçe eğitimi kapatılmıştı. Yani okullarda ders okutulmuyordu. 92'de yeniden müsaade edildiğinde ben lisansüstü bursu gördüm, iki yıl okudum Türkçe. Öylesine istedim okuyayım. Ama aaa, anladım ki burada da öğretmen açığı var. Sonra müsabakalara katıldım 1995'te ve 1995'ten beri de buradayım. Yani, bu muradıma da ermiş oluyorum böylelikle. Türkçeyi seviyordum, sevdirmek de istiyordum. Bu yüzden de belki de seve seve öğrencilerimle Türkçe artık bol bol konuşabiliyoruz. İıı, köyde sekizinci sınıfa kadar okudum, dedim. Bütün çocukluk günlerim köyde geçmiştir. Hatta köyden daha kopmamışımdır. Her hafta köye giderim. Köyde babam var. Köyü kızıma da sevdiriyorum. Köy hayatını sevmesini isterim, çünkü doğayla, köyde doğayla iç içesin. Her şeyle iç içesin orda. Aaa, kızım da köy hayatını seviyor. Bir kızım var. Şimdi ona da anlatıyorum, ben köydeyken mahallemizde çok çocuklar vardı. Kalabaydı mahallemiz. Ama şu anda altı kişi vardır. Belki bilemedim- yedi. Büyük göçten sonra, 89'dan sonra aaa bazıları da şehre göç etti. Köyde pek insan kalmayınca mahalle daha da boşalmış oldu. Mahallemi çok seviyordum. Arkadaşlarım vardı, çocukluk arkadaşlarım, onlarla birlikte zaten okula gidiyorduk. Dokuz- on bir kişi, yani kalaba sayılıyor, ama Türkiye'ye bakarak değil de bizim buranın şartlarına bakarak 11 çocuk bir mahalleden okula sabah hep beraber giderse bizim için kalaba sayılır böyle, çok sayılır. Onlarla da sonra oynamayı devam ettirirdik böyle. Mmm, iyi bir çocukluk hayatım vardı diye düşünüyorum. Yani bilgisayarların önünde değil de sokakta, aaa gelişmiş, sokakta büyümüş. Çünkü annemin babamın kırsal kesimde yaşadığımız için dışarda işleri vardı, tarlada çalışmaları filân. Ama

yine de benimle meşgul olmayı, olmaya zaman ayırabiliyorlardı. Hele babam, babam benimle birlikte ders çalışıyordu, bana yardımcı oluyodu. Birinci sınıftan beşinci sınıfa kadar bana yardım ettiğini biliyorum. Kendisi de sekizinci sınıfa kadar okumuş böyle. Yani matematik derslerinden bana yardım etmeye çalışıyordu öyle. Böylelikle de bende ders çalışmada, ders çalışma alışkanlığı yaratmış oluyo babam. Ya ben daha sonra da kendi kendime çalışıyodum. Bu alışkanlığı devam ettirmiş oluyo. Okumamı istiyorlardı. Babam şey diyordu: “Sırtımdaki son gömleği satacam, ama seni yine okutacam.” Şimdi sorsanız öyle düşünmüyor. Aaa, neden düşünmüyor? Keşke okutmasaydım seni, diyor, yanımda kalırdım. Çünkü artık yalnızlık, etrafında devamlı, yanında kimse yok. Eğer okumamış olsaydım, köyde kalıp tarlada çalışacaktım her halde. Evin bahçesine falan bakacaktım. Böyle şimdi hep işin var diyor, hep zamanım yok. Oysa komşular hep şey diyorlar: Senin gibi bu kadar sık köye annesi... Önceden annem sağken, şimdi de yalnız babam varken, böyle sık gelen yok. Çünkü her hafta gelmeye çalışıyorum. Onları görmeye gidiyorum, köy işlerinde de yardım etmeye çalışıyorum. Iıı, köyde arkadaşlar önce şeye giderdik, yani... Çocuk bahçesi diyoruz ama Bulgarcadan tercüme edilen “çocuk bahçesi”, anaokulu.

N: *Detska gradina (anaokul).*

Detska gradina evet. Aa, benim gittiğim detska gradina, yalnız Türkler gidiyordu. Ayırdı okullarımız Bulgarlardan. Yani ana okul s-s-sınıfında da Türkçeydi bütün, derslerimiz demeyeyim de, öğrendiğimiz şarkılar şiirler, hepsi Türkçeydi. Bu Türkçe şiir ve şarkılar, sonra anladım ki Bulgarcalarının tercümesiymiş. Çünkü aynı şarkılar, aynı şiirlerin Bulgarcaları da vardı. Çok iyi bi çocukluk hayatım vardı diyorum çünkü arkadaşlarım hepsi Türktüler. Aaa, belki de görüşlerimiz de çok yakınmış böyle. Şimdi, anaokulunda da öğretmenlerimiz de Türk, orda çalışanlar, hizmet verenler hepsi Türk'tü. Ne hatırlıyorum? Ben yemek yemeyi o zamanlar hiç sevmiyordum. Hiç bişeyi sevmiyordum, yani yemeyi sevmiyordum. Hatırlıyorum, bana diğer çocuklarda gizli peynirle ekmek veriyorlardı. Demek bunu seviyormuşum: peynir, ekmek ve domates. O zaman yalnız yazındı detska gradinalar, kışın yoktu. Yani insanlar yaz günleri tarlaya çalışmaya gidecekler, çocukları da okulda. Bir de şeyden çok korkuyordum o zamanlar, doktorlardan. Doktorlar böyle gelirlerse ki onlar şey yoklamaya geliyorlardı. Saçlarımızı yokluyorlardı, şimdi hatırladım. Kene, sirke arıyorlardı filân ama adını daha duyarken doktor geliyor diye beni dolap içine saklıyorlardı. Çünkü çok korkuyodum onlardan. Bilmiyorum neden. Belki de öyle onlarla korkutmuşlar beni. Sonra birinci sınıfı Bulgarca okudum ama. Altmış yılında başladım, yani Türkçe okullar o zaman kapatılmış. O yıllarda, 58- 60 yıllarında kapatılmış ve bütün Türk çocuklar artık Bulgar okullarına gitmeye başladılar. Biz, yani ben direk birinci sınıf Bulgarca okumaya başladım. Ve düşünüyorum: Okul, ana okulda Türkçe konuşan, devamlı Türkçe, her yerde Türkçe olupta birinci sınıf acaba zor gelmemiş mi Bulgarca okumak filan diye. Ama şey hatırlıyorum, babam okula başlamazdan önce bana Bulgar alfabesini öğretmişti. Gazete, Bulgarca gazete okumayı öğretmişti. Belki bu yüzden de birinci sınıf o kadar zor gelmemiş olabilir. Ama diğer arkadaşlara zor geldiğini biliyorum, çünkü öğretmenimiz Bulgardı. Iıı, böyle öfkeyle, gözümün önüne gelen bir şey: “Bıktım artık sizden” derdi. “*Omrızna mi veçe ot vasss*” (Bıktım artık sizden) Her halde bıktırıyor muyuz. Çünkü şey arkadaşlar da vardı, çalışmayan arkadaşlar ama dövüşmeyi seven, yaramaz çocuklar. Saat aralarında, ders saatleri aralarında bi yerde görüşüyorlardı, hatırlıyorum. Bir öğrencinin çorapları gözümün önünde kalmıştı, dikkatimi çekmiş her halde. Aaa, okçe kısımları açılmış, yırtılmış, böyle sökülmüşler. Öyle geliyordu okula. Belki durumları kötüymüş. Ama çok yaramaz bi çocuğu o. Şimdi geçmiş zamanı konuşuyorum çünkü Türkiye'ye göç etti, bilmiyorum

yetmişli yıllarda mı altmışlı yıllarda mı göç etti, kendilerini gördüğüm yok. Acaba ne duruma geldi bu kişi, aklımdan geçirdiğim var. Çok yaramaz biriydi de acaba ne oldu bu kişiyle, nerelere vardı filan gibilerinden. Ama öğretmenimizi çok seviyorduk, sınıf öğretmenimizi. Çünkü bizim iyi bi durumumuza gelmemiz için, yalnız öğretmen değil, eğitiyordu da. Çok iyi bi öğretmendi. Onun için çok ağladık. Beşinci sınıfta, daha sonra artık, başka köyden de öğrencilerimiz geliyordu. Aaa, başka köylerden derken, komşu köyden, Yavna'dan geliyo. Ve onlarla geçinmemiz biraz zor oluyodu, çünkü başka köydü filân. Yani başka görüşleri vardı, başka davranışları vardı. Ama sekizinci sınıfa kadar onlara da gene alıştık. Sekizinci sınıfta da onlarla da zor ayrılabilirdik. Demek ki ayrılıklar zor. Liseyi Osmanpazarı'nda okudum diyorum. Orada da ııı epey Türkler vardı. Yurtta kalıyodum ve bu yurtta yalnız Türkler kalıyodu. O yüzden de birbirimize çok bağlıydık. Çok bağlı olmamıza rağmen mezun olduktan sonra hiç karşılaşamadık. Bazılarını sokakta veya kimin nerede olduğunu bildiğimiz halde görüşebiliyoruz. Ama bi aramızda bir grup vardı, on kişi kadardık biz, öyle çok iyi anlaşıyoduk. Hala görüşmeye devam ediyoruz. Otuz dokuz yıl sonra inşallah bu yazın görüşebiliriz diye böyle bi şeye, girişimde bulundum. Arkadaşları da bulabilirsem, Türkiye'den, Bulgaristan'dan, kimin nerede adreslerini bazılarını buldum. Otuz dokuz yıl sonra görüşeceğiz inşallah, sağlık olur inşallah, varsa evet. Böyle. Mmm, üniversite... Kimyayı sevdiğim için dedim ya, Türkçe'nin de geleceği yok. Her halde hocam biliyormuş Türkçeler kapatılacak diye. Biz o zaman pek bilmiyoduk bunu, bu durumları. Türkçe olmayınca kimya ve kimya çalıştım. Kimyayı da çok seviyordum. Sonra da mezun olduktan sonra kendi köyümde öğretmenlik yaptım.

Öğretmen arkadaşlarınızla ilişkileriniz nasıldı?

Şey vardı bende, *krijok* (kurs) dediğim. Kimyayla ilgili krijoklarım vardı derslerden sonra, öğleden sonra oluyodu bunlar genelde. İyiydi ama öğretmenlerle aram çok. İyiydi, şöyle iyiydi: Zaten o köy, yani bizim okulda öğretmenlerin çoğu benim akrabalarımıydı. Dayım, dayımın eşi, amıcamın eşi. Benim zaten akrabalarımın çoğu öğretmen olunca da, onlar da bir de köyde. Onlar benim büyüklerim. Belki o yüzden de iyiydi aramız. Daha sonraları bazıları emekliye ayrıldı belki, aaa başka gelenler oldu. Bulgar arkadaşlar vardı ama onlarla da okulda sekizinci sınıfa kadar bazılarına okumuştum. Bazılarının öğretmenlik yapmıştım. Onlar geldiler böyle. Ama iyiydi, iyi bir uyum sağlamıştık 85'e kadar. Müdür... Hatta bir yıl böyle ıı, öğretmenlere baktığım zaman şey dikkatimi çekmişti. Bütün öğretmenler Türk, köyden ve komşu köylerden. Tek müdürümüz Bulgar- Tırgovişte'den geliyordu. Demek ki o bize uyum sağlıyodu. Yani aramızda iyi bir geçim vardı. Taa ki seksen beşe kadar diyorum, çünkü 85 olaylarında, bu ad değişimi esnasında bazılarının gerçek yüzü ortaya çıkmış oldu. Şimdi, çok yakın bir arkadaşım vardı, okul arkadaşımıydı. Sonra öğretmenlik beraberdi. Ama adlar değişildikten sonra devamlı "Yeni Işık" gazetesi çıkıyodu o zaman. O "Yeni Işık" "Nova Svetlina" olmuştu. İşte, ad değişimiyle ilgili yazıları okuyodu vee, ııı, rahmetli Özal'ın nereye gittiğini, o zamanlar o da Amerika'ya gitmiş. İşte bizimle ilgili durumu anlattığını filân... Devamlı onları izliyodu filan, sonra anlatıyodu da. Ona çok kızıyodum o zaman bana da şey demişti: Sen ne zamandan beri gazete okumaya başladın? Hiç okumuyordun da, diye böyle... . Canım sıkılıyodu. Canım sıkılıyodu, kolay bizim Bulgar adlarımıza alıştılar diye. Çünkü çocukluğumuzdan beri benim Türk adımı biliyodu da, bir yıl içerisinde benim ne çabuk Bulgar adımı söylemeye başladı diye. Ve bazı kişileri sonradan gönderdiler bize, görevli olarak böyle. Yani daha dikkatli davranmaya çalışıyoduk onların arasında. Mmm, o dönemleri, onları da unutamıycaz tabi ki. Aaa, çok iyi öğrencilerim vardı, adları değişildikten sonra okumaz oldular. O dikkatimi çekmişti. Onlar da göç etti sonra, seksen

dokuzda Türkiye'ye. Çoğu göç ettiler. O, o yıllarda okuttuğum öğrencilerin çoğu Türkiye'ye göç etti seksen dokuzda. Aaa, o yıllara hiç girmeseydik de... Bilmiyorum ama babam...

Nasıl isterseniz. Anlatmak istediğiniz bir şey varsa dinlerim.

Yani ben Varna'ya kaçtım diye düşünürdüm. Köyde olunca... Benim eşim Varna'da çalışıyordu. Kardeşim Tırgovişte'de ailesiyle oturuyodu. Hatırlıyorum, kardeşim geldi Tırgovişte'den dedi ki: Abla ne duruyosunuz? Tırgovişte'de böyle böyle Türklerin adlarını değiştiriyolla, sen niye duruyosun gibilerden. Ben de çocuğumu aldım Varna'ya gittim. Eşimin orda Bulgar arkadaşları vardı, olamaz bu, dediler filân. Varna'da bilmiyolladı. İşte o zaman radyo filân dinlemeye çalıştılar, acaba... Yani yabancı radyoları... "Doyçe Vele" vardı o zaman, Alman radyosu filân. Ama şey düşünememişim, yani Bulgaristan küçük bi devlet. Kaçıcam da nereye kaçıcam ki? Yani Varna'ya gittim, sakın, bir şey gösterilmemeye, belirtmemeye. Kimsenin bişeyden... Çünkü turistik bi şehir olunca da... Belli olmasın diye gayet sakın görünüyodu. Ama Türklerin nerede oturduğunu polis biliyo- *militsiya*. Vee hatırlıyorum, eşim de operayı seviyordu. Biz öyle operaya gitmiştik- "*Hubavata Elena*" (Gizel Elena), hatırlıyorum. Ondan döndük, operadan. Kapıda bir kâğıt var asılı, not yazılmış. İşte, yarın filân saatte belediyede "*Voenen otdel*" (Askeri kısım) denilen bir yere çağırılıyordu. Eşim dedi, gitmiycem. Askeriyeden daha doğrusu arıyollardı. "Gitmiycem." Gitmedi. Üç gün geçti, hep kaçıyoruz biz. Ne kaçıyoruz, sinemaya gidiyoruz. Bizi arıyacakları saatlerde evde bulunmayalım diye. Dedim ki, bak kaçıcın ama nereye, ne zamana kadar kaçıcın ki? Ozaman da böyle söylentiler vardı: İşte bir bölgeden başka bölgeye gönderirlermiş hep Türkleri, Türklere karşı vurmak için filân. O da, ben bunu yapamam filân demişti, gitmiycem. Ama sonuçta üçüncü gün artık buldular, aldılar onu, şey "*zapas*" dediler, yedek gibi filân ama arabalara doldurdular, hiç söylemediler nereye götürdüklerini. Sonra öğrendik, Yeni Zağra'ya göndermişler onları. Böyle büyük bir çukur, bir kuyu kazmak için. Onlar da her an oraya gömümlerini bekliyorlarmış, diye. Ben kalınca, işte beni de polise çağırdılar. Çağurdılar değil, gelip aldılar zaten, sabah erken yatakta buldular. Eşimi sordular, ben de dedim askeriyeden gelip aldılar. İnanmadılar, araştırdılar filân. Sonra, doğru olduğunu söylediler, çünkü yatak altını bile arıyolla, böyle. Ondan sona da götürdüler adım değışilsin diye. Değıştirdik Varna'da. Kızımın adını? Dediler, yok o kalcak sonra değışecek. Ben zannettim ki kaldı. Oysa Tırgovişte'ye döndüğümüz zaman onun adını da değıştirdiler böyle. Ama babamın bir sözünü hatırlıyorum: Bu, dedi beş yıl sürmez, kızım, dedi. Koca Türk devleti var, dedi. O kadar da sürdü. Mmm, özel hayatımla... Eşim sağlık memuru, *feldşer* dedikleri. Ama 89, 88'de eşimden ayrıldım. 88 yılından bu yıla kadar da hiç evlenmedim. İstedim ki kızımı iyi bir ortamda geliştireyim, stressiz. Zaten hayat stresli, bir de ailede stres olmasın. Bilmiyorum, belki daha fazla kızımı düşündüm. İyi bir yatırım yaptığımı düşünüyorum kızımınla ilgili. Kızımı da okutabildim. Kızım On Dokuz Mayıs üniversite mezunu, Samsun'da diş hekimliği bölümünde. Şu anda Tırgovişte'de o da yanımda. Evlendi, eşiyile birlikte benim yanımda kalıyollar. Tırgovişte'de muaynehanesi var. Orda çalışıyo.

Sizin köyde neyle uğraşıldı?

Tütün ekiyordu annem. Bahçe, domates biber yetiştiren bahçe vardı, köyün bahçesi. Yani, devletin sayılan bi bahçeydi bu. Orada, babam orada çalıştı, annem de çalıştı orda. Tütün çalıştılar. Her işi... Mısır işleri, yani TKZS işçisi. Babam sonra on- on beş yıl da okulda çalıştı hademe gibi. Hademe olarak çalıştı. Ama yani, okumuş insanlar sayılmaz. Ama ııı şey, her okuyan okumuş sayılmaz.

Evet. Demek istediğim, çocukların eğitimine önem veriyor aileler.

Evet, o zamanlar, yani bizim zamanımızda bütün öğrenciler en az lise mezunu veya meslek liseleri okudular. En az. Yukarı devam edenler de oldu. Yukarı derken, hemşire olanlar, öğretmen olanlar, nerdeyse hepimiz. Liseden mezun olanlarımız da hepsi okumuşlar sonra, görüştüğüm soruşturduğum zaman. Herkes bir meslek sahibi. Yani liseyle de kalmamışlar, yüksekokul, üniversite az da olmuş olsa, bişeyler okumuşlar. Yani, okumaya, okumayı isteyen, okumayı seven mi veya içinde varmış da okuyamamış da çocuklarında görsün mü istemiş, bilmiyorum o dönemin insanları. Belki. İmkânlar da şeydi o zaman, devlet okullarında okuduğumuz için paralı değildi. O yüzden belki okutmak şimdiye bakarak daha kolay. Çünkü şimdi şartlar da biraz daha zor diye düşünüyorum ama isteyen çaresini bulur. İstemeyen de kaçmak için yolları bulur. Artık herkes kendisi karar vermesi gerekiyo, okusun mu okumasın mı? Ama ben belki okuduğum için böyle düşünüyorum. Herkes okumalı.

İş sıkıntısının olmadığı günlere dönersek, insanları bir arada tutan iş hayatı dışında, bayramlar, geleneklerle ilgili söyleyebileceğiniz bir şeyler var mı?

Önceleri birlikte bu şey bayramları kutlanırdı. Bulgaristan'ın işte 111, faşizmden kurtuluş bayramı Dokuz Eylül. Köy okulunda bütün köy toplanır, masalar kurulur, sofralar kurulur, 111, affedersiniz hayvanlar, büyükbaş hayvanlar kesilir, köfteler yapılır. Ve bütün köy oraya oturup, köfte yeriz. Piknik gibi, sibor gibi bir şeyler hep. Bayırlarda ise mmm böyle Hıdrellez, Hıdrellezde toplanırdı bizim köy. Böyle büyük bayır vardı, tepelerde. Türkü söylemek, horo oynamak, müziktir... Böyle panayir gibi bişeyler oluyodu. Seksen dokuzdan sonra bitti bu. Ben şey diyorum: Köyde ne Türk kaldı ne Bulgar kaldı ve bu oyunlar da bitti filân diye. Benim köyümden Türk- Bulgar bir arada yaşıyorlardı. Düğünleri de bir arada yaparlardı. Cenazeler de bir arada, yani birbirlerine giderler filân. Hatta düğünlerimizde de, adetlerinde değişiklikler oldu. Yani daha Bulgarlaştırılma gibi oldu sanki. Kına geceler değişti. Bazı kınaları yapmamak bile. Şimdi artık seksen dokuzdan sonra yeniden bazı adetlerimize dönmeye başladık yani, neredeyse 111, önceleri unutmuş gibiydik. Bazı değişiklikler yapmaya başladık. Yeni yeni değil de, eskisine dönmek oldu. Ama önceleri seksen beşe kadar daha bir arada, yok seksen dokuza kadar daha, komşuluk devam etmiştir Bulgarlarla Türklerle, Türklerin arasında filân. Ama şimdiki dönemde bu işsizlik, bu insanların ekonomi durumlarının kötüleşmesi... Biraz köy hayatının tadı kaçtı gibi. Bir de şey var, akrabalar aralarında dargınlıklar oldu. Senin tarlan- benim yerim, bilmem neler böyle, paylaşamama, kıskançlık durumları mı, mmm birbirlerini çok görmek, az görmek; bilemedim, malcılık mülkçülük ortaya çıktı ve dargınlıklar sanki fazlaştı. Kavgalar çoğaldı gibi, böyle, görüşmemekler... Yani, bunlar iyi şeyler değil ama belki de bu, demokrasinin getirdiği şeyler, bizim bilmediğimiz şeyler.

Bireycilik?

Bireycilik doğrusu. Evet, öyle bişey oldu. Evet, benim benim, bu benim, bu benim... Onun da iyi, belki demokrasinin de iyi tarafları var, biz daha göremiyoruz, alışamıyoruz belki de. İnşallah gelen nesiller daha kolay alışırlar veya alışmak değil de onlar bu ortamda yaşıyorlar zaten. Ama biz, biz başka bir zamanda yaşadık gibi. Bazı şeyleri arıyoruz, bazı şeyleri... Keşke olmasa demiştik böyle.

İyisi de var kötüsü de var o yılların.

Evet, o zamanın iyisi de var kötüsü de var. Keşke iyiler devam etsin. Ama sanki farklı oldu gibi. Kötüler devam ediyor. O iyi olan şeyler o zamana mı kaldı? Meselâ

okullarda parasız okumak, parasız tedavi olmak... Yani parasız derken bedava da değil, o bizden, yani anne- babalarımız çalışırlarmış beş paraya. Onların maaşları düşük maaş. Yani onların maaşlarında, yani vergi olarak mı bilmiyorum ne, niçin, alırlarmış. Devlet almış bunu ama biz bilmediğimiz için bedava diye düşünüyoruz. Ama şimdi durum daha kötü. Yani, kötü derken, belki de bu sisteme daha ayak uyduramıyoruz da o yüzden kötü diyoruz. Her yeni şeye alışmak biraz zor oluyor. Kabul etmek zor oluyor. Bilinmeyen bi şeyi, bir şeye evet demek zor oluyor. Ama şimdi de şöyle imkânlar verildi. Önceleri dışarı çıkamıyoduk. Dışarı derken, dış ülkeye. O ülkedeki insanların nasıl yaşadığını bilmiyoduk. Nasıl söyleseler öyle kabul ediyoduk. Ama şimdi gördük, gördük ki sosyalizm dışarıdaymış. Yani o biçim yaşamak. Ama o biçim hayata da ayak uydurmak Bulgaristan'da zor oluyo galiba. Dışarıda uyduruyosun, o kültürü buraya taşıyamıyosun. Ama belki ileri doğru değişir.

O dönemde dışarıdaki hayatı nasıl hayal ediyordunuz veya düşünüyor muydunuz?

Ben düşündüğüm var da, ben devamlı yabancı radyoları dinliyordum. Türkiye radyosunun Türkler için yaptığı programları dinliyordum. Sonra "Doyçe vele"yi dinliyordum. BBC'yi dinliyordum, oranın haberlerini. Ben devamlı onları dinlemiştir. Aaa, kaçan Bulgarlar vardı yani o İngiltere'ye filan. Onları dinliyordum. Ama tasavvur etmek farklı. Bilmediğin bi şeyi nasıl tasavvur edersin, özgür bir hayatı? Yani burada bir çürüklük var diye düşünüyosun, ama anca bu çürüklük ne kadar, nereye kadar, nasıl olduğunu bilemiyosun Bulgaristan için. Dış devlet, yani dış ülkelerde dış halklarla hayat başka olduğunu, yani o halkların hayatın başka olduğunu düşünebiliyosun ama ne biçim değişik olduğunu bilemiyosun. Ben Rusya'ya kadar, Peterburg'a kadar gitmişim. Rusya'yı gördüm, Rumanya'yı gördüm, yani sosyalist devletleri veriyorlardı. Ama onların bizden de farklı yaşadıklarını görüyorsunuz yani. Bazılarının özgürce düşünmeleri veya Yugoslavya'ya kadar gidesin. Yugoslavya'daki Sırp'ların yaşantısı bizden daha farklı. Mesela Macaristan'a gidebiliyosun, Macarlar da bizden daha farklı. Sosyalist devleti olmuş olsa da bizden daha farklı yaşadığını görüyorsunuz. O zaman diyosun ki, demek ki başka ülkenin insanları bizden daha iyi de yaşayanlar da var olduğunu düşünebiliyosun ama ııı, kapitalist devletleri de olanları nasıl olduğunu bilmiyorduk. Almanya'dan gelenler vardı. Onlar da duvarın arka tarafında ne var olduğunu anlatmaya çalışıyorlardı ama işte kendi görüşlerine göre, o kadar. Türkiye'ye gitmemişim. Türkiye'ye ilk defa doksanı gittim. Türkiye'ye gidenlerden, gidip gelenlerden biliyordum. Biliyorsunuz, kulak fısıltısı var, bir de açık açık konuşmak var filan. ıııı, ama ben Türkiye'yi doksan yılından sonra gördüğüm için, yani iyi gördüm. Bizden daha iyi olduklarını gördüm.

Gezmeye mi gitmişsiniz Türkiye'ye?

Evet, gezmeye gittim. Ve gittiğimde de İstanbul'u, böyle müzelerini gezdim. Hatta bana şey de demişlerdi: Biz on iki yıldan beri oturuyoruz hiç İstanbul'un merkezini, Eminönü'nü bilmiyoruz, sen geldin bir ay içerde, içinde gezdin filan diye. Dili bilince gezmek daha kolay oluyo. Kimseye de yani muhtaç olmamışım, binip otobüse gezebiliyosun. Ondan sonra da buraya geldiğinde anlatabilmek var yani. Türkiye'yi biraz biraz tanıtasın diğerlerine de. Ki bu Türkler Balkan'dan inme ayı değil. Buranın düşüncelerin, buradakilerin düşünceleri, işte Türkler çok geri kalmış, böyle tanıtılmış. Bazı kişilerin gözlerinde Türkiye'nin nasıl olduğunu biliyoruz. Bizi de böyle yetiştirmeye çalıştılar ama pek fazla değiştiremediler bizi diye düşünüyorum. Yani biz olduğumuz gibi de kaldık yani. Biri diyodu, Türkten ne komünist oldu, Türk'ten ne Bulgar oldu diye.

Böyle bişey oldu. İı pek fazla değişemedik, diye düşünüyorum ben. Ama bazı gerçekleri de görmüş olduk.

Türkiye'ye göç hakkında ne düşünüyorsunuz? Yakınlarınızdan göç eden oldu mu?

Kardeşim orda, en yakını. Halam orda, dayım orda, yani daha sonraları. Ama en yakın kardeşim. Biz iki kardeşlik zaten. Şimdi göçle ne düşünürüm? Keşke hiç başlamasaydı göç, bu topraklarda kalınısın. Buradaki haklarımızı hep beraber savunalım. Gittikçe azalınca, birbirimize destek olmak da güçleşiyo. Amaaa, gidenler de bence iyi yaptılar diye düşünüyorum. Yani kendileri için, gelecek, çocukları için. Hep şey düşünmektense... Biri diyodu: "Çivi kaktım mı, biliyorum ki bu çivi benim evime kakmışım. Kimse çıkarmayacak filân." Burada kalan, başkasının yasağına yapılmış gibi, diye düşünür. Ama şimdi artık bu durum da yok. İstedğimiz zaman Türkiye'ye gidebildikten sonra, artık bu da bir problem değil, diye düşünüyorum. Yani ha Türkiye'de oturmuşsun ha Bulgaristan'da oturmuşsun. Bazen şey de dediğim var: Bir ömür bu, nerde olsa yaşanır. Yeter ki yaşamasını bilesin. Ama göçmenlik olmasaymış belki daha iyi olurmuş. İı, bu da bi siyaset. Siyasetçilerin ne düşündüğünü bilebilsek... Veya bazı kişilerin kuklasıyız. Var ya bi kitap: "Svetovna konspiratsiya" (Küresel Komplö). Onu okuduktan sonra şey düşündüm, sanki benim kaderimi biri çizmiş, biliyo ne yapacağımı, ne yapmak, benimle ne yapmak istediğini, öyle... Ben kimim? Denizde bi kum tanesi, filân gibilerden, mmm, öyle.

Buradaki Türklerin dini görüşleriyle ilgili herhangi bir fikriniz var mı?

Şimdi, seksen dokuza kadar din de yasak olunca, camiler de kapalıydı filân. Ama doksandan sonra... Bence insan dinine dönmeli. Yani ben şöyle düşünüyorum: Bir milleti ayakta tutan din, dil ve kültürü. Din, dil yıkılırsa denge bozular. Bunlardan, üçünden biri düşerse zaten, kaldırılırsa ortadan denge bozular. Ama her şey kararınca olsun. Yani dinimiz de, dinimize de sahip çıkmalıyız diye düşünüyorum.

Peki, eskiden nasıl yaşanırdı bu durum? Tabi, dini bayramlar vardı her halde.

Evet, dini bayramlar, dini bayramlar yapılıyordu. Evet, ben hatırlıyorum, mesela bayramlarda salıngaçlar kurulurdu. Gençler toplanırdık, böyle salıngaçlarda sallanırdık. Böyle, çikrangıç oyna... Şey vardı, çikrangıçlar, dönerlerdi böyle filân. Büyüklerine gitmek, sofralar kurulmak, bayram sofraları, yemekler yensin, çeşit çeşit yemekler, el öpmekler. Her şey vardı bunlar seksen beşe kadar. Ama seksen beşten sonra kalmadı. Yaşlılar camiye gidiyodu. Ama gençlerde yoktu. Şimdi doksandan sonra bakıyorum köyümde, gençler de gidiyor. Köyümüzde minare yoktu camimizde, şimdi artık minare de var. Gençler camiye sahiplenmeye başladılar. Aaa, bu benim hoşuma gidiyor. Yani, fazla dine tapmak değil, ama buna da sahip çıkmak. İı, yeni yeni meselâ mevlitlerde şimdi dualar okunuluyo, mevlitler okunuluyo, ağıtlar yakılıyo filân. Bunu yeni yeni öğrenenler var. Bunu okuyanlar gençlerdir. Yani ben bunu kötü görmüyorum. Yeter ki başkalarına da zarar verilmesin, yani yanlış bir yola da saptırılmasın, diye düşünüyorum, böyle düşünüyorum.

KAYNAKLAR

- ACAROĞLU, M. Türker, **Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar I- II**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.
- ACAROĞLU, M. Türker, “Bulgaristan Türklerinin Dünü-Bugünü-Yarını”, **X. Türk Tarih Kongresi: Bildiriler**, (Ankara: 22- 26 Eylül 1986), C. IV, TTK Basımevi, Ankara 1993.
- AKŞİN, Sina - FIRAT, Melek, “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar”, **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 97- 125.
- ALTINOK, Gülbanu, “Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault”, **Doğu Batı**, Sayı 43, Yıl 10, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 51- 74.
- ANDERSON, Benedict, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, 2. b. , çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.
- ANGELOV, Veselin, **Strogo poveritelno! 1984- 1989: Asimilatorskata kampaniya sreštu turskoto natsionalno maltsinstvo v Bulgariya, Dokumenti** (Gayet Gizli: Bulgaristan’da Türk Azınlığa Karşı Asimilasyon Kampanyası, Belgeler), Fond. Liberalna integratsiya, Sofya, 2008.
- ARENDR, Hannah, **Totalitarizmin Kaynakları 2: Emperyalizm**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- ARETOV, Nikolay, **Da Mislim Drugoto: Obrazi, Stereotipi, Krizi** (Ötekini Düşünmek: İmajlar, Stereotipler, Krizler), “Kralitsa Mab”, Sofya, 2000.
- ARETOV, Nikolay, “Balkanski identičnosti v bılgarskata kultura ot modernata epoha (XIX- XX vek) (Modern Çağda Bulgar Kültüründe Balkan Kimlikleri), **Balkanski identičnosti (Balkan Kimlikleri)**, Rık. na pr. Lütvi Mestan-Samuel Levi i dr., İnstitut za izsledvane na integratsiyata, Sofya, 2001, ss. 5- 53.
- ATASOY, Ahmet Emin, **XV. Yüzyıldan Bugüne Rumeli Motifli Türk Şiiri Antolojisi**, Asa Yayınları, Bursa, 2001.
- ATASOY, Emin, **Bizden Olan Ötekiler: Asimilasyon Kışkacında Bulgaristan Türkleri**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2011,
- AYDIN, Mahir, “Doğu Rumeli Vilâyeti”, **Osmanlı**, C. II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 329- 333.

- BAEVA, İskra, **Bulgariya i İztočna Evropa** (Bulgaristan ve Doğu Avrupa), İzd. Paradigma, Sofya, 2001.
- BECERMEN, Metin, “Dünyayı Değiştirmeye Dair: Marx’ın On Birinci Tezi Üzerine Bir deneme”, **Doğu Batı**, Sayı 55, Yıl 14, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010, ss. 79- 92.
- BENEDİCT, Routh Foulon, “İntegratsiya na Kulturata” (Patterns of Culture. Boston, 1934, 32- 40), Prev. Galina Lozanova, , **ABC na Etnologiyata: Antologiya na Naukata za Çoveka, Kulturata i Obşttestvoto** (Etnolojinin ABC’si: İnsan, Kültür ve Toplum Bilimi Antolojisi), Sıst. İvaniçka Georgieva, T. I, Univ. İzd. “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999, ss. 185- 194.
- BERDYAEV, Nikolay, “Sotsializm, Demokratiya i Teokratiya” (Sosyalizm, Demokrasi ve Teokrasi), **Spisanie Hristiyanstvo i Kultura** (Hristiyanlık ve Kültür Dergisi), Br. 1, God. IX, 2010, Sofya, ss. 14- 20.
- Bilgarski Konstitutsii i Konstitutsionni Proekti** (Bulgar Anayasa ve Anayasa Tasarıları), Sıst. Veselin Metodiev- Lıçezar Stoyanov, İzd. “Petır Beron”, Sofya, 1990.
- BİBİNA, Yordanka “Bilgarskite İdentıçnosti Prez Prizmata na Tyurklyuka” (Türklüğün Gözüyle Bulgar Kimlikleri), **Balkanski İdentıçnosti v Bilgarskata Kultura**, (Bulgar Kültüründe Balkan Kimlikleri), Sıst. Nikolay Aretov, T. IV, İzdatelstvo “Kralitsa MAB”, Sofya, 2003, ss. 291- 326.
- BOÇKOV, Plamen, “Rodinata v Diskursa na Sravnenieto” (Kıyaslaştırmalı Söylemde Vatan), **Antropologıçni İzsledvaniya** (Antropolojik Araştırmalar), Sbornik Statii, Sıst. Magdalena Elçinova, T. III, Nov Bilgarski Universitet, İzd. Selekt, Sofya, 2002, ss. 57- 75.
- BOURDİEU, Pier - WACQUANT, Loic, **Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar**, çev. Nazlı Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- BRAUDEL, Fernand, “Gramerıt na tsivilizatsiite” (Grammaire des civilzations. Paris, 1987’den bir bölüm), Prev. Kina Miteva, **ABC na etnologiyata: Antologiya na Naukata za Çoveka, Kulturata i Obşttestvoto** (Etnolojinin ABC’si: İnsan, Kültür ve Toplum Bilimi Antolojisi), Sıst. İvaniçka Georgieva, T. II, Univ. İzd. “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999, ss. 127- 165.
- BRUBAKER, Rogers, “Klâsik Teoriyi Yeniden Düşünmek: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojik Yaklaşımı”, çev. Erman Yüce- Özge Berber Ağtaş, **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. Hayriye Erbaş, EOS Yayınları, Ankara, 2007, ss. 219- 258.
- BUTUROVIÇ, Amila “Aşk mı Ölüm mü? Geleneksel Boşnak Türkülerinde Kadınlar ve Sorunların Çözümü”, çev. Güliz Erginsoy, **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, der. Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 79- 107.

- BÜCHSENSCHÜTZ, Ulrich, **Maltsinstvenata Politika v Bulgariya: Politikata na BKP Kim Evrei, Pomatsi i Turtsi (1944- 1989)** (Bulgaristan'da Azınlık Politikası: BKP'nin Yahudi, Çingene, Pomak ve Türklere Karşı Politikası), Prev. İvo Georgiev, IMIR, Sofya, 2000.
- CHİROT, Daniel, "Marc Bloch'un Toplumsal ve Tarihsel Manzarası", çev. Ahmet Fethi, **Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler**, ed. Theda Skocpol, 2. b., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- CONNOLLY, William, **Kimlik ve Farklılık: Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri**, çev. Fatma Lekesizalın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.
- CRAMPTON, Richard. J., **Bulgaristan Tarihi**, çev. Nuray Ekici, JeoPolitika Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÇINAR, İbrahim Karahasan, **Etniçeskite Maltsinstva v Bulgariya: İstoriya, Kultura, Religiya, Obreden Kalendar** (Bulgaristan'da Etnik Azınlıklar: Tarih, Kültür, Din, Merasim Takvimi), İzdatelska Kışta LİK, Sofya, 2005.
- DİÇEV, İvaylo, **Darit v Epohata na Negovata Vızproizvodimost** (Yeniden Üretimi Çağında Armağan), İzd. "LİK", Sofya, 1999.
- DİMİTROV, Georgi, **Halk Cumhuriyetine Doğru**, çev. Sulhi Dönmez- Sahir Ertan, Habora Kitabevi, İstanbul, 1970.
- DOĞAN, İsmail, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klâsik ve Yenileşme Dönemleri", **Osmanlı**, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 371-396.
- DOYNOV, Plamen, "Sotsialistiçeskiyat Realizım v Literaturata i Kulturata na Narodna Republika Bulgariya i Negovite Problematični alternativi", **İstoriya na Narodna Republika Bulgariya: Rejimit i Obşttestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 568- 594.
- DRESSEL, Gert, **İstoriçeska Antropologiya** (Tarihsel Antropoloji), Prev. Kristina Popova, İzdatelstvo Makedonya Pres, Sofya, 1996.
- ELENKOV, İvan, **Kulturniyat front: Bilgarskata Kultura Prez Epohata na Komunizma- Poliçiçesko Upravlenie, İdeolojiçeski Osnovaniya, İnstitutsionalen Rejim** (Kültür Cephesi: Komünist Dönemde Bulgar Kültürü-Siyasî Yönetim, İdeolojik Dayanaklar, Kurumsal Rejim), İzd. CİELA, Sofya, 2008.

- ELENKOV, İvan, “Kulturnata Politika Prez Vremeto na Komunizma: Partiyno Rıkıvodstvo, İdeologiya, İnstıtutsionalni Rejimi”, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CIELA, Sofya, 2009, ss. 533- 567.
- Etniçeskiyat Konflikt v Bılgariya 1989: Sotsiologičeski Arhiv** (Bulgaristan’da Etnik Çatışma 1989: Sosyoloji Arşivi), Red. K. Petkov- G. Fotev, İnstıtut po Sotsiologiya pri BAN, Sofya, 1990.
- FABIAN, Johannes, **Zaman ve Öteki: Antropoloji Nesnesini Nasıl Oluşturur**, çev. Selçuk Budak, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- FİGEL, Jean, “Balkanski Modernizım Sreştı Balkanski Kompleksi” (Balkan Komplekslerine Karşı Balkan Modernizmi), **Vestnik “Kultura”** (Kültür Gazetesi), Br. 6, 19. 02. 2010.
- FOSTER, John Bellamy, **Marx’ın Ekolojisi: Materyalizm ve Doğa**, çev. Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, Ankara, 2000.
- FOTEV, Georgi, **Drugiyat Etnos** (Öteki Etnos), Akademično İzdatelstvo “Marin Drinov”, Sofya, 1994.
- FOTEV, Georgi, “Komunističeskata i Postkomunističeskata Političeski Retoriki” (Komünist ve Postkomünist Siyasî Söylemler), **Paul Ricoeur- Filosofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite** (Poul Ricoeur- Değişimin Tahrikleri Karşısında Felsefe), Sıst. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştestvoto, Sofya, 1998, ss. 249- 264.
- GARAUDY, Roger, **Sosyalizm ve Ahlâk**, çev. Selahattin Hilav, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1965.
- GEORGİEV, Lyudmil, **Kritika na Etnonatsionalniya Ratsionalizım** (Etnik- Milliyetçi Akılcılığın Eleştirisi), Universitetsko İzdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999.
- GEORGİEVA, Tsvetana, “Sıjitelstvoto Kato Sistema vıv Vsekidnevniya Jivot na Hristiyanite i Myusyulmanite v Bılgariya” (Bulgaristan’da Hıristiyan ve Müslümanların Gündelik Hayatında Bir Sistem Olarak Birlikte Yaşama), **Vrızkı na Sıvmestimost i Nesıvmestimost Mejdu Hristiyani i Myusyulmani v Bılgariya**, (Bulgaristan’da Hıristiyan ve Müslümanlar Arasında Uyum ve Uyumsuzluk İlişkileri), Rık. Antonina Jelyazkova, IMIR, Sofya, 1994, ss. 140- 164.
- GEORGİEVA, Tsvetana, “Transformatsiite na Edin Sblısk na Tsivilizatsii- Hristiyanstvoto i İslama na Balkanite” (Bir Medeniyet Çatışmasının Dönüşümleri - Balkanlar’da Hıristiyanlık ve İslâm), **Balkanski İdentičnosti** (Balkan Kimlikleri), Sıst. Evgeniy Raduşev- Stefka Fetvadjieva, Ç. III, İnstıtut za İzsledvane na İntegratsiyata, Sofya, 2009.

- GIORDANO, Christian, **Vlast, Nedoverie i Nasledstvo: Skeptična Antropologiya** (İktidar, Güvensizlik ve Miras: Skeptik Antropoloji), Prev. Daniela Koleva-İvanka Petrova, İzdatelstvo POLIS, Sofya, 2006.
- GOSSİO, Jean- Fransa, **Vlast i Etnos na Balkanite** (Balkanlarda İktidar ve Etnisite), İzd. Kışta LİK, Sofya, 2004.
- GOLEMANOV, Christo- POPOV, Miroslav, “Bulgar Halk Cumhuriyetinin Sosyal Politikası”, çev. Zafer Üskül, **Eskişehir İktisâdi ve Ticarî İlimler Akademisi Dergisi**, C. XIV, Sayı 1, (Ocak 1978), Eskişehir, 1978, ss. 375- 401.
- GRADEVA, Rositsa - İVANOVA, Svetlana, “İzsledvane na İstoriyata i Sıvremennoto Sıstoyanie na Myusyulmanskata Kultura po Bılgarskite Zemi- Naroden i Visok Plast” , **Sıdbata na myusyulmanskite obştnosti na Balkanite 2, Myusyulmanskata Kultura po Bılgarskite Zemi, İzsledvaniya**, sıst. Rositsa Gradeva- Svetlana İvanova, IMIR, Sofya, 1998, ss. 9- 50.
- GREKOVA, Maya, **Maltsinstvo: Sotsialno Konstruirane i Prejiviyavane**, İzd. Publishing House, Sofya, 2001.
- GRUEV, Mihail, **Mejdu Petolıçkata i Polumesetsa, Bılgarskite Myusyulmani i Politıçeskiyat rejim (1944- 1959)** (Beş Köşeli Yıldız ve Yarım Ay Arasında, Bulgaristan Müslümanları ve Siyasî Rejim), “KOTA”, Sofya, 2003.
- GRUEV, Mihail, “Politıçeskoto Razvitie na Bılgariya Prez 50'te- 80'te Godini na XX vek” (XX. Yüzyılın 50'li- 80'li yıllarında Bulgaristan'ın Siyasî Gelişimi), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 131- 259.
- GRUEV, Mihail, “Kolektivizatsiya i Sotsialna Promyana v Bılgarskoto selo (40- te- 60'te Godini na XX vek), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 338- 367.
- GRUEV, Mihail, “Demografski Tendentsii i Protsetsi v Bılgariya v Godinite Sled Vtorata Svetovna Voyna” Bulgaristan'da İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Demografik Eğilimler ve Süreçler), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 368- 391.
- GRUEV, Mihail - KALİONSKİ, Aleksey, **Vızroditelniyat Protsets: Myusyulmanskite Obştnosti i Komunıçeskiyat Rejim**, (Yenidendoğuş Süreci: Müslüman Topluluklar ve Komünist Rejim), İİBM (Yakın Geçmiş Araştırma Enstitüsü), CİELA, Sofya, 2008.
- HACİNİKOLOV, Veselin, **Etnografiya na Bılgariya** (Bulgaristan Etnografyası), T. I, BAN, Sofya, 1980.

- HAYDAR, Gila, “Selanik’te Yahudi Tütün İşçileri: Toplumsal ve Etnik Mücadele Bağlamında Cinsiyet ve Aile”, çev. Güliz Erginsoy **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, der. Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 137- 161.
- İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi**, 2. b. , Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 9- 32.
- İSOV, Mümün, **Nay- Razliçniyat Sısed: Obrazıt na Osmantsite (Turtsite) i Osmanskata İmperiya (Turtsiya) v Bılgarskite Uçebnitsi po İstoriya Prez Vtorata Polovina na XX vek** (En Farklı Komşu. XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Bulgar Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı’nın ve Osmanlı İmparatorluğu’nun İmajı), MTPMKB, Sofya, 2005.
- İVANOV, Martin **Reformatorstvo Bez reformi, Poliçeskata İkonomiya na Bılgarskiya Komünizm 1963- 1989** (Reformsuz Reformculuk, Bulgar Komünizminin Ekonomi Politikası), CİELA, Sofya, 2008.
- İVANOVA, Evgeniya, **Othvırlenite “Priobşteni” ili Protsesa, Nareçen “Vızroditelen” (1912- 1989)** (Dışlanmış “Entegre Edilenler” veya “Yenidendoğuş” Adı Verilen Süreç), İstitut za İztoçnoevropeyska Humanitaristika, Sofya, 2002.
- JELYAZKOVA, Antonina, “Formirane na Myusyulmanskite Obşnosti i Kompleksite na Balkanskite İstoriografii”, **Sıdbata na Myusyulmanskite Obşnosti na Balkanite 1: Myusyulmanskite obşnosti na Balkanite i v Bılgariya, İstoriçeski eskizi** (Balkanlarda Müslüman Topluluklarının Kaderi 1: Balkanlar ve Bulgaristan’da Müslüman Topluluklar, Tarih Notları), İMİR, Sofya, 1997, ss. 11- 54.
- JELYAZKOVA, Antonina, “Turtsi” (Türkler), **Obşnosti i İdentıçnosti v Bılgariya** (Bulgaristan’da Topluluklar ve Kimlikler), Sıst. Anna Krısteva, İzd. Petekston, Sofya, 1998, ss. 371- 396.
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milli Kültürü**, 25. b. , Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2004
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, **Kültürel Psikoloji: Kültür Bağlamında İnsan ve Aile**, İstanbul, YKY, 1998.
- KARPAT, Kemal, “Türkiye’de Bugün İdeoloji Durumu”, **Doğu Batı**, Sayı 30, Yıl 8, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2004, ss. 25- 41.
- KOLOĞLU, Orhan “Osmanlı Döneminde Balkanlar”, **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- KOLEVA, Daniela, **Biografiya i Normalnost** (Biyografi ve Makuliyet), İzd. “Lik”, Sofya, 1999.

- KRISTEVA, Anna “Etniçnost, Natsionalna İdentiçnost, Grajdanstvo” (Etniklik, Milli Kimlik, Vatandaşlık), **İdentiçnosti** (Kimlikler), Sıst. A. Krısteva- Nonka Bogomilova- İvan Katsarski, İMİR, Sofya, 1995, ss. 111- 165.
- KRISTEVA, Anna, **Universalno i Natsionalno v Bilgarskata Kultura** (Bulgar Kültüründe Evrensel ve Milli Olan), İMİR, Sofya, 1996.
- KRISTEVA, Anna, “Etniçnost”, **Obştnosti i İdentiçnosti v Bulgariya**, Sıst. Anna Krısteva, Petekston, Sofya, 1998, ss. 18- 45.
- KRISTEVA, Anna, “Bilgarskata Etniçeska Politika” (Bulgar Etnik politikası), **Ot Etniçnost kım Migratsiya** (Etniklikten Göçe), Sıst. Anna Krısteva, Nov Bilgarski universitet, Sofya, 2004, ss. 30- 59.
- KÖSEV, Aleksandır, “Nevızmojniyat Razkaz. Opıt za Refleksiya Vırhu Jivota v Nespravedlivi İstitutsii”(İmkânsız Anlatı: Adaletsiz Kurumlardaki Hayatı Yansıtırma Denemesi), **Paul Ricoeur- Filsofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite (Poul Ricoeur- Değişimin Tahrikleri Karşısında Felsefe)**, Sıst. İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştestvoto, Sofya, 1998, ss. 193- 217.
- KROEBER, Alfred L., “Antropologiya: Modeli i Protsesi na Kulturata” (Anthropology: Culture Patterns and Processes. New York and London, 1948), Prev. Nedyalka Çakalova, **ABC na Etnologiyata: Antologiya na Naukata za Çoveka, Kulturata i Obştestvoto** (Etnologinin ABC’si: İnsan, Kültür ve Toplum Bilimi Antolojisi), Sıst. İvaniçka Georgieva, T. I, Univ. İzd. “Sv. Kliment Ohridski”, Sofya, 1999, ss. 129- 170.
- KUNÇEV, Vliçko, **Kulturata i Predizvikelstvata na Noviya Vek** (Kültür ve Yeni Çağın Tahrikleri), Godişnik, T. 1, Yugozapaden universitet “Neofit Rilski”, Fakultet po izkustvata, Blagoevgrad, 2001.
- MAEVA, Mila, “Obrazıt na Turtsite v Republika Turtsiya Prez Pogleda na Bilgarskite Turtsi- Preselnitsi” (Göçmen Türklerin Gözüyle Türkiye Cumhuriyeti Türkleri), **Bilgarska Etnologiya** (Bulgar Etnolojisi), kn. 4, Sofya, 2002, ss. 42- 55.
- MAHÇUPYAN, Etyen, “Osmanlı Dünyasının Zihni Temelleri Üzerine”, **Doğu Batı**, Sayı 8, Yıl 2, , Doğu Batı Yayınları, Ankara, 1999, ss. 41- 57.
- MAKARİEV, Plamen, “Kulturna İdentiçnost i Maltsinstveni Prava v Bulgariya” (Bulgaristan’da Kültürel Kimlik ve Azınlık Hakları), **Obştnosti i İdentiçnosti v Bulgariya** (Bulgaristan’da Topluluklar ve Kimlikler), Sıst. Anna Krısteva, İzd. Petekston, Sofya, ss. 49- 70.
- MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi**, 17. b., İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

- MARİNOV, Çavdar, “Ot İnternatsionalizim Kım Natsionalizim: Komunistiçeşkiyat Rejim, Makedonskiyat Vıpros i Politikata Kım Etniçeşkite i Religioznite Obştnosti”, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejım i Obştestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 479- 529.
- MARSHALL, Gordon, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- MARX, Karl, **Kapital: Ekonomi Politğin Eleştirisi**, C. I- II- III, 7. b. , çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 2009.
- MEMİŞEV, Hüseyin, “Bılgarskite Turtsi v Borbata za Ukrepvane na Narodnodemokratiçnata Vlast (1944- 1948) (Halk Demokrasi Hâkimiyetini Güçlendirme Mücadelesinde Bulgaristan Türkleri), **İstoriçeşki Pregled** (Tarihi Bakış), God. XL, Br. 4, Nauçno- Teoretiçno Spisanie na İnstituta po İstoriya pri BAN (Bulgar Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Bilim- Kuram Dergisi), Sofya, 1985, ss. 59- 82.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin, “Bulgaristan Türkleri’nin Sosyo- Ekonomik Yapısı”, **Belleten**, C. LVII, Sayı 220, (Aralık 1993), TTK Basımevi, Ankara, 1994, ss. 781- 795.
- MİGEV, Vladimir, “Bılgariya po Vreme na Komunistiçeşkiya Rejim (1946- 1989), **İstoriçeşki Pregled 1- 2**, God. 58, BAN, Sofya, 2002, ss. 137- 157.
- MİGEV, Vladimir, “Kolektivizatsiya na Selskoto Stopanstvo v Bılgariya (1948- 1958): Tipologiya, Etapi, Problemi” (Bulgaristan’da Tarım Mülkiyetinin Kolektifleştirilmesi), **İstoriçeşki Pregled**, God. 50- 51, kn. 5, BAN, Sofya, 1994, ss. 53- 83.
- MORRIS, Brian, **Din Üzerine Antropolojik İncelemeler**, çev. Tayfun Atay, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- NİŞANCI, Ensar, **Geleneksel Patrimonyalizmden Modern Neo Patrimonyalizme: Bir Modernleşme Denemesi**, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.
- O’NEİLL, John, “Disiplin Toplumu: Weber’den Foucault’a”, çev. Mine Yıldırım, **Doğu Batı**, Sayı 43, Yıl 10, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 234- 252.
- PIETSCH, Carl, “Sınıf, Milliyetçilik ve Kimlik Politikaları”, çev. H. Erbaş- M. Kemal Coşkun **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. Hayriye Erbaş, EOS Yayınevi, Ankara, 2007, ss. 335- 346.
- RİCOEUR, Paul, “Politçeşkate Pamet”(Siyasal Hafıza), **Paul Ricoeur- Filofiyata Pred Predizvikelstvata na Promenite**, (Paul Ricoeur, Değişimin Tahrikleri Karşısında Felsefe) Sıst., İvaylo Znepolski, Dom na Naukite za Çoveka i Obştestvoto, Sofya, 1998, ss. 25- 55.

- RİCOEUR, Paul, **Ot Teksta Kim Deystvieto: Hermenevtiçni Opiti**, (Metinden Eyleme, Hermeneutik Denemeler), T. II, İzd. Nauka i İzkustvo, Sofya, 2000.
- RİCOEUR, Paul, **Zaman ve Anlatı 1: Zaman, Olayörgüsü, Üçlü Mimesis**, çev. Mehmet Rifat- Sena Rifat, YKY, İstanbul, 2007.
- RİCOEUR, Paul, **Başkası Olarak Kendisi**, çev. Hakkı Hünler, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2010.
- SAKALLI, Nuray, **Sosyal Etkiler**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Sovremenniye Problemy Teorii Poznaniya Dialektiçeskogo Materializma** (Diyalektik Materyalizmin Bilgi Teorisinin Çağdaş Sorunları), Red. M. B. Mitina- V. S. Şvıyreva, T. II, İzd. "Mıysl", Moskova, 1970.
- SOYSAL, İsmail, "Günümüzde Balkanlar ve Türkiye'nin Durumu", **Balkanlar**, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı (OBİV), Eren Yayıncılık, İstanbul, 1993, ss. 179-238.
- SCHİCK, İrvin Cemil, "Bakire Hıristiyanlar, Irza Geçen Türkler: Geç Osmanlı Döneminde Ulusal Çatışmaların Cinselleştirilmesi", çev. Güliz Erginsoy, **Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları, Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih**, der. Amila Buturoviç- İrvin Cemil Schick, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 281- 315.
- SELİMOĞLU, İsmail, "Cumhuriyet Döneminde Bursa'ya Mübadele Sonrası Göçler", **Bursa'nın Zenginliği Göçmenler**, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, ss. 197- 235.
- STOYANOV, Valeri, **Turskoto Naselenie v Bulgariya Mejdu Polyusite na Etniçeskata Politika** (Etnik Politikanın Kutupları Arasında Bulgaristan'da Türk Nüfus), İzd. "LİK", Sofya, 1998.
- SWİNDEWOOD, Alan, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**, çev. Osman Akınhay, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998.
- ŞENTÜRK, Recep, **Toplumsal Hafıza** (Narrative Social Structure), çev. M. Fatih Serenli, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.
- ŞİMŞİR, Bilal, **Bulgaristan Türkleri (1878- 1985)**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1986.
- TATARLIYEF, İbrahim, **Antologiya: 9. IX. 1944'ten Sonra Bulgaristan Türklerinin Edebiyatı**, Narodna Prosveta Neşriyatevi, Sofya, 1960.
- TATARLI, İbrahim "Bulgaristan'daki Türk Varlığı", **Balkanlar'da Türk Kültürünün Dünü- Bugünü- Yarını**, Uluslararası Sempozyum (26- 28 Ekim 2001), Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2002, ss. 143- 149.

- THOMPSON, E. P., “Tarihin Sürecini Ayarlamak”, çev. Ahmet Fethi, **Tarihsel Sosyoloji: Bloch’tan Wallerstein’e Görüşler ve Yöntemler**, ed. Theda Skocpol, 2. b. ,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, ss. 210- 243.
- TODOROV, Tsvetan, **Nedovırşenata Gradina** (Eksik Bahçe), Nov Bılgarski universitet, Sofya, 2004.
- TODOROVA, Maria, **Bılgariya, Balkanite, Svetıt: İdei, Protsesi, Sıbitiya** (Bulgaristan, Balkanlar, Dünya: Fikirler, Süreçler, Olaylar), İzd. Prosveta, Sofya, 2010.
- TURAL, Sadık K. , **Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- ÜLGENER, Sabri F., **Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı**, Der Yayınları, İstanbul, 1981.
- VAÇKOV, Daniel, “Pıtyat na Komunističeskata Partiya Kim Vlastta (1939- 1944)” (Komünist Partisinin İktidara Giden Yolu), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejmit i Obştestvoto** (Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Tarihi: Rejim ve Toplum), Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 91- 130.
- VODENİÇAROV, Petır, “Bılgariya Prez 70- te Godini- Natsionalizm, Modernizatsiya, Emantsipatsiya: Kritičeski Diskursen Analiz na Totalitarnite Politiki na Pametta” (70’li Yıllarda Bulgaristan- Milliyetçilik, Modernleşme, Özgürleşme: Totaliter Hafıza Politikalarının Eleştirel Söylem Analizi), **Balkanistic Forum 1- 2- 3**, God. XIII, Sist. M. Angelova- D. Georgiev, İzd. Yugozapaden Universitet “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, 2004, ss. 105- 119.
- VUKOV, Nikolay, “Monumentalnite Peprezentatsii v Propagandata na Komunističeskia Rejim v Bılgariya (1944- 1989) (Bulgaristan’da Komünist Rejimin Propagandasında Anıtsal Temsiller), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejmit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 595- 614.
- WORSLEY, Peter, “Sınıf”, çev. Hayriye Erbaş, **Fark, Kimlik, Sınıf**, der. H. Erbaş, Eos Yayınları, Ankara, 2007, ss. 129- 172.
- YALIMOV, İbrahim, **İstoriya na Turskata Obştnost v Bılgariya** (Bulgaristan’da Türk Topluluğun Tarihi), İMİR, Sofya, 2002.
- YANKOVA, Veneta, **Etnokulturni Vzaimodeystviya** (Etnokültürel Etkileşimler), İzd. Faber, Veliko Tırново, 2005.
- ZNEPOLSKİ, İvaylo, **Bılgarskiyat Komunizm. Sotsiokulturni Çerti i Vlastova Traektoriya**, (Bulgar Komünizmi: Sosyokültürel Özellikler ve İktidar Alanı), CİELA, Sofya, 2008.

ZNEPOLSKİ, İvaylo “Totalitarizmit- İz İstoriyata na Edin Nezavrşen Debat” (Totalitarizm- Bitmemiş Bir Meselenin Tarihinden), **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 29- 88.

ZNEPOLSKİ, İvaylo, “Konsensusna Diktatura i Sotsialnata i Baza: Korumpirane na Masite” (Konsensüs Diktası ve Sosyal Temelleri: Kitlelerin Yozlaştırılması”, **İstoriya na Narodna Republika Bılgariya: Rejimit i Obştestvoto**, Red. İvaylo Znepolski, CİELA, Sofya, 2009, ss. 395- 437.

ZAK, Yordanka Telbizova, “İslamska İstoriya i Kultura na Balkanite: İstorişeski Obzor” (Balkanlarda İslâm Tarihi ve Kültürü: Tarihsel Bakış), **Balkanistic Forum 1-2- 3**, God. XIII, Sıst. M. Angelova- D. Georgiev, İzd. Yugozapaden Universitet “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, 2004, ss. 139- 155.

ZUBAİDA, Sami, **İslam, Halk ve Devlet**, (Islam, People and State), çev. Sami Oğuz, Araştırma- İnceleme Dizisi 41, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Belgeler

Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi (TsDA), TsPA, TsK na BKP, Otdel za Rabota s Masovite Organizatsii i Turskoto Naselenie, (Parti Merkez Arşivi, BKP Merkez Komitesi Kitle Kuruluşları ve Türk Nüfusla Çalışma Birimi, 1967- 1968), f. 1 B, op. 53.

Bulgaristan Merkez Devlet Arşivi, (TsDA), TsPA, TsK na BKP, Otdel za Rabota Sred Natsionalnite Maltsinstva (Merkez Parti Arşivi, BKP Merkez Komitesi Milli Azınlıklarla Çalışma Birimi, 1958- 1962), f. 1, op. 28.

Gazeteler

Nova Svetlina (Yeni Işık), Sofya Milli Kütüphane Arşivi, 1972, Sayı: 79- 156.

Nova svetlina (Yeni Işık), Sofya Milli Kütüphane Arşiv, 1985, Sayı:13- 104; 1986, Sayı: 1- 76.

Saha Çalışması

Sofya Üniversitesi “St. Kliment Ohridski”, Felsefe Fakültesi Kültürel Antropoloji Bölümü’nde, Institute of Development Studies (University of Sussex, UK) başkanlığında yürütölen, Uluslararası MİCROCON (A Micro Level Analysis of Violent Conflict) Projesi kapsamındaki, “Bulgaristan’da Etnik- Dini Topluluklar Arasında Gerilim ve Uyum” konulu saha çalışması. (16. 05. 2010- 31.05. 2010). www.microconflict.eu.

ÖZGEÇMİŞ

Adı, Soyadı	Nergis	İMAMOĞLU
Doğum Yeri ve Yılı	Kırcaali / Bulgaristan	05. 01. 1974
Bildiği Yabancı Diller	Bulgarca Rusça İngilizce	Mükemmel İyi Orta
ve Düzeyi		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	1989 1991	İstanbul/ Bakırköy İzzet Ünver Lisesi
Lisans	2004 2008	Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	2008 -	Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Doktora		
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı
Üye Olduğu Kuruluşlar		
Katıldığı Proje ve Toplantılar		1. “Bulgaristan’da Etnik- Dini Topluluklar Arasında Gerilim ve Uyum”, Institute of Development Studies (University of Sussex, UK):Uluslararası MİCROCON (A Micro Level Analysis of Violent Conflict) Projesi (2010)
Yayınlar:		2. Uluslararası Kültürlerarası Diyalog ve Eğitim Projesi: Türkiye- Bulgaristan (8- 11 Ekim, 2009, Bursa)
		3. Bursa Uluslararası Âşıklar ve Şairler Şöleni (Temmuz 2008)
		“Obrazit na drugiya i kulturnite stereotipi v biografiçnite razkazi ot Dobriç” (Dobriç’ten Biyografik Anlatılarda Öteki İmgesi ve Kültürel Stereotipler), Sofya Üniversitesi- Eğitim ve Bilim Bakanlığı destekli “Prehod BG” web sitesi, “Anamnesis” Tarih Dergisi. http://prehodbg.com/node/697 (2010)
		“Osmanlı Devleti’nde Bulgar Ulusçuluğu”, Balkanlar’da Türk Kültürü (2009)
		“Anadolu’dan Balkanlar’a Yaşayan ve Değişen Yüziyle Türk Düğün Geleneği”, Balkanlar’da Türk Kültürü. (2007)
İletişim (e-posta):	nergispekcan@hotmail.com	
Tarih	27. 06. 2011	
İmza		
Adı Soyadı	Nergis İMAMOĞLU	